

Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník VIII 4 • 2012 cena 2,99 €

SYMBOLIKA HLINKOVEJ GARDY
PREDOHRA LIKVIDÁCIE MISIJNÝCH DOMOV
V MENE MIERU

KRAJSKÉ ÚTVARY ROZVEDKY NA SLOVENSKU V ROKOCH 1966 – 1969, ZOZNAM KONŠPIRAČNÝCH A PREPOŽIČANÝCH BYTOV ROZVEDKY

Ústav pamäti národa na svojej internetovej stránke uverejnil štruktúru krajských útvarov rozvedky na Slovensku v rokoch 1966 – 1969. Úlohou týchto zložiek ŠtB (I. odbory krajských správ Zboru národnej bezpečnosti) bolo posilňovať ofenzívnu činnosť proti tzv. kapitalistickým krajinám. V spolupráci s centrálnou rozvedkou v Prahe vyhľadávali nových príslušníkov a tajných spolupracovníkov určených na plnenie úloh v zahraničí, pričom sa podieľali na odhaľovaní, kontrole a likvidácii aktivít cudzích spravodajských služieb na území Československa. Prezentovaná rekonštrukcia nadväzuje na v minulosti zverejnenú štruktúru útvarov rozvedky na Slovensku v rokoch 1969 – 1989.

Ústav taktiež pokračuje v systematickej rekonštrukcii a popise zväzkov rozvedky, ktoré sú uložené v Archíve ÚPN. Internetové stránky ústavu sú obohatené aj o popis zväzkov konšpiračných a prepožičaných bytov založených v rokoch 1969 – 1989.

Viac informácií nájdete na našej internetovej stránke
www.upn.sk

Odborný časopis **Securitas Imperii** je zaměřen na dějiny období 1938 až 1989, zejména na různé aspekty totalitarismu.

Obsah č. 21 je zčásti zaměřen na slovenskou problematiku, několika texty přispěli slovenští historikové. Jedná se o studie Mateje Medveckého: Prvý povojnový skonštruovaný proces na Slovensku – Štefan Chalmovský a spol. a Jerguše Šivoše: Teritoriálne útvary ŠtB na Slovensku v rokoch 1948 – 1953, editované dokumenty Martiny Fiamové: „Vydejte nám krásy, my družstvo nechceme!“ Bezpečnostná situácia v Prešovskom kraji v roku 1953 a recenzi dvou knih o A. Dubčekovi od Petera Jaška. V obsahu lze dále nalézt studii Petra Kubíka: Slovenský exil v Itálii 1945–1949, studii Luďka Vacína: Náš pracující lid nedal setlíti tělu Klementa Gottwalda, editované dokumenty Pavla Žáčka: Socialistická solidarita bratrských rozvedek. Dokumenty z poslední porady načelníků I. správ v Berlíně, 17.–21. října a Pavla Kreisingera: Složky a organizace ve výbojních plánech německého nacismu a rozhovor Jana Cholínského s prof. Ivo T. Budilem na téma Totalitarismus v teorii a praxi.

Vydává pololetně Ústav pro studium totalitních režimů České republiky.
Distribuce v síti vybraných knihkupectví; objednávky: www.kosmas.cz; možnost zakoupení též v knihovně Jána Langoše při ÚSTR ČR (<http://www.ustrcr.cz/cs/knihovna-jana-langose>); cena 90,-Kč.
Podrobné informace: <http://www.ustrcr.cz/cs/securitas-imperii>

Martin Lacko
historik

Milí čitatelia,

v týchto dňoch si pripomíname 20 rokov od pamätného 1. januára 1993, keď vznikla druhá Slovenská republika. Vznik samostatného Slovenska značil súčasne aj obnovenie slovenskej štátnosti.

Podobne ako sa po páde komunistického režimu v roku 1989 objavilo množstvo nenaplnených snov a očakávaní, bolo tomu i po 1. januári 1993. Len málokto by sa však nazdal, že v štáte, ktorý je uskutočnením toho najdemokratickejšieho práva, samourčovacieho práva slovenského národa, budú základné princípy národného bytia porušované či spochybňované.

Každodenný život ukazuje, že národné hľadisko na Slovensku – na rozdiel od susedného Česka, Poľska, Maďarska či Ukrajiny – nie je vôbec samozrejmosťou. To, čo je u našich susedov vlastenectvom, ba neraz i podmienkou uplatnenia v štátnych službách, je v „tejto krajine“ nacionalizmom a pre dotyčného človeka hendikepom. V médiách sa často národný princíp hodnotí ako prekonaný a nehodia sa do pomerov 21. storočia, hoci práve on spolu s občianskym princípom tvorí podmienku demokracie. Tí, čo ho odmietajú a vo svojej pojmovej výbave spojenia typu „slovenský národ“, „štát“ a pod. ani nemajú, dostávajú trvale najväčší spoločenský a mediálny priestor. Sme svedkami procesu, ktorý bol výstižne nazvaný ako „odnárodňovanie národa“.

Súčasťou tohto zápasu je aj zápas o pamäť. V minulých rokoch sme boli svedkami viacerých káuz s historickým podtónom, pričom zreteľnou bola tendencia problematizovať to, čo tvorí základ slovenskej historickej a kultúrnej tradície. Mienkotvorné médiá si začali robiť posmech zo svätých Cyrila a Metoda, ich duchovného dedičstva, ktoré bolo Slovákom stáročia posvätné. Podobne dopadol aj Svätopluk a prastará svätoplukovská tradícia. Svätopluk vraj nebol žiaden kráľ, a už vôbec nie Slovákov. Nie inak je tomu s osobnosťami spojenými s obdobím prvej Slovenskej republiky či predchádzajúcim slovenským národnoemancipačným hnutím. Z Andreja Hlinku, vo svojej dobe označovaného ako Otec národa, spravila hŕstka aktivistov za pomoci médií obdivovateľa Hitlera, osobu, za ktorú by sa mali Slováci hanbiť. Jeho nástupcu na ružomberskej fare, vynikajúceho vzdelanca a teológa Jána Ferenčíka, označil liberalistický denník v roku 2011 termínom, aký si nedovolil ani bolševický prokurátor Josef Urválek v monsterprocesoch v 50. rokoch – „fašistická sviňa“. Jeden z historicky prvých ministrov slovenskej vlády Ferdinand Ďurčanský, ktorý bol Hitlerom odstavený za to, že sa snažil o nezávislejšiu politiku – sa stal v podaní tých istých kruhov vojnovým zločincem.

Výsledok pre občana? Dnešní Slováci by sa mali hanbiť za reprezentantov slovenskej štátnosti.

Médiá, táto siedma veľmoc, svojou ohromnou silou dnes formujú politiku i spoločnosť, vrátane jej historického vedomia a pamäti. Prítom ich praktiky niekedy pripomínajú ciele vševládnej komunistickej strany pred rokom 1989. Komunistická strana chcela svojim občanom, osobitne inteligencii, prikazovať, ako majú hodnotiť históriu, jej osobnosti, čo si majú pamätať a čo si majú myslieť. Vtedy totalitná ideológia, dnes častá manipulácia, povrchnosť, agresivita a polovzdelanosť. Samozrejme, historické fakty a pravda ostávajú bokom. Táto situácia má priamy dopad aj na historikov. Mnohí z nich majú – podobne ako za socializmu – vlastný názor. No v obave z možných neprijemností si ho radšej nechávajú pre seba. Je však v konečnom dôsledku len na nich, či sa budú uberať širokou a pohodlnou cestou „nekonfliktnosti“, alebo ostanú verní svojmu svedomiu a vedeckým princípom. Aj za cenu konfliktu s mocou, za cenu, že sa stanú terčom útokov. Osobitne naliehavo to možno platí pre tých, ktorí pracujú v inštitúcii, ktorá má slovo „pamäť“ priamo vo svojom názve...

- ŠTÚDIE**
- 3** Vojtech Kárpáty
Symbolika Hlinkovej gardy
- 25** Martin Jarinkovič
Zriadenie slovenského vyslanectva v Belehrade a jeho aktivity v oblasti propagácie 1. Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1941
- 39** Tomáš Gerboc
Predohra likvidácie misijných domov Spoločnosti Božieho Slova na Slovensku. Náčrt problematiky v kontexte likvidácie kláštorov a rehoľného života v Československu
- 54** Pavol Jakubčín
V mene mieru
- DOKUMENTY**
- 64** Jozef M. Rydlo
Dokument k nástupnej audiencii slovenského vyslanca Dr. Bohdana Galvána u talianskeho kráľa Viktora Emanuela III.
- KARIÉRY V ŠTB**
- 67** Jerguš Sivoš
Michal Kočan. Príklad závratnej kariéry v ŠtB
- ROZHOVOR S PAMÄTNÍKOM**
- 77** Ján Sabo, Jerguš Sivoš
Ján Toriška. Moje roky v Zbore národnej bezpečnosti (1958 – 1971)
- PREDSTAVUJEME**
- 100** Martin Lacko
Z bývalých komunistov sú dnes svetoobčania. Rozhovor s historikom Matúšom Kučerom
- 123** RECENZIE
- 131** ÚPN INTERNE
- 142** SPOMÍNANIE

Pamäť národa

4 • 2012
ročník VIII

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
Námestie slobody 6
817 83 Bratislava 15
Slovensko
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Šéfredaktor

PhDr. Peter Sokolovič, PhD.

Redaktori

Mgr. Branislav Kinčok
Mgr. Ján Mitáč
Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.

REDAKČNÁ RADA

Predseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia

PhDr. Igor Baka, PhD.
doc. ThDr. Jozef Haľko, PhD.
prof. Dr. Phil. Emília Hrabovec
Beáta Katrebová Blehová, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
Mgr. Norbert Kmeť, CSc.
PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD.
PhDr. Michal Pehr, PhD.
doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.
Ivan A. Petranský, PhD.
Mgr. Ondrej Podolec, PhD.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Zuzana Rakšányová

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Ing. arch. Mgr. Ján Pálffy, PhD.

TLAČ

Róbert Jurových – Nikara
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Detail ľudového vydania gardistickej
piesne Všetci podme na stráž
Zdroj: Archív V. Kárpátyho

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2012
Všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

SYMBOLIKA HLINKOVEJ GARDY

VOJTECH KÁRPÁTY

Primárnou charakteristikou a neoddeliteľnou zložkou vonkajších sprievodných javov existencie každej polovojenskej organizácie alebo formácie je jej typická a nezameniteľná symbolika. Skladá sa však z viacerých komponentov, hoci objekt záujmu laickej i odbornej verejnosti sa doteraz sústreďoval iba na jej jednotlivé zložky, väčšinou bez sledovania jej kontinuálneho vývoja. Druhým obmedzením je zameranie potenciálnych záujemcov o analýzu politickej symboliky ktorejkoľvek politickej organizácie takmer výlučne na jej materiálnu – hmotnú zložku. Preto je v úvode potrebné venovať sa v stručnej forme aj základnému deleniu politickej symboliky a špecifikám symboliky polovojenských spolkov a organizácií.

Z hľadiska podstaty a významu je symbol definovaný z viacerých stránok svojho vzniku, poslania a praktických aspektov rozšírenia, univerzálnosti pochopenia a používania. Vo všeobecnosti však môžeme za východiskovú prijať definíciu, podľa ktorej je symbolom každé vonkajšie viditeľné znamenie univerzálneho a z hľadiska všeobecnej zrozumiteľnosti a pochopiteľnosti pre čo najširší okruh príslušníkov určitej civilizácie a sociálnej skupiny zjednodušenej formy, ktorého podstatou a poslaním je vyjadrovať, prenášať a sprostredkovať všeobecne známe alebo skryté významy, s ktorými samotný symbol tvorí vnútornú jednotu.

Politické symboly delíme na hmotné a nehmotné. Pod pojmom hmotný politický symbol chápeme:

1. Základný charakteristický symbol – znamenie, ktoré má praktickú podobu členského stranického alebo spolkového odznaku. Tento základný symbol (odznak) používa politická strana, hnutie alebo politický spolok ako svoju trvalú nemennú vonkajšiu viditeľnú charakteristiku, označujúcu príslušnosť riadnych členov a v modifikovanej zjednodušenej podobe i sympatizantov politickej strany alebo hnutia. Zároveň je stranický znak (odznak) symbolom, ktorý je používaný na oficiálnych stranických legitimáciách, dekrétach, potvrdeniach, hlavičkových papieroch a iných písomnostiach a do-

Z manifestácie Hlinkovej gardy (Zdroj: SNA)

kumentoch, periodických a neperiodických tlačovinách, stranických propagačných plagátoch, letákok a ďalších propagačných materiáloch, stranických vyznamenaníach, vlajkách, zástavách a štandardách, uniformách a hodnostných označeniach centrálnych a regionálnych stranických politických funkcionárov.

2. Rovnošatu (uniformu) politickej strany so všetkými jej súčasťami a do-

plnkami (odznaky, hodnostné označenia, rukávové pásky, opasky s kovovými prackami, stranické ocenenia a vyznamenania), spolu s uniformami všetkých pričlenených a pridružených stranických mládežníckych, profesijných, stavovských a záujmových organizácií a spolkov.

3. Oficiálnu pečať alebo pečiatku stranického centrály a jej regionálnych a miestnych stranických organizačných

Prísaha pohronských gardistov (Zdroj: Útokom k víťazstvu)

štruktúr a oficiálne pečiatky všetkých pričlenených a pridružených stranických organizácií.

4. Oficiálnu vlajku, zástavu a štandardu politickej strany, hnutia alebo spolku, zástavy a štandardy ich predsedov, regionálnych a miestnych funkcionárov a zástavy miestnych a regionálnych stranických a spolkových organizácií.

5. Stranícke a spolkové rukávové pásky, ktoré dopĺňujú alebo nahradzujú uniformu a nosia sa na civilnom odevu. Nesú oficiálny odznak politickej strany, štylizáciu straníckej alebo spolkovej zástavy, alebo nápis či skratku politickej strany, hnutia alebo spolku.¹

6. Stranícke známky do legitimácií alebo propagačné známky zobrazujúce základný oficiálny stranický znak, jeho štylizácie alebo iné stranícke symboly.

7. Všetky propagačné predmety (odznaky, vlajky, nášivky atď.) určené na výzdobu stranických kancelárií, zjazdových a spolkových miestností a pre sympatizantov a priaznivcov politickej strany alebo hnutia, ktoré využívajú pôvodný stranický symbol alebo jeho rôzne tvarové a farebné premeny a variácie.

Nehmotná politická symbolika predstavuje súhrn ideových, ideologických a propagandistických textov,

hesiel, hudby, piesní, pozdravov, gest a ďalších vonkajších sprievodných javov nemateriálneho charakteru a podstaty. Vo väčšine prípadov ostáva nemenná a zmeny vykazuje v ojedinelých prípadoch zásadných vnútorných transformačných stranických premien, podmienených vonkajšími vplyvmi alebo vnútrostraníckymi čistkami a následnými personálno-organizačnými výmenami.

Medzi nehmotnú politickú symboliku zaradíme:

1. Oficiálnu hymnu politickej strany, hnutia alebo spolku v inštrumentálnej, vokálnej a vokálno-inštrumentálnej podobe.

¹ Rukávové pásky boli súčasťou straníckej uniformy a uniforiem stranických pričlenených organizácií, no nezriedka aj nahrádzali uniformu v prípade, že člen strany nemal dostatok financií na zakúpenie straníckej alebo spolkovej uniformy. Ďalším prípadom, keď rukávová páska nahrádzala stranícku a spolkovú uniformu, boli policajné a štátne (väčšinou dočasné) zákazy nosenia týchto uniforiem na verejnosti. Rukávové pásky mali podobu vyšívaneho látkového pruhu upevňovaného väčšinou na ľavý rukáv civilného odevu alebo uniformy fixne (prišítie) alebo pripnutím patentnými gombíkmi. V niektorých prípadoch (napr. rukávová páska štajerskej krajinskej organizácie Steirischer Heimatschutz /Štajerská domobrana/ alebo pásky francúzskej pravicovej organizácie veteránov z 1. svetovej vojny s názvom Croix de Feu /Ohňové kríže/) bola páska doplnená o kovový (predovšetkým plechový, ale niekedy i smaltovaný) odznak, prišívaný na látkový pruh.

2. Stranícke a spolkové piesne, pochodové piesne a pochody, ktoré majú svoju symbolickú a mobilizujúcu hodnotu v samostatnej podobe textu (napr. propagačné pohľadnice rozdávané napr. v rámci predvolebnej kampane), v čistej spievanej vokálnej podobe, vo vokálno-inštrumentálnej podobe a v podobe inštrumentálnej (napr. ako štylizovaný pochod).

3. Oficiálny stranícky pozdrav, ktorý má podobu krátkeho heslovitého zvolania, oslavujúceho hlavnú vedúcu osobnosť politickej strany, hnutia a spolku alebo krátkeho zvolania propagujúceho idey, programové ciele alebo kľúčovú ideologickú stranícku politickú tézu.

4. Oficiálna stranícka prísaha, ktorá môže mať rôzne formy a obsahy a môže mať rôzny rozsah a vnútorné členenie, od jednoduchej vety, v ktorej sa utilitaristicky sľubuje vernosť strane, organizácii a jej vodcom a funkcionárom, až po siahodlhý traktát, v ktorom sa vymenávajú všetky hlavné ideové postuláty a ideologické stranícke a spolkové tézy, ktoré musí nový člen organizácie bezpodmienečne a za každých okolností dodržiavať

a byť im verný. Text prísahy mal každý uchádzač o členstvo v politickej strane a jej pričlenennej organizácii vedieť memorovať naspamäť a tento text býval vytlačený vo väčšine straníckych a spolkových legitimácií. Zároveň bol častou súčasťou výzdoby straníckych a spolkových miestností a mal podobu kaligrafického ozdobného zarámovaného listu väčšieho formátu, poprípade inej formy honosného iluminovaného textu. V prípade viacerých verzií prísahy politickej strany, alebo jej pričlenených záujmových a polovojenských uniformovaných formácií, sú rozdiely primárne determinované vnútornými ideovými, no častejšie personálno-organizačnými zmenami na úrovni štátnej alebo krajinskej centrály a jej najvyšších predstaviteľov.

5. Oficiálne stranícke heslo,² ktoré môže mať podobu jednoduchej vety alebo zvolania, alebo podobu ustálenej tézy, ktorá vychádza zo základných straníckych programových zásad a dogiem.³

6. Stranícke a spolkové stanovy, ktoré predstavujú skrátenú, zjednodušenú a najširším masám zrozumiteľnú orga-

nizačno-ideovú esenciu teoretických a ideologických princípov politickej strany, hnutia alebo spolku. Stanovy boli súčasťou straníckych legitimácií alebo boli medzi členskou základňou rozširované v podobe knížiek vreckového formátu.

Jedným zo základných a rozhodujúcich členení politickej symboliky dvadsiateho storočia je jej členenie podľa hlavného primárneho použitého znaku (znamenia). V tomto prípade zaradujeme do tohto členenia všetky subjekty politického spektra bez vopred vybraných rozdielov a sledujeme iba spôsob výberu a praktického použitia politickej symboliky.

Rozdelenie politickej symboliky podľa použitého základného znamenia možno uskutočniť podľa nasledovných kritérií:

1. Použitie štátneho symbolu alebo jeho tvarovej a farebnej variácie. V tomto prípade je štátny znak takmer doplnený o ďalšie prídavné symboly a dekorácie s rastlinnými motívmi (vence, ratolesti, štylizované listy), s motívmi profesijnej, stavovskej a vojenskej symboliky (kladivo, pluh, meč)

- 2 Stranícke heslá sa stali mimoriadne populárne pre politické strany, hnutia a spolky radikálnej pravice a ľavice medzivojnovnej Európy. Charakteristickým a najpopulárnejším heslom Národnosocialistickej nemeckej robotníckej strany (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiter Partei – NSDAP) a jej neskorších Úderných oddielov (Sturmabteilungen – SA) sa stalo od roku 1920 (resp. 1922) až do roku 1933 (tzv. čas boja – Kampfzeit) zvolanie „Deutschland erwache!“ (Nemecko prebúd sa!), vyznačujúce sa stručnosťou a krátkosťou. Bolo inšpirované rovnomennou básňou jedného z duchovných otcov nemeckého národného socializmu Dietricha Eckarta, ktorého môžeme považovať za „objaviteľa“ a učiteľa budúceho vodcu NSDAP A. Hitlera. Heslo „Deutschland erwache!“ sa objavilo už začiatkom dvadsiatych rokov na prvých oficiálnych štandardoch NSDAP a SA a bolo iba štylizovaním hesla z plukovej vlajky 59. pluku rakúsko-uhorskej armády (Salzburg erwache!), ktorý vznikol ešte v roku 1682 za vlády cisára Leopolda I. a ktorý bol od 30. januára 1913 premenovaný po svojom titulárnom majiteľovi, arcikniežaťovi Reinerovi Habsburskom (tzv. Reinerov pluk – Reiner Regiment, oficiálne 59. cisársky a kráľovský peší pluk arcikniežaťa Reinera). Jeho vojaci sa v roku 1918 zúčastnili ako dobrovoľníci oddielov Freikorps bojov v Bavorsku proti pokusom bolševikov o zavedenie diktatúry sovietskeho typu a zároveň sa niektorí dôstojníci a vojaci tohto pluku stali prvými a zakladajúcimi členmi NSDAP. Bližšie pozri: ENGLAND, U.: Deutschland Erwache. The History and Development of the Nazi Party and the „Germany Awake“ Standards. San Jose (California) 1997, strana (s.) 11 – 42. V slovenskom ľudáckom prostredí bolo v politickej praxi najčastejšie využívané Hlinkovo osobné a politické krédo „Za Boha život – za národ slobodu“, ktoré sa paralelne využívalo aj vo svojej skrátenej podobe v straníckych dekoráciách a propagande. Druhým často využívaným straníckym heslom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany bolo heslo prezidenta 1. Slovenskej republiky Jozefa Tisu – „Verní sebe svorne napred“, ktoré sa dostalo aj na prezidentskú štandardu 1. SR. Slovenský zákonník, 26. 10. 1939, s. 548.
- 3 Najznámejším príkladom tohto typu straníckych hesiel je výzva jedného zo zakladateľov komunistického hnutia Karola Marxa „Proletár i celého sveta spojte sa!“, ktoré malo symbolizovať medzinárodný (internacionálny) charakter komunistického hnutia a jeho tendenciu prerásť do národných komunít, postupne im odoberať ich národné charakteristické znaky a typologické determinanty. Toto Marxovo heslo sa čoskoro stalo základným politickým straníckym heslom všetkých komunistických a radikálnoľavicových politických strán, hnutí a spolkov na celom svete. Bolo na straníckych zástavách, legitimáciách, periodikách, transparentoch a odznakoch. Do svojho štátneho znaku si toto heslo dal v ruštine a v ďalších pätnástich jazykoch svojich zväzových republík Zväz sovietskych socialistických republík (ZSSR). Ústava SSSR a sväzových republík. Bratislava 1953, s. 30.

alebo predheraldickej, neheraldickej, mytologickej či personalistickej symboliky a emblematicky (horiaca pochodňa, zväzok prútov so sekerou, monogram, štylizovaná majuskulná litera).

2. Použitie profesijnej, stavovskej, predheraldickej, neheraldickej, mytologickej i personalistickej symboliky ako základ znaku (odznaku) politickej strany, hnutia, pričlenených a pridružených polovojenských, mládežníckych, profesijných a stavovských organizácií a spolkov. V tomto prípade sú častými kombinácie základných a východiskových symbolov s doplnkovou ornamentikou najširšieho farebného a výrazového spektra (rastlinné, armádne, remeselnícke, náboženské, cirkevné a iné dekorácie).

3. Skratky a iniciály politických strán, hnutí a spolkov samostatne alebo v kombináciách s doplnkovou symbolikou a ornamentikou.

4. Použitie národnej vlajky alebo štylizovaných národných farieb (najčastejšie trikolóra) na stranických a spolkových odznakoch, v niektorých ojedinelých prípadoch samostatne, ale väčšinou v kombinácii s ďalšími inými identifikujúcimi špeciálnymi symbolmi, charakteristickými a jedinečnými pre konkrétnu politickú stranu, hnutie, spolok alebo širší okruh politických zoskupení, zjednotených na spoločnej ideologicko-programovej báze.

UNIFORMA HLINKOVEJ GARDY

Konkrétnejšie návrhy na uniformu Hlinkovej gardy (HG) sa objavili v polovici októbra 1938. Prvá zachovaná písomná smernica o gardistickej uniforme je z 22. októbra 1938 a počítala ešte s tmavosivou farebnou verziou saka, no tá sa už na prelome októbra a novem-

bra 1938 zmenila definitívne na čiernu. Smernica stanovovala okrem saka vo všeobecnej rovine i ďalšie súčasti gardistickej uniformy, ktorá bola rozdelená podľa hodností do dvoch základných kategórií: „1. *Velitelia nosia tmavošedý oblek. Kabát je strihu ako používa najnovšie naše letectvo. Otvorená fazóna, našité 4 vrecká. Blúza zapína sa na 4 gombičky. Nohavice jazdecké a čižmy.* 2. *Velitelia krídiel a gardisti nosia čierne jazdecké nohavice, čižmy a košeľu s čiernou kravatou.*“⁴ Do polovice roku 1939 sa používali jednoduché (hladké) čierne gombíky, ktoré neboli jednotné a od leta 1939 ich povinne nahradili čierne razené veľké (na zapínanie saka a kabáta) a malé (na košeľu, vrecká

a rukávy saka a náplecník) gombíky, ktoré boli jednotné pre gardistov, poddôstojníkov a dôstojníkov HG⁵ až do roku 1945 a niesli základný symbol HG – rovnoramenný dvojkříž v lemovanom kruhu.⁶ Otvorenou ostala otázka služobnej a slávnostnej košeľe pre uniformu HG, ktorá sa skončila rozhodnutím o zavedení čiernej služobnej a bielej slávnostnej košeľe HG. Vo viacerých slovenských regiónoch bolo uniformovanie všetkých gardistov v jednom miestnom veliteľstve značne problematické. Hlavným dôvodom bola slabá sociálno-finančná situácia gardistov. Príslušní miestni a okresní velitelia HG riešili tento problém zavedením aspoň letnej uniformy, a tak otázka za-

Ferdinand Ďurčanský reční na predvolebnom zhromaždení v novembri 1938. Gardisti sú v uniformách prvého typu, ktorý sa nosil do jari 1939 (Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

4 Archív Múzea Slovenského národného povstania Banská Bystrica (AMSNP), fond (f.) VIII, škatuľa (šk.) 6, S 56 – 2002. Krajinský rozkaz HVHG č. 2 z 22. 10. 1938.

5 „Gombíky musia byť čierne a označené gardistickým dvojkřížom.“ Úprava pre nosenie terajšej rovnošaty HG a jej súčiastok. In: Hlinkova garda 1941. Bratislava 1940, s. 85.

6 Tvarovo rovnaké gombíky, no v hneď vyhotovení, používala na svojich zelených uniformách Hlinkova mládež (HM). Mala ich až do prelomu rokov 1944/1945, keď Pohotovostné jednotky Hlinkovej mládeže začali jednotne používať armádne uniformy, no až do prelomu novembra/decembra na nich mali gombíky s rovnoramenným dvojkřížom, ktoré koncom roku 1944 jednotne vystriedali tradičné vojenské gombíky (podľa hodností bronzové, strieborné alebo zlaté) so skríženými rímskymi mečikmi.

bezpečenia čiernych služobných košiel⁷ sa stala pri uniformovaní gardistických jednotiek primárnou už v jarných mesiacoch 1939, predovšetkým z dôvodu zabezpečenia jednotného vystúpenia gardistov, alebo aspoň ich podstatnej časti, jedného miestneho veliteľstva HG v uniformovanej formácii. Aby sa nestávali situácie, keď na prehliadkach a oslavách pochodovali v spoločnej pochodovej formácii gardisti v uniformách, v čiernych košeliach, služobných železničiarov rovnošatách i v civilnom obleku či kroji s gardistickou rukávovou páskou a lodičkou HG, ktorú si pre jej najmenšiu finančnú náročnosť mohli aj nemajetní gardisti dovoliť kúpiť ako prvú.

V prechodnom zimnom období 1938 – 1939 si regionálne veliteľstvá zaobstarávali uniformy takpovediac svojpomocne a šli ich miestni krajčíri z rôznych čiernych látok podľa vzoru, či v mnohých prípadoch aj podľa fotografie, vznikali viaceré, už na prvý pohľad viditeľné rozdiely medzi gardistickými uniformami z rôznych regiónov, čo bolo zrejme na spoločných celoslovenských alebo väčších regionálnych prehliadkach a nástupoch. Vo februári 1939 začalo Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy (HVHG) podnikáť prvé kroky proti týmto neželaným javom a ich cieľom malo byť celoslovenské zjednotenie strihu a látky gardistických uniforiem a ich súčasťou. Základným koordinátorom postupu tejto unifikácie výstroja HG sa stala bratislavská Nákupňa HG, ktorá vznikla a pracovala ako jedno z oddelení HVHG. Jej prvotné a primárne úlohy v čase vzniku definoval dvanásť článok Organizačných zvestí HG z polovice februára 1939: „Miestni, okresní a oblastní velitelia HG oznámia čím skôr potrebu látky v metroch na rovnošatu a na plášte pre gardistov, pod-

Propagačná pohľadnica HG z konca roku 1938 na ktorej sú gardisti v prvom type uniforiem s nášivkami erbov na lodičkách (Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

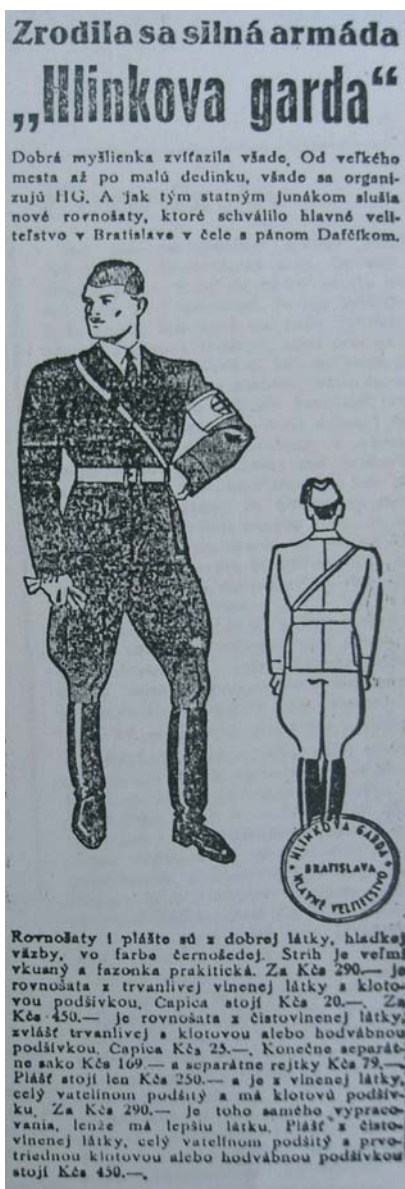
dôstojníkov a dôstojníkov HG svojich oblastí. Hlásenie adresujte hlavnému veliteľstvu HG, oddelenie (nákupňa).“⁸ Regionálni velitelia mali predovšetkým zabezpečiť poľné a vychádzkové čiapky a opasky a kovové orlice (odznaky)

na poľné čiapky – lodičky HG. Nákupňa HG začala aktívne pracovať na prelome rokov 1938 – 1939, sídlila na Radlinského ceste číslo (č.) 51 v Bratislave a v druhej polovici januára 1939 zverejnila svoj prvý ponukový list –

- 7 Mimoriadne aktívne v tomto smere postupovalo Oblastné veliteľstvo HG v Zlatých Moravciach, ktoré ešte v prvej polovici marca 1939 zabezpečovalo cestou HVHG letné uniformy pre gardistov svojej oblasti osobitnou žiadosťou: „Hodláme čím skôr zuniformovať všetkých gardistov tunajšej oblasti aspoň letnou uniformou. Najmä budeme potrebovať 4 – 5000 košiel k letnej rovnošate. Oznámte nám, či je už normalizovaná letná košeľa, poľaže látka na letnú košeľu. V prípade kladnom pošlite nám vzorky látky, alebo hotovú košeľu. Oznámte nám tiež, akú cenu má látka a akú celá košeľa.“ Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. 604, šk. 56, 604 – 56 – 3.
- 8 Organizačné zvesti HG. In: Gardista, 18. 2. 1939, s. 8.

cenník doplnkov rovnošaty, hodnosti a odznakov.⁹ Na jej čele stáli v tomto počiatočnom období Ján Horáček a Ing. Ján Klinovský, neskorší predseda Obilnej spoločnosti pre Slovensko, spolupracovník občianskeho odboja, ktorého spolu s ďalšími desiatimi osobami zastrelili 17. septembra 1944 partizáni na moste pri Hájnokoch.

V januári a začiatkom februára 1939 sa čoraz častejšie začali objavovať a množiť prípady zneužitia gardistickej uniformy a jej súčastí. Jedinci bez akejkoľvek priamej členskej väzby na HG si rôznymi pochybnými cestami i svojpomocne zaobstarávali uniformy HG a gardistické rukávové pásky a dopúšťali sa svojvoľných a nezodpovedných akcií, vrátane výtržností, rabovania a násilností „na vlastnú päsť“, vydávajúc sa za členov HG plniacich rozkazy príslušných veliteľstiev. Hlavný veliteľ HG Karol Sidor bol pod vplyvom týchto prípadov, ktoré priamo dehonestovali organizáciu HG, poškodzovali jej dobré meno a dávali priamu zámenku k jej otvorenej kritike, nútený rázne zakročiť a poveriť vybrané hliadky Dôverníckej služby Rodobrany (DSR) a HG výkonom sprísnených kontrol všetkých osôb oblečených do gardistických uniforiem. V tomto osobitnom rozkaze bol stanovený i ďalší postup pri odhalení takýchto pseudogardistov – podvodníkov: „*Keďže uniformu HG zneužívajú pochybné elementy, od 15. februára t. r. členovia dôvernického zboru HG budú legitimovať každého uniformovaného gardistu bez ohľadu*

Ponuka ošatenia pre gardistov v týždenníku Gardista (Zdroj: Gardista)

na jeho hodnosť. Členovia dôvernického zboru odovzdajú ľudí, oblečených do uniformy gardy bez oprávnenia, najbližšiemu policajnému alebo četníckemu orgánu a urobia na nich oznámenie pre podvod.“¹⁰ V tejto súvislosti boli zároveň upozornení všetci okresní a oblastní velitelia HG, aby si prevzali od náčelníka politického štábu HVHG oficiálne legitimácie pre všetkých registrovaných a uniformovaných gardistov.¹¹ V priamej nadväznosti na tieto opatrenia dňa 3. februára 1939 hlavný veliteľ HG dočasne zastavil prijímanie nových členov do HG. Urýchlene mali byť centrálné zaevidovaní všetci už registrovaní gardisti a zároveň vymenované a potvrdené okresné dôvernické zbory, ktorých hlavnou úlohou bolo preskúmať mravnú a politickú spoľahlivosť registrovaných gardistov. Ukončenie tohto procesu vnútroorganizačnej a personálnej očisty na celokrajinskej úrovni malo byť potvrdené úradnými hláseniami zo všetkých okresných veliteľstiev HG. Previerky sa však netýkali iba radových gardistov, ale mali sa im podrobiť i všetci príslušníci dôstojníckeho zboru.¹² Celý nasledujúci týždeň bol v znamení previerok členstva a funkcionárov HG. Proces dôslednej centralizovanej registrácie priniesol viaceré výrazné obmedzenia v nosení gardistickej uniformy. Tieto obmedzenia boli formulované osobitnou smernicou bratislavského Hlavného veliteľstva HG, podľa ktorej „*následkom tohto registrovania zakazuje sa čo najprisnejšie nosenie*

9 Dokument obsahuje 51 položiek s popisom, no iba 42 z nich má určenú cenu, teda iba toľko výstrojných súčastí uniforiem bolo reálne vyrobených a distribuovaných. Niektoré boli síce plánované, no v neskoršej praxi neboli nikdy vyrobené a nosené na gardistických uniformách. Medzi takéto plánované, no v praxi nerealizované výstrojné súčasti HG patrili vychádzková čiapka (brigadirka) pre poddôstojníkov a mužstvo, alebo kovové vyhotovenie odznakov orla a kokardu v lipovom venci na brigadirku HG (používala sa iba strieborná alebo zlatá dracúnová nášivka). AMSNP, f. VIII, šk. 6, S 56 – 2002.

10 Gardista, 4. 2. 1939, s. 1. Dôstojníci HG a ich registrovanie.

11 Oblastní velitelia HG si mohli legitimácie pre preverených a zaregistrovaných gardistov vyzdvihnúť od 10. 2. 1939 každý piatok osobne, prostredníctvom povereného zástupcu, alebo vyžiadať cestou oficiálnej žiadosti, ktorú podpísali oblastný veliteľ a dôverník. Do 1. 3. 1939 však vydalo HVHG pre každé oblastné veliteľstvo HG iba 500 legitimácií. Oblastní a následne podriadení okresní a miestni velitelia HG boli osobne zodpovední za ich odovzdanie výlučne politicky, národne a mravne zachovalým gardistom.

12 Rozkaz hlavného veliteľa HG K. Sidora z 3. 2. 1939 nariadil, aby „všetci dôstojníci HG, menovaní do 18. 1. t. r., najpozdšie do 10. februára predložili náčelníkovi politického štábu svoje životopisy. K životopisu pripoja svoje dve fotografie vo veľkosti 6×6 cm, urobené v uniforme. Fotografie vlastnoručne podpisujú a v životopise uvedú číslo dekrétu o menovaní aj hodnosť, akú mali pri vojsku. Tí, čo dostali 18. januára len dočasné dekréty, dostanú dekréty definitívne.“ Zastavenie prijímania členov do HG. In: Gardista, 4. 2. 1939, s. 1.

Prvý typ poľnej lodičky radového gardistu z prelomu rokov 1938/1939

(Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

Druhý typ lodičky HG pre poddôstojníkov z rokov 1939 – 1940. Nášivku autonomistickej pásky nahradila kovová orlica. Od roku 1941 bol stravec z lodičky odstránený

(Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

uniformy alebo jej súčiastok (čiapka, páska, odznaky a podobne) na území hlavného mesta Bratislavy komukoľvek, kto nemá vestou oblastného veliteľstva doručenu, hlavným veliteľstvom HG vydanú, fotografiou nositeľa uniformy opatrenú legitimáciu“.¹³ Každý, kto sa po 15. februári 1939 objavil v gardistickej uniforme na verejnosti, alebo nosil jej súčasti (vrátane klopotných členských a civilných odznakov), bol príslušníkmi DSR na mieste bez ohľadu na hodnosť a funkciu v HG legitimovaný. Ak dôverníckej hliadke nemohol z akýchkoľvek príčin predložiť Hlavným veliteľstvom HG vydanú platnú legitimáciu, bol okamžite odovzdaný bezpečnostným orgánom ako zneužívateľ úradnej uniformy a jej

súčastí. Tento zákaz nosenia uniformy HG bez patričnej legitimácie sa však netýkal poslancov Snemu Slovenskej krajiny, ktorí boli gardistami pred 18. januárom 1939 a boli im priznané dištinkcie – hodnostné označenia (podľa pôvodnej terminológie ešte nazývané odznakmi) čestných veliteľov plukov HG. Vo vlastnom záujme však mali vychádzať v ústrety dôverníckej hliadke a na vyzvanie im predložiť svoju poslaneckú legitimáciu. Osobitným a miernejším spôsobom riešilo HVHG nosenie uniformy HG gardistami z regiónov (menšie mestá a dediny): „Po 15. februári t. r. zakazuje sa nosenie uniformy HG každému ešte neregistrovanému členovi HG okrem svojho bydliska. To znamená, že napr.

neregistrovaný a úradnou legitimáciou nezaopatrený člen z Nového Mesta nad Váhom nesmie nosiť mimo tohto mesta – ani v najbližšej dedine alebo meste – uniformu HG, jej súčiastky alebo jej odznaky. Po 1. marci t. r. aj vo vidieckych mestách smú nosiť uniformu HG alebo jej súčiastky len zaregistrovaní členovia HG. Vidiecki členovia HG smú sa objaviť aj v Bratislave len keď majú úradnú legitimáciu HG.“¹⁴

V prvých mesiacoch Malej vojny (apríl – máj 1939) sa v súvislosti s dočasným nosením vojenských uniform gardistickými dobrovoľníkmi a rozšírením gardistických odznakov a rukávových pásek znovu objavili prípady zneužitia gardistických uniform a ich súčastí. Ich teritoriálny výskyt sa však až na ojedinelé prípady viazal takmer výlučne k okresom východného Slovenska. Situácia si vynútila nové zintenzívnenie a sprísnenie kontrol. Tentoraz však HG koordinovala svoj postup a spoluprácu v tejto oblasti so všetkými bezpečnostnými zložkami v regióne. Rozsah a rozšírenie týchto prípadov si teda vyžiadala rázny zásah už v druhej polovici apríla 1939: „Nakoľko na východnom Slovensku mnoho nepovolaných jednotlivcov a nečlenov HG zneužívalo odznakov HG, vydávajú sa za gardistov, prešovský oblastný veliteľ HG poslanec A. Germuška požiadal okresný úrad v Prešove, Bardejove a Sabinove, ako aj policajné riaditeľstvo v Prešove a všetky četnícke veliteľstvá v oblasti HG 19, aby podľa svojej právomoci zakročili proti každému, kto nosí rovnošatu HG a nemôže sa legitimovať.“¹⁵

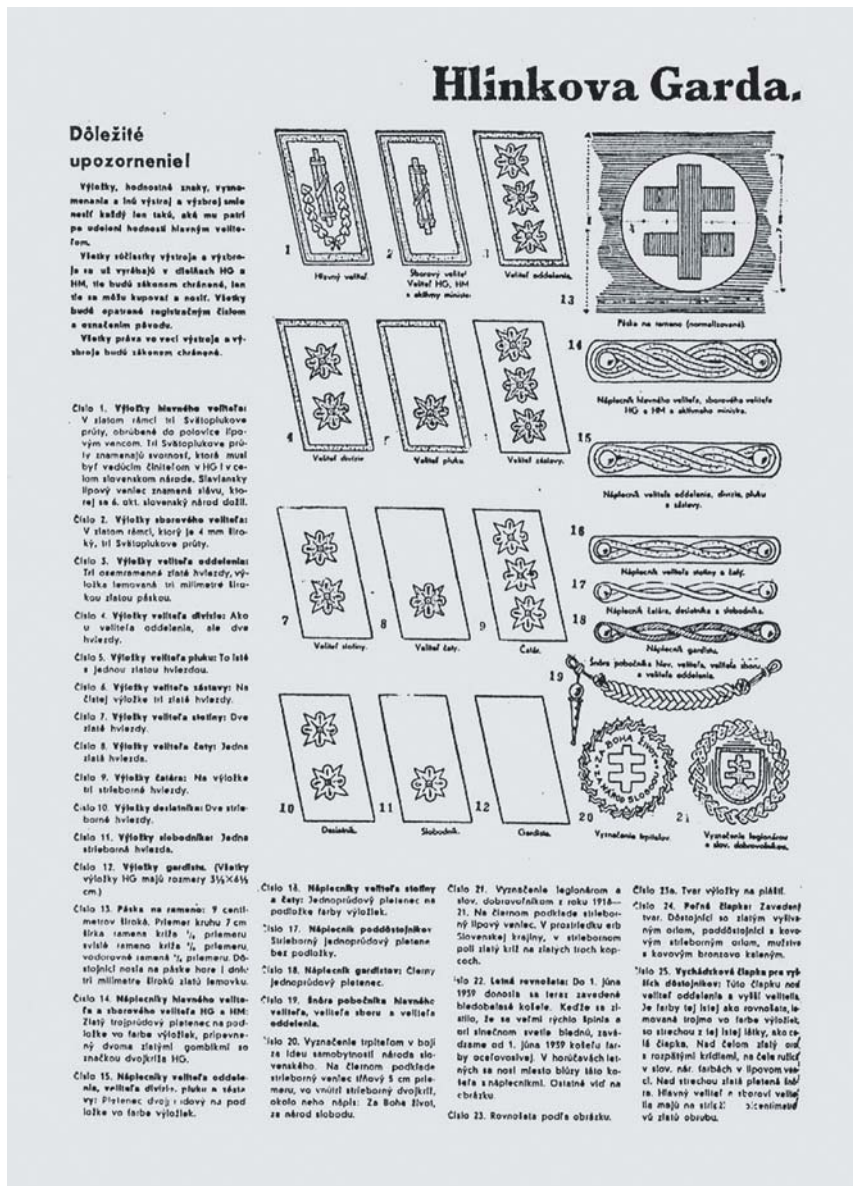
Ani po dvoch mesiacoch však rezídua spojené so zneužívaním alebo nesprávnym a neadekvátnym používaním gardistických uniform, odznakov a rukávových pásek po Malej vojne nevymizli a gardisti a gardistickí dobrovoľníci, ktorí aktívne so zbraňou v ruke bojovali koncom marca a začiatkom apríla 1939 proti maďarským

13 Z hlavného veliteľstva HG. In: Gardista, 11. 2. 1939, s. 2.

14 Nosenie uniformy HG po 15. febr. t. r. na slovenskom vidieku. In: Gardista, 11. 2. 1939, s. 3.

15 Proti pseudogardistom na východnom Slovensku. In: Gardista, 22. 4. 1939, s. 2.

agresorom, aj naďalej pokračovali v nosení vojenskej uniformy s vojenskými dekoráciami, predovšetkým výkonnosnými odznakmi. Väčšinou tak chceli dať najavo svoje frontové a bojové zásluhy v Malej vojne ako frontoví bojovníci v porovnaní s ardistami, ktorí sa zdráhali pomôcť pri obrane mladej slovenskej štátnej samostatnosti, alebo sa jej priamo a programovo vyhýbali. Tieto zjavy boli bežnými rovnako u gardistických dobrovoľníkov ako u členov obnovenej Rodobraný, ktorí bránili Slovensko proti Maďarom na jar 1939. A to aj napriek dávnejšiemu skončeniu brannej pohotovosti a povinnosti vyhlásenej Hlavným veliteľstvom HG pre gardistov a gardistických dobrovoľníkov ešte 23. marca 1939. Hlavné veliteľstvo HG i v týchto prípadoch nemohlo dovoliť svojvoľné narušovanie predpisov o gardistickej uniforme a jej nosení a reagovalo priamym rozkazom, ktorý stanovil viaceré obmedzenia: „Zistilo sa, že niektoré zložky HG (Rodobrana, úderníci) nosia vojenskú rovnošatu s vojenskými odznakmi. Nakoľko branná povinnosť Hlinkovej gardy už prestala a HG nosí len hlavným veliteľstvom predpísanú rovnošatu HG, rozdielnu od vojenskej, náčelník hlavného štábu HG Karol Murgaš vydal rozkaz, podľa ktorého sa zakazuje všetkým členom Hlinkovej gardy nosenie vojenskej uniformy bez písomného rozkazu, alebo povolenia Hlavného veliteľstva HG. V okresoch, kde sa vyskytol prípad, že členovia HG nosia vojenskú rovnošatu z hocijakého dôvodu, treba zakročiť a zamedziť jej noseniu. V organizačnom rozkaze bude osobitne publikované, že kedy a za akých okolností nosia členovia Hlinkovej gardy vojenskú rovnošatu.“¹⁶ Ďalším problémovým javom, ktorý si vyžadoval okamžitý zásah najvyšších kompetentných miest (HVHG) a radikálne potrestanie previnilcov, bola účasť uniformovaných gardistov a dô-

Hodnosti a symbolika HG (Zdroj: VHA)

tojníkov HG na rôznych súkromných alkoholických podujatiach a stretnutiach a nezriedka sa ich účastníci – uniformovaní gardisti – dopúšťali pod vplyvom alkoholu nedôstojných incidentov, ktoré rozhodne neslúžili dobrému menu Hlinkovej gardy. Znásobenie účinku týchto incidentov bolo spôsobené i návštevou uniformovaných gardistov v pochyb-

ných (tzv. vykričaných) reštauračných zariadeniach a výčapoch. Hlavný veliteľ HG František Galan vydal špecializovaný krátky rozkaz, ktorým úplne zakázal návštevy uniformovaných gardistov v pochybných podnikoch a výčapoch a upozornil prípadných previnilcov na konzekvencie, ktoré ich zaručene po zadržení očakávajú.¹⁷ Ani

16 Vojenská rovnošata a HG. In: Gardista, 20. 5. 1939, s. 4.

17 Nariadenie rozkazu stanovuje doslova v stručnej a strohej forme: „Zakazujem vstup do vykričaných nočných lokálov v gardistickej uniforme. Zistené prípady budú potrestané.“ Rozkaz hlavného veliteľa HG č. 22 všetkým župným, okresným a miestnym veliteľstvám HG. In: Gardista, 28. 6. 1940, s. 14.

Čestná čata Hlinkovej dopravnej gardy na prehliadke v Bratislave 6. augusta 1939 (Zdroj: Útokom k víťazstvu)

druhej dekády dvadsiateho storočia aj Talianom, no predovšetkým príslušníkom tamajších polovojenských uniformovaných formácií. Táto úloha bola v slovenských pomeroch oveľa problematickejšia, pretože u spomínaných národov bola táto úcta k uniforme prirodzenou súčasťou národných charakteristík a vychádzala z výsadného postavenia vojenskej kasty a hrdosti týchto národov na svoje ozbrojené zložky (armáda, bezpečnostné zložky) i polovojenské mládežnícke a veteránske organizácie, ako primárnych a sekundárnych garantov a obrancov ich národnej a štátnej nezávislosti. Práve tieto tradície, vzhľadom na dlhodobú absenciu ich štátnej samostatnosti a priamej národnej poroby, u Slovákov úplne chýbali. V uniforme videli iba odev, ktorý slúžil ako slušivá reprezentatívna dekorácia, či ako priepustka a vstupenka do sveta osobného úspechu

a rýchleho získania sociálnej prestíže spojenej s ďalším „raketovým“ kariérnym postupom. Hoci sa aj v týchto národoch vyskytli u niektorých jedincov tieto pohnútky, úcta k uniforme sa stala predovšetkým vonkajším prejavom národnej hrdosti a úcta k uniforme sa desaťročiami pretavila do skutočne celonárodného kultu. Spolky a organizácie bez uniforiem, ale aj osobitnej symboliky a rituálov (pochody, prehliadky, trizny), prakticky u týchto národov neexistovali a uniformy sa stali jedným z najvýraznejších prostriedkov mobilizácie všetkých zložiek národného spoločenstva. Národná mentalita sa však nedala zmeniť za niekoľko mesiacov ani rokov, a tak i všetky snahy o indoktrináciu a vypestovanie kultu uniformy u Slovákov, a predovšetkým u gardistov, mali v porovnaní a vzhľadom na vynaložené propagandistické úsilie nezodpovedajúci a pomerne slabý

efekt. Príťažlivosť gardistickej uniformy sa však priamo úmerne vytrácala so zmenami na východnom fronte a s nimi spojenými náladami obyvateľstva a celkovou vnútropolitickou situáciou. A tak Slováci, ako aj ďalšie národy stredoeurópskej mentality, znovu dokázali, že rovnako ako neboli a doteraz nie sú tvorcami ideológií, tak nedokážu ani ideológiám prepadnúť a stať sa ich fanatickými veriacimi a šíriteľmi. Ideológie sa pre nich stávajú iba utilitárnym prostriedkom pre ich obmedzené a vo viacerých prípadoch, vzhľadom na osud národného spoločenstva, banálne materialistické ciele.

Medzi prvé vzdelávaco-propagandistické články o úncte ku gardistickej uniforme, ktoré sa objavili v prvej polovici roku 1939, patrilo zamyslenie K. Študenca. Už samotný názov jeho príspevku Kto poškodí česť gardistickej uniformy, nemá v HG miesta,

znel ako hrozba a aj jeho umiestnenie na titulnú stranu periodika *Gardista* bolo uznaním dôležitosti a naliehavosti otázky výchovy gardistov k úcte k uniforme ako jednému zo základných symbolov Hlinkovej gardy. Úcta k vlastnej uniforme sa u gardistu mala začať uvedením si svojho postavenia ako politického vojaka svojej vlasti, a preto majú z HG vymiznúť zvyšky nepatričného rodinkárstva, osobného „priateľkovania“ a malo by nastúpiť vedomie kolektívnej spolupatričnosti: „*Áno, gardisti sú vlastne vojaci! Garda je popri slovenskom vojsku tiež armádou samostatného Slovenského štátu. Máme svoju rovnošatu gardistickú, ako vojaci svoju uniformu. Táto rovnošata nás uniformuje. Sme všetci v HG rovnakí čo sa týka disciplíny, poslušnosti, nadšeného národného zápalu a horlivosti v práci. Sme všetci gardistami – sme celok, v ktorom každý jednotlivec je ako silná lata v silnom plote. Tie laty sú rovnaké a majú rovnaký účel. Ktorá lata svojmu čelu nevyhovuje, ktorá je prehnutá, sa odstráni, aby ten plot ostal pekným, ale aj silným plotom. My sa dnes nesmieme v práci za spoločné záujmy, v práci za šťastlivý Slovenský štát, obzerať na to, tam to je Juro, tam zas Jožo, Fero a pod. Musíme v každom vidieť len gardistu. A gardista musí byť – pojem. Lebo dnes nejde o iksa alebo ypsilon, dnes ide o celok, o národ, o štát. Kto to nevie pochopiť, nemá miesta medzi nami a nie je hodný, aby nosil našu uniformu Hlinkovej gardy. Lebo na túto rovnošatu sa musíme pozerat' ako na niečo posvätného. A beda, kto túto našu uniformu poškrvni svojou nehodnosťou. Beda, kto v tejto uniforme, alebo skrz túto uniformu ide za osobným prospěchárstvom, alebo osobnou sentimentalitou, i keď si to odôvodňuje všelijako. Gardistická uniforma zaväzuje. Zaväzuje poslúchať. Zas len nie iksa alebo ypsilon, podľa mena. Ale poslúchať uniformu, podľa hodnosti. Rozkaz si prijal nie od*

brata Jana, alebo Jura, ale od brata veliteľa, alebo jeho zástupcu. A svoj sľub si dal tiež nie Ferovi, alebo Mišovi, ale dôstojníkovi HG, bez ohľadu na jeho meno. Toto si musíme, všetci gardisti, dobre uvedomiť. Lebo osoby sa môžu meniť, striedať, ale uniforma, reprezentujúca hodnosť, ostáva. Kto to nechápe, alebo nechce chápať a tento fakt svojvoľne ľahkomyselne, alebo v svojej tvrdohlavosti ruší, poškrvňuje česť gardistickej uniformy. A taký nemá v garde miesta!“¹⁹

Druhý, tentoraz anonymný článok vyzývajúci gardistov k upevneniu úcty k svojej uniforme a k zosúladieniu ich morálky, zmyslu pre povinnosť a disciplínu, je aj apelom na vystríhanie sa návštev v uniforme HG rôznych podnikov a hostincov s pochybnou povestou a vôbec účasti na zábavách a súkromných akciách, na ktorých sa podáva alkohol. V úvode však s istým zadostučinením konštatuje, že aj slovenský národ si zvyká na uniformu a postupne sa poddáva jej kúzlu. Zároveň zdôrazňuje, že uniformovaný gardista už nie je súkromnou osobou, ale je reprezentantom národa a jeho predstaviteľom na verejnosti: „*V dnešných časoch pozorujeme, že nosenie uniforiem sa vžíva vždy väčšími medzi náš ľud. Gardisti a háemisti hrdo obliekajú si uniformy, ale málokto si uvedomí, že takáto uniforma nevlastní len právo nosenia, ale je výrazom tých povinností, ktoré si každý jeden z gardistov musí uvedomiť. Gardisti! Uvedomili ste si v plnom slova zmysle dôležitosť a závažnosť gardistickej uniformy vtedy, keď si ju obliekate? Zaiste máloktorý. Nosenie uniformy bolo odjakživa prejavom a znakom verejného hlásenia sa k určitej organizácii, spolku a vôbec spoločnosti ľudí, ktorí sú nositeľmi a hlásateľmi určitých myšlienok a zásad a podľa týchto riadia sa alebo majú sa riadiť vo svojom každodennom živote. To by platilo i pre HG. Pristupuje tu však tá dôležitá okolnosť, že organizácia HG nie je organizáciou niekoľkých ľudí,*

ale slovenskou, celonárodnou a preto pod týmto zorným uhlom musíme sa dívať na celé gardistické hnutie. Preto na uniformu HG treba sa dívať s úctou a hrdý musí byť ten, kto je gardistom. Právo nosiť gardistickú uniformu zahrňuje v plnej miere i zodpovednosť za všetky skutky, konanie a chovanie, lebo na gardistu sa nikto nedíva ako na osobu súkromnú, ako na jednotlivca, ale vždy sa jeho vystupovanie hodnotí z hľadiska národného a pospolitého. A rešpekt zaslúži si iba ten gardista, ktorého skutky sú vždy v súhlase so zásadami gardistickými a záujmami slovenského národa. Pod uniformou gardistu nesmieme vidieť len obyčajný oblek, ale dôstojné rúcho celého slovenského národa, rúcho pod ktorým má byť pravé gardistické slovenské srdce. Gardista ako jedinec, posudzovaný z hľadiska celonárodného, nesmie sa uponížiť a navštevovať verejné miestnosti také, ktorých povest' je naštrbená a pošpinená. Či sú to už hostince, kaviarne a všelijaké iné podniky zábavného druhu. Gardista sa má vyhýbať takým podnikom, ktoré sú vyhlásené za miešané. Rozhodne sa zakazuje však vstúpiť v uniforme do židovského obchodu. V krátkosti: v uniforme gardistu chovať sa vždy dôstojne a po gardisticky.“²⁰

V rokoch 1940 – 1941 došlo k definitívnemu ustáleniu troch základných typov gardistických uniforiem – služobnej, vychádzkovej a spoločenskej. Gardisti bez hodnosti nosili pri každej príležitosti služobnú uniformu, ktorá pozostávala z poľnej čiapky – lodičky s bronzovým odznakom, na ktorej už nebol čierny stravec, charakteristický pre obdobie 1938 – 1940, čierneho saka, čiernych jazdeckých nohavíc – rajtiiek, čiernych vysokých kožených čižiem s tvrdou sárou (tzv. rúrovky), čiernej košele, čiernej kravaty, koženého opasku – tzv. dohody a tmavosivých kožených rukavíc. V zime nosil gardista dvojrakový čierny vlnený kabát, prepásaný dohodou.

19 ŠTUDENC, K.: Kto poškrvni česť gardistickej uniformy, nemá v HG miesta. In: *Gardista*, 22. 4. 1939, s. 1 – 2.

20 O úcte k uniforme. In: *Gardista*, 21. 6. 1940.

RUKÁVOVÉ PÁSKY HG

Tradičným vonkajším znamením pracových, ľavicových i centristických polovojenských formácií medzivojnovej európskej politickej scény sa stali rukávové pásky, ktoré boli súčasťou ich uniforiem, alebo boli nosené na ich náhradách a na civilnom odevu ako viditeľné znamenie príslušnosti k organizácii. Nezriedka sa stali jedinou náhradou uniformy práve pre nesolventných a sociálne slabších straníkov a príslušníkov straníckych polovojenských spolkov a organizácií.

Jednou z charakteristických súčastí gardistických uniforiem v prvej etape ich tvorby a neskôr samostatných súčastí symboliky HG boli jej rukávové pásky. Od ich vzniku v roku 1938 prešli viacerými tvarovými zmenami, no ich základný motív zostal až do roku 1945 vo svojej podstate nezmenený. Hlavný ideový fundament vychádzal z modifikácie zástavy boja za autonómiu Slovenska z leta 1938. Základom gardistickej rukávovej pásky sa teda stal pruh modrej látky s bielym kruhom, v ktorom bol stredovo symetricky umiestnený červený rovnoramenný dvojkríž, ktorého ramená siahali až k okraju bieleho kruhu. Náčelníci HVHG, oblastní, okresní a miestni velitelia HG nosili v tomto počiatočnom období (október 1938 – január 1939) túto formu rukávovej pásky (bez určenia jej presnej šírky) s pol centimetrovým obojstranným bielym lemovaním. Rukávovú pásku s milimetrovým bielym obojstranným lemovaním nosili na svojich uniformách velitelia gardistických stotín a rukávové pásky bez lemovania mali velitelia čiat a radoví gardisti bez hodnosti.²¹ Rukávové pásky od roku 1940 prestali byť priamou súčasťou gardistickej uniformy a „*tieto sú povinní nosiť všetci gardisti, ktorí nemajú rovnošatu HG pri všetkých nástupoch a gardistických slávnos-*

Radový gardista v uniforme prvého typu, ešte bez gombíkov z dvojkrížom, ale na rukáve už má štandardizovanú rukávovú pásku HG (zima – jar 1939)

(Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

Príslušník Pohotovostných oddielov HG vo vojenskej uniforme s čiernou vyšívanou rukávovou manžetovou páskou POHG

(Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

tiach“.²² Rukávové pásky sa znovu vrátili do výstroja HG v septembri 1944, po zriadení Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy (POHG), ktoré ich

začali nosiť na čiernych i armádnych uniformách, aby sa odlišili od ostatných súčastí slovenskej brannej moci. Rukávové pásky však boli často ľahkou korisťou partizánov a povstalcov, ktorí ich zneužívali na svoje bojové a záškodnícke akcie. Situácia sa ešte väčšmi skomplikovala začiatkom októbra 1944, keď boli Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy donútené sprísniť bezpečnostné a kontrolné opatrenia: „*Pri istom prepade našej jednotky dostal sa do rúk nepriateľa, mimo iného, aj značný počet rukávových pásek. Je pravdepodobné, že nepriatelia použijú na oklamanie našich PO, poťažne jednotiek nemeckých tieto pásky. Dôrazne upozorňujem na mimoriadnu ostražitosť. Až do ďalšieho rozhodnutia zariadte si prisnu kontrolu i páskou označených osôb. Pre príslušníkov vášho PO zariadte ihneď poznávacie heslo, ktoré každých 24 hodín zmeníte.*“²³ Začiatkom novembra 1944 boli modré rukávové pásky definitívne stiahnuté a nahradené novým typom označenia – manžetovou vyšívanou stuhou podľa vzoru nemeckých plukovních manžetových pásek. Vlastné manžetové stuhy dostala aj ďalšia súčasť slovenskej brannej moci – Domobrana, ktorá mala po Povstaní predstavovať novú očistenú armádu vernú bratislavskej vláde. Nariadenie o výmene tradičných gardistických pásek za toto nové označenie vyšlo ešte koncom októbra 1944: „*Dňom 1. novembra t. r. nariaďujem povinné nosenie čiernych pásek 2,5 cm širokých s nápisom bielymi písmenami ‚HLINKOVÁ GARDA‘ na čiernej, sivozelenej (VJ)²⁴ i vojenskej rovnošate, ako aj na plášťoch, a to na ľavom rukáve, trvalo pršíťých vo vzdialenosti 8 – 10 cm od spodného okraja rukáva tak, aby text bol umiestnený medzi dvoma postrannými švíkmi rukáva spredu. Nové pásky dodá na objednávku VPO²⁵ ‚Lipa‘*

21 SNA, f. 604, šk. 51, 604 – 51 – 3. Krajinský rozkaz HVHG č. 3 z 29. 10. 1938.

22 Pamätník gardistu. In: Hlinkova garda 1943. Bratislava 1942, s. 69.

23 Vojenský historický archív Bratislava (VHA), f. Slovensko 1938 – 1945, šk. 28, 1204/1. Rozkaz VPO Lipa č. 20 z 2. 10. 1944.

24 Vybrané jednotky.

25 Veliteľstvo pohotovostných oddielov.

ako súčasťku ku rovnošatám.“²⁶ Pôvodné tradičné rukávové pásky sa mohli používať iba ako dočasné označenie gardistov, ktorí boli v službe v civilnom odevu. Zvyšné pásky sa mali stiahnuť, zozbierať a uskladniť na veliteľstvách príslušných POHG. O zavedení nových manžetových pásov boli okamžite informované slovenské i nemecké bezpečnostné zložky a požiadané, aby uniformované osoby, vydávajúce sa za príslušníkov POHG, boli po 1. novembri 1944 okamžite na mieste zaistené.

ODZNAKY HLINKOVEJ GARDY

Odznaky Hlinkovej gardy v rokoch 1939 – 1945 rozdeľujeme podľa formy použitia do troch základných skupín:

1. Odznaky HG tvoriace povinnú súčasť uniformy (čiapkové odznaky).
2. Civilné a záslužné odznaky HG nosené v službe a mimo službu a miniatúry.
3. Výkonnostné odznaky HG a ich miniatúry.

Medzi odznaky tvoriace integrálnu súčasť uniformy HG patria predovšetkým kovové orlice na poľné čiapky – lodičky. Boli razené z hrubšieho bronzového plechu v Mincovni Kremnica. Tvarovo boli inšpirované čiapkovými orlicami talianskej Dobrovoľnej milície národnej bezpečnosti (Milizia Volontaria per la Sicurezza Nazionale – MVSN). Vľavo hľadiaca orlica HG mala spustené oblúčkovo do

kruhu zahnuté krídla, na hrudi niesla lemovaný kruhový (terčový) štít so stredovo umiestneným jednoduchým rovnoramenným dvojkřížom a v pazúroch držala zväzok trojmo previazaných troch Svätoplukových prútov.²⁷ Odznak sa nosil na ľavej strane poľnej čiapky, na ktorú sa pripínal dvoma horizontálnymi, jemne zahrotenými mosadznými plieškami, priletovanými na reverze krídel orlice. Odznak bol značený na reverze názvom výrobcu (MINCOVŇA KREMNICA), ktorý bol rozdelené umiestnený v horizontálnych ramenách dvojkříža. Farba kovového čiapkového odznaku HG sa odlišovala podľa hodností. Dôstojníci HG nosili na poľných čiapkach pozlátené orlice,²⁸ poddôstojníci mali orlice strieborné (postriebrené) a radoví gardisti mali na svojich lodičkách jednoduché bronzové (kalené alebo leštené) odznaky orlice. Tieto typy odznakov HG na poľné čiapky sa používali na čiernych uniformách a uniformách Vybraných jednotiek HG nepretržite až do roku 1944 a aj po tomto roku boli ponechané na uniformách Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy (upravené slovenské armádne uniformy). Najprv sa používali paralelne s armádnymi odznakmi na poľné čiapky (klasický šrafovaný štátny znak v bronzovej alebo postriebrený) a neskôr boli orlice HG týmito vojenskými odznakmi úplne vytlačené. V tejto súvislosti je potrebné pripomenúť, že rovnaký typ kovových odznakov bronzových orlic na poľné

čiapky HG používala v prvom období (1939 – 1940) na svojich poľných čiapkach aj mužská časť Hlinkovej mládeže všetkých vekových stupňov (vlčatá, orly, junáci), no dôstojníci a poddôstojníci nosili po zavedení činníckych brigádírok nové typy čiapkových orlic HM pre funkcionárov, ktoré boli síce tvarovo podobné a vychádzali z pôvodného vzoru, ale boli väčšie a niektoré typy mali kruhový štít s dvojkřížom a Svätoplukove prúty farebne odlišené (farbené alebo lakované červené prúty previazané modrou stuhou).

Orlice (s rozpätými krídlami), kordy a Svätoplukove prúty ako osobitný znak na brigádírky HG nebol vyhotovený (vyrazený) z kovu, ale počas celej doby existencie HG sa používal, ako sme už spomenuli v podkapitole o uniformách HG, vo forme dracúnovej nášivky na čiernom vlnenom podklade, hoci kovové (zlaté a strieborné) orlice s rozpätými krídlami pre dôstojníkov a poddôstojníkov na vychádzkové čiapky (brigádírky) boli navrhnuté ešte v januári 1939.²⁹

Druhú skupinu odznakov HG tvorí pomerne pestrá škála kravatových a klopových civilných a služobných odznakov, ktoré mohli byť nosené na civilnom odevu alebo ako súčasť uniformy. Hoci členstvo v HG bolo podmienené členstvom v Hlinkovej slovenskej ľudovej strane (HSES), gardisti v štyridsiatych rokoch už stranícky odznak HSES vôbec nenosili, ako to bolo bežné u iných polovojenských

26 VHA, f. Slovensko 1938 – 1945, šk. 28, 1222/6. Rozkaz VPO Lipa č. 38 z 23. 10. 1944.

27 Výber orlice ako jedného z výsostných znakov Hlinkovej gardy bol odôvodňovaný ako návrat k tomuto symbolu: „Je to starý slovenský tatranský orol, ktorý je v našom národnom hnutí v literatúre a v histórii tak dobre známy ako symbol vzletu ducha, symbol slovenskej sily, vytrvanlivosti, odvahy a večnej mladosti. Ako taký symbolizuje aj štúrovské a hurbanovské revolučné hnutie. Pozerá vľavo, lebo od ľava prichádza červené, svet rúcajúce nebezpečenstvo. Orol tatranský je tu na stráž. Na prsiach nesie štít Hlinkovho nacionálneho znovuzrodenia sa slovenského národa. V pazúroch drží tri Svätoplukove prúty, ktoré v slovenskom živote vždy znamenali svornosť a nerozbornú jednotu. HG stavia celé svoje hnutie na tomto Slovákom svätom symbole.“ HG rovnošata hodností odznaky. In: Slovák, Vianoce 1938. Vianočná príloha pre členov HG, s. 3.

28 Dôstojníci HG nosili ešte koncom roku 1938 a v prvých mesiacoch roku 1939 lodičkové orlice vyšívané zlatým dracúnom (kovovo u niťou) na čiernom vlnenom kruhovom podklade. Tieto dočasné nášivky na poľné čiapky boli definitívne stiahnuté vo februári a marci 1939. Okrem toho boli ako prechodné symboly HG na čiapku nosené v zimných mesiacoch 1938/1939 aj rôzne formy pásov (stúh) a štítov s vyšívaným bielym kruhom a dvojramenným červeným dvojkřížom, ktorého ramená ešte siahali k okraju bieleho kruhu. Výnimočne sa v tomto ranom období, charakteristickom určitou benevolenciou a „ľudovou tvorivosťou“, nosili aj nášivky na čiapky, ktoré predstavovali štylizovaný tradičný slovenský znak so zlatým lemovaním.

29 AMSNP, f. VIII, šk. 6, S 56 – 2002. Cenník doplnkov rovnošaty, hodností a odznakov, vydaný Nákupňou HVHG dňa 23. 1. 1939.

Veliteľ Akademickkej HG Dr. J. Kirschbaum. Na hrudi uniformy sa mu vyníma veľký rodobranecký odznak pre starých bojovníkov – funkcionárov Rodobrany (Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

pričlenených organizáciách pravicovo-radikálnych politických strán vtedajšej Európy.³⁰ Ako prvý v HG začali používať starý rodobranecký členský od-

znak.³¹ Po roku 1939 sa však často stávali prípady, že rodobranecké odznaky si na svoj civilný odev alebo uniformu pripli aj ľudia, ktorí neboli členmi pr-

vorepublikovej Rodobrany, ani po jej obnovení v roku 1938. Tieto tendencie nemohli uniknúť pozornosti starých rodobraneckých bojovníkov, ktorí túto prax ostro pranierovali a kritizovali nielen verbálne, ale aj na stránkach periodík. Za všetky možno citovať jednu z takýchto reakcií zo stredného Slovenska, uverejnenú v máji 1941, teda takmer rok po rozpustení Rodobrany: „Keď sa Rodobrana rodila a rodila sa za ťažkých a pre pôvodcov nebezpečných pomerov, myslelo sa aj na odznak ako poznávací znak a symbol stvorenej realizovať sa majúcej rodobraneckej myšlienky a pod pláštikom Rodobrany sa ukrytej oslobodzovacej národnej autonomistickej idey. Pamätám sa, keď do nášho úradu vnikla polícia a zhabala vyše tisíc rodobraneckých náprseniek. Aká radosť bola z toho u čechoslovákov. Nasledovali osobné a domové prehliadky; hľadali zbrane, výbušniny, program a desatoro rodobranecké. I keď habali a z fazóniek a rukávov vytrhávali žandári a policajti rodobranecké odznaky, no tento odznak s dvojramenným krížom a trňovou korunou nosil národ ďalej v srdci. No a Rodobrana vydržala, chránila vodcov národa pred zaslepenou luzou, bola všade pohotová a vždy na svojom mieste – na stráží. Dnes si toto uvedomujeme, lebo sa hovorí o rodobraneckom odznaku. Dnes hocikto nepovoláný by chcel nosiť tento trňovou korunou venčený odznak so znakom dvojkriža. No, načim priklincovať, že tieto odznaky nie sú pamätnými medailami, ktoré zdobia prsia kdekoho. Tento odznak treba chrániť zákonom, aby ne-

30 Stranícky odznak NSDAP bol povinnou súčasťou uniformy oboch jej hlavných polovojenských formácií (SA i SS), ako aj ich špec ializedovaných útvarov (NSKK, NSFK), či stranických pričlenených pracovných formácií Ríšskej pracovnej služby (Reichsarbeitsdienst – RAD). Nosil sa na kravate alebo na ľavom vrecku saka alebo košele. Benevolentnejšie sa nosenie straníckych odznakov talianskej PNF posudzovalo vo fašistických milíciách (MVSN). Vo všeobecnosti však možno konštatovať, že nosenie stranického odznaku PNF sa prísnejšie dodržiavalo na vychádzkových a slávnostných milicionárskych uniformách, kým jeho nosenie na bojových poľných rovnošatách MVSN sa prakticky nedodržiavalo. Nosenie straníckych odznakov Strany šípových krížov (Nyilaskeresztes Párt – NKP) sa striktnie dodržiavalo v ich polovojenských formáciách s názvom Ozbrojená stranická služba (Fegyveres Pártszolgálat).

31 Prvotným a ústredným motívom rodobraneckej symboliky sa stal jej členský odznak, ktorého prvá verzia je už z roku 1923 a vyrobila ho pražská firma na odznaky Karnet a Kyselý. Odznak je z bieleho kovu s priemerom 18 mm a tvorí ho nerovnoramenný štylizovaný, na koncoch mierne vypuklý dvojkriž vpletený do trňového venca (koruny). Odznak sa na odev pripínal dlhou mosadznou ihlicou. Tento rodobranecký členský odznak si objednávali miestne rodobranecké organizácie v bratislavskej Ústrednej správe Rodobrany. Tento základný členský odznak rodobranci nosili aj po jej obnovení v rámci HG v rokoch 1938 – 1940, dokonca i po jej rozpustení v júni 1940.

povolani nemohli ho zneužiť. Povolanie úradu mali by pozisťovať, či zadovážiť si zoznam rodoobrancov podľa okresov a žúp, týmto dať odznaky so sprievodnou legítimáciou. Viem, že pred rokom zapichli si na prsia alebo do čiernej viazanky rodobranecký odznak ľudia, ktorí boli zúrivého protislovenského razenia. Priznať sa musím, hanbili sme sa my starí rodoobranci a po prvý raz od roku 1924 vytiahol som z fazonky kabáta i gardistickej uniformy tento odznak utrpenia a boja.“³²

V prvej polovici roku 1939 sa na uniformách vybraných najvyšších funkcionárov HG objavili odznaky, ktoré tvarovo vychádzali z členského rodobraneckého odznaku, takmer úplne ho kopírovali, no boli podstatne väčšie, vyrobené zo striebra a nosili sa na ľavom vrecku saka gardistickej uniformy. Medzi jeho prvých nositeľov patrila samozrejme zakladateľ Rodobrany Vojtech Tuka. Okrem neho zdobila tento vzácny a pre dnešných zberateľov mimoriadne raritný a v podstate nedostupný odznak minimálny počet tzv. starých bojovníkov Rodobrany z rokov 1923 – 1929, neskôr vysokých funkcionárov HVHG a osobností spoločensko-politického života, medzi ktorých patrili Alexander Mach, Ferdinand Ďurčanský, Jozef Kirschbaum, Karol Murgaš, Jozef Joštiak a Ján Farkaš. Teda aj z týchto mien je zrejmé, že hlavným kritériom pre jeho udelenie boli mimoriadne zásluhy v rodobraneckom hnutí a aktívne členstvo v jeho bývalom najvyššom centrálnom orgáne – bratislavskom Ústrednom direktoriu Rodobrany. Ďalším podstatným kritériom bolo väznenie za rodobranecké aktivity v rokoch 1923 – 1929.

Tento veľký (tzv. martýrsky) rodobranecký odznak si však netreba zamieňať s Vyznačením (odznakom) trpiteľom v boji za ideu samobytnosti národa slovenského, ktorý vznikol spolu s Vyznačením (odznakom) legionárom a slovenským dobrovoľníkom

Kovový odznak Hlinkovej gardy pre legionárov a dobrovoľníkov z rokov 1918 – 1919

(Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

Branný odznak Hlinkovej gardy

(Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

z rokov 1918 – 1919 ešte na prelome rokov 1938 – 1939. Obe označenia na uniformy boli pôvodne navrhnuté ako strieborné a zlaté dracúnové nášivky na čiernom vlnenom podklade, no neskôr boli návrhy realizované v kovovom (bronzovom) vyhotovení s následným pozlátením a postriebrením. Prvý odznak pre trpiteľov mal mať podobu strieborného rovnoramenného dvojkríža v uzavretom trňovom venci s priemerom 5 cm. Medzi dvojkrížom a trňovým vencom bolo v kruhopise

Hlinkovo heslo „Za Boha život – za národ slobodu“. Celý symbol mal byť vyšívaný kovovou striebornou niťou (dracúnom) na čiernom vlnenom podklade. Nakoniec bol odznak realizovaný v rovnakom ideovom zámere, no nebol vyšívaný, ale bol vyrazený v Mincovni Kremnica z hrubšieho bronzového plechu a pripínal sa na ľavé vrecko saka alebo košeľe gardistickej uniformy horizontálnym zapínacím špendlíkom. Odznak pre martýrov bol zriadený po predchádzajúcej konzultácii a súhlase predsedu slovenskej autonómnej vlády J. Tisu hlavným veliteľom HG Karolom Sidorom dňa 10. novembra 1938. Odznak mal byť určený „pre tých členov HG, ktorí v boji za práva svojho slovenského rodu boli žalárovani a perzekvovani“.³³ Odznak trpiteľov však nebol ešte do polovice februára 1939 ani raz udelený a formálne mala o jeho udeľovaní zaslúžilým gardistom rozhodovať podľa rozkazu z 10. novembra 1938 päťčlenná komisia, ktorú mal menovať a predsedáť jej predseda vlády J. Tiso. V praxi tak nastala trápna situácia, keď za štyri mesiace existencie záslužného odznaku HG sa nenašiel ani jeden adept na jeho udelenie. S iniciatívou na výber vhodných kandidátov – mimoriadne zaslúžilých gardistov z bratislavskej centrály i z regiónov, ktorým by mohol byť odznak udelený, prišiel sám hlavný veliteľ HG, ktorý vyzval dňa 6. februára 1939 priamo na stránkach oficiálneho periodika *Gardista* jednotlivcov z radov HG, aby paradoxne navrhovali na udelenie tohto čestného odznaku sami seba: „Naši starí bojovníci, ktorí považujú sa byť hodnými nosiť tento odznak, nech sa so svojimi žiadosťami hlásia u patričného oblastného dôverníka, ktorým je v prvom rade ten tajomník Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, ktorý úradoval už od 6. októbra 1938 na patričnom sekretariáte. Oblastní dôverníci postúpia žiadosti na hlavné veliteľstvo HG.“³⁴

32 O rodobraneckých odznakoch. In: Štúrov hlas, 23. 5. 1941, s. 3.

33 Rozkaz o udeľovaní odznaku trpiteľov zo dňa 10. novembra 1939. In: *Gardista*, 11. 2. 1939, s. 10.

34 Tamže.

Odznak pre legionárov a slovenských dobrovoľníkov z rokov 1918 – 1919³⁵ stanovoval prvý návrh z konca decembra 1938: „*Na čiernom podklade strieborný lipový veniec. V prostriedku erb Slovenskej krajiny, v striebornom poli zlatý kríž na zlatých troch kopcoch.*“³⁶ Odznak legionárov a slovenských dobrovoľníkov bol však, rovnako ako trpiteľský odznak, realizovaný nakoniec v kovovom vyhotovení a v plnej miere akceptoval pôvodný ideový návrh. Realizovaná verzia odznaku bola teda tvorená postriebreným kruhom, ktorého vonkajšie ohraničenie tvoril uzavretý lipový veniec. V kruhu bol pozlátený slovenský znak, ktorého štít však nebol totožný so štítom znaku Slovenskej krajiny (na odznaku je použitý tzv. španielsky štít namiesto pôvodného francúzskeho štítu). Oba spomínané odznaky však boli udeľované veľmi zriedkavo a od roku 1941 sa už prakticky na gardistických uniformách vôbec nenosili.

K poslednej skupine gardistických odznakov patrí a zároveň ojedinelým

a svojim spôsobom samostatným odznakom je Branný odznak HG, ktorý môžeme označiť za jediné gardistické výkonnostné vyznamenanie. Tento odznak bol zavedený predovšetkým pričinením nemeckého poradcu pre HG SS Obersturmbannführera Viktora Nagelera³⁷ a bol inšpirovaný nemeckým Branným odznakom SA (SA – Wehrabzeichen).³⁸ Udeľoval sa za splnenie komplexu športovo-branných disciplín a mal byť vonkajším znamením osobných telesných, duševných a veliteľských schopností nového dôstojníckeho zboru HG.³⁹ Odznak bol tvorený vavrínovým elipsovým vencom, v ktorom bol stredovo umiestnený rovnoramenný gotický dvojkríž nad skríženými rímskymi mečíčkmi. Nosil sa na ľavom náprsnom vrecku saka uniformy. V civile gardista nosil miniatúru odznaku brannosti HG na ľavej klope saka. Branný odznak a jeho miniatúru vydávalo HVHG a s najväčšou pravdepodobnosťou bol razený v Mincovni Kremnica. Spolu s odznakom a miniatúrou dostával jeho nositeľ

i číslovaný dekrét s počtom dosiahnutých bodov na skúškach, potvrdzujúci jeho udelenie.

Gardista – žiadateľ musel na získanie Odznaku brannosti HG splniť šesť základných podmienok. Musel byť slovenským štátnym občanom, pred začiatkom cvičení dovŕšiť dvadsiaty rok života, musel mať lekárske vysvedčenie o schopnosti k branným výkonom a skončiť predpísané výcvikové obdobie. Ďalším kritériom bola svetonázorová spôsobilosť „*podľa zásad slovenského národného socializmu*“ a „*úspešné zloženie skúšky pred uznanými skúšajúcimi cvičiteľmi*“.⁴⁰ O udelení Odznaku brannosti HG cudzím štátnym príslušníkom rozhodoval hlavný veliteľ HG na návrh náčelníka štábu HG. Pred začatím samotného výcviku bol uchádzač o Odznak brannosti HG povinný podrobiť sa úradnej lekárskej prehliadke. Výrok lekára – gardistu bol iba „schopný“ alebo „neschopný“ a zaznačil sa do cvičného denníka gardistu. Gardisti – žiadatelia o odznak brannosti HG

35 V návrhu na tento odznak sú pri slovenských dobrovoľníkoch z bojov o Slovensko v rokoch 1918 – 1919 nesprávne uvedené roky 1918 – 1921. Slovenské dobrovoľnícke formácie boli v priebehu roku 1919 rozpustené alebo začlenené do pravidelnej armády, no ich formovanie a výstavba boli zastavené ešte v decembri 1918. Hlavným argumentom českej strany a velenia bolo tvrdenie, že „jednak vybudovaním náhradných telies býv. rak. uh. armády byl dán dostatečný základ pro další rozšíření armády, jednak útvary ty ztěžovaly organizaci pravidelné armády“. JEŽEK, Z.: *Boj o Slovensko v letech 1918 – 1919*. Praha 1928, s. 5. No v tejto súvislosti treba pripomenúť, že nemalou mierou prispela k likvidácii slovenských dobrovoľníckych jednotiek i obava českej politickej reprezentácie a armádneho velenia z existencie čisto slovenských vojenských útvarov. O ideových zdrojoch budovania novej č.-s. brannej moci pozri: VONDRÁŠEK, V.: *Idea česko-slovenská a její odraz v brannosti*. In: KUČEROVÁ, S. (zost.): *Idea Československa a střední Evropa*. Brno 1994, s. 75 – 82.

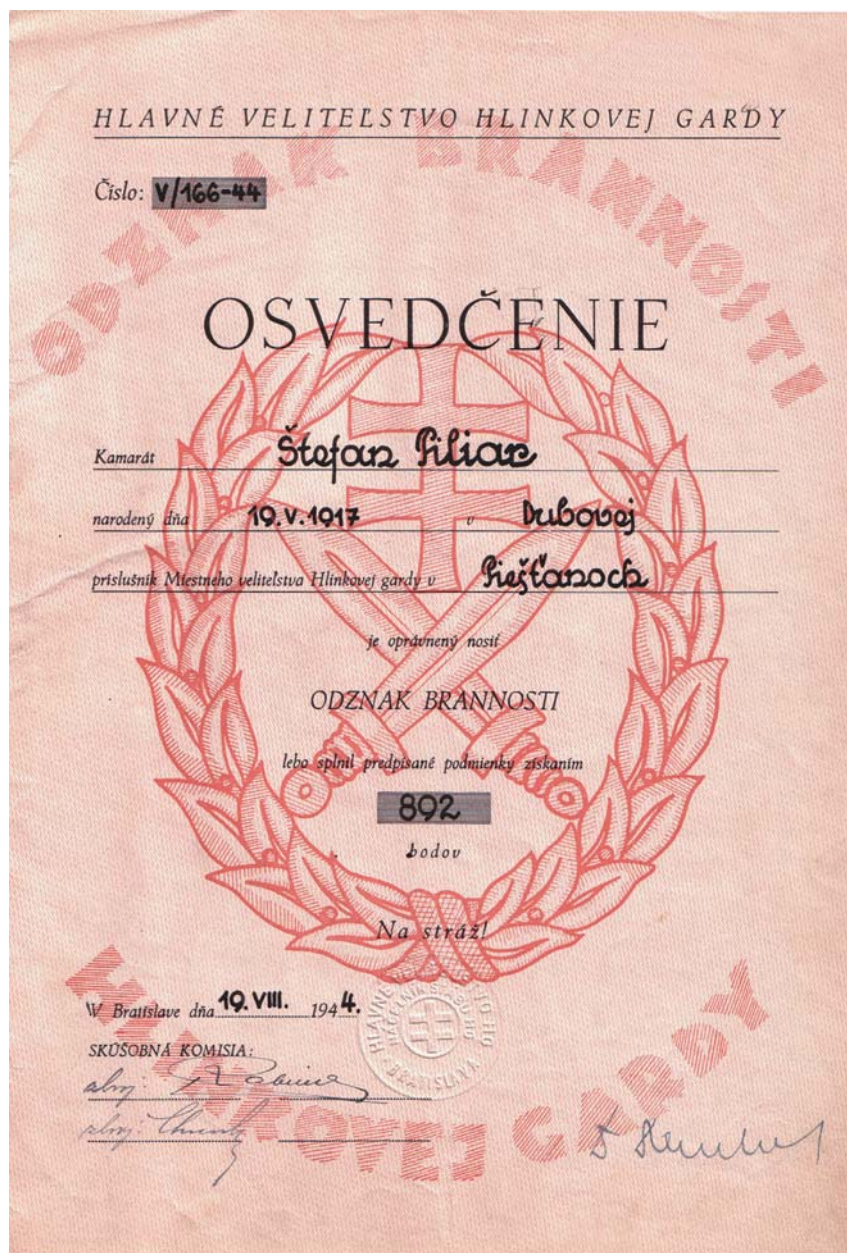
36 HG rovnosť hodnosti odznaku. In: Slovák, Vianoce 1938. Vianočná príloha pre členov HG, s. 2.

37 Zavedenie odznaku brannosti HG označil vo svojej správe pre SS Gruppenführer Gottlob Berger za jeden zo štyroch hlavných úspechov V. Nagelera vo svojej funkcii poradcu pre HG. AMSNP, f. IX, šk. 10, S 59/87. Správa G. Bergera zo 14. 6. 1941 adresovaná Ríšskemu vodcovi SS H. Himmlerovi.

38 Športový odznak SA bol založený 28. 11. 1933 A. Hitlerom. Obnovený bol 15. 2. 1935 a 19. 1. 1939 bol premenovaný na Branný odznak SA. Ešte 18. 3. 1937 sa zaviedlo pre nositeľov tohto odznaku ročné opakovanie cvičení a skúšok. Branný odznak SA mal tri stupne: bronzový, strieborný (cvičenia a skúšky opakované v piatich po sebe nasledujúcich rokoch alebo vek nositeľa v čase prvej skúšky nad 35 rokov) a zlatý (cvičenia a skúšky opakované v šiestich po sebe nasledujúcich rokoch alebo vek nositeľa v čase prvej skúšky nad 40 rokov). Cvičebné disciplíny skúšok boli rozdelené do troch základných skupín: 1. telocvik (beh na 100 m, skok do diaľky, hod kladivom, beh na 3000 m), 2. branný šport (pochod s plnou poľnou na 25 km, strelba z malokalibrovky, hod granátom na cieľ, beh cez prekážky, plávanie alebo bicyklovanie, základy prvej pomoci), 3. šport v teréne (pozorovanie terénu, orientácia v teréne, odhad vzdialenosti, náuka o teréne, maskovanie, využitie terénu a hlásna služba). Hodnotenie disciplín skúšky bolo bodovaním.

39 Náčelník štábu HG Karol Danihel sa o odznaku brannosti vyslovil: „Hlinkova garda je zameraná na konanie čestnej služby národu. Brannosť je zložkou tejto čestnej služby. Brannosť nie je cieľom, ale prostriedkom na dosiahnutie vyššieho cieľa. Týmto vyšším cieľom je: nový slovenský človek. Poslaním nového slovenského človeka je: zachovať národ a štát. Odznak brannosti je vonkajším znakom snahy byť novým slovenským človekom. Kamaráti gardisti, splňte podmienky predpísané na dosiahnutie odznaku brannosti! Ukážte, že chcete. Kto chce, ten svojho cieľa dosiahne.“ *Predpis o Odznaku brannosti HG*. Bratislava 1942, s. 3.

40 Tamže, s. 5.

Dekrét udeľovaný k Brannému odznaku HG (Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

museli pred zložením skúšok prekonať minimálne trojmesačný prípravný výcvik, ktorý bolo možné absolvovať v rámci všeobecného výcviku HG. Adepti na získanie Odznaku brannosti HG boli väčšinou z Vybraných jednotiek HG a rovnako za výcvik na získanie tohto odznaku zodpove-

dali v regiónoch veliteľa miestnych VJHG, ktorí boli povinní predkladať o priebehu nácviku na získanie gardistického odznaku brannosti pravidelné situačné hlásenia, v ktorých museli presne uviesť miesto a termín (deň a hodina) uvedeného výcviku a počet zúčastnených. Tieto hlásenia posie-

lali prostredníctvom okresných veliteľstiev Hlavnému veliteľstvu HG. Hlásenia sa posielali v pravidelných mesačných intervaloch, za každý mesiac vždy najneskôr do piateho dňa nasledujúceho mesiaca.⁴¹

Oprávnenie členom skúšobnej komisie pre získanie Odznaku brannosti HG vydával písomne náčelník štábu HG. Pri skúškach musel byť prítomný lekár HG alebo aspoň zdravotník HG, aby v prípade úrazu mohol okamžite zakročiť. Skúška zdatnosti obsahovala tri hlavné skúšobné skupiny:

1. Telesná výchova (voľný beh na 100 m, skok do diaľky s rozbehom, vrh guľou váhy 7,25 kg, hod granátom do diaľky, beh na 3000 m).

2. Branný šport (pochod so záťažou na 25 km, streľba z pušky malého kalibru, hod granátom na cieľ, beh na 200 m s plynovou maskou cez 4 prekážky, plávanie alebo bicyklovanie, základy prvej pomoci).

3. Služba v teréne (orientácia, pozorovanie terénu, zhodnotenie terénu, odhad vzdialeností, maskovanie, pozorovanie a hlásna služba, využitie terénu a všeobecné správanie sa v teréne).⁴²

Skúšky v prvej skupine bol gardista povinný vykonať v jeden kalendárny deň. Skúšky z disciplín druhej skupiny sa mohli skladať aj jednotlivo, rozdelené na časti, ale iba po úspešnom zložení skúšky z disciplín prvej skúšobnej skupiny. Všetky zložené skúšky sa zapisovali do cvičebného denníka, ktorý bol gardistovi vydaný po zaplatení manipulačného poplatku a po udelení Odznaku brannosti HG ostal vlastníctvom gardistu. Výšku poplatku určovalo HVHG. Odznak brannosti HG odovzdával slávnostným spôsobom hlavný veliteľ HG, náčelník štábu HG alebo iný ním poverený funkcionár HG. Výcvik budúcich nositeľov Odznaku brannosti HG, skúšky a odovzdávanie odznakov sa dialo v priestoroch zámku v Bojniciach, kde sídlila Veliteľská škola HG.

41 Štátny archív (ŠA) Bratislava, pobočka (p.) Trnava, f. Okresný úrad (OÚ) Trnava – Obvodný notársky úrad (ONÚ) Voderady, šk. 107, 2051/1943 adm. Rozkaz HVHG č. 18/III. z 19. 4. 1943.

42 Predpis o Odznaku brannosti HG. Bratislava 1942, s. 7 – 9.

POZDRAV HG

V priamej súvislosti s prvotným formulovaním cieľov Hlinkovej gardy a definovania jej budúceho poslania ako jedinej polovojenskej brannej organizácie na Slovensku, zvolilo si bratislavské centrálné vedenie za oficiálny gardistický pozdrav heslo „Na stráž!“ vo forme zvolania. Toto heslo však nebolo nijakým novotvarom a v predchádzajúcej existencii polovojenských a mládežníckych organizácií medzivojnového Československa už malo svoju takmer dvadsaťročnú históriu a tradíciu. Ako prvá začala od svojho znovuoživenia v novej republike heslo „Na stráž!“ používať Československá obec sokolská (ČSOS), ktorá ho v roku 1919 umiestnila na svoje oficiálne členské odznaky, ktoré používala až do svojho násilného rozpustenia a zákazu nacistickou okupačnou správou v roku 1939.⁴³ Heslo „Na stráž!“ sa stalo nanajvýš aktuálne predovšetkým pri mobilizácii sokolských dobrovoľníkov proti vojenskej agresii maďarských bolševikov v júni 1919.⁴⁴ Oficiálnym heslom sokolského hnutia bolo síce aj naďalej Tyrsovo krédo „Tužme sa!“, no navonok príslušnosť jeho členov k organizácii ČSOS oficiálny členský odznak – „spiežový štítok „Na stráž!“ od St. Suchardy“,⁴⁵ ktorý nebol majetkom člena, ale sa mu za poplatok iba prepožičiaval, čo bolo vyjadrené na reverze odznaku nápisom NEZCIZITELNO. MAJETEK ČSOS (eventuálne ČOS). Odznak bol razený v bronzovej Mincovni Kremnica alebo vo firmách Karnet – Kyselý (Praha), F. Mänert (Jablonec nad Nisou) alebo Provazník a spol. (Praha) a mal podobu obdĺžnika s do pol pásu obnaženou mužskou postavou, ktorá držala v rukách šablú

a pod postavou bol nápis „Na stráž!“. Nad postavou sa vznášal sokol, letiaci pod lipovou ratolesťou.

Ďalšou prvorepublikovou organizáciou, ktorá v roku 1934⁴⁶ prevzala a osvojila si heslo „Na stráž!“ a zároveň ho používala ako svoj pozdrav, bolo Ústredie slovenských katolíckych skautov (ÚSKS).⁴⁷ Zmena pozdravu priamo súvisela s ďalšími organizačnými reformami a zmenami v oblasti titulatury vodcovského zboru, symboliky a hodnotných označení. Všetky tieto zmeny boli vedené a diktované snahou a úsilím odlíšiť sa od Zväzu junákov a skautov Republiky československej (ZJS RČS), do ktorého patril a mal sním osobitnú zmluvu. Členstvo slovenských katolíckych skautov v ZJS RČS bolo podmienkou ďalšieho členstva v celosvetovom londýnskom skautskom ústredí. Nový pozdrav slovenských katolíckych skautov „Na stráž!“ sa dostal aj na rovnošaty, keď ho umiestnili na kovové opaskové spiny. Tento pozdrav si ÚSKS ponechalo až do svojho zániku na jeseň 1938, keď sa väčšina jeho členov stala príslušníkmi novej slovenskej jednotnej mládežníckej organizácie Hlinkovej mládeže, ktorá bola až do leta 1940 formálne integrálnou súčasťou Hlinkovej gardy. Tak sa pozdrav „Na stráž!“ dostal kontinuálnym prevzatým oficiálnym pozdravom HG i HM. Ako vonkajšie sprievodné gesto bolo k zvolaniu „Na stráž!“ aj zdvihnutie pravice s otvorenou dlaňou vo forme salutovania, podľa vzoru talianskeho fašistického či nemeckého národnosocialistického oficiálneho stranického a neskôr štátneho pozdravu. Avšak slovenská imitácia týchto pozdravov bola oponentmi ľudákov i značnou časťou slovenskej

spoločnosti prijímaná rozporuplne a s neskrývanými rozpakmi. Bola však vnímaná jednoznačne ako imitácia nemeckého nacistického, či talianskeho fašistického pozdravu. Hlinkova garda však tvrdohlavo bránila „pôvodnosť“ svojho pozdravu a to aj vrátane sprievodného gesta zdvihnutej pravice, ktorého pôvod zasadovala hlboko do polovice dvadsiatych rokov – do éry rozmachu „predchodkyne“ HG a prvej ľudáckej polovojenskej organizácie Rodobrana. Jednu z takýchto apológií svojho pozdravu priniesli gardistickí radikáli na stránkach svojho oficiálneho periodika – týždenníka *Gardista* a ako „dôkazový materiál“ o pôvodnosti pozdravu salutovaním pravicom bola pripojená veľká fotografia takto zdraviacich rodoobrancov na posviacke svojich zástav v Žarnovici. Pod ilustračnou fotografiou sa objavil krátky obranný text, ktorý ani tak nemal dokazovať autochtónnosť verbálnej časti gardistického pozdravu, ako skôr jeho sprievodného vonkajšieho gesta: *„Podaktorí renegáti priamo nenávidia pozdrav „Na stráž“! Pozdravte sa týmto vydedencom z národnej pospolitosti našim gardistickým pozdravom „Na stráž“, nuž buď sa vám bezočivo vysmejú – ak majú dosť smelosti – buď na vás zagánia. Nečudujte sa. Nejedem z nich zmenou politických pomerov stratil mastný hrniec, v ktorom bol celý jeho život, mnohí nenávidia náš pozdrav z hlúposti. A keď uderíte na strunu národného cítienia, nuž vám povedia, že vraj pozdrav „Na stráž“ nie je slovenský. Je to vraj „odkukané“ od Nemcov a Talianov.“*⁴⁸ Prinášame dokument, že náš pozdrav „Na stráž“ je skutočne našim pozdravom. V Žarnovici bola v roku 1925 veľká rodoobranecká

43 K problematike sokolských členských odznakov pozri: Věstník sokolský, 25. 4. 1919, s. 213 a 6. 6. 1919, s. 299.

44 PELIKÁN, J.: Naše branná účast v první válce republiky. In: Věstník sokolský, 20. 6. 1919, s. 314.

45 Štátny archív (ŠA) Košice, f. Košická župa (KŽ), šk. 408, 10363/23 adm. Stanovy telocvičnej jednoty SOKOL Michalovce.

46 Takmer o rok skôr, teda už do roku 1933, posúva osvojenie si hesla „Na stráž!“ slovenskými katolíckymi skautmi Milan S. Ďurica, ktorý uvádza, že toto heslo ÚSKS prijalo ešte počas augustových Pribinových osláv v Nitre a nahradilo ním české heslo „Buď připraven!“ ĎURICA, M. S.: Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí. Bratislava 2003, s. 349. V tejto súvislosti treba doplniť, že heslo „Buď připraven!“ nebolo špecifickým českým heslom a pozdravom, ale všeobecným skautským pozdravom a heslom a používalo sa i v slovenskej verzii.

47 MILLA, M.: Hlinkova mládež 1938 – 1945. Bratislava 2008, s. 17 – 20.

Prísaha Akademickej HG 23. októbra 1939. Gardisti zdravia tzv. veľkým gardistickým pozdravom a krojované dievča pred tribúnou tzv. malým gardistickým pozdravom (Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

- 48 Pozdrav zdvihnutej pravice s vystretou dlaňou začalo od svojho vzniku v roku 1919 používať talianske fašistické hnutie – Bojové zväzy (Fascio si Combattimento), ktoré sa v prvej polovici dvadsiatych rokov sformovalo do jednotnej Národnej fašistickej strany (Partito nazionale Fascista – PNF). Talianski fašisti sa pri prevzatí tohto pozdravu odvolávali na tradíciu starovekého Ríma a svoj pozdrav oficiálne nazvali rímskym pozdravom (Saluto Romano). Zdvihnutá pravica s otvorenou dlaňou sa stala po prevzatí moci fašistami talianskym štátnym pozdravom do roku 1943 a oficiálnym pozdravom v Talianskej sociálnej republike (Repubblica sociale Italiana – RSI). Tento spôsob pozdravu (s rôznym verbálnym doplnkom – zvolaním) prevzali všetky fašistické a neskôr národnosocialistické strany a hnutia a ich mládežnícke a polovojenské formácie po celom svete: Britská únia fašistov (British Union of Fascist – BUF), Národná obec fašistická (NOF), holandské Národnosocialistické hnutie (Nationaal-socialistische Beweging – NSB), Španielska Falanga (Falange Española – FE), všetky maďarské národnosocialistické frakcie, od roku 1939 zjednotené do Strany šípových krížov (Nyilaskeresztes Párt), Povstalecká chorvátska revolučná organizácia (Utaška Hrvatska Revolucionerna Organizacija – Ustaša), Francúzska légia bojovníkov (Légion Française des Combattants – LFC) a mnohé ďalšie. Túto formu pozdravu prevzala aj Národnosocialistická nemecká robotnícka strana (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – NSDAP), ktorá od času boja o moc k nemu používala dve formy zvolania. Prvý („Heil Hitler!“) bol oslavou vodcu strany a druhý („Sieg heil!“) oslavou bojového ducha a poslania nemeckého národnosocialistického hnutia. Osobitná forma zvolania pri pozdrave zdvihnutou pravicou („Heil mein Führer!“) sa používala pri osobnom stretnutí s vodcom NSDAP a Nemeckej ríše Adolfom Hitlerom. Od roku 1933 do konca 2. svetovej vojny v roku 1945 sa stal pozdrav „Heil Hitler!“ oficiálnym úradným pozdravom v Nemeckej ríši. O zavádzaní a používaní tohto pozdravu v prvej etape národnosocialistickej diktatúry pozri: Ein Volk, ein Reich, ein Führer. Zeitgeschichte in Wort, Bild und Ton. Hamburg 1989, s. 105 – 106.

Alexander Mach na inšpekcii oddielov HG (Zdroj: SNA)

slávnosť. Na slávnosti bol prítomný aj Šaňo Mach, terajší hlavný veliteľ Hlinkovej gardy. Na obrázku vidíme rodoobrancov, ako so zdvihnutými rukami pozdravujú. Jasný dôkaz, že sme už pred 15 – 20 rokmi pozdravovali pozdravom „Na stráž“ a so zdvihnutou pravou rukou.“⁴⁹

Napriek týmto krkolomným a samoučelným apológiám však väčšina gardistických funkcionárov i radových gardistov považovala pozdrav „Na stráž!“ za „pozdrav, ktorý sa zrodil v historických chvíľach nášho života a má na sebe pečať týchto dejinných chvíľ“.⁵⁰ Teda tento pozdrav považovali jednoznačne za produkt záverečnej fázy epochy boja za slovenskú národnú a štátnu samostatnosť (jeseň 1938 – jar

1939) a priamy odraz aktívnej účasti Hlinkovej gardy v tomto dejinnom procese.

Priamo úmerne s narastajúcou propagandou ľudáckeho režimu, presadzujúcou pozdrav „Na stráž!“ za oficiálny štátny a úradný pozdrav, narastala i otvorená opozícia voči týmto tendenciám a rozrastala sa skupina oponentov a otvorených kritikov tohto „gardistického“ pozdravu. Spolu s kritikou pozdravu boli kritizovaní aj jeho nekompromisní šíritelia, predovšetkým z okruhu gardistických radikálov. Medzi kritikmi prehnaného a násilného presadzovania pozdravu „Na stráž!“ (tzv. nastrážovanie) v bežnom politickom a spoločenskom živote v prvých dvoch rokoch existencie prvej

Slovenskej republiky boli popri čechoslovakistoch, komunistoch a ďalších priamych odporcoch ľudáckeho režimu i stúpenci umierneného katolíckeho tradicionalistického krídla HSES, ktoré stálo od začiatku v jasnej opozícii proti národnosocialistickej vetve ľudáckeho hnutia, nekriticky obdivujúcej svoje nemecké vzory. Z času na čas sa umiernené krídlo „opovážilo“ kritizovať radikálov i verejne na stránkach katolíckych tradicionalistických periodík a to predovšetkým do Salzburských rokovaní, teda v čase vyhrotenia konfliktu týchto dvoch táborov vládnuceho režimu prvej Slovenskej republiky (jar a leto 1940). Jedným z takýchto útokov vo forme kritiky praktík gardistických radikálov boli i články v dvojčísele 3 – 4

49 Gardista, 18. 5. 1940, s. 7.

50 Tamže, 6. 5. 1939, s. 7.

dvanásteho ročníka periodika Spolku sv. Vojtecha (SSV), časopisu *Kultúra*. Už úvodný článok s názvom Kresťanský štát ostro reagoval na výzvy a snahy radikálov o údajné odpolitizovanie slovenského katolicizmu, ktorý by sa nemal izolovať, žiť zo starej slávy a starých prvorepublikových zásluh, a tak nadradovať konfesijný princíp nad novú zjednocujúcu ideu kresťanského štátu. Zároveň tento úvodník priamo reagoval na tlačové ataky – kritiky radikálov, pretriasajúce smerovanie, výber článkov, ich ideové zameranie i celkovú úroveň periodika *Kultúra*. V ďalšom príspevku s názvom Dišputa o našom časopise katolícki tradicionalisti umierneného síce nepriamo a neadresne, no s dobre pochopiteľnými indíciami a narážkami, zaútočili na národnosocialistických radikálov z Hlinkovej gardy. Hlavnou charakteristikou ich identifikácie a metód práce sa im stalo hlučné, okázalé a často neadekvátne všadeprítomné používanie gardistického pozdravu v sprievode s agresívnym vystupovaním gardistov na verejnosti a v styku s ďalšími kultúrnymi a spoločenskými organizáciami a spolkami: „*Buchot a „nastrážovanie“ v kultúre, búchanie a plytkosť kritiků nás nezastavia v ceste.*“⁵¹ Obrana gardistických radikálov však bola pomerne demagogická, stručná a zovšeobecňujúca, zjavne aj z dôvodu uvedomenia si nezmyselnosti a vopred prehraného konfliktu s katolíckou cirkvou, ktorý by sa mohol stať začiatkom ich rýchleho konca: „*Je isté, že SSV má stotisíc členov a pozdravom tejto veľkej rodiny je naše „Na stráž“. Je isté, že ľudia, ktorí sa otierajú okolo „Kultúry“ ešte nemusia byť všetci reprezentanti katolicizmu ani Spolku sv. Vojtecha.*“⁵²

Nebudeme sa však, vzhľadom na zameranie tejto štúdie, bližšie venovať zavádzaniu a používaniu pozdra-

vu „Na stráž!“ v širšom štátnom kontexte, teda ako oficiálneho štátneho úradného pozdravu (to rozoberieme v samostatnej špecializovanej štúdií), ale ostaneme iba na úrovni interného pozdravu Hlinkovej gardy a jeho vzorového používania. Ten našiel svoju ustálenú a definitívnu podobu na prelome rokov 1939/1940. Základnou a primárnou smernicou pre používanie gardistického pozdravu pri všetkých oficiálnych príležitostiach i bežných každodenných situáciách v úradnom i oficiálnom styku gardistov s gardistami, štátnymi úradníkmi, príslušníkmi brannej moci i civilistami sa stal *Služobný predpis* (pre) HG. Ten charakterizoval vo všeobecnosti pozdrav „Na stráž!“ ako „*najprírodzenejší prejav úcty gardistu ku gardistovi, Slováka ku Slovákovi*“.⁵³

Prvé oficiálne smernice o pozdrave HG sa objavili už v druhej polovici októbra 1938 a rozdeľovali tento pozdrav, v porovnaní s talianskym fašistickým, nemeckým národnosocialistickým a ďalšími dobovými imitujúcimi pozdravmi európskej radikálnej pravice, na dva základné druhy – tzv. malý a veľký pozdrav HG. Malý pozdrav bol v plnej miere nepodarenou imitáciou oficiálneho talianskeho, no predovšetkým nemeckého nacistického pozdravu, ktorý neadekvátne a nesprávne skopirovali gardistickí aktivisti a funkcionári z viacerých filmových žurnálov a spravodajských filmových záberov tohto obdobia. Tieto skomoleniny, na ktorých predovšetkým nacistickí funkcionári zdravia „polovičným“ zdvihnutím pravice pri neformálnom stretnutí so straníckymi súdruhmi, kolegami, príslušníkmi polovojenských formácií alebo so zhromaždeným davom, je situačná karikatúra skutočného oficiálneho pozdravu. Z tejto imitácie neúmyselne karikovaného „rímskeho“ či nacistického pozdravu vznikol na veľmi krátky

čas (október 1938 – február 1939) tzv. malý gardistický pozdrav, ktorého používanie bolo od konca októbra 1938 upravené krátkou smernicou: „*Velitelia a gardisti zdravia sa mimo služby na ulici a v miestnostiach tzv. malým pozdravom – to znamená, že pozdvihnú pravú ruku k pravému plecu a volajú: „Na stráž!“ Ruky si nepodávajú. Keď sa zdravia s negardistom, po malom pozdrave, podajú si ruku.*“⁵⁴ Táto predbežná úprava gardistických pozdravov v krátkosti a pomerne stručne definuje a opisuje i tzv. veľký gardistický pozdrav, ktorý sa stal neskôr jediným v praxi používaným gardistickým pozdravom: „*Vo formáciách a pri nástupoch zdraví veliteľ gardistov veľkým pozdravom, to znamená, že vystrie pravú ruku do jedného šiku s pravým okom a volá: „Na stráž!“ Gardisti jeho pozdrav podobným spôsobom opakujú.*“⁵⁵

V rokoch 1939 – 1940 vyšli viaceré detailné a spresňujúce popisy gardistického pozdravu, ktorý bol postupne počas týchto dvoch rokov prepracovaný do najmenších podrobností, vzhľadom na zdraviaciach i zdravených, na ich počet a spôsob vystupovania. Jednou z prvých prepracovanejších smerníc HVHG, týkajúcich sa vyslovene gardistického pozdravu, bol dokument s názvom *Predpísaný pozdrav v HG*, ktorý bol publikovaný v rámci *Organizačných zvestí HG* v druhej polovici februára 1939. Okrem ponechania rozdelenia gardistického pozdravu na tzv. veľký a malý upravoval zdravenie gardistu vo viacerých bežných situáciách každodenného života: „*Ak nemôže člen HG z vážnych dôvodov pozdraviť pravou rukou, pozdravuje ľavou tak, ako pravou (to neznamená, keď ide s dievčaťom, že i vtedy to môže urobiť). Keď má gardista v oboch rukách niečo (keď vedie koňa, bicykel, riadi záprah), pozdravuje len otočením*

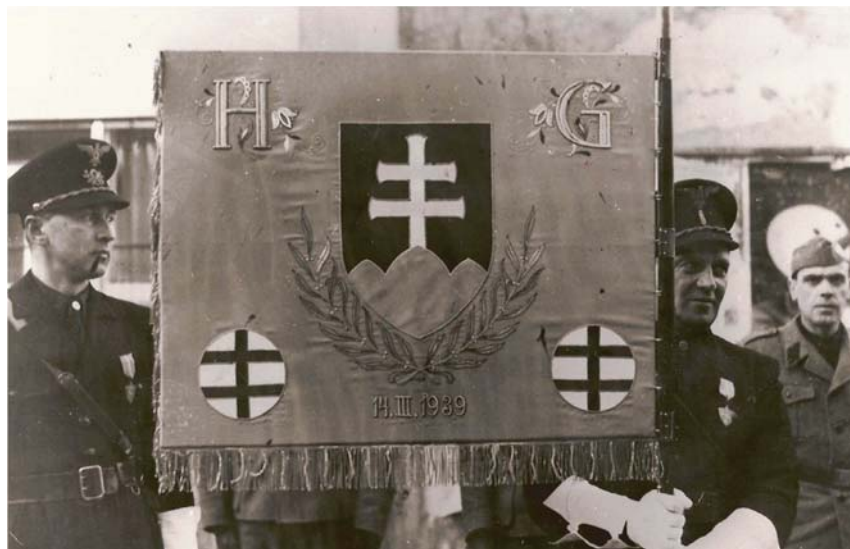
51 Dišputa o našom časopise. In: *Kultúra*, marec – apríl 1940, s. 72.

52 „*Kultúra*“ a „*nastrážovanie*“. In: *Gardista*, 18. 5. 1940, s. 2.

53 Pozdrav HG. In: *Hlinkova garda 1941*. Bratislava 1940, s. 75.

54 SNA, f. 604, šk. 51, 604 – 51 – 3. Krajský rozkaz HVHG č. 3 z 29. 10. 1938.

55 Tamže.

Štandarda hlavného veliteľa HG (Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

hlavy. Pri jazde na koni zdraví predpísaným spôsobom. Ak ide na voze, vzpriami hornú časť tela a pozdraví rukou, ak nemá potreby dávať pozor na záprah. V kostole, pri náboženských obradoch, pri pohreboch, procesiách, ak sa ich zúčastní gardista, nezaradený do jednotky, vyššieho nezdraví.“⁵⁶

V dovtedajšom delení a charakteristike gardistického pozdravu došlo k výraznejšej, a dá sa povedať i do roku 1945 trvalej, zmene v polovici augus-

ta 1940, keď bol tzv. malý gardistický pozdrav konečne zrušený a Hlavným veliteľstvom HG zavedený jednotný gardistický pozdrav. V tomto nariadení sa však, na rozdiel od predchádzajúceho obdobia obrany „autochtónnosti“ svojho pozdravu, už HG otvorene vyjadruje aj o inšpiráciách pri zavedení svojho pozdravu: „Nariaďujem dňom 15. augusta t. r. jednotný pozdrav pre príslušníkov HG, a to pozdrav doteraz menovaný ‚veľký pozdrav‘. Tento pozdrav je naj-

starším pozdravom kultúrneho ľudstva. Takto sa zdravili v Aténach a v Ríme pred Kristom. Bol to pozdrav našich dávnych predkov i slovenských bojovníkov v časoch rodoobraneckých. Naš pozdrav nech nám ďalej pripomína kamarátstvo veľkého nemeckého národa, pomocou ktorého sme si vybojovali slobodu a samostatnosť. Je to pozdrav nie len dejín kultúry celého ľudstva i dejín slovenských, je to nielen pozdrav, v ktorom prijímame odkaz zvečnelého vodcu Andreja Hlinku, ale je to pozdrav nového sveta, novej Európy.“⁵⁷

Symbolika HG predstavuje jednu z kapitol pestrej mozaiky modernej slovenskej politickej symboliky minulého storočia, ktorej výskum a interpretácia je až do dnešných dní slovenskou historiografiou obchádzaná a bagatelizovaná. Práve dôsledný výskum politickej symboliky však môže ponúknuť nové pohľady a interpretácie na európske kontexty vývoja a premien slovenskej politiky a jej subjektov, vrátane radikálnej pravej i ľavej a ich polovojenských a mládežníckych formácií a organizácií. Štúdia je úvodným príspevkom širšieho zamýšľaného diela venovaného zdrojom a genéze novodobej slovenskej politickej symboliky prvej polovice dvadsiateho storočia.

Vojtech Kárpáty • Symbols of Hlinka Guard

Symbols of Hlinka Guard represent one chapter on a diverse mosaic of Slovak modern political symbols used in the last century, the research and interpretation of which have been bypassed and minimized by the Slovak historiography till today. It is the consistent study of political symbols that might offer new views and interpretations on European development context and transformations of Slovak politics and its subjects, including the radical right and left, and their semi-military and youth formations and organisations. The study is an opening contribution of a larger planned work, dedicated to sources and development of modern Slovak political symbols used in the first half of the 20th century.

Mgr. Vojtech Kárpáty, PhD. (1977)

Absolvoval štúdium na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity, odbor politológia – dejiny. V súčasnosti je pracovníkom Slovenského historického ústavu Matice slovenskej v Martine. Zaoberá sa polovojenskými a politickými formáciami v období rokov 1918 – 1945 s osobitným dôrazom na Rodobranu, Hlinkovu gardu a Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy. Výsledky svojej práce prezentoval na niekoľkých konferenciách a odborných seminároch. Publikoval viaceré vedecké štúdie a odborné články.

56 Organizačné zvesti HG. In: Gardista, 25. 2. 1939, s. 10.

57 ŠA Banská Bystrica, f. Pohronská župa II., 1407/1940. Rozkaz HVHG č. 25 zo 14. 8. 1940.

ZRIADENIE SLOVENSKEHO VYSLANECTVA V BELEHRADĚ A JEHO AKTIVITY V OBLASTI PROPAGÁCIE 1. SLOVENSKEJ REPUBLIKY V ROKOCH 1939 – 1941

MARTIN JARINKOVIČ

Slovenské vyslanectvo v Belehrade bolo dôležitým komunikátorom s juhoslovanskými politickými kruhmi a stalo sa predĺženou rukou Bratislavy v Juhoslávii. Zriaďovanie tohto významného postu sa nezaobišlo bez problémov najmä v počiatočnom období. Vzhľadom na nepriaznivú situáciu bola jednou z najdôležitejších úloh vyslanectva propagácia 1. Slovenskej republiky, respektíve vytváranie jej pozitívneho obrazu. Tejto úlohy sa chytil s vervou slovenský chargé d'affaires v Belehrade Jozef Cieker, pričom sa mu podarilo dosiahnuť aj čiastkové pozitívne výsledky.

Vzťahy Slovákov s južnými Slovanmi majú dlhú historickú tradíciu. Na túto tradíciu nadviazali po prvej svetovej vojne Československá republika (ČSR) a Kráľovstvo Srbov, Slovincov a Chorvátov (od roku 1929 Juhoslávia). Spoločný záujem udržania povojnového status quo pred hrozbou maďarského revizionizmu dal podnet k vzniku vzájomného spojenectva rozšíreného ešte o Rumunsko, ktoré vošlo do histórie pod názvom Malá dohoda.¹

Mníchovská dohoda zmenila status quo v strednej Európe a prirodzene znamenala aj koniec malodohodového spojenectva. Novým rozhodujúcim geopolitickým faktorom stredoeurópskeho priestoru sa stalo nacistické Nemecko, ktoré umožnilo vznik Slovenského štátu. Zároveň s rastom

nemeckého vplyvu začalo na význame získavať aj Maďarsko, ktoré vďaka Nemecku a paralýze Malej dohody začalo realizovať svoj revizionistický program. Maďarská hrozba a cieľená nemecká politika kalkulácie s touto hrozbou ešte viac umocňovala slovenskú závislosť od Nemecka, respektíve vytvárala silný argument pre bezpodmienečné podriadenie Nemecku.² Na druhej strane Nemecko začalo so Slovenskom kalkulovať ako s prítlačným vzorovým modelom pre juhovýchodnú Európu. Slovenský príklad mal demonštrovať veľkorysosť Nemecka voči malým národom. Slovensko bolo Nemeckom dokonca považované za „bránu na Balkán“.³

Prvá Slovenská republika (SR), ktorá ešte pred svojím vznikom stratila časť územia v prospech Maďarska,

pocitovala zo strany svojho južného suseda najväčšiu priamu hrozbu svojej existencie.⁴ Vedúce politické kruhy v Bratislave voči tejto hrozbe dúfali v ochranu zo strany Nemecka. Zároveň však hľadali intuitívne oporu aj v bývalých partneroch Československej republiky z Malej dohody, pričom väčšiu ústretovosť našli v Rumunsku,⁵ ktoré po druhej viedenskej arbitráži v auguste 1940 prišlo, podobne ako Slovensko, o časť svojho územia a krajina sa preorientovala na spoluprácu s Nemeckom. Vzťahy s Juhosláviou boli komplikovanejšie.

Juhoslávia zohrávala dôležitú úlohu v nemeckých plánoch na ovládnutie Balkánu. Vývoj v Juhoslávii sa však, na rozdiel od 1. Slovenskej republiky pevne zafixovanej v nemeckej záujmovej zóne, uberal nejednoznačným

1 Pozri viac: SLÁDEK, Z.: Malá dohoda 1919 – 1938. Praha 2000, 297 strán (s.).

2 FABIAN, J.: Svätostefanské tiene. Bratislava 1966, s. 25; HRNKO, A.: Zariaďovanie Slovenskej republiky do systému medzinárodných vzťahov (1939 – 1940). In: BOBÁK, J. (zost.): Slovenská republika 1939 – 1945. Martin 2000, s. 52, 54.

3 MARJINOVÁ, V. V.: „Brána na Balkán“. Slovensko v geopolitických plánoch SSSR a Nemecka v letech 1939 – 1941. In: Soudobé dějiny, 1/6, 1994, s. 827 – 846.

4 HRNKO, A.: Zariaďovanie Slovenskej republiky do systému medzinárodných vzťahov, s. 47 – 48.

5 TKÁČ, J.: Slovensko-juhoslovanské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939 – 1941. In: Historický zborník, 19, číslo (č.) 1, 2009, s. 154.

smerom.⁶ Po napadnutí Poľska nacistickým Nemeckom Juhoslávia vyhlásila neutralitu, jej sympatie však boli skôr na strane západných mocností.⁷ Protichodnosť a nejednoznačnosť v smerovaní juhoslovanskej politiky sa prejavovala v jej hre na obe strany a lavírovaní.⁸ Na jednej strane belehradské politické elity nepovažovali vývoj situácie v Európe za pozitívny, na druhej strane však vnímali realitu jednoznačného nemeckého rastu a snažili sa pragmaticky prispôbiť tak, aby zároveň uchránili svoje národno-štátne záujmy a nestratili svoju tvár.⁹

Pragmatizmus sa odrazil aj v postoji Kráľovstva Juhoslávie voči zániku Československej republiky, na ktorú bolo naviazané dvadsať rokov trvajúcim spojenectvom.¹⁰ Kráľovstvo Juhoslávia 1. Slovenskú republiku uznalo s istým časovým odstupom de jure 8. júna 1939.¹¹ Postoj Juhoslávie voči Slovensku v takej podobe, v akej vzniklo však nebol napriek slovenským očakávaniam ústretový. Prejavilo sa to v skutočnosti, že Juhoslávia ponechala v Bratislave diplomatické zastúpenie nižšieho rangu v podobe generálneho konzulátu. Juhoslávia sa ani nenáhlila s úpravou tohto

provizórneho stavu, čo sa dá chápať ako prejav nedôvery v stabilitu a najmä trvalosť nového štátneho zriadenia na Slovensku. Túto situáciu Juhoslávia upravila len čiastočne, keď generálny konzulát dňa 23. decembra 1939 pretvorila na diplomatickú agentúru.¹²

Pre vyčkávací juhoslovanský postoj zrejme slovenská vláda pozmenila svoje pôvodné rozhodnutie zo dňa 17. mája 1939, podľa ktorého malo v rámci siete diplomatických zastupiteľstiev figurovať aj vyslanectvo v Belehrade s pôsobnosťou pre celý Balkán.¹³ Podľa nového vládneho rozhodnutia z 21. au-

- 6 Zmeny v juhoslovanskej vnútro politickej a najmä zahraničnopolitickej politike, reagujúce na oslabovanie versailleského systému, sa začali citeľnejšie prejavovať už od roku 1935 s príchodom premiéra Milana Stojadinovića. Juhoslávia sa začala výraznejšie odkláňať od malodohodovej politiky a začala prehľbovať kontakty (najprv len v hospodárskej oblasti) s Nemeckom a Talianskom a zároveň začala vyvíjať iniciatívy na zlepšenie vzťahov s problematickými susedmi, ako bolo Bulharsko. DEÁK, L.: Juhoslávia a Malá dohoda (1935 – 1936). In: Československo a Juhoslávia. Z dejín československo-juhoslovanských vzťahov. Bratislava 1968, s. 235 – 268. Vyvrcholením vzájomného zblíženia bol juhoslovansko-bulharský pakt o večnom priateľstve uzavretý 24. januára 1937. Pozri: BYSTRICKÝ V.: Juhoslovansko-bulharský pakt a Československo. In: Československo a Juhoslávia. Z dejín československo-juhoslovanských vzťahov, s. 312 – 324. Snahy o zblíženie s Maďarskom v tomto čase ešte neboli úspešné. AVRAMOVSKI, Ž.: Nastojanja Nemačkedaodvoji Jugoslaviju od Čechoslovačke i Rumunije putem zblížnja s Madjarskom (1935 – 1936). In: Československo a Juhoslávia. Z dejín československo-juhoslovanských vzťahov, s. 285 – 300. Po tom, čo Stojadinović prekročil mieru v zblížovaní sa s Talianskom a stal sa zároveň prekážkou dohovoru s Chorvátmi, bol odstránený z politiky a hlavný hráč na domácej juhoslovanskej politickej scéne, princ-regent Pavle Karadjordjević dosadil 4. februára 1939 do premiérskeho kresla Dragišu Cvetkovića. PIRJEVEC, J.: Jugoslávie 1918 – 1992. Praha 2000, s. 112 – 113; ŠESTÁK, M. a kol.: Dějiny jihoslovanských zemí. Praha, 2001, s. 437 – 438. Jeho hlavnou úlohou bolo usporiadať vnútroštátne záležitosti tak, aby bol dosiahnutý kompromis s chorvátskym opozičným hnutím, ktoré sa mohlo stať nástrojom na rozpad štátu so zahraničnou pomocou, podobne ako sa to realizovalo neskôr v Československu. PIRJEVEC, J.: Jugoslávie 1918 – 1992, s. 112 – 113; ŠESTÁK, M. a kol.: Dějiny jihoslovanských zemí, s. 437 – 438. V zahraničnej politike bol kurz novej Cvetkovičovej vlády viac opatrný než za Stojadinovičovej vlády. Hlavný tón juhoslovanskej diplomacie udával knieža Pavle Karadjordjević, známy svojím anglofilstvom a väzbami na Veľkú Britániu. PIRJEVEC, J.: Jugoslávie 1918 – 1992, s. 112 – 113; ŠESTÁK, M. a kol.: Dějiny jihoslovanských zemí, s. 115 – 116.
- 7 ŠESTÁK, M. a kol.: Dějiny jihoslovanských zemí, s. 439.
- 8 NĚMEČEK, J.: K slovensko-jugoslávským vztahům 1939 – 1941. In: ŠESTÁK, M. – VORÁČEK, E. (zost.): Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty. Praha 2000, s. 387 – 388.
- 9 Proti pragmatizmu vlády sa však stavala pomerne silná opozícia naprieč celou srbskou spoločnosťou, či už išlo o časť politického spektra, spoločenské ustanovizne a spolky, Srbskú pravoslávnu cirkev či armádne kruhy. ПЕТРАНОВИЋ, Б.: Политическнаге Србије 1941. и њиховеподеле. In: Историјскиглсник, 1990 – 1992, 1 – 2, с. 73 – 82.
- 10 Pragmatizmus odrážajú aj vyjadrenia juhoslovanských činiteľov. Na pr. zástupca ministra zahraničných vecí Ivo Andrić (neskorší vyslanec v Berlíne) na otázku československého vyslanca Jaroslava Lípu, či Juhoslávia uzná zabratie Čiech a Moravy, odpovedal: „a čo iné môžeme urobiť?“ In: NĚMEČEK, J.: Soumrak a úsvit československé diplomacie. 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady. Praha 2009, s. 330 – 331. Na druhej strane však väzby s československými inštitúciami v zahraničí Juhoslávia úplne nepretrhla. In: NĚMEČEK, J.: Soumrak a úsvit československé diplomacie, s. 332.
- 11 TEJCHMAN, M.: Československo-jugoslávské vztahy v letech druhé světové války. In: Slovanské historické studie, ročník (roč.) XIV, 1984, s. 86. Ešte predtým sa uskutočnila výmena generálnych konzulov. Dňa 1. júna 1939 z Bratislavy odcestoval Miloš Kičevac a namiesto neho prišiel Stanoje Simić. Slovák, 2. 6. 1939, s. 1. Generálny konzul M. Kičevac odišiel z Bratislavy. Slovák, 10. 6. 1939, s. 1. Pred uznaním Slovenského štátu Juhosláviou. Uznanie predchádzalo zrušenie vyslanectva Kráľovstva Juhoslávie v Prahe 23. mája 1939, namiesto ktorého bol vytvorený generálny konzulát. Архив Југославије, фонд 370 Посланство Краљевине Југославије у Турској – Цариград, Анкара, бројјединицеописа 99, фасцикла 35, бројдокумента 485, АЈ (370-99-35) б. д. 485.
- 12 Службененовине, година XXII, број 9-III, 12. јануар 1940. О úmysle zriadiť v Bratislave diplomatickú agentúru informovalo juhoslov anské ministerstvo zahraničných vecí juhoslovanské vyslanectvo v Ankare už 18. septembra 1939. АЈ 370-99-35, б. д. 487.

Diplomatický preukaz Dr. Jozefa Ciekera (Zdroj: Archív autora)

gusta 1939 mala pôsobnosť pre celý balkánsky región prejsť na vyslanectvo v Bukurešti, kým v Belehrade mal sídliť len chargé d'affaires,¹⁴ ktorým sa od 1. septembra 1939 stal Dr. Jozef Ciekera.¹⁵

Ciekera sa po svojom príchode do Belehradu ubytoval v hoteli Balkan. Jeho prvoradou úlohou v novom pôsobisku bolo nájsť vhodné sídlo pre zriadenie nového úradu. Počas svojej prvej návštevy u nemeckého vyslanca

Viktora von Heerena hovoril aj o tejto záležitosti, pričom sa informoval na možnosť využitia budovy bývalého československého vyslanectva, kam sa však medzičasom premiestnilo konzulárne oddelenie nemeckého vyslanectva. Heeren nemal podľa Ciekera v zásade námietky.¹⁶ Rozhodnutie prišlo rýchlo a už 7. septembra 1939 oznámil Heerenov zástupca Dr. Gert Feine Ciekerovi, že slovenské vyslanectvo sa môže etablovať v budove bývalého československého vyslanectva.¹⁷ Ani slovenské Ministerstvo zahraničných vecí nemalo zásadné námietky voči umiestneniu vyslanectva v tejto budove. Požadovalo však, aby slovenské vyslanectvo bolo „náležite a zodpovedne oddelené od iných úradov tam umiestnených“¹⁸ tak, aby malo zvláštny vchod, viditeľné označenie a vhodne umiestnenú štátnu vlajku.¹⁹ Po úprave Nemcami vyčlenených priestorov v budove bývalého vyslanectva na ulici kráľa Alexandra č. 22 sa do nich Ciekera nastahoval a slovenské diplomatické zastúpenie v Belehrade tu začalo oficiálne svoju činnosť dňa 18. septembra 1939.²⁰

Celý proces akreditácie diplomatického zastúpenia Slovenskej republiky

- 13 NĚMEČEK, J.: K slovensko-jugoslávskym vztahům 1939 – 1941, s. 385. Pozri aj NĚMEČEK, J.: K formování zahraniční služby Slovenského státu. In: Kol.: Slovensko a druhá světová vojna. Bratislava 2000, s. 126. Zmieňuje sa o tom aj predseda vlády Dr. Jozef Tiso v rozhovore s bulharským poslancom Dimitrom Kuševom. Pozri: Slovák, 26. 5. 1939, s. 1. Slovenské vyslanectvo v Belehrade s kompetenciou pre celý Balkán.
- 14 NĚMEČEK, J.: K slovensko-jugoslávskym vztahům 1939 – 1941, s. 385.
- 15 TKÁČ, J.: Slovensko-juhoslovenské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939 – 1941, s.155. Jozef Ciekera (21. 6. 1907 – 20. 1. 1969). Rodák z Krásnej Hôrky na Orave. Diplomata. Do služieb Slovenskej republiky prešiel z pražského Ministerstva zahraničných vecí. Ako slovenský diplomat pôsobil v Budapešti, Belehrade, Záhrebe a svoju diplomatickú kariéru zavŕšil v Madride, kde ostal aj po vojne. Vyhovel sa tak výkonu rozsudku Okresného ľudového súdu v Bratislave, ktorý ho v roku 1948 odsúdil na štyri roky odňatia slobody. Zomrel v Madride. K osobnosti J. Ciekera je najviac materiálu vo fonde Ministerstva zahraničných vecí SR 1939 – 1945 v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, ďalej vo fonde Okresný ľudový súd v Štátnom archíve v Bratislave. Veľa informácií poskytuje dobová tlač. Ciekera má svoje heslo i v Biografickom lexikóne Slovenska a bola mu venovaná aj pamätná publikácia: CHOVAN-REHÁK, J. (zost.): Dr. Jozef Ciekera. Seminár pri príležitosti nedožitých 90. narodenín Jozefa Ciekera v Trdošine 20. júna 1997. Martin 2000, 95 s.
- 16 Slovenský národný archív (SNA), fond (f.) Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky 1939 – 1945 (MZV), škatuľa (š. k.) 265, správa č. 1 z 5. septembra 1939.
- 17 Tamže, správa č. 3 zo 7. septembra 1939.
- 18 Tamže, š. k. 278, č. 24/39.
- 19 Tamže.
- 20 Tamže, š. k. 266, č. 15/39. Vyslanectvo využívalo 5 miestností na prvom poschodí na úradné účely (kancelárie). Nad nimi, na druhom poschodí bol umiestnený byt chargé d'affaires. Zariadenie pozostávalo zväčša z vybavenia bývalého československého vyslanectva, ktoré poskytol nemecký vyslanec. Heeren zapožičal aj časť zariadenia do Ciekerovejho bytu. Tamže, š. k. 179, č. 13092/39.

v Juhoslávii bol oficiálne dovŕšený 11. novembra 1939 nástupnou audienciou, na ktorej vyslanec Slovenskej republiky v Juhoslávii Dr. Ivan Milecz (pôsobiaci v Bukurešti) v prítomnosti chargé d'affaires Ciekera odovzdal svoje poverovacie listiny do rúk princa-regenta Pavla Karadjordjevića.²¹

Cieker si uvedomoval, že administratívna agenda sa so zabezpečením vyslanectva bude stále zväčšovať, preto urgoval do Bratislavy už vo svojich prvých správach čím skoršie preloženie kancelárskeho pomocníka Júliusa Tunčíka z Budapešti.²² V poradí druhým pracovníkom rodiaceho sa vyslanectva sa však nakoniec stal legačný atašé Gabriel Danihel, ktorého Ministerstvo zahraničných vecí svojím rozhodnutím zo dňa 11. septembra 1939, počnúc od 13. septembra 1939, preložilo do Belehradu.²³

Dňa 2. októbra 1939 prijalo vyslanectvo na skúšku na pozíciu zmluv-

ného zriadenca Ferdinanda Langusa, juhoslovanského občana, ktorý už predtým pôsobil ako poslúček na bývalom československom vyslanectve v Belehrade.²⁴ Na občasnú prekladu do srbochorváčtiny vyslanectvo využívalo schopnosti vojvodinského Slovaka, študenta Vysokkej komerčnej školy v Belehrade Vladislava Miku.²⁵

Viacerí zamestnanci vyslanectva dosiahli počas svojej služby v Belehrade hodnostné či platové povýšenie. Tak to bolo v prípade Jozefa Ciekera²⁶, Alexandra Kaldrovitša²⁷ i Gabriela Danihela²⁸.

K 30. januáru 1941 pracovalo na vyslanectve celkovo šesť zamestnancov: prednosta úradu Jozef Cieker, legačný tajomník Gabriel Danihel, kancelársky pomocník Alexander Kaldrovitš, zmluvná aktuárska elévka Alžbeta Petrášová, pomocný zriadenec a šofér Pavel Kamačai a zmluvný zriadenec Ferdinand Langus.²⁹ Okrem nich oby-

vali budovu vyslanectva ešte rodina Ciekera a Anna Kamačaiová (manželka P. Kamačai).³⁰

Najväčším problémom, s ktorým bolo slovenské vyslanectvo na začiatku svojej činnosti konfrontované, boli finančné ťažkosti vyplývajúce najmä zo skutočnosti, že Slovenská republika po svojom vzniku mala zahraničnoobchodné kontakty a platobný styk s Juhosláviou regulované len provizórnou zmluvnou úpravou. Vzhľadom na to, a najmä na skutočnosť, že Slovensko malo v obchodovaní s Juhosláviou prostredníctvom clearingového pasívneho salda, nebola Národná banka Kráľovstva Juhoslávie (Narodna banka Kraljevine Jugoslavije) ochotná vyplácať slovenské clearingové pohľadávky a peňažné poukazy slovenského Ministerstva zahraničných vecí na financovanie slovenského vyslanectva v Belehrade.³¹ Táto situácia sa v priebehu októbra 1939 začala javiť ako

21 Tamže, šk. 266, č. 284/39.

22 Tamže, šk. 265, správa č. 3 zo 7. septembra 1939. Podobne tamže, správa číslo 5, 6, 7.

23 Tamže, šk. 275, č. 12/39. Vzhľadom na rozrastajúcu sa agendu požadoval Cieker ďalších spolupracovníkov (potreboval „podúradníka – zriadenca“, ktorý by mohol byť aj šoférom a sekretárku). Tamže, šk. 179, č. 13093/39. Na pozíciu sekretárky potom Ministerstvo zahraničných vecí pridelené do Belehradu Alžbetu Petrášovú. Tamže, č. 13093/39. Spolu s pridelením ďalšieho personálu žiadal Cieker od Ministerstva zahraničných vecí už od septembra 1939 aj rozhodnutie v otázke pridelenia služobného auta. Tamže, šk. 265, správa č. 6 a 7. Taktiež: tamže, šk. 278, č. 18/39. Ministerstvo rozhodlo, že pre vyslanectvo zakúpi Opel Kapitán. Tamže, č. 433/39. O tom, že by bol tento automobil skutočne dopravený do Belehradu, však nemáme k dispozícii žiadny záznam, ani nevieme, prečo sa tak nestalo. Z archívneho materiálu môžeme však dedukovať, že až do mája 1940, keď bol do Belehradu dopravený služobný automobil značky Wanderer, vyslanectvo iným vlastným vozidlom nedisponovalo. O tejto skutočnosti nasvedčuje Ciekerova žiadosť o náhradu cestovných výdavkov za taxislužbu od januára do mája 1940. Pozri: Tamže, č. 2072/40. Služobný automobil značky Wanderer priviezol z Bratislavy do Belehradu dňa 20. mája 1940 Pavel Kamačai, ktorý bol zároveň pridelený na vyslanectvo ako služobný šofér. Tamže, č. 2383/40.

24 Tamže, šk. 275, č. 162/39. Počnúc od 1. apríla 1940 bol Langusovi priznaný plat vo výške 1600 Dinárov. Tamže, č. 1448/40.

25 Tamže, šk. 269, č. 3147/40.

26 Ciekera vláda Slovenskej republiky rozhodnutím z 13. marc a 1940 zaradila do 4. platovej stupnice „v systemizovanom osobnom stave konceptných úradníkov“ Ministerstva zahraničných vecí s titulom „odborový radca“ s účinnosťou od 1. apríla 1940. Toto povýšenie znamenalo pre Ciekera zvýšenie príjmu do výšky 30 600 Korún slovenských (Ks) služného ročne a 6000 činovného ročne. Ciekerovi však počas pridelenia k zahraničnej službe aj naďalej prislúchal titul „legačný radca II. triedy“ udelený podľa vládneho nariadenia zo dňa 17. januára 1940 č. 13. Sl. zákonníka. Tamže, šk. 275, č. 1532/40. Okrem toho Cieker poberal ešte prídavok zahraničnej služby a reprezentačný prídavok. Aj prídavok zahraničnej služby bol Ciekerovi počas jeho pôsobenia v Belehrade upravovaný a k januáru 1941 dosiahol výšku 10 500 Ks mesačne. Tamže, šk. 273, č. 4388/40.

27 Ministerstvo zahraničných vecí počínajúc dňom 1. júla 1940 zvýšilo Alexandrovi Kaldrovitšovi dovtedajší plat o 420 Ks ročne, čiže celkovo za rok mal dostávať 6300 Ks. Tamže, šk. 275, č. 2315/40.

28 Výnosom číslo 11 982/40 ministra zahraničných vecí Slovenskej republiky bol G. Danihel preradený do služobnej triedy I. b, zároveň bol Danihelovi počnúc 15. novembrom 1940 priznaný prídavok zahraničnej služby v sume 49 320 Ks ročne, ktorý mu mal byť vyplácaný zároveň s jeho služobným platom. Podľa už spomínaného vládneho uznesenia zo dňa 17. januára 1940 č. 13 (§ 2 – 3) Sl. z. mu počas zahraničnej služby na vyslanectve prislúchal titul „legačný tajomník“. Tamže, šk. 275, č. 4264/40.

29 SNA, f. MZV, šk. 269, č. 259/41.

30 Tamže, č. 272/41.

31 Tamže, šk. 275, č. 13323/39, č. 141/39. Tamže, šk. 273, č. 159/39, č. 324/39, č. 292/39.

závažná, pričom od novembra 1939 dokonca začala aj priamo existenčne ohrozovať slovenskú diplomatickú misiu v Belehrade.³² Vyslanectvo sa dokonca ocitlo v krajnej núdzi hroziacej

škandálom.³³ K najhoršiemu nakoniec nedošlo. Dňa 23. novembra 1939 Cieker hlásil do Bratislavy, že Národná banka Kráľovstva Juhoslávie potvrdila príjem 60 000 Din určených pre

vyslanectvo.³⁴ K 1. decembru 1939 už zamestnanci vyslanectva (Dr. Cieker, Gabriel Danihel a sekretárka Alžbeta Petrášová) dostali riadnu výplatu na mesiac december.³⁵ Vyplácanie finančných poukazov zasielaných Ministerstvom zahraničných vecí z Bratislavy do Belehradu pre potreby vyslanectva prostredníctvom clearingu sa podarilo Ciekerovi doriešiť v priebehu januára 1941 po osobnej intervencii u viceguvernéra Národnej banky Kráľovstva Juhoslávie Dr. Belina.³⁶

Svoj pôvodný súhlasný postoj k nast'ahovaniu do budovy nemeckého konzulárneho oddelenia bratislavské Ministerstvo zahraničných vecí neskôr zmenilo a žiadalo od Ciekeru, aby našiel vhodnejšiu budovu.³⁷ Napriek inštrukcii Ministerstva zahraničných vecí o premiestnení sídla vyslanectva do vhodnejších priestorov sa túto záležitosť nepodarilo dlho doriešiť. Ciekerova správa z 1. februára 1940 vypovedá o skutočnosti, že nájsť vhodné priestory na nové sídlo bolo neľahkou úlohou, najmä pre vysoké ceny nájmov.³⁸ Podmienky v priestoroch

Z nástupnej audiencie vyslanca Slovenskej republiky v Juhoslávii Dr. Ivana Milecza (prvý vľavo Jozef Cieker) (Zdroj: Archív autora)

- 32 Mieru hroziacej krízy plne odrážal Ciekerov list zo dňa 13. novembra 1939 adresovaný Ministerstvu zahraničných vecí, v ktorom napísal: „Situácia vyslanectva je veľmi trápna, pretože vyslanectvo, aby mohlo vyplatiť tie najnutnejšie svoje potreby, vypožičalo na telegram od súkromnej osoby 15 000 Dinárov a sľúbilo ich vrátiť behom troch dní. Vyslanectvo nevie si predstaviť aké morálne následky môže mať podobná situácia a nemôže brať zodpovednosť za to, že musí zo dňa na deň trnúť, čo prinesie zajtrajšok.“ Tamže, šk. 273, č. 292/39.
- 33 Svedčí o tom osobný list, ktorým sa obrátil priamo na samotného ministra vyslanec Ivan Milecz. V jeho liste bolo uvedené: „Vyslanectvo v Beograde nemá ani jediný Dinár, lebo poukazy, ktoré dostávame od Ministerstva zahraničných vecí, majú práve len ideálnu hodnotu, ale peniaze na to nik nevyplatí. Sú to všetko viazané Dináre, ktorých výplatu tunajšia Národná banka zásadne nepovoľuje. Vyslanectvo sa nachádza následkom toho v krajne trápnej situácii, pretože nahromadené účty za svetlo, za telefón, za dodané kanc.[elárske] potreby atď. nemôže vôbec vyplatiť a dodávatelia už hlasno nadávajú ... Nejedná sa o veľké obnosy a práve tým je to trápnejšie. Platy na november dosiaľ nedostal ani jeden úradník vyslanectva, každý dostal len nepatrnú zálohu, takže majú vážne starosti, čo budú jesť, keď sa im minú posledné Dináre (...) Ak obratom nedostaneme peniaze, vznikne z tejto situácie celá rada takých škandálov, ktorá nás tu všetkých ako sme a s nami spolu i dobrú povest' Slovenska úplne znemožní. Celý Beograd, ktorý i tak nie [je] slovako-filsky naladený, sa bude smiať nielen nám, ale i celému našemu štátu a dostane ďalšie vecné dôvody k rezerve, s ktorou už i tak hľadí na nás.“ Tamže, šk. 275, č. 314/39. Milecz preto žiadal bezodkladne obratom doručiť sto tisíc Dinárov. Tamže.
- 34 SNA, f. MZV, šk. 273, č. 324/39.
- 35 Tamže, č. 429/39.
- 36 Tamže, č. 826/40. Taktiež: tamže, č. 887/40.
- 37 Tamže, šk. 278, č. 536/39. Ako sa uvádza v liste Ministerstva zahraničných vecí zo dňa 29. novembra 1939 adresovanom vyslanectvu v Belehrade, „z dôvodov prestížnych a celkového nazerania na postavenie Slovenského štátu v Juhoslávii by považovalo za vhodnejšie, keby slovenské vyslanectvo nebolo ubytované v budove nemeckého vyslanectva, ale malo samostatnú budovu“. Tamže, šk. 278, č. 536/39. Kritiku Ministerstva zahraničných vecí vzbudzovali aj správy, podľa ktorých vyslanectvo nemalo zriadenú vlastnú telefonickú linku a všetky hovory boli prepájané cez nemecké vyslanectvo. Ministerstvo žiadalo preto v tejto veci uskutočnenie nápravy. Tamže, šk. 278, č. 296/39. Cieker v odpovedi uviedol, že medzičasom už vyslanectvu bolo vlastné číslo (30775) v októbri 1939 pridelené. Tamže. Taktiež: tamže, šk. 266, č. 156/39.
- 38 Tamže, šk. 278, č. 913/40.

bývalého československého vyslanectva, kde provizórne sídlilo aj slovenské vyslanectvo sa medzitým zhoršili po tom, čo sa do budovy nastáhoval nemecký vojenský attaché so svojimi úradníkmi a pribudnúť malo ešte aj nemecké „Verkehrsbureau“.³⁹ Ako jedno z riešení navrhoval Cieker do Bratislavy odkúpiť dom pre účely vyslanectva.⁴⁰ Ministerstvo zahraničných vecí však považovalo nájom za vhodnejšie riešenie než kúpu, pričom sa odvolávalo aj na skutočnosť, že prostriedky na kúpu sídla vyslanectva neboli zakalkulované do rozpočtu na rok 1940.⁴¹

Ciekerovi sa nakoniec po dlhom čase podarilo nájsť potrebám vyslanectva zodpovedajúce priestory a dňa 2. apríla 1940 podpísal nájomnú zmluvu s Jovankou Popovič, majiteľkou domu na Birčaninovej ulici č. 28.⁴² Na novú adresu sa vyslanectvo presťahovalo dňa 15. mája 1940.⁴³ Bez problémov neprebíhalo ani zariadenie budovy vyslanectva.⁴⁴

Jozef Cieker vo svojej pracovni (Zdroj: Archív autora)

Cieker sa však aj napriek presťahovaniu do nových priestorov nevzdával myšlienky na zakúpenie vlastnej budovy.⁴⁵ Nové priestory totiž po istom čase začal považovať za nevhodné aj vzhľadom na rastúci význam Belehradu.⁴⁶ Ciekerovu nespokojnosť vzbudzovalo

nielen ostatné osadenstvo domu, ale aj technický stav budovy, respektíve časté, či presnejšie povedané, neriešené závady. Konflikt s majiteľkou nakoniec vyvrcholil v priebehu októbra 1940, keď majiteľka vypovedala vyslanectvo z budovy k 1. máju 1941.⁴⁷

39 Tamže, č. 1226/40.

40 Tamže.

41 Tamže, č. 1450/40.

42 Tamže, č. 1551/40. Podľa zmluvy malo vyslanectvo v prenájme byty č. 1 – 5 (celkovo 14 izieb a 21 vedľajších miestností a jednu garáž). Ročný nájom predstavoval sumu vo výške 144 000 Din. Zmluva bola podpísaná na obdobie jedného roka od 1. mája 1940 do 1. mája 1941 s možnosťou jej predĺženia. Nájomné sa podľa zmluvy malo uhrádzať v trojmesačných splátkach po 36 000 Din. Tamže, č. 1551/40.

43 SNA, f. MZV, šk. 278, č. 1715/40. Vnútorne rozmiestnenie vyslanectva bolo podobné ako v predchádzajúcom sídle. Na prízemí boli kancelárske miestnosti Cieker a ostatného personálu, pasové oddelenie, čakáreň a garsónka šoféra. Na prvom poschodí bol byt Ciekerovcov a reprezentačné priestory. Tamže, č. 1715/40.

44 Cieker požiadal nemecké vyslanectvo o zapožičanie nábytku do nového sídla, ktorý malo slovenské vyslanectvo v užívaní už na pôvodnej adrese. Tamže, č. 1586/40. Zároveň požiadal aj Ministerstvo zahraničných vecí o doplnenie nového zariadenia. Tamže, č. 1715/40. Na jeho zaobstaranie povolilo Ministerstvo zahraničných vecí sumu 160 000 Ks. Tamže, č. 2494/40. Nábytok Cieker objednal od firmy Classic z Belehradu. V cene bolo vyhotovenie jedálne v štýle anglickej renesancie, salónu v štýle Ľudovíta XVI., miestnosti na vedenie rozhovorov v štýle talianskej renesancie a predizby rovnako v štýle talianskej renesancie. Podľa zmluvy mal byť nábytok hotový najneskôr do 15. novembra 1940. Tamže, č. 2634/40. Dodanie nábytku sa oneskorilo oproti zmluve najmä pre viac než mesiac trvajúci štrajk stolárskych robotníkov, takže posledné kusy mali byť vyslanectvu dodané až v priebehu februára 1941. Tamže, č. 260/41. Poťah na nábytok zakúpila pani Ružena Ciekerová v Ríme, kde bol lacnejší. Tamže, č. 4026/40. Cieker ďalej v rámci zariadenia objednal striebornú sadu príborov od firmy Sandrik pre 24 osôb v cene 43 050,70 Ks. Tamže, č. 3038/40. Ministerstvo zahraničných vecí kritizovalo Ciekeru za to, že bez predbežného odsúhlasenia objednal nábytok a najmä príbor, ktorého cenu v Bratislave považovali za premrštenú, pričom požadovalo zrušenie tejto objednávky, na druhej strane schválilo navýšenie celkovej sumy na 200 000 Ks. Tamže, č. 3907/40. Vyslanectvo dostalo dokonca prísľub, že zvyšná suma do ním požadovaných 241 003 Ks bude zahrnutá do mimoriadnej rozpočtovej položky a v rámci nej predložená na schválenie Ministerstvu financií. Tamže, č. 4029/40. V dňoch 27. – 29. novembra 1940 bol v Prahe za účasti G. Danihela realizovaný nákup skla, porcelánu, lustrov a obrusov, ktoré v Protektoráte vychádzali lacnejšie ako na Slovensku. Drapérie boli dokúpené v Belehrade a záclony v Bratislave. Tamže, č. 4240/40. Ešte 3. apríla 1941 však nebol objednaný tovar odvezený z Prahy. Jeho odvoz sa mal realizovať najneskôr do 13. apríla 1941. Tamže, č. 3490/41. Ministerstvo zahraničných vecí nakoniec schválilo aj Ciekerovu objednávku strieborného príboru zo Sandriku. Tamže, č. 278, č. 260/41.

45 SNA, f. MZV, šk. 278, č. 1715/40.

46 Tamže, č. 3202/40.

47 Tamže, č. 3770/40.

Vzniknutú situáciu navrhoval Cieker Bratislave riešiť intervenciou Ministerstva zahraničných vecí u nemeckých úradov, aby pre slovenské vyslanectvo vyčlenili niektorú z budov bývalého československého vyslanectva (resp. aby poskytli prostriedky na kúpu novej budovy) alebo zakúpením vlastnej budovy.⁴⁸ Podľa stanoviska Ministerstva zahraničných vecí však bola požiadavka na uvoľnenie niektorej budovy v rámci rozdelenia nehnuteľného majetku bývalej Československej republiky počas trvania vojny neaktuálna.⁴⁹ K realizácii vypovedania vyslanectva z budovy však nakoniec pre nemeckú inváziu nedošlo a v budove ešte nejaký čas sídlilo aj konzulárne zastúpenie Slovenskej republiky v Belehrade.⁵⁰

Skutočnosť, že 1. Slovenská republika od svojho vzniku nebola v Belehrade vnímaná pozitívne, pociťoval slovenský chargé d'affaires Dr. Jozef Cieker veľmi intenzívne, najmä pri komunikácii s juhoslovanskými politickými, diplomatickými či hospodárskymi činiteľmi.⁵¹ Uvedomujúc si svoju slabú pozíciu hľadal už od začiatku oporu u nemeckého vyslanca v Belehrade, pričom už vo svojej prvej správe z Belehradu z 5. septembra 1939 referoval, že nemecký vyslanec Viktor von Heeren mu svoju pomoc prisľúbil.⁵²

Okrem diplomatického predstaviteľa 1. Slovenskej republiky sa v Belehrade voľne pohybovali aj predstavitelia československého odboja zo Slovenska, ktorí podľa Ciekeru sťažovali jeho pozíciu.⁵³ V tejto situácii, ako Cieker napísal, celé svoje snaženie smeroval k tomu, aby „*aspoň oficiálne kruhy informoval o tom, že to, čo sa stalo, bolo nevyhnutelnou nutnosťou, a že politika, ktorú sleduje slovenská vláda, musí byť za daných okolností taká, aká je*“.⁵⁴ Vyjadril pri tom nádej, že „*po čase prijdú na to, že Slovensko predsa ostalo, a keď i majú pochybnosti o našej samostatnosti, predsa musia uznať, že je to jediné možné riešenie pre slovenský národ*“.⁵⁵

Slovensko-juhoslovanské vzťahy boli plné protirečení a väčších či menších konfliktov. Problémy vo vzťahoch vyplývali z odlišných politicko-spoločenských pomerov, na ktorých boli oba štáty postavené. Juhoslávia, hoc sa aj postupne takticky prispôbovala rastúcemu nemeckému tlaku, vnímala Slovensko ako nemecký satelit. Juhoslovanské vládne kruhy, riadené srbskou politickou elitou (srbský živel zohrával v štáte dominantnú mocenskú úlohu), vnímali nemeckú expanziu na jednej strane s obavou, na druhej strane s odhodlaním odolať nemeckému

tlaku, kým sa len bude dať. V srbskom národe pretrvávali negatívne emócie, až nenávisť voči Nemcom z čias prvej svetovej vojny. Nemecký postup v Európe vyvolával v srbskom národe prirodzený odpor. Tieto nálady musela do istej miery rešpektovať pri svojom taktizovaní aj pragmaticky orientovaná vláda, ktorá sa dostávala čoraz väčšími do konfliktu s mienkou srbskej verejnosti, hrdo si pripomínajúcej tradíciu srbského bojového ducha a tradíciu boja za slobodu. V reálnej politike sa toto taktizovanie premietlo do politiky obojakosti, ktorú často spomínal Cieker vo svojich správach.⁵⁶

Svoju úlohu zohrala aj tradícia československo-juhoslovanských vzťahov a celkovo v Srbsku dost' rozšírená všeslovanská idea, pre ktoré bola 1. Slovenská republika vnímaná podozrievavo. Podceňovanie a odstup, ktoré sa časom zmiernili, boli príznačné pre juhoslovanskú diplomaciu vo vzťahu k Slovensku prakticky po celý čas.

Nálady juhoslovanských vládnych kruhov, ktoré zdieľala aj širšia srbská spoločnosť, verne kopírovala tlač. Signifikantným v tomto ohľade boli už prvé správy o vzniku Slovenského štátu. Kým chorvátska tlač o vyhlásení slovenskej samostatnosti písala neutrálne či pozitívne⁵⁷ (záviselo to od

48 Tamže, č. 371/41.

49 Tamže, č. 774/41.

50 Tamže, šk. 1158, č. 317/41.

51 Napr. tamže, šk. 266, č. 9/39.

52 Tamže, šk. 265, správa č. 1. z 5. septembra 1939.

53 Tamže, správa č. 7 z 13. septembra 1939. Podobne: tamže, č. 180/39. Cieker uviedol, že pohyb emigrantov dal sledovať. Tamže.

54 Tamže, č. 180/39.

55 Tamže.

56 Tamže, č. 4492/P-183/40.

57 Pozri: Slovák, 18. 3. 1939, s. 3. Slovenský štát v zrkadle zahraničných slovanských novín.; Slovák, 19. 3. 1939, s. 4. Ohlasy o skutočnosti slovenského štátu idú svetom. Špecifický bol prístup slovinskej tlače. Katolícka tlač, reprezentovaná najmä tlačovým orgánom umiernené autonomistickej Slovinskej ľudovej strany, denníkom Slovenec, až do vyhlásenia Slovenského štátu so sympatiou sledovala slovenské autonomistické hnutie. Liberálna tlač (denník Jutro), hlásiaca sa k juhoslavizmu, vnímala slovenský autonomizmus negatívne. Rozpad ČSR a vyhlásenie Slovenského štátu však vzbudzoval v oboch táboroch slovinského politického spektra obavy, vychádzajúce najmä z napätého slovinsko-nemeckého vzťahu (početná nemecká menšina v Slovinsku a priama hranica s Nemeckou ríšou) a bol prijatý rezervovane či kriticky (katolícka tlač), alebo odmietavo (liberálna tlač). V dôsledku vývoja udalostí slovinskí ľudovci síce neskôr dospeli k čiastočnému pochopeniu pre slovenský 14. marec 1939. Napriek tomu sa zmenky o slovenských pomeroch prakticky vytratili zo slovinskej katolíckej tlače. Podľa: GODEŠA B.: Katolíckitabor in iskanje družbenega modela na predvečer okupacije. In: Problemi demokracije na Slovenskem v letih 1918 – 1941. Zbornik prispevkov na simpoziju 7 in 8. decembra 2006. Ljubljana 2007, s. 345 – 346. Pozri aj: GODEŠA B.: Jozef Tiso a Anton Korošec – vzťahy medzi Slovákmi a Slovincami. In: Historický časopis, roč. 53, 2005, č. 2, s. 368 – 369.

stupňa politickej radikálnosti), srbská tlač ju spochybnila.⁵⁸

Narážky na charakter slovenskej samostatnosti, slabú pozíciu štátu či slovenskú závislosť od Nemecka sa objavovali v juhoslovanskej (nielen srbskej) tlači aj neskôr.⁵⁹

Od zriadenia slovenského vyslanectva v Belehrade začala slovenská diplomacia prostredníctvom slovenského chargé d'affaires pracovať na budovaní pozitívneho imidžu 1. Slovenskej republiky v Belehrade. Cieker, uvedomujúc si dôležitú úlohu tlače, zameral svoju aktivitu aj priamo na jej predstaviteľov v snahe o zmenu jej negatívneho nazerania na Slovensko. Dňa 11. októbra 1939 vyhľadával preto Dr. Velimira Dimića, šéfa tlačového

odboru Centrálného tlačového výboru Predsedníctva ministerskej rady⁶⁰, aby s ním prerokoval problematiku informovania juhoslovanskej tlače o Slovensku. Zároveň mu tlmočil pozvanie na zájazd na Slovensko pre juhoslovanských novinárov pri príležitosti voľby hlavy Slovenskej republiky. Vo svojej správe o tomto stretnutí referoval: „*Juhoslovanská tlač je opravdu naladená proti Slovensku. Slovensko je považované nie ako štát slobodný, ale viacmenej ako provincia Nemecka. Spomienky na bývalú republiku skresľujú jasný pohľad na vývoj vecí slovenských.*“⁶¹ K negatívne mu postojovi voči Slovenskej republike prispela aj slovenská tlač a niektorí slovenskí činitelia (Alexander Mach) vyzývajúci

k vytvoreniu samostatného Chorvátska.⁶² Dr. Cieker považoval uskutočnenie zájazdu juhoslovanských novinárov v tejto nepriaznivej situácii za záležitosť mimoriadneho dosahu: „*Pretože keď sa podari získať predstaviteľov juhoslovanskej tlače, podari sa nám skrze nich získať pomalou prácou i verejnú mienku širšieho čítajúceho obecnstva.*“⁶³

V rámci svojej aktivity v oblasti propagácie 1. Slovenskej republiky považoval Cieker za veľmi dôležité vstúpiť do osobného kontaktu so šéfredaktormi najvýznamnejších belehradských denníkov, ktorým sa chcel okrem iného zmieniť o plánovanom zájazde. V dňoch 11. a 12. októbra 1939 postupne navštívil redakcie denníkov

- 58 Stačí len poukázať na titulky a články najrenomovanejšieho srbského denníka Politika, ktoré boli publikované vo vydaní zo 17. 3. 1941. Na titulke tohto vydania sa vynímal veľký nadpis: „Nová mapa strednej Európy. Česko-Slovensko sa stáva protektorátom Nemecka.“ Podtitul znel: „P.[án] Hitler včera na Hradčanoch vydal rozhodnutie o prehlásení Protektorátu nad Českom a Moravou, a na návrh p. Dr. Tísa prijal protektorát i nad Slovenskom, zatiaľ čo maďarské jednotky okupovali Karpatskú Ukrajinu.“ Pozri: Политика, Чешко-Словачкапостажепротекторат Немачкограјха, год. XXXVI, 17. март 1939, број 11 063, с. 1. На стране ч. 3. споминанеог издања са нахадња чланок венувануј словетскујм удалостиам, в котором са пише: „Ако са в крухох заграничних позороватељов и очакавало, самостатност Словенска бола вељми кратка.“ Тајо констатициа са опирала о текст телеграму, в котором Др. Ј. Тисо пожидао Хитлера о превзатию охрани над Словенском. Ако покращује коментар Политики: „Протекторатом, котору жидао п. Тисо над Словенском бол розширену нову систем протекторатув в стреднеј Еуропе окрем Чиех а Мораву ај на тују крајину.“ Позри: Политика, Послепроглашења Чешко-Моравског Протектората г. Др. Тисојепредао Словачкузаштити Немачког Рајхаштоје г. Хитлер и примио, год. XXXVI, 17. март 1939, број 11 063, с. 3. В даљшом чланку под назвом „Пред вступом немечких војетских једнотки на словенскуј протекторат?“ са заса увадзало: „Вузера то так, же Хитлер еште не выдал коначне розходнотие о вшетких опатрениах, которе выплунли з Тисовеј жидаоти о протекторат. Каждопадне са вшак ошакваа скоруј вступ немечких војск на Словенско.“ Позри: Политика, Предулазакнемачкихтруп а Словачки Протекторат?, год. XXXVI, 17. март 1939, број 11 063, с. 3. Значне скресљујујим бол чланок Зриадение словенског протекторату, в котором са дочитаме: „В сувислости с одовзданим Словенска под протекторат Немецка са доведаме наследујује details: Протекторат си буде сам zabezpečовај своју справу и внуторну безпечност. Словенско са ставу súčasťou немечког колнег систему. Даљше details о зриадени протекторату а jeho вztаhu с рiшом станови minister внутра п. Frick.“ Политика, Уређење Словачког Протектората, год. XXXVI, 17. март 1939, број 11 063, с. 3. (вшетки цитоване srbsке тексты су властним прекладом аутора). Tento údaj však treba poopraviť. Územie Slovenského štátu bolo totiž vládnym nariadením č. 2 zo dňa 14. marca 1939 vyhlásené za samostatné colné územie a colnú hranicu s Nemeckom sa podarilo zachovať počas celej vojny. Pozri: FALTUS, J. – PRŮCHA, V.: Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918 – 1945. Bratislava 1969, s. 400.
- 59 Napríklad v septembri 1939 chorvátsky denník Novosti uver ejnil mapu strednej Európy, na ktorej bola Slovenská republika zaznačená ako Protektorát Slovensko. SNA, f. MZV, šk. 266, č. 111/39. Dňa 11. septembra 1939 bol v liberálnom srbskom denníku Politika okrem iného publikovaný aj výrok ministra financií Dr. Šuteja (pôvodom Chorváta), ktorý v Sarajeve povedal: „Chorváti si neželajú takú slobodu, akú má slovenský národ, alebo akú má Albánia.“ Tamže, šk. 265, č. 46/39. Denník Politika bol založený rodinou Ribnikarovcov v roku 1904. Bol najčítanejším v krajine s nákladom 150 000 výtlačkov. Tento denník bol považovaný za najobjektívnejší. Denník sa usiloval o neutrálnosť a pokúšal sa odolávať tlaku zo strany vlády, ktorá však voči tomuto denníku prejavovala väčšiu mieru tolerance. СИМИЋ, Б.: Пропаганда Милана Стојадиновића. Београд 2007, с. 125.
- 60 V originále Centralni presbиро Predsništva ministarskogsaveta. Vznikol v roku 1929, v čase diktatúry kráľa Alexandra Karadjordjevića ako centrálny orgán vykonávajúci kontrolu nad médiami, okrem iného aj formou cenzúry. K tejto problematike pozri: СИМИЋ, Б.: Пропаганда Милана Стојадиновића, 348 s.
- 61 SNA, f. MZV, šk. 112, č. 125/39.
- 62 Tamže.
- 63 Tamže.

Politika, Vreme a Pravda. Riaditeľ Politiky Vladislav Ribnikar Ciekerovi prisľúbil, že sa bude „snažiť vo svojom orgáne informovať svoje publikum objektívne o Slovensku, aby korigoval predpojaté stanovisko, že Slováci boli príčinou katastrofy Česko-Slovenskej republiky“.⁶⁴ Cieker však v správe Ministerstvu zahraničných vecí na adresu Ribnikara poznamenal, „že on, tak ako i mnohí iní juhoslovanskí novinári, má srdečné vzťahy s českými ľuďmi a že ťažko mu je oprostovať sa spod ich vplyvu a spomienok“.⁶⁵ Cieker zároveň prisľúbil do redakcie dodávať informačný a propagačný materiál o Slovensku.⁶⁶ V redakcii denníka *Vreme* ho privítal vládou dosadený komisár zabezpečujúci jej vplyv v tomto denníku Nenad Djordjević a šéfredaktor Gregor Kostić, ktorý ho ubezpečil, že *Vreme* si zachová kladný vzťah k Slovenskej republike. V redakcii *Pravdy* sa rozprával s majiteľom a zároveň šéfredaktorom Damjanom Sokićom, ktorý „hneď na počiatku vyhlásil, že

má rád Slovákov a že Pravda zachová si vždy priateľský postoj k Slovákom“.⁶⁷ Z rozhovoru Cieker zároveň vycítil, „že nemá rád Nemcov a že idea panslavizmu zdá sa mu najlepšou garanciou pre slovanské národy“.⁶⁸ Vo všetkých redakciách prejavili záujem o Ciekerom ponúkaný zájazd juhoslovanských novinárov na Slovensko.⁶⁹

Oveľa viac sympatií a pochopenia nachádzal Cieker v radikálnejšej časti chorvátskej tlače. S niektorými jej predstaviteľmi nadviazal časom osobné priateľské vzťahy, napríklad s redaktorom denníka *Hrvatski dnevnik* Zlatkom Dujmovićom.⁷⁰ Spôsob, akým písala o Slovensku chorvátska tlač, si Cieker vo viacerých správach pochvaloval. Postrehol napríklad, že jeho návštevu Záhrebu z februára 1940 „zaznamenala spontánne celá chorvátska tlač“.⁷¹ Práve počas svojho pobytu v Záhrebe navštívil aj redakciu tlačového orgánu Chorvátskej sedliackej strany (Hrvatska seljačka stranka)⁷², denníka *Hrvatski dnevnik*. Z rozhovoru s jeho šéfre-

daktorom Dr. Jakovljevićom však možno badať celkom zreteľný odstup, ktorý si Chorvátska sedliacka strana, ale aj jej oficiálna tlačová politika, snažila zachovať vo veci 1. Slovenskej republiky. Cieker poznamenal, že Jakovljević ho síce ubezpečil o svojom kladnom pomere k Slovensku, ale: „*Nechce na druhej strane však uverejňovať články, ktoré by chválili Slovensko, pretože chce zostať neutrálny*“.⁷³ Ako sa Jakovljević vyjadril: „*My vám svojim Hrvatským dnevnikom neškodíme, ale vám ani nepomôžeme*“.⁷⁴ Jednoznačne pozitívne sa k Slovenskej republike staval radikálny *Hrvatski list*.⁷⁵

Rok 1940 bol dynamickejší a príležitostí na pozitívnu propagáciu ponúkol viac. Dr. Cieker v tomto roku zaznamenal v tejto oblasti viacero čiastkových úspechov, hoci ani tento rok nebol bezproblémový. Dňa 1. februára 1940 Dr. Cieker vo svojej správe uviedol: „*Juhoslovanská tlač v poslednej dobe viac si všíma Slovenska. Skoro každý deň je nejaká menšia správa o Slovensku*“.

64 Tamže, šk. 265, č. 128/39.

65 Tamže.

66 Tamže.

67 Tamže.

68 Tamže.

69 Na zájazde sa nakoniec zúčastnili Dr. V. Dimić z Ústredného tlačového výboru, Dr. Zdenko Vernić z agentúry Avala, Dragomir Dimitrijević z denníka *Politika*, Nikola Alexić z denníka *Vreme*, Branislav Čirlić z denníka *Pravda* a ako jediný za chorvátsku tlač Zlatko Dujmović z denníka *Hrvatski dnevnik*. Vzhľadom na to, že redaktori slovinského denníka *Slovenec* boli vyťaženi blížiacimi sa senátorskými voľbami, pre ktoré nemohli vyslať svojho zástupcu, bol dodatočne do delegácie zaradený redaktor Živko Jovanović z provinciálnej srbskej tlače. Novinári mali podľa plánu odcestovať 25. októbra 1939 ráno o 8.00 hod. a do Bratislavy mali doraziť nočným rýchlikom z Budapešti. Na bratislavskej stanici ich mal privítať Dr. Cieker, ktorý mal docestovať do Bratislavy 25. októbra 1939 predpoludním. SNA, f. MZV, šk. 265, č. 163/39. O samotnom priebehu zájazdu nemáme bližšie správy, ani žiadne vyhodnotenie, takže nevieme posúdiť, nakoľko bolo možné tento projekt považovať za úspešný. Na stránkach srbskej tlače tento zájazd nenašiel veľkú odozvu. *Politika* ho napríklad vo svojej reportáži z voľby prezidenta vôbec nespomenula. Pozri: Политика, Личеје у Братислави г. Др. Јозеф Тисоизабранзапрогпредседника Словачкерепублике, година XXXVI, 27. октобар 1940, број 11281, с. 4.

70 SNA, f. MZV, šk. 268, č. 3403/40.

71 Tamže, šk. 267, č. 1106/40.

72 Chorvátska sedliacka strana. Najvýznamnejšia chorvátska a zároveň najvýznamnejšia opozičná strana v medzivojnovnej Juhoslávii. Nositeľka programu chorvátskeho umierneného autonomizmu, ktorý bol naplnený uzavretím dohody Cvetković – Maček. Podrobnejšie k vzniku a vývoju Chorvátskej sedliackej strany pozri napr.: MATKOVIĆ, H.: *Suvremena politička povijest Hrvatske*. Zagreb 1999, s. 87 – 89.

73 Štátny archív (ŠA) Bratislava, f. Okresný ľudový súd (OĽS) Bratislava, 27/48 Jozef Cieker, fascikel 7, č. 1109/40.

74 Tamže.

75 V júni 1940 Cieker dokonca osobne vycestoval do Osijeku, aby tam navštívil redakciu tohto radikálneho periodika, čo v správe do Bratislavy odôvodňoval tým, že „te[nto] časopis venuje veľmi peknú pozornosť Slovensku“. SNA, f. MZV, šk. 275, 2441/40. *Hrvatski list*: V redakcii k 14. júnu 1940 pracovalo celkovo jedenásť zamestnancov. Na čele redakcie stál riaditeľ Kamilo Krvarić, šéfredaktorom bol Josip Pavišić. Tamže, šk. 267, č. 2350/40.

To však tejto tlači nebráni, aby zároveň uverejňovala správy západných agentúr, ktoré skreslene píše o Slovensku. Prednosta úradu snaží sa osobným stykom s vedúcimi redaktormi rôznych časopisov prispieť k tomu, aby juhoslovanská tlač pokiaľ možno objektívne zaznamenávala udalosti o Slovensku. Práca táto nemôže mať okamžité výsledky, pretože žurnalistické kruhy voči Slovensku sú veľmi predpojaté.⁷⁶

V tomto čase však už Cieker naplno zamestnávala príprava slávnostného pripomenutia prvého výročia vzniku Slovenského štátu, ktoré chcel využiť na propagáciu Slovenska. O svedomitosti jeho priprav svedčí aj skutočnosť, že už 15. januára 1940 požiadal slovenské MZV o dodanie propagačného a informačného materiálu v cudzích jazykoch, najlepšie v podobe propagačnej brožúry.⁷⁷ Cieker zároveň požiadal aj o dodanie cudzojazyčných článkov venovaných prvému výročiu vzniku Slovenského štátu, ktoré chcel umiestniť do najvýznamnejších denníkov.⁷⁸ Provizórny propagačný materiál v nemčine bol vyslanectvu doručený 8. marca s tým, že avizovaná brožúrka bude doručená až po 14. marci 1940.⁷⁹ Dr. Cieker rozposlal materiál preložený do srbochorvátčiny, ktorý mal k dispozícii, jednotlivým redakciám s prosbou, aby ich uverejnili vo svojich denníkoch.⁸⁰ V predvečer štátneho sviatku navštívil aj riaditeľa agentúry Avala, s ktorým sa dohodol na dodaní správy o oslave slovenského štátneho sviatku.⁸¹ *Politika* uverejnila pri príležitosti prvého výročia vzniku Slovenského štátu krátku reportáž z osláv v Bratislave a zmienila sa aj o slávnostnej

Jozef Cieker s manželkou (Zdroj: Archív autora)

omši, ktorú odsľúžili v Belehrade na podnet slovenského vyslanectva.⁸² Vo svojej správe o priebehu oslavy štátneho sviatku Cieker skonštatoval, že „juhoslovanská tlač zaznamenala výročie našej štátnej samostatnosti a že tento historický deň neprešiel bez povšim-

nutia. Fakt existencie jedného roku zapôsobil i na tých, ktorí o schopnosti samostatne žiť pochybovali a teraz boli nútení, ako mi to jeden redaktor úprimne povedal, doznať: teraz, keď máte rok za sebou, budeme sa na vás celkom ináč dívať.“⁸³

76 Tamže, šk. 267, č. 912/40. V nasledujúcej správe zo dňa 17. februára 1940 už uviedol, že juhoslovanské noviny prinášajú čím ďalej tým viac objektívnych správ o Slovensku. Tamže, č. 1107/40.

77 Tamže, č. 753/40.

78 Tamže.

79 Tamže, č. 1309/40.

80 Tamže, č. 1312/40. *Politika* uverejnila pri príležitosti prvého výročia vzniku Slovenského štátu krátku reportáž z osláv v Bratislave a zmienila sa aj o slávnostnej omši, ktorá odsľúžili v Belehrade na podnet slovenského vyslanectva. Поитика, Првагодишњицапостанка Словачкерепублике, година XXXVII, 15. март 1940, број 11418, с. 6.

81 SNA, f. MZV, šk. 267, č. 1352/40.

82 Поитика, Првагодишњицапостанка Словачкерепублике.

83 SNA, f. MZV, šk. 267, č. 1352/40.

Veľkú príležitosť na propagáciu Slovenska, najmä z hospodárskej stránky, ponúkla príprava na uzavretie riadnej slovensko-juhoslovanskej obchodnej a plavebnej zmluvy. Začatie priprav uroval Cieker už v apríli 1940, stanovenie termínu sa však odkladalo až do júla 1940.⁸⁴ Už v predstihu, v apríli 1940, Dr. Cieker prostredníctvom agentúry Avala dal juhoslovanskej tlači k dispozícii propagandisticky ladený článok o slovenskom hospodárstve. Tento článok zrejme tlač veľmi neoslovil.⁸⁵ V júni a júli 1940 poslal všetkým významnejším denníkom v krajine ešte tri obsiahle články pojednávajúce o slovenskom hospodárstve pri príležitosti nadchádzajúcich obchodných rokovaní.⁸⁶ Až 23. júla 1940 *Politika* informovala o nadchádzajúcich rokovaní, pričom použila časť Ciekerovho materiálu. Podľa *Politiky* uzavretím dohody „budú hospodárske vzťahy medzi Slovenskom a Juhoslaviou postavené na ďaleko solidnejších základoch, než dosiaľ. Zároveň to bude pekný príspevok k prehĺbeniu priateľských vzťahov medzi

našimi dvoma krajinami.“⁸⁷ Samotné obchodné rokovania však zatienilo dianie v Salzburgu, ktoré pritiaхло záujem juhoslovanskej tlače viac.⁸⁸

Asi najúspešnejším mesiacom v rámci propagácie Slovenska bol však september 1940. Ohlas v juhoslovanskej tlači zaznamenal začiatkom mesiaca najprv letný univerzitný kurz pre zahraničných účastníkov, ktorý organizovala Slovenská univerzita v Bratislave v spolupráci so slovenským MZV. Dňa 2. septembra 1939 uverejnila *Politika* dlhšiu reportáž o krásach Slovenska a priebehu celého kurzu od jeho priameho účastníka Sinišu Paunovića a podobné reportáže publikoval aj denník *Vreme* a *Hrvatski list*.⁸⁹ Desiat exemplárov Dujmovićovho článku o letnom univerzitnom kurze publikovanom v *Hrvatskom dnevniku* poslal Cieker do Bratislavy, pričom s uspokojením konštatoval, že „juhoslovanskí účastníci (*Vreme*, *Politika*, *Hrvatski dnevnik* atď.) dobre si spomínajú na Slovensko a tieto dobré spomienky dávajú aj verejnosti. Pre nás je to v tunajších pomeroch nezaplátiteľné.“⁹⁰

Druhú príležitosť na zviditeľnenie Slovenska v tomto mesiaci ponúkol medzinárodný veľtrh v Belehrade v dňoch 7. – 16. septembra 1940 aj za účasti 1. Slovenskej republiky. Tento veľtrh treba vnímať ako jeden z úspechov, o ktorý sa vo veľkej miere pričínal aj sám Cieker, ktorý neskôr musel do Bratislavy vysvetľovať, prečo sa rozhodol financovať propagačné prílohy (išlo o dosť veľkú sumu, 21 000 Dinárov) v dvoch najvýznamnejších srbských denníkoch bez predchádzajúceho od súhlasenia MZV.⁹¹

V Ciekerom objednanej prílohe *Politika* detailne opísala vystavené slovenské výrobky na veľtrhu, pričom superlatívami nešetrila najmä na adresu kvality. Čitateľom podala chronologický prehľad uzatvárania obchodných zmlúv, ktoré Slovensko podpísalo s ďalšími krajinami a štruktúru slovenského hospodárstva. Na margo slovenskej účasti na veľtrhu uviedla: „Prítomnosť slovenských výrobkov na Belehradskom jesennom veľtrhu svedčí, že hospodárske vzťahy medzi dvoma štátmi vchádzajú do novej fázy

84 Rokovania prebiehali od 25. júla do 3. augusta 1940 a zavŕšené boli podpisom Slovensko-juhoslovanskej obchodnej a plavebnej dohody. Pozri JARINKOVIČ, M.: Slovensko-juhoslovanské hospodárske a obchodné kontakty. In: Pamäť národa, roč. VII, 2011, č. 4, s. 4 – 17.

85 Nasvedčuje tomu poznámka úradníka ministerstva, ktorý do Ciekerovej správy dopísal perom: „V juhoslovanskej tlači článok len sporadicky bol uverejnený.“ SNA, f. MZV, šk. 179, č. 51217/40. Taktiež: tamže, šk. 269, č. 1559/40.

86 Tamže, šk. 270, č. 2433/40, č. 2593/40.

87 Поитика, Прекосутрапочињу у Београдупреговоризакључењетрговинскогуговораса Словачком, година XXXVII, 23. јул 1940, број 11 543, с. 9.

88 K obchodnému rokovaniu priniesla *Politika* už len krátky článok stručne informujúci o dosiahnutých výsledkoch. Поитика, Закључењетрговинскогуговораизмеђу Словачкерепублике и Југославије, година XXXVII, 4. август 1940, број 11555, с. 6. Výsledky salzburských rokovaní pre Slovensko zosumarizovala *Politika* v článku: Поитика, Г. Шања Махјеодушевљенпосетом г. Хитлеру и кажедајесрећнабудућност Словачкепотпунообезбеђена, година XXXVII, 30. јул 1940, број 11550, с. 2.

89 SNA, f. MZV, šk. 277, č. 3171/40. Taktiež čísla 3228/40 a 3274/40.

90 Tamže, šk. 268, č. 3403/40.

91 Tamže, šk. 271, č. 3229/40. Svoje počínanie odôvodnil tým, že: „časopis *Politika* je jeden z najčítanejších časopisov v Jugoslávii, ktorého mienka sa rešpektuje jak vo vládných kruhoch, tak i v širokej verejnosti. Hľadiac na ohromné ťažkosti a na neporozumenie práve juhoslovanskej tlače pre veci slovenské doteraz, považovalo vyslanectvo za rozumné využiť prelom v žurnalistických kruhoch juhoslovanských na nazieraní na Slovensko a súhlasilo s vydaním prílohy. Možno, že zmienené stanovisko mohlo by byť odôvodniteľné v iných štátoch a v iných prostrediach. Ale v Jugoslávii, kde bolo a ešte i je toľko nedôvery, je každé napísané slovo pre nás veľmi dobré, pretože široké vrstvy začínajú poznávať Slovensko v jeho reálnej podobe. A keď sa prečítajú články časopisu *Vreme*, kde vyšla príloha minulú sobotu (t. j. 7. septembra 1940 – poznámka M. J.) a prečítajú články v časopise *Politika*, kde príloha vyjde v nedeľu (t. j. 15. septembra 1940 – poznámka M. J.), musí sa zaznamenať radostný fakt, že o Slovensku práve v tlači, ktorá toľko fedrovala čechoslovakizmus a toľko ľutovala Čechov, tak pekne a dobre sa píše. Vyslanectvo preto pokladá výdaje spojené s propagačnými článkami za odôvodnené. Ide o prvú slovenskú výstavu na belehradskom veľtrhu a ide o prvé propagačné prílohy najdôležitejších časopisov juhoslovanských. Keď sa takto otvoria dvere, nebude treba investovať viacej.“ Tamže. Čiastky, ktoré vydal Dr. Cieker na propagáciu sa MZV v Bratislave zdali prehnané. Tamže, šk. 144, č. 10582/40. Nakoniec však MZV tieto výdavky vyslanectva refundovalo. Tamže, č. 11723/40.

plnej porozumenia i srdečnosti.“⁹² Článok dopĺňala propagácia slovenských prírodných krás. Na záver *Politika* skonštatovala, že: „*Po trochu nervozity, ktorá je úplne pochopiteľná pri založení samostatného štátu, Slovensko sa dnes postavilo na svoje nohy, jeho život plynie úplne normálne. Je v stave spolupracovať so všetkými krajinami sveta hospodársky, obchodne, diplomaticky a politicky.*“⁹³ Príloha denníka *Vreme* sa niesla v podobnom duchu, pričom boli použité tie isté podklady. Denník *Vreme* vo svojej propagačnej prílohe na margo vzájomných vzťahov uviedol: „*Priateľské a bratské vzťahy medzi dvoma slovanskými krajinami boli vždy veľmi dôverné. Obchodnou dohodou medzi Slovenskou republikou a Kráľovstvom Juhoslávie sa tieto vzťahy ešte upevnili, pretože ňou bola daná príležitosť ľuďom z oblasti hospodárstva oboch krajín obchodnou výmenou získať bližšie kontakty.*“⁹⁴ Aj *Vreme* podalo pozitívne ladený informatívny

článok o krásach Slovenska a možnostiach slovenského turizmu. Článok je presiaknutý sympatiou k Slovensku, nezvyčajnou na juhoslovanské pomery. *Vreme* konštatovalo veľký hospodársky pokrok na Slovensku od vzniku Slovenského štátu.⁹⁵

Propagačný materiál v podobe objemnejších publikácií, ktoré MZV v Bratislave prisľúbilo vydať v priebehu roka 1940, vyslanectvu doručili koncom mája a v priebehu júla 1940. Išlo o dvanásť kusov publikácie *Slovensko* a osem exemplárov knihy *Útokom k víťazstvu*. Dr. Cieker tieto publikácie venoval významným juhoslovanským činiteľom.⁹⁶ Cieker tiež rozposlal rôznym univerzitným profesorom, publicistom a novinárom 50 exemplárov 1. zväzku politickej „Modrej knižnice“, obsahujúcej nemeckú verziu prejavu poslanca Konštantína Čulena v slovenskom sneme dňa 7. mája 1940.⁹⁷ Neskôr dostal z Bratislavy aj ďalšie zásielky prvých troch zväzkov

Modrej knižnice.⁹⁸ V auguste rozoslal juhoslovanským činiteľom zas desať kusov časopisu *Nové Slovensko*.⁹⁹

Napriek pretrvávajúcim problémom pozoroval Cieker na jeseň 1940 určité pozitívne zmeny v náhľade časti juhoslovanských predstaviteľov na Slovensko, čo vnímal ako signál postupného zlepšovania sa vzájomných vzťahov.¹⁰⁰

Na prelome rokov 1940/1941 sa však vzájomné vzťahy opäť nečakane zhoršili po tom, čo slovenské orgány zatkli a neskôr vydali Gestapu juhoslovanského občana Josefa Dřímala.¹⁰¹ Juhoslovanský diplomatický agent Stanoje Simić navrhoval, aby juhoslovanské ministerstvo vnútra recipročne začalo vytvárať tlak na návštevníkov slovenského vyslanectva v Belehrade, aspoň kým bude Dřímala v Ilave. Zároveň oznámil, že diplomatická agentúra v rámci svojich možností podnikla opatrenia na sťaženie procedúry vydávania víz slovenským občanom, aby aj

92 Príloha sa nachádza: SNA, f. Ministerstvo hospodárstva (MH), šk. 409, č. 10.067/40 (prez.).

93 Tamže.

94 Príloha sa nachádza: SNA, f. MZV, šk. 144, č. 10.582/40.

95 Príloha sa nachádza: tamže.

96 Tamže, šk. 267, č. 2155/40, šk. 268, č. 2695/40. Okrem iných napríklad ministrom zahraničných vecí Alexandrovi Cincar-Markovičovi, či patriarchovi Srbskej pravoslávnej cirkvi Gavrilovi, pamätal aj na riaditeľa Ústredného tlačového výboru pri predsedníctve ministerskej rady Predraga Milojevića a vedúceho tlačového odboru tejto inštitúcie V. Dimića a nezabudol ani na šéfredaktorov troch najvýznamnejších srbských denníkov. Tamže, šk. 267, č. 2155/40, tamže, šk. 268, č. 2695/40.

97 Tamže, č. 2219/40.

98 Tamže, č. 2693/40, č. 2971/40.

99 Tamže, č. 3065/40.

100 V správe z 10. októbra 1940 sumarizujúcej rozhovor so šéfom politického oddelenia MZV Dr. Petrovičom citoval niektoré z jeho výrokov, podľa ktorých: „Slovensko tichou prácou získava si rešpekt a získava si i srdcia. Hoci sú ťažké časy, dá sa i v týchto časoch pôsobiť na vzájomné zblíženie oboch štátov, a to cestou kultúry a turistiky (...) po roku existencie Slovenského štátu a slovenského vyslanectva v Belehrade mnoho sa zmenilo, a to v prospech Slovenska a v prospech juhoslovanských sympatií k nemu.“ Tamže, šk. 265, č. 3573/P-142/40. Vo svojej súhrnnej správe za rok 1940 konštatoval: „Bolo ťažko pochopiť v Juhoslávii fakt osamostatnenia Slovenska. Samostatné Slovensko naháňalo strach všetkým srbským centralistom a vzbudzovalo antipatiu u tých, ktorí videli, že z chorvátskej otázky môže sa zrodiť samostatné Chorvátsko. Keď sa videlo, že Chorvátsko politikou dr. Mačeka nevybočuje a nechce vybočiť z rámca Juhoslávie, opravovali svoj vzťah i ku Slovensku. (...) Jestli na počiatku nechceli v Juhoslávii rozumieť, čo je to vôľa samostatného národa a čo je to samostatný Slovenský štát, pomaly spriateľovali sa s touto skutočnosťou, hoci určité svoje výhrady a pochybnosti si ponechali. Dnes museli sa nie len politici, ale i národohospodári presvedčiť v Juhoslávii, že sme nie provizórium, ale že vieme stáť na vlastných nohách. (...) Dnes chce mať a má Juhoslávia ku Slovensku pomer priateľský.“ Tamže, šk. 265, č. 4492/P-183/40.

101 Josef Dřímala, dobrovoľník v srbskom vojsku za 1. svetovej vojny, stál na čele bratislavskej pobočky odbojovej skupiny Obrana národa, ktorá organizovala prechody do zahraničia pre politických utečencov. Po vydaní do Nemecka v januári 1941 bol internovaný až do konca vojny, ktorého sa dočkal v koncentračnom tábore Ebensee. Podľa: JABLONICKÝ, J.: Z ilegality do povstania. Banská Bystrica 2009, s. 47 – 49. K prípadu pozri: АрхивЈугославије, 334 Министарствоиностранихпослова Краљевине Југославије (334-7-25МИП КЈ), бројдокумента 7-702. АЈ 334 МИП КЈ (334-7-25) бројдокумента 7-705.

Denník Politika (Zdroj: Archív autora)

venska. Politická situácia v Južoslávií sa začiatkom roka vyprofilovala tak, že vláda na svojej postupnej ceste k spojenectvu s Nemeckom už nemohla čívať, ani ďalej taktizovať a Južoslávia dňa 25. marca 1941 pristúpila k Paktu troch mocností. Politika vlády bola najvýraznejšie prezentovaná v denníku *Vreme*, ktorý jej bol prostredníctvom vládneho komisára podriadený. Veľmi agilným redaktorom prnemeckej orientácie v tomto denníku sa stal Dr. Danilo Gregorić, ktorý vystriedal Nenada Djordjevića vo funkcii vládneho komisára¹⁰² (neskôr výrazne činný aj za okupácie ako popredný kolaborantský publicista pri propagandistickom aparáte režimu Milana Nedića). Všimol si ho aj Dr. Cieker, ktorý s ním chcel nadviazať osobný kontakt. V rozhovore s ním Cieker poukázal na nedostatok záujmu južoslávanskej tlače o Slovensko, rovnako ako aj stále pretrvávajúce negatívne vnímanie Slovenska.¹⁰⁵ Dr. Gregorić potvrdil toto Ciekerovo konštatovanie a prisľúbil, že v rámci denníka *Vreme* sa posnaží „odstrániť tento nedostatok“.¹⁰⁶ Dokonca prišiel aj s iniciatívou pripraviť k nadchádzajúcemu tretiemu výročiu vzniku Slovenského štátu špeciálnu propagačnú prílohu.¹⁰⁷ Pripomenku tretieho výročia vzniku štátu považoval Cieker za akúsi skúšku úspešnosti činnosti slovenského vyslanectva v Belehrade, pričom na základe jej priebehu rozhodol, že vyslanectvo v nej obstálo.¹⁰⁸ Oslavy mali v porovnaní s predchádzajúcim rokom naozaj dôstojnejší priebeh. Po obligátnej sv. omši, ukončenej štátnou hymnou, zorganizoval Dr. Cieker v hoteli Srpskikralj recepciu, na ktorú bolo pozvaných dvesto hostí, významných predstaviteľov politického, hospodárskeho a kultúrneho života. Zúčastnili sa jej napríklad minister Dr. Ivana Andres,

takýmto spôsobom vplývala na riešenie tohto problému.¹⁰² Istou mierou odvety za prípad Dřimal a ďalšie prípady bolo zrušenie plánovanej návštevy južoslo-

vanského ministra obchodu a priemyslu Dr. Ivana Andres na Slovensku.¹⁰³

Rok 1941 nestihol byť zvlášť bohatý na výraznejšie počiny v propagácii Slo-

102 AJ 334 МИП КЈ (334-7-25) број документа 7-702, 7-703.

103 SNA, f. MZV, šk. 265, č. 687/41.

104 СИМИЋ, Б.: Пропаганда Милана Стојадиновића. Београд 2007, с. 133.

105 SNA, f. MZV, šk. 265, č. 582/41.

106 Tamže.

107 Tamže.

108 Tamže, šk. 275, č. 847/41.

minister zdravotníctva Dušan Pantić, šéf Riaditeľstva pre zahraničný obchod Rudolf Bičanić, predstavitelia diplomatického zboru zväčša „*spriatelených krajín*“ a zástupcovia tlače a tlačovej agentúry Avala.¹⁰⁹ Predseda a podpredseda vlády, ministri zahraničia, vojska a námorníctva, patriarcha Srbskej pravoslávnej cirkvi a niektorí ďalší sa však nechali zastupovať svojimi podriadenými úradníkmi a z rôznych dôvodov neprišli osobne, čomu však Cieker evidentne neprípisoval väčšiu vážnosť.¹¹⁰ Okrem priestoru v tlači sa podarilo Ciekrovi získať aj priestor vo vysielaní Rádiožurnálu vďaka ústretovosti jeho riaditeľa Vojislava Janića.¹¹¹

Túto oslavu možno považovať za posledný väčší úspech slovenskej diplomatickej misie pri propagácii Slovenska v Belehrade. Treba však povedať, že tento úspech a čiastočná zmena vo vnímaní Slovenska bola do veľkej miery spôsobená postupnou zmenou kurzu zahraničnej politiky Juhoslávie zavŕšenej prístupom tohto štátu k Paktu troch mocností dňa 25. marca 1941. Pragmatická orientácia juhoslovanskej vlády

však narazila na vlnu odporu domáceho (najmä srbského či slovinského) obyvateľstva, ktorý vyústil do štátneho prevratu dňa 27. marca 1941. Odpoveďou na tento vývoj situácie bola barbarská agresia Nemecka, ktoré na istý čas vymazalo Juhosláviu z mapy Európy.

Snahou rodiacej sa slovenskej zahraničnej politiky bolo dosiahnutie medzinárodnej akceptácie, t. j. uznania Slovenského štátu a vytvorenie stabilných vzťahov so zahraničím. Vzhľadom na historickú tradíciu vzájomných slovensko-juhoslovanských vzťahov sa slovenská diplomacia nádejala na priaznivé prijatie zo strany Kráľovstva Juhoslávie. Realita bola však taká, že Juhoslávia nebola príliš naklonená novému štátu v strednej Európe, ktorému juhoslovanské politické špičky pripisovali spoluvinu za zánik Československej republiky, tradičného spojencu Juhoslávie.

Predĺženou rukou Bratislavy v Juhoslávii sa stalo slovenské vyslanectvo v Belehrade, ktoré bolo dôležitým komunikátorom s juhoslovanskými politickými kruhmi. Zriaďovanie tohto

významného postu sa nezaobišlo bez problémov. Najmä v počiatkovom období, ktoré bolo vinou nedoriešených ekonomických vzťahov poznačené nedostatkom financií, ktorý ohrozoval elementárnu existenciu vyslanectva a jeho personálu. Problémom pretrvávajúcim po celé obdobie vzájomných diplomatických vzťahov boli aj nevyhovujúce priestory, v ktorých vyslanectvo pôsobilo. Dá sa povedať, že vyslanectvo pôsobilo v Belehrade po celý čas v provizórnych podmienkach, o čom svedčí aj skutočnosť, že jeho vnútorné zariadenie nebolo dokončené do zániku Juhoslávie. Vzhľadom na nepriaznivú situáciu bola jednou z najdôležitejších úloh vyslanectva propagácia 1. SR, respektíve vytváranie jej pozitívneho obrazu. Tejto úlohy sa chytil s vervou slovenský chargé d'affaires v Belehrade Dr. Jozef Cieker, pričom sa mu podarilo dosiahnuť aj čiastkové pozitívne výsledky. Hoci sa negatívny postoj Juhoslávie časom zmiernil, najmä pod tlakom rastúceho nemeckého vplyvu o srdečných vzťahoch medzi oboma štátmi ťažko hovoriť.

Martin Jarinkovič • Slovak Embassy Established in Belgrade and its Activities Related to Promoting the First Slovak Republic in Years 1939–1941

This paper deals with the issue of the Slovak Embassy opened in Belgrade, which used to be a significant communicator with Yugoslav political establishment and became a prolonged hand of Bratislava in Yugoslavia. Establishment of that important office was accompanied also by problems of lack of financial means, in particular in its initial stage, what was caused by unsolved economic relations. One might say the Embassy worked under provisional conditions for the whole time in Belgrade, what is proved also by the fact that its interior furnishing and equipment had not been finished until the dissolution of Yugoslavia. Due to the unsatisfactory situation, one of the most important tasks of the Embassy was to promote the 1st Slovak Republic, let us say to create its positive image. Dr. Jozef Cieker, Slovak chargé d'affaires in Belgrade was very enthusiastic about it, and he also reached some partial positive results. Although the negative attitude of Yugoslavia was later loosened, especially under the pressure of the growing German influence, the relations between the two countries were not warm at all.

Mgr. Martin Jarinkovič, PhD. (1981)

Vyštudoval slavistiku na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove, kde v rokoch 2007 – 2012 absolvoval aj externé doktorandské štúdium na Inštitúte histórie FF PUP v odbore všeobecné dejiny. Venuje sa problematike slovensko-juhoslovanských vzťahov v období 2. svetovej vojny. Pracuje na historickom odbore Východoslovenského múzea v Košiciach.

109 Tamže.

110 Tamže.

111 Tamže. Cieker sa do Bratislavy sťažoval, že pre nedbalosť niektorého z ministerských úradníkov mu napriek urgencii neboli doručené požadované platne so slovenskou hymnou a ďalšími skladbami, ktoré mali odznieť vo vysielaní belehradského Rádiožurnálu. Tamže.

PREDOHRA LIKVIDÁCIE MISIJNÝCH DOMOV SPOLOČNOSTI BOŽIEHO SLOVA NA SLOVENSKU

NÁČRT PROBLEMATIKY V KONTEXTE LIKVIDÁCIE KLÁŠTOROV A REHOĽNÉHO ŽIVOTA V ČESKOSLOVENSKU

TOMÁŠ GERBOC

Spoločnosť Božieho Slova patrí k reholiam, ktoré od svojho vzniku až do začiatku tretieho tisícročia zažívali neustály progres. V súčasnosti jej členovia pôsobia v desiatkach štátov na všetkých kontinentoch sveta. Rýchly rast členov, vplyv na katolícku verejnosť, ale i internacionálnosť a misijné ciele – to všetko bolo trňom v oku ľuďom stojacim za politickým systémom v Československu po „vítaznom“ februári 1948. Perzekúcie voči Spoločnosti Božieho Slova v Československu v rokoch 1946 – 1950 boli prípravou na jej postupné zlikvidovanie. Boli súčasťou taktiky, ktorou sa mala vytvárať atmosféra strachu, obáv a nedôvery, vďaka čomu mal konečný zásah prebehnúť razantnejšie a natrvalo.

Cieľom predkladanej štúdie¹ je mapovať situáciu v Československej provincii Spoločnosti Božieho Slova, rehoľno-misijnej kongregácie od ukončenia druhej svetovej vojny v roku 1945 do apríla, resp. mája 1950 s ohľadom na slovenskú časť republiky.

Vytýčené obdobie týchto rokov v sebe zahŕňa obnovenie Československej republiky a ustálenie pomerov tak štátu, ako i Rímskokatolíckej cirkvi (ďalej iba Cirkvi). Práca poukazuje na zmenu pomerov pred „vítazným“ februárom 1948, no najmä po ňom, a zostrovanie „nevraživosti“ voči Cirkvi ako spoločenstvu veriacich. Apríl, resp. máj 1950 predstavuje vo všeobecných, ale i cirkevných dejinách Československa veľký medzník. Práve v týchto dvoch mesiacoch sa začala „Akcia K“, ktorej snahou bola likvidácia mužských kláštorov.

Snahou tejto práce je objasniť a priblížiť dané obdobie mapovaním proticirkevnej politiky, ktorá zasiahla Cirkev samotnú, cirkevné organizácie, združenia, spolky, ale i tlač a v neposlednom rade samotných členov Cirkvi – z pohľadu problematiky rehoľníkov Spoločnosti Božieho Slova. Práca prináša mapovanie problematiky po línii personálnej (perzekúcie voči rehoľníkom ako osobám, keď približuje osobné postihy; tu treba predpokladať a prijať fakt, že ak by dané osoby neboli členmi rehole, perzekúcie voči nim by sa s najväčšou pravdepodobnosťou neuskutočnili), ako i po línii hospodárskej, pretože viaceré misijné domy Rehoľno-misijnej Spoločnosti Božieho Slova (lat. Societas Verbi Divini – SVD – misionári – verbisti – misionári verbisti – steylskí misionári) disponovali hospodárskym majetkom, ktorý rehoľa a rehoľníci spravovali.

HISTORICKÝ ÚVOD K PRÍTOMNOSTI SPOLOČNOSTI BOŽIEHO SLOVA NA SLOVENSKU

SVD i napriek časovo nie dlhému pôsobeniu v konaní misijného apoštolátu patrí k reholiam, ktoré od svojho vzniku až do začiatku tretieho tisícročia zažívali sústavný vzostup. Dnes jej členovia pôsobia v desiatkach štátov na celom svete.

Rehoľa bola založená v roku 1875 v Spojenom kráľovstve Holandska (15. augusta 1875 v mestečku Steyl, v pohraničnej oblasti s Nemeckom), dnes už svätorečeným Arnoldom Jansenom, pôvodom z Nemecka. Z Misijného domu sv. Michala v Steyli sa jej pôsobenie šírilo do krajín Európy.

Po vzniku (prvej) Československej republiky v roku 1918 bola najbližšia provincia SVD v Rakúsku, kam odchádzali Slováci na formáciu, na filozofické a teologické štúdiá. Misijný dom

1 Práca je zostavená predovšetkým na základe archívnej pramennej bázy pochádzajúcej z proveniencie Archívu Spoločnosti Božieho Slova v Nitre (obsahujúcej okrem dokumentov verejného charakteru i značnú časť spomienok a poznámok o vývoji a činnosti rehole samotnej alebo jej členov), taktiež dokumentov vypracovaných na základe požiadaviek štátnych orgánov uchovaných v štátnych archívoch a výberovej literatúry, ktorá sa danej problematike venuje sčasti alebo okrajovo.

sv. Gabriela v Mödlingu pri Viedni, ktorý mal dobré meno i na území neskoršieho Slovenska ešte v čase existencie Rakúsko-Uhorskej monarchie, bol známy výchovou dorastu pre zahraničné misie. V kňazskom prostredí bol však známy i duchovnými cvičeniami. Týchto sa zúčastňovali kňazi z viacerých diecéz monarchie (pred rokom 1918), ale i z neskoršieho Československa.²

V roku 1923 prišli prví pátri a bratia Spoločnosti Božieho Slova na Slovensko natrvalo. Prvým pôsobiskom boli Madunice, kam ich na miestnu faru prijal vtedajší madunický farár Michal Bubnič, neskorší biskup a rožňavský apoštolský administrátor. Madunice sa stali východiskovým bodom, odkiaľ predstavovali Spoločnosť a jej činnosť. Zároveň hľadali vhodné miesto na svoje ďalšie pôsobenie, pretože v Maduniciach Spoločnosť nemala k dispozícii vlastný – samostatný dom. Na jeseň 1923 našli pôsobisko v letnom sídle nitrianskeho biskupa v Močenku. Biskup Mons. Karol Kmeťko im ponúkol kaštieľ do užívania a na prípravu misijného dorastu.³

V ďalšom roku (1924) prišiel do Vidinej pri Lučenci páter Félix Dřewek SVD⁴, ktorý sa stal najskôr kaplánom v Lučenci. Za ním prišli na stredné Slovensko i ďalší páter a rehoľní bratia.⁵

Fotografia s prvými pátrami a chovancami pri otvorení Misijného domu Božského Srdca vo Vidinej v roku 1927 (na fotografii grófka Hedviga Asbóthová, biskup Michal Bubnič, P. Dřewek – prvý rektor domu) (Zdroj: Archív Spoločnosti Božieho Slova)

V roku 1925 bola verbistom ponúknutá, opäť od nitrianskeho biskupa Karola Kmeťka, správa pútnického miesta v Nitre, na Kalvárii. K dispozícii dostali tamojší kláštor.⁶

Postupom rokov sa pôsobiská verbistov rozšírili na Nitru-Zobor, Vidinú a Spišský Štiavnik.⁷ Od roku 1927 na území Československa pôsobila rehoľa

ako Régia Sedembolestnej Panny Márie v Československu. V roku 1942 vznikla samostatná Provincia Sedembolestnej Panny Márie v Československu.

Rehoľa, i keď mladá, si získavala v priebehu rokov čoraz vyšší počet členov, chovancov i kandidátov. Na Slovensku ich v období rokov 1923 – 1948 bolo vyše 2000.⁸ Rýchly rast členov,

- 2 FAJKUS, J. (zost.): Spoločnosť Božieho Slova 10 rokov na Slovensku. Bratislava 1933, strana (s.) 5. Na duchovné cvičenia do Mödlingu chodievali neskorší slovenskí biskupi K. Kmeťko, J. Vojtaššák i M. Bubnič. Zdá sa, že dielo Arnolda Janssena ich natoľko zaujalo, že sami vo svojich diecézach, neskôr ako biskupi, podporovali činnosť verbistov materiálne, ako aj duchovne a osvetovo.
- 3 Tamže, s. 5 – 6.
- 4 Skratku rehole za menom v predložennom príspevku uvádzame pri konkrétnom rehoľníkovi len pri prvom spomenutí. Pri ďalšom, pretože bol v texte spomenutý a malo by byť jednoznačné, o koho ide, už skratku rehole neuvádzame.
- 5 Osobný archív autora (OAA), fond (f.) Pamäti, Laici o SVD, spis: Kamenská A., Spomienky na Misijný dom vo Vidinej, Vidiná, 30. 8. 2010; Pozvanie do Vidinej prijali pátri SVD od samotnej grófky Asbóthovej. Tá chcela v obci, kde mala sídlo a kde dala s nebohým manželom postaviť kostol, usadiť rehoľu. Jej snom bola samostatná farnosť, nie filiálka neďalekého Lučenca. Rokovania o pastorácii vo Vidinej sa začali v roku 1922 v Mödlingu. (OAA, Pamäti grófky H. Asbóthovej, nečíslované.)
- 6 FAJKUS, J. (zost.): Spoločnosť Božieho Slova 10 rokov na Slovensku, s. 6 – 7. Z Močenku neodišli verbisti hneď, niekoľkí pátri i c hovanci tam boli až do roku 1928. Kláštor v Nitre na Kalvárii dal na náklady biskupstva opraviť biskup Mons. Karol Kmeťko.
- 7 Misijný dom Božského Srdca vo Vidinej bol v správe verbistov od roku 1927. Prebiehali v ňom štúdiá chovancov, neskôr štúdiá bohoslovcov-filozofov. Misijný dom Annuntiata v Spišskom Štiavniku bol v správe verbistov od roku 1929. V ňom prebiehala formácia rehoľných bratov a štúdiá chovancov. Misijný dom Nitra-Zobor spravovali verbisti od roku 1936. V kláštore na Zobore prebiehali štúdiá chovancov a noviciát budúcich pátrov.
- 8 Archív Ministerstva vnútra Slovenskej republiky (AMVSR) Ivanka pri Nitre, f. Verbisti v Nitre, škatuľa (šk.) 3, knihy: Pátri; Prieste r; Profess – Bruder; Zöglinge.

vplyv na katolícku verejnosť, ale i internacionálnosť a misijné ciele zamerané na ohlasovanie Evanjelia – to všetko bolo trňom v oku ľudom stojacim za politickým systémom v Československu po „vítaznom“ februári 1948.

Treba spomenúť, že misionári Spoločnosti Božieho Slova pôsobili po skončení vojny i v českej časti republiky. Konkrétne v Bratroniciach, Chrudimi pri Prahe a Dolných Životiciach. Účinkovanie v Bratroniciach a Chrudimi bolo ukončené pred rokom 1950. V Chlapčenskom domove v Dolných Životiciach pokračovalo i po likvidácii reholí v roku 1950.

PREDOHRA LIKVIDÁCIE SPOLOČNOSTI BOŽIEHO SLOVA

Už pred prevratom v roku 1948, keď došlo k uchopeniu moci Komunistickou stranou Československa (KSC) a nastoleniu programu, ktorý mal budovať svetový mier a priviesť vlasť k socia-

lizmu,⁹ mali niektorí verbisti problémy so štátnou mocou. Išlo o pátrov Imricha Solnicu SVD, Arnošta Bindáča SVD, Antona Miháliku SVD a Petra Lajchu SVD.

PRÍPAD SOLNICA – BINDÁČ

V roku 1946, 21. novembra, bola vykonaná domová prehliadka v kláštoroch Spoločnosti Božieho Slova v Nitre na Kalvárii a na Zobore. Zaistený bol páter Arnošt Bindáč¹⁰ v Misijnom dome na Zobore a páter Imrich Solnica¹¹ v Misijnom dome na Kalvárii.¹²

Domovej prehliadke a zaisteniam predchádzalo zatknutie desiatich ľudí (jednej ženy a deviatich mužov) od 13. do 21. novembra 1946 vo viacerých mestách a obciach Slovenska (Bratislava, Ivanka pri Nitre, Prešov a i.). Títo boli zamestnancami povereníctva financií, československých dráh, ale i študentmi vysokej školy. Išlo o väčšiu akciu, ktorej cieľom bolo odhaliť pôvodcu, resp. pôvodcov protištátnych letákov.¹³ Výsluchom zaistených osôb

sa došlo až na spomenutých rehoľníkov – Bindáča a Solnicu.

Počas väzby boli všetci zaistení vo väznici Justičného paláca v Bratislave, odkiaľ boli 7. decembra predpoludním eskortovaní do väzenia v Leopoldove.¹⁴

Páter Solnica bol zaistený po rannej svätej omši na chodbe, keď odchádzal z kostola smerom k svojej izbe. Na chodbách misijného domu bolo, podľa jeho vlastných spomienok, „plno neznámych chlapov“. Nechápujú sa opýtal, koho hľadajú a na koho čakajú. Odpoveďou bola protiotázka – a po nej už len známe „V mene zákona vás zatýkame, poďte s nami.“¹⁵ Po zatknutí bola vykonaná prehliadka jeho izby, ktorá trvala približne dve hodiny, a nasledoval odchod autom z Kalvárie na Zobor.¹⁶

Na Zobore posádka auta z Kalvárie, ku ktorej pripojili i zaisteného pátra Bindáča, prestúpila do nákladného automobilu s plachtou na korbe.¹⁷ V Bratislave nastúpili do väzby v Justičnom

- 9 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. Slovenský náboženský fond (SNF), šk. 185. Osnova referátu o kláštoroch.
- 10 Páter Arnošt Bindáč SVD sa narodil 1. 1. 1911 v Hati u Hlučína. Do Spoločnosti Božieho Slova, malého seminára, vstúpil v roku 1923. V rok u 1931, po ukončení noviciátu zložil prvé sľuby. Večné sľuby zložil a kňazskú vysviacku prijal v roku 1937 v Misijnom dome sv. Gabriela v Mödlingu. Ako kňaz pôsobil vo Vidinej, v Nitre na Kalvárii a Zobore. V závere druhej svetovej vojny bol prefektom bohoslovcov – filozofov, ktorí nemohli pre nepriaznivé politické súvislosti vycestovať na štúdiá do zahraničia. V rokoch 1947 – 1950 pôsobil v Olomouckej arcidiecéze, v Chrudimi a neskôr v Dolných Životiciach, kde bol zriadený dom na výchovu misijného dorastu – alumnov – chovancov z Čiech a Moravy. Po likvidácii reholí v Československu sa stal kaplánom v Opave a v Novom Měste. Odtiaľ šiel druhýkrát do väzenia. Po prepustení z väzenia (v roku 1954) sa zamestnal ako sprievodca električiek v Brne, neskôr pracoval ako šofér a robotník v Piešťanoch (roky 1956 – 1966). V roku 1966 dostal povolenie nastúpiť do pastorácie. Pozri Archív provinciála Spoločnosti Božieho Slova (APSVD), Nitra-Kalvária, spis: BINDÁČ, A., Horváth, Š.: Chronológia života P. Arnošta Bindáča SVD. Nitra, 9. 8. 1994; APSVD, Nitra-Kalvária, spis: BINDÁČ, A., Bindáč, A.: Stručná chronológia života. nedat.; HORVÁTH, Š. (zost.): 75 rokov SVD na Slovensku. Nitra 2000, s. 211 – 212; APSVD, Nitra-Kalvária, spis: BINDÁČ, A., P. Arnošt /Ernest/ BINDÁČ SVD /nekrológ/. Nedat.; APSVD, Nitra-Kalvária, spis: BINDÁČ, A., Bindáč A.: Krátky životopis. Slavkov u Opavy, 12. 6. 1968; APSVD, Nitra-Kalvária, spis: BINDÁČ, A., BENOVIČ, K.: Niektoré údaje ako spomienky na P. Bindáča. Nedat.
- 11 Páter Imrich SOLNICA SVD sa narodil 21. 9. 1911 v Dolnom Síleši (dnes Vinodol). Ľudovú školu navštevoval v rodnej obci, v roku 1925 začal študovať na gymnáziu v Zlatých Moravciach, po roku prestúpil do Nitry. V roku 1933 zložil maturitné skúšky a vstúpil do noviciátu SVD, do Misijného domu sv. Gabriela v Mödlingu. V Mödlingu pokračoval i v bohosloveckých štúdiách a prijal kňazskú vysviacku v roku 1940. V rokoch 1940 – 1949 pôsobil ako vyučujúci v Misijnom dome v Nitre na Kalvárii a ako duchovný v Lužiankach. Od roku 1949 pôsobil vo farnosti Černá na Šumave (dnes Černá Hůrka). Pozri APSVD, Nitra-Kalvária, spis: SOLNICA, I., SOLNICA, I.: Životopis. Libáň, 25. II. 1976; APSVD, Nitra-Kalvária, spis: SOLNICA, I., SOLNICA, I.: Životopis. Zobor, 15. 12. 1996.
- 12 Na viacerých miestach sa v spomienkach uvádza rok 1946, Solnica spomína v jednom svojom životopise aj rok 1947. Pravdepodobne len došlo k chybe, vzatý do väzby bol v roku 1946.
- 13 Archív Zboru väzenskej a justičnej stráže (AZVJS) Leopoldov, Základná kniha poradové číslo (por. č.) 6, rok 1946/47, od 7. 12. 1946 do 6. 9. 1947; záznamy základnej knihy 1601/46 – 1612/46.
- 14 Tamže.
- 15 APSVD, Nitra-Kalvária, spis: SOLNICA, I., SOLNICA, I.: Životopis. Libáň, 25. II. 1976, s. 5.
- 16 Tamže.
- 17 Tamže.

paláci. Pre pátrov Solnicu a Bindáča sa začali takmer denné výsluchy.

Páter Solnica bol obvinený z rozširovania letákov proti štátnemu zriadeniu (priznal, že dovtedy sa k nemu dostal len jeden takýto leták, ktorý i tak po prečítaní odhodil), ukryvania zbraní, prípravy na povstanie proti republike (pričom on sám mal byť „veliteľom nitrianskej posádky“, ktorá povstanie pripravovala), pokusu oslobodiť Jozefa Tisa,¹⁸ z plánovania a prípravy vraždy Klementa Gottwalda.¹⁹ Samotný Solnica v spomienkach a svojom životopise uviedol, že v tom čase ani nevedel,²⁰ kto je Klement Gottwald.²¹ Ešte pri výsluchu na pátra Solnicu naliehali, aby prezradil, kde je ukrytá druhá polovica zbraní, ktoré bezpečnostné zložky štátu zaistili v Nitre na Kalvárii (prvú polovicu mali zaistiť bezpečnostné zložky údajne v Misijnom dome zahádzanú uhlím).²² Pretože sa odmietol priznať, snažili sa na neho tlačiť i nepravdivými informáciami. Jednou bolo i tvrdenie o dôkaze, ktorý mal usvedčiť práve Solnicu z toho, že spomínané zbrane pod uhlie ukryl on. Tento samozrejme neexistoval. Ku klamstvu sa pridalo i vydieranie. „Ak poviem, kde je druhá polovica, okamžite ma prepustia. Ináč budem v noci močiť krv a zajtra mi už budú vyhrávať.“ Podobné výrocky, ktorých cieľom bolo psychicky zdeptať vyšetrovaného, mali pri vý-

sluchu zaznievať denne.²³ Obvinenia sa nepotvrdili, súd sa nekonal a páter Solnica bol 22. decembra 1946 z väzby prepustený.²⁴

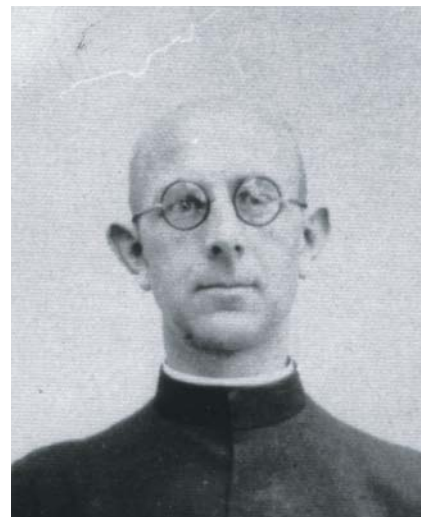
I keď bol páter Bindáč vzatý do väzby spoločne s pátrom Solnicom, ich cesta ďalej nebola spoločná. Vyšetrovania i obvinenia boli rôzne.²⁵ Páter Bindáč bol zatknutý 21. novembra ráno v kaplnke, v ktorej ostal po doslúžení svätej omše. Pred zatknutím došli k Misijnému domu na Zobore dve nákladné autá s mužmi v civile, ktorí obkolesili dom a strážili ho. Podozrivého zatkli dvaja ozbrojení muži

v civile. Po zatknutí nasledovala prehliadka jeho izby, ktorá trvala asi dve hodiny a následne odchod do väzby v Bratislave.²⁶

Pred odchodom celej „eskorty“ zo Zobora dostal predstavený – rektor domu – páter Alois Pohl SVD na podpis zápisnicu z vykonanej domovej prehliadky. Najpodstatnejšia časť uvádzala, že v izbe pátra Bindáča bolo zaistené torpédo a kompromitujúca kniha.²⁷ V spomienkach Bindáč uvádza, že pri výsluchu nepadlo ani jedno slovo o nejakom torpéde a nik ho z nedovoleného prechovávaného zbrane neobvinil.²⁸

P. Imrich Solnica SVD (Zdroj: Archív Spoločnosti Božieho Slova)

P. Alojz Pohl SVD (Zdroj: Archív Spoločnosti Božieho Slova)

18 Je známe, že verbisti mali dobré vzťahy s kňazom, politikom, neskôr prezidentom Dr. Jozefom Tisom. Ešte ako diecézny kňaz sa viackrát zúčastnil duchovných cvičení v Nitre na Zobore, v Misijnom dome sv. Svorada. Tento dom slúžil ako noviciát i ako dom pre chovancov – študentov, jedna jeho časť slúžila trvale na duchovné cvičenia pre kňazov, rehoľníkov i laikov. I z tohto dôvodu mohlo odznieť obvinenie takéhoto druhu.

19 APSVD, Nitra-Kalvária, spis: SOLNICA, I., SOLNICA, I.: Životopis. Libáň, 25. II. 1976, s. 5.

20 I keď toto tvrdenie sa nezdá veľmi pravdepodobné.

21 APSVD, Nitra-Kalvária, spis: SOLNICA, I., SOLNICA, I.: Životopis. Libáň, 25. II. 1976, s. 5.

22 Tamže.

23 Tamže, s. 5 – 6.

24 Tamže, s. 6.

25 Páter Bindáč na toto obdobie svojho života napísal spomienky, ktoré pomenoval SILAS. Ide o spomienky v dvoch častiach: I. diel – obdobie štyridsiatich dní 20. 11. 1946 – 31. 12. 1946; II. diel – dlhá cesta 22. 2. 1952 – 30. 7. 1954. Prvý diel sa týka väzby v roku 1946 a sám ju prirovnal k štyridsiatim dňom pôstnej doby, začínajúc slovami: „Že to pre mňa bola skutočne doba pôstna, s obmedzením jedla, cvičeniami v kajúcnosti, vám budem prirovnávať ku zvláštnemu druhu pôstneho menu.“ APSVD, Nitra-Kalvária, spis: BINDÁČ, A., BINDÁČ, A.: SILAS. Rkp., Horní Poustevna, 26. 4. 1990, s. 11.

26 Tamže, s. 12.

27 Tamže, s. 13.

28 Tamže, s. 13.

Pravdepodobne išlo o snahu zastrašiť predstavených domu a rehole, ktorá sa tak mala stiahnuť od svojho člena a nechať ho napospas vlastnému osudu. Po tomto si nik nemohol byť istý tým, čo koná jeho spolubrat a aké nešťastie tým môže pre rehoľnú komunitu či celú provinciu privodiť. Potvrdzujú to i obavy, v ktorých mali po spomenutej prehliadke predstavení domu ostať. Pokiaľ ide o samotné torpédo, vysvetlenie spolubratom ponúkol Bindáč po návrate z väzby. V izbe jedno „torpédo“ skutočne mal, išlo však o písací stroj značky „TORPEDO“!²⁹

V samotnej vyšetrovacej väzbe sa vypočúvanie nieslo v duchu zistenia pôvodcu protištátnych letákov, ktoré sa mali v Nitre objaviť. Hlavný svedok pri obvinení bol Eugen Svitona.³⁰ Nešlo však o skutočného svedka. Samotný Eugen Svitona bol hrozbami a fyzickými trestami, resp. mučením prinútený, aby pri výsluchu spoza chrbta vypovedal v neprospech pátra Bindáča. Obvinenia sa objavovali pri výsluchu i neskôr. Okrem iného, celkom zaujímavá bola zo strany vyšetrovateľov

i pripravená „divadelná scéna“ o tom, že v Nitre sa strhla prestrelka medzi „povstalcami“ a Zborom národnej bezpečnosti (ZNB). Jej výsledkom mali byť dvaja mŕtvi a niekoľko zranených. Cieľom tohto ťahu bolo vystrašiť rehoľníka a prinútiť ho, aby povedal to, čo vie, resp. aby aspoň niečo naznačil, resp. podpísal.³¹

Pretože vyšetrovacie metódy pátra Bindáča nezlomili, rozhodli sa ho vyšetrovatelia skompromitovať, a tak si od neho vynútiť priznanie k obvineniam. Ako formu skompromitovania zvolili nasadenie mladej príležitostnej prostitútky na jeho celu. Jej cieľom bolo „dostať ho na seba“, pričom by službukonajúci dozorca fotoaparátom urobil niekoľko snímok. Na základe nich by mohli rehoľníka vydierať. Pretože prvá prostitútky úlohu nesplnila, ďalšiu noc nasadili na rehoľníka inú prostitútku, o čosi staršiu, v domnienke, že sa mu možno páčia staršie, resp. že staršia a skúsenejšia dokáže to, čo mladá a neskúsená nedokázala.³² Ani tento zámer však vyšetrovateľom nevyšiel.

Keďže sa obvinenia nepotvrdili, páter Bindáč sa k ničomu nepriznal a usvedčujúce „dôkazy“ neboli žiadne, a z väznice ho prepustili 31. decembra v popoludňajších hodinách.³³

Vyššie spomenuté udalosti vo svojej knihe *Za červené Slovensko* zachytáva aj Matej Medvecký.³⁴ Poukazuje na to, že obaja rehoľníci boli sčasti politicky činní,³⁵ čo mohlo byť dôvodom uvedených opatrení a obvinení voči nim. Aktivizácia rehole Spoločnosti Božieho Slova pred voľbami v roku 1946 neostala zabudnutá a opäť ju proti rehoľníkom vytiahli v procese s verbistami v šesťdesiatych rokoch.

PRÍPAD LAJCHA – MIHÁLIK

Páter Peter Lajcha SVD³⁶, páter Anton Mihálik SVD a páter Štefan Lapšanský SVD konali v apríli 1949 v Žarnovici a okolí ľudové misie. Vo svojich misijných príhovoroch a kázňach sa miestami trochu nešikovne a nepremyslene vyjadrili i k vtedajšiemu aktuálnemu politickému a hospodárskemu daniu v republike. Nezostalo to bez následkov. Obsah týchto príhovorov sa dostal

29 Tamže, s. 14.

30 Eugen Svitona, nar. 14. 12. 1914 v Spišskej Novej Vsi, vtedy bydliskom v Zbehoch, okr. Nitra. Povoláním železničiar. Zatkutý bol v Zbehoch 15. 11. 1946 Národnou bezpečnosťou na základe podozrenia zo spáchania trestného činu proti vlastnému štátu podľa zákona č. 320/1940 Zb. zákonov. O jeho zatknutie žiadalo Povereníctvo vnútra. Pozri: AZVJS Leopoldov, Základná kniha por. č. 6, rok 1946/47, od 7. 12. 1946 do 6. 9. 1947; záznam základnej knihy 1611/46. Bindáč vo svojich spomienkach uviedol meno „Svitana“ – pravdepodobne si však nezapamätal dobre meno.

31 APSVD, Nitra-Kalvária, spis: BINDÁČ, A., BINDÁČ, A.: SILAS. Rkp., Horní Poustevna, 26. 4. 1990, s. 23 – 24.

32 Tamže, s. 19 – 21.

33 Tamže, s. 32 a n.

34 MEDVECKÝ, M.: *Za červené Slovensko*. Bratislava 2011, s. 206 – 207.

35 Pozri napr. VNUK, F.: *Dokumenty o postavení katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Martin 1998, s. 99.

36 Páter Peter Lajcha SVD sa narodil 21. 5. 1910 v Drahovciach. V októbri 1923 medzi prvými chovancami vstúpil do Misijného domu v Močenku, kde študoval dva roky. Zvyšné štúdiá absolvoval v Nitre na Štátnom gymnáziu, kde v roku 1931 zmaturoval. Po maturite nastúpil do noviciátu v Misijnom dome sv. Gabriela. V roku 1933 zložil prvé rehoľné sľuby. Kňazské svätenie prijal 19. 8. 1937 v Mödlingu. V Rakúsku ostal takmer rok a v júni 1938 prišiel na Slovensko. Najskôr pôsobil vo formácii, potom bol misijným prokurátorom a neskôr vyučujúcim na nitrianskom Štátnom gymnáziu, od roku 1942 v Misijnom dome na Zobore. V rokoch 1945 – 1949 bol šéfredaktorom časopisu *Hlasy*, Misijného kalendára a Malého misijného kalendára, ktorý vydávala Spoločnosť na Slovensku. Po prvom návrate z väzenia vyučoval v Nitre na Kalvárii bohoslovcom morálnu teológiu, až do 3. 5. 1950, keď bol Misijný dom „likvidovaný“. Po druhom návrate z väzenia bol deportovaný s ďalšími kňazmi do Močenka, odtiaľ v novembri 1951 nastúpil do sústreďovacieho tábora – kláštora do Hejníc ako robotník v textilnej továrni. Dňa 24. 2. 1961 bol opäť zaistený a vzatý do väzby a 31. 8. 1961 bol uznaný ako vinný z vlastizrady a odsúdený na 6 rokov väzenia. Pozri: APSVD, Nitra-Kalvária, spis: LAJCHA, Peter, LAJCHA, Peter: *Moje spomienky 1977*. Rkp., Dolný Smokovec 1977, s. 22 – 30 + dodatky z 5. 4. 1995; Tamže, spis: LAJCHA, Peter, LAJCHA, Peter: *Spomienky na začiatky – Madunice, Močenok*. Rkp., nedat., s. 2 – 3.; Tamže, spis: LAJCHA, Peter; P. LAJCHA, Peter: *Vlastný životopis*. Rkp., Dolný Smokovec, 20. IX. 1984, s. 2.; VOZÁR, Jozef: Lajcha, Peter, SVD. In: PAŠTEKA, J.: *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava 2000, s. 802.

k štátnej bezpečnosti a pátrov Lajcha a Mihálik³⁷ zatkli 21. apríla v Nitre a následne previezli do väzby v Banskej Bystrici.³⁸

Oboch obvinili z nevhodného obsahu kázni, a teda „poburovania“³⁹ spoločnosti, ako i zo zločinu združovania sa proti štátu s úmyslom podporovať vysokú cirkevnú hierarchiu v podvrátných snahách. Takto mali podporiť podvracanie ľudovodemokratického zriadenia republiky a nakoniec i jej hospodársku sústavu. Vzťahovalo sa na nich (údajne) previnenie proti zákonu na ochranu ľudovodemokratickej republiky č. 231/1948 Sb.⁴⁰

Pretože obom pátrom nič konkrétne nedokázali, z väzby ich 5. mája 1949 prepustili na slobodu.⁴¹ Týmto sa však pre nich „kontakt“ so štátnou bezpečnosťou a súdom neskončil. Dohra pre oboch prišla o niekoľko mesiacov neskôr, v júni 1950.

Medzitým prebehla likvidácia mužských kláštorov v Československej republike (ČSR), v apríli a máji 1950.

P. Peter Lajcha SVD (Zdroj: Archív Spoločnosti Božieho Slova)

Pátri Mihálik a Lajcha boli v čase likvidácie domov Spoločnosti Božieho Slova v Nitre. Páter Mihálik v Misijnom dome sv. Svorada na Zobore a páter Lajcha v Misijnom dome Matky Božej na Kalvárii. Obaja sa stretli v Podolínci, odkiaľ si ich 5. júna 1950 vyžiadali a previezli do Bratislavy, kde nastúpili do väzby v Justičnom paláci.⁴²

Súd s oboma sa konal 13. septembra 1950 v Bratislave. Páter Lajcha bol odsúdený na 18 mesiacov odňatia slobody a pokutu 5000 Korún československých (Kčs) za prečin poburovania proti republike podľa zákona č. 231/1948 Sb.⁴³ Páter Mihálik dostal trest za rovnakú činnosť najskôr šesť mesiacov a peňažnú pokutu 1000 Kčs.⁴⁴ K jeho rozsudku sa však odvolal štátny prokurátor a následne mu bol trest zmenený, zvýšený na 18 mesiacov.⁴⁵ Pokiaľ ide o samotné obvinenia, obžaloba ich zhrnula do nasledujúcich bodov: páter Lajcha mal 3. apríla 1949 počas svojej misijnej kázne v Žarnovici o pozemkovej reforme povedať: „Bola jedna pekná, bohatá pani, ktorá chodila po výletoch po Egypte a po iných svätých zemiach, ktorá nikdy nezohla kolená pred Bohom. Teraz, keď prišla na ňu pohroma, keď jej rozparcelovali majetok, vtedy sa spamätala a teraz sa modlí.“⁴⁶ V tej istej kázni mal spomenúť, že Kristus mohol pozemkovú reformu urobiť už pred

- 37 Páter Anton Mihálik SVD sa narodil 13. 11. 1914 v Krakovanoch, kde navštevoval i ľudovú školu. Mešťianku vychodil vo Vrbovom. V rokoch 1928 – 1936 bol študentom štátneho reálneho gymnázia v Nitre ako chovanec Misijného domu Matky Božej. V rokoch 1936 – 1938 si vykonával noviciát v Nitre na Zobore, na konci ktorého zložil prvé rehoľné sľuby. V rokoch 1938 – 1944 študoval filozofiu a teológiu v Mödlingu. V roku 1940 sa vrátil na necelý rok do Nitry, spoločne so spolubratom Ondrejom Slavkovským na žiadosť predstavených, aby študentov vyučoval nemčinu a slovenčinu. Po zabraní kláštora v Mödlingu Gestapom (v roku 1941) študoval vo Viedni. Vo Viedni štúdiá ukončil a prijal kňazskú vysviacku. V rokoch 1944 – 1949 vyučoval chovancov v Misijných domoch na Kalvárii a Zobore. Pôsobil ako redaktor časopisu Hlasy z domova a misií. V roku 1949 pôsobil v Misijnom dome na Zobore, odkiaľ šiel do väzby a po prepustení a likvidácii domu do Podolínci. Po prepustení z výkonu trestu bol ako kňaz-rehoľník na prácach v Hejniciach (1951 – 1952), Oseku (1952 – 1953), Želíve (1953 – 1955). Zomrel 8. 3. 1981 na fare v Uhrovci za doposiaľ nie celkom vyjasnených okolností. (APSVD, Nitra-Kalvária, spis: MIHÁLIK, Anton, P. MIHÁLIK, Anton: Curriculum vitae. Rkp., Piešťany, 1. 11. 1965; Tamže, spis: MIHÁLIK, Anton; kartotékový lístok: P. Mihálik. Rkp. nedat.; VOZÁR, Jozef: Mihálik, Anton, SVD. In: PAŠTEKA, J.: Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska, s. 920; HORVÁTH, Š. /zost./: 75 rokov SVD na Slovensku, s. 191 – 192.)
- 38 AZVJS Leopoldov, Základná kniha väzňov, väznica Bratislava, 14, rok 1950, od 2. 5. 1950 do 12. 10. 1950, z. č. 945 – 1922. Z. č. 1137/50 – Mihálik Anton.
- 39 APSVD, Nitra-Kalvária, spis: LAJCHA, Peter; P. LAJCHA, Peter: Vlastný životopis. Rkp., Dolný Smokovec, 20. IX. 1984, s. 2.
- 40 OAA, Návrh obžaloby štátnej prokuratúry v Bratislave štátnemu súdu v Bratislave, Pst III 50/50, 204/50 zo dňa 17. apríla 1950; AZVJS Leopoldov, Základná kniha väzňov, väznica Bratislava, 14, rok 1950, od 2. 5. 1950 do 12. 10. 1950, z. č. 945 – 1922. Z. č. 1137/50 – Mihálik Anton.
- 41 APSVD, Nitra-Kalvária, spis: LAJCHA, Peter, P. LAJCHA, Peter: Vlastný životopis. Rkp., Dolný Smokovec, 20. IX. 1984, s. 2.
- 42 Tamže, spis: LAJCHA, Peter, LAJCHA, Peter: Moje spomienky 1977. Rkp., Dolný Smokovec 1977, s. 26 – 27; HORVÁTH, Š. (zost.): 75 rokov SVD na Slovensku, s. 141; OAA, Návrh obžaloby štátnej prokuratúry v Bratislave štátnemu súdu v Bratislave, Pst III 50/50, 204/50 zo dňa 17. apríla 1950; APSVD, Nitra-Kalvária, LAJCHA, P.: Vlastný životopis. Rkp., Dolný Smokovec, 20. 9. 1984.
- 43 APSVD, Nitra-Kalvária, spis: LAJCHA, Peter, LAJCHA, Peter: Moje spomienky 1977. Rkp., Dolný Smokovec, 24. jún 1977.
- 44 AZVJS Leopoldov, Základná kniha väzňov, väznica Bratislava, 14, rok 1950, od 2. 5. 1950 do 12. 10. 1950, z. č. 945 – 1922. Z. č. 1137/50 – Mihálik Anton.
- 45 Tamže.
- 46 OAA, Návrh obžaloby štátnej prokuratúry v Bratislave štátnemu súdu v Bratislave, Pst III 50/50, 204/50 zo dňa 17. apríla 1950.

1000 rokmi, ale nepovažoval to za dobré pre ľud.⁴⁷

Tretím bodom obžaloby bola myšlienka v kázni zo 6. alebo 7. apríla 1949, v tom istom kostole v Žarnovici, keď mal o mužovi a žene povedať, že „žena nie je stvorená pre ťažké práce, ale len pre domácnosť a že na ťažšie práce sú len muži, ktorí sú silnejšej konštrukcie, aby mohli takéto práce vykonávať...“ V tomto sa podľa „dohadov“ prikláňal k tomu, aby ženy nepracovali v továrňach, ale len v domácnosti.⁴⁸

Páter Mihálik mal 4. apríla na svätej omši vo Hvozdnici počas kázne povedať, že „v Nitre zhorela veľká drevená továreň len preto, že v tejto továrni robotníci pracovali aj v nedeľu a že toto pán Boh zniesol na nich ako trest“.⁴⁹

Trest si rehoľní kňazi vykonali vo väzniciach v Leopoldove a v Ilave.⁵⁰ Pretože si však väčšinu trestu odsedeli vo väzbe, prepustení na slobodu boli už 21. novembra 1951.⁵¹

Pokiaľ by išlo o ďalšie perzekúcie voči Spoločnosti Božieho Slova, resp. jej členov – rehoľníkov, nie je nám známy iný prípad obvinenia a vzatia do väzby, či odsúdenia súdom a následného nástupu výkonu trestu odňatia slobody, či finančného postihu.

Spomenutí štyria rehoľníci, dvaja v roku 1946 a dvaja v roku 1949, boli, zdá sa, dostatočným príkladom na demonštráciu moci vtedajšieho, do roku 1948 ešte ako-tak právneho systému. Po prevrate v roku 1948 však už môžeme hovoriť iba o systéme, ktorý svojvoľne demonštroval svoju moc a silu, ktorou eliminoval, resp. sa snažil eli-

minovať duchovný život na Slovensku (či v Československu). Dnes môžeme konštatovať, že sa to nepodarilo, no z pohľadu vtedajšej spoločnosti, biskupských úradov, reholí, farností či samotných kňazov a rehoľníkov takéto konštatovanie neprichádzalo do úvahy. Spomenuté prípady, možno viac prípad Bindáč – Solnica demonštrujú, čoho všetkého bol vtedajší politický systém schopný, aby prikrečil z eliminovaniu či možno zničeniu Cirkvi, ktorú považovali za svojho najväčšieho nepriateľa.⁵²

ZÁKAZY VYCESTOVAŤ

Ďalšou formou obmedzovania – zamedzovania pôsobenia rehole, ako doma v republike, tak i v zahraničí bolo zamietnutie žiadosti o vycestovanie.

Prvým členom československej provincie Spoločnosti Božieho Slova, ktorý nedostal povolenie na vycestovanie, bol už spomenutý páter Arnošt Bindáč. Po jeho prepustení z väzenia mu zo strany vedenia rehole v Ríme ponúkli, aby vycestoval na Generálát SVD, kde by ostal pôsobiť, čím by predišiel prípadným ďalším zásahom do jeho pôsobenia v pastorácii v ČSR. Odpoveďou na žiadosť o pas a víza bolo zamietnutie možnosti vycestovania.⁵³ I vďaka tomuto sa jeho zaistenie, väzba, a nakoniec i odsúdenie a výkon trestu zopakovali v roku 1952.⁵⁴

V roku 1947 vycestoval na štúdiá teológie a anglického jazyka do Techny (USA, štát Illinois) bráta⁵⁵ Ján Fukna SVD (v USA si zmenil priezvisko na Bukovský).⁵⁶ Pas, povolenie na vycestovanie a víza dostal na jeden rok.

Poslední verbisti, ktorí sa dostali legálnou cestou do zahraničia na misie (rok 1948)

(Zdroj: Archív Spoločnosti Božieho Slova)

47 Tamže.

48 Tamže.

49 Tamže.

50 VOZÁR, J.: Mihálik, Anton, SVD. In: PAŠTEKA, J.: Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska, s. 920; APSVD, Nitra-Kalvária, spis: LAJCHA, Peter, LAJCHA, Peter: Moje spomienky 1977. Rkp., Dolný Smokovec, 24. jún 1977.

51 AZVJS Leopoldov, Základná kniha väzňov, väznica Bratislava, 14, rok 1950, od 2. 5. 1950 do 12. 10. 1950, z. č. 945 – 1922. Z. č. 1137/50 – Mihálik Anton; Tamže. Z. č. 1136/50 – Lajcha, Peter.

52 DUBOVSKÝ, J. M.: Akcia kláštorov. Martin 1998, s. 7.

53 APSVD, Nitra-Kalvária, spis: BINDÁČ, Arnošt, P. HORVÁTH, Štefan: Chronológia života P. Arnošta Bindáča SVD. Rkp., Nitra, 9. 8. 1994, s. 1.

54 Tamže, spis: BINDÁČ, Arnošt, P. BINDÁČ, Arnošt: SILAS. II. diel. Rkp., Horní Poustevna, 26. 4. 1990, prvá s., nečíslovaná.

55 Fráter – rehoľný brat vo večných sľuboch alebo študent-bohoslovec.

56 Catalogus soladium Societatis Verbi Divini. Ineunte Anno 1948, s. 86; BUKOVSKÝ, J.: Spomienky spoločníka. Nitra 2006, s. 5.

Biskup Karol Kmeťko po kňazskej vysviacke v Nitre na Kalvárii (Zdroj: Archív Spoločnosti Božieho Slova)

Preto v máji 1948 žiadal o predĺženie platnosti pasu, aby si mohol podať žiadosť o víza. Pas zaslal do Prahy. Jeho platnosť však predĺžená nebola. Odpoveďou bola požiadavka na návrat do Československa. Ján Fukna však, zdá sa na svoje šťastie, neuposlúchol túto výzvu a ostal v Spojených štátoch amerických (neskôr sa stal členom generálnej rady SVD a po skončení funkčného obdobia odišiel pracovať na Štátny sekretariát do Vatikánu).⁵⁷

Poslední rehoľníci, verbisti, ktorým sa podarilo vycestovať do zahraničia, boli siedmi pátri a dvaja rehoľní bratia v lete 1948.⁵⁸ Ich vycestovanie tiež nebolo jednoduché, no nakoniec sa podarilo. Misijná rozlúčka s nimi bola v Nitre na Kalvárii 29. júna 1948 a zúčastnil sa jej i vtedajší arcibiskup Mons. Karol Kmeťko. Tento (oficiálny) odchod bol na dlhé desaťročia posledným v Slo-

venskej provincii SVD. Nasledujúci rok (1949), i keď bolo potrebné do misií vycestovať, štátne úrady už povolenie pre rehoľníkov SVD nevydali.

ZRUŠENIE VYDÁVANIA ČASOPISU HLASY Z DOMOVA I Z MISIÍ

Nielen prenasledovanie rehoľníkov patrilo k forme zostreňného dohľadu nad rehoľami zo strany štátnej moci. K forme prenasledovania a znemožňovania slobodného pôsobenia môžeme zaradiť i zákaz vydávania tlačovín a knižkárku majetku, hnutel'ného i nehnuteľného.

Spoločnosť Božieho Slova v Nitre vydávala tlačou časopis s misijnou problematikou – *Hlasy z domova i z misií*. Tiež každoročne vydávala *Misijný kalendár* a *Malý misijný kalendár* (niekedy i s titulom *Malý misi-*

onár). V Spišskom Štiavniku vydávali časopis *Svätá Rodina*,⁵⁹ ktorý dostali do správy od spišského biskupa Mons. Jána Vojtaššáka.

V roku 1945, po prechode frontu a skončení nepokojov, začala Spoločnosť Božieho Slova v Nitre opätovne vydávať časopis *Hlasy z domova i z misií*. Splnila si prostredníctvom provinciála pátra Jána Fajkusa SVD oznamovaciu povinnosť voči Okresnému národnému výboru v Nitre a čakala na rozhodnutie. Dňa 22. decembra 1945 dostal provinciál vyrozumienie (výmer), v ktorom sa vydávanie časopisu povoľuje pod podmienkou dodržania nasledujúcich požiadaviek. „... v časopise budú uverejňované články čiste náboženského obsahu.“⁶⁰ Poslanie časopisu „čiste náboženského obsahu“ malo slúžiť „... nábožensko kultúr- nemu vzdelaniu slovenského ľudu.“⁶¹

57 BUKOVSKÝ, J.: Spomienky spolčníka, s. 5. Viac o arcibiskupovi Jánovi Bukovskom: GERBOC, T.: Nedostal som povolenie. In: Impulz, ročník (roč.) 7, 2011, č. 1, s. 44 – 53.

58 Fráter Michal C. Šrank SVD, fráter Tiburtius A. Kaputa SVD, páter Rudolf Krajčík SVD, páter Alexander Michalík SVD, páter Jozef Moravčík SVD, páter Ján Kováč SVD, páter František Sirovič SVD, páter Ján Jamrich SVD, páter Anton Javorský SVD.

59 APSVD, Nitra-Kalvária, f. Misijný dom Sp. Štiavnik; ROSNER, Ján: Spomienky na začiatky našich misijných domov na Slovensku. Rkp., nedat., s. 13.

60 Archív Spoločnosti Božieho Slova (ASVD), Nitra-Kalvária, f. Misijný dom Vidiná. Odpoveď na výmer (oznámenie) Spoločnosti Božieho Slova o vydávaní časopisu *Hlasy z domova a z misií*. ONV Nitra, 1435/1945, 22. 12. 1945.

61 Tamže.

ONV zároveň upozornilo, že ak „... v časopise budú uverejňované články politického rázu, vydávanie časopisu bude zastavené“.⁶²

Všetky vyššie uvedené požiadavky časopis *Hlasy z domova i z misii* splňal. Napriek tomu bol tento časopis, podobne ako veľké množstvo iných katolíckych periodík, zrušený, resp. jeho vydávanie nebolo povolené.⁶³

KONFIŠKÁCIA MISIJNÉHO DOMU VO VIDINEJ

Misijný dom Božského Srdca vo Vidinej bol otvorený v roku 1927.⁶⁴ Do roku 1939 vo Vidinej prebiehalo štúdium a formácia žiakov prvej a druhej triedy gymnázia. Po skončení vojny, od roku 1945 už namiesto chovancov došli na dva roky do Vidinej študenti filozofie, prvého a druhého ročníka.⁶⁵

K majetku Misijného domu (budo-va kaštieľa a príslušné budovy), ktorý Spoločnosť Božieho Slova odkúpila od grófkyni Hedvigi Asbóthovej, patrili aj rozsiahle poľia, veľké hospodárstvo nad obcou Vidiná – tzv. Bolontov a časť okolitých lesov.

V roku 1948 prišli študenti filozofie do Vidinej posledný raz (spolu s nimi boli v Misijnom dome i desiaty študenti druhého ročníka filozofie, ktorí prišli v roku 1947⁶⁶). Dvojročný kurz, ktorý mali ukončiť v roku 1950, však neukončili. V roku 1949 museli Vidinú opustiť, pretože majetok verbistov – hnutelný i nehnuteľný – bol poštátnený, lepšie povedané skonfiškovaný. Desiaty bohoslovci po druhom kurze filozofie pokračovali v štúdiu teológie a trinásť bohoslovci po prvom kurze

Časopis *Hlasy z katolíckych misií* (Zdroj: Archív Spoločnosti Božieho Slova)

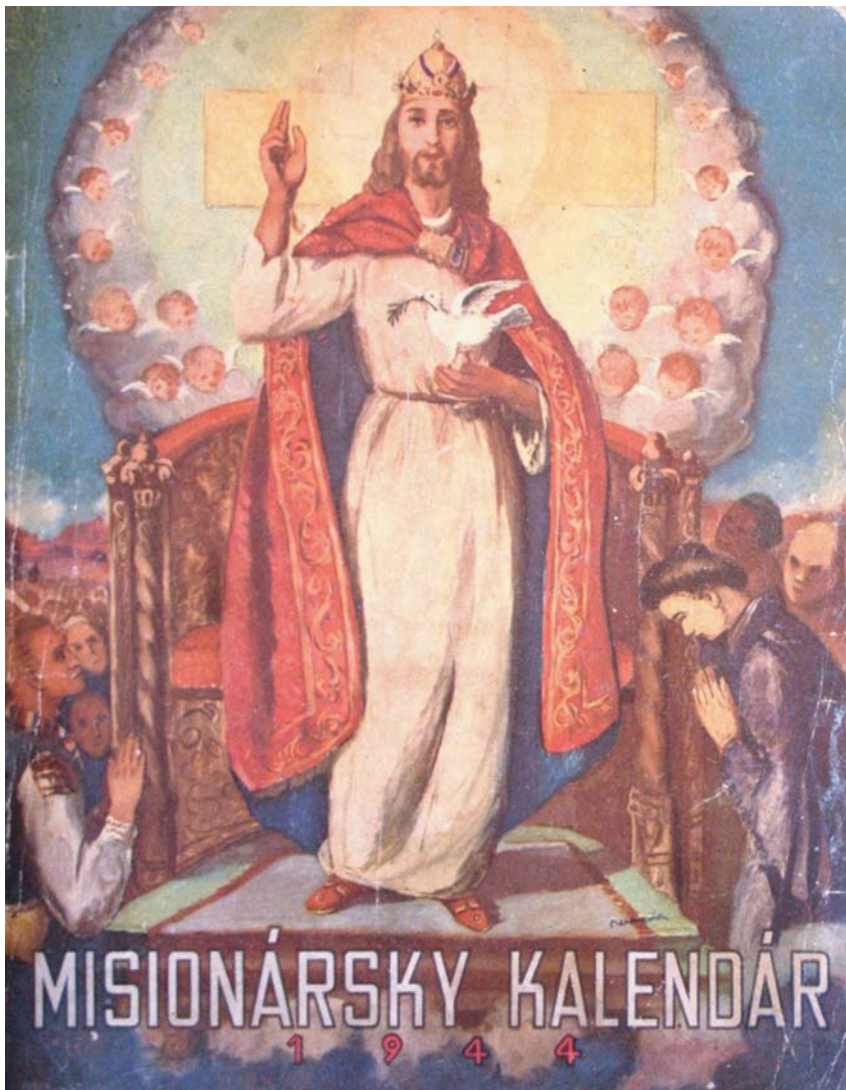
62 Tamže.

63 Toto obmedzenie sa udialo na základe vydania vyhlášky č. 696/1948 Ú. I. o hospodárení papírom pri vydávaní časopisů a vyhlášky č. 1144/1948 Ú. I. jíž se vydávají podrobné směrnice o podávání žádosti o povolení k tisku časopisů.

64 Rokovania o príchode rehole sa začali už skôr, oficiálne bol Misijný dom Božského Srdca vo Vidinej otvorený na jeseň 1927. Prvými obyvateľmi boli pátri Felix Drewek a Alois Jarmer SVD, brátri Milo K. Sadecky SVD a Adrián J. Hornický SVD. Spolu s nimi bolo vo Vidinej i vyše 30 alumnov (chovancov). (Schematismus Societatis Verbi Divini, status personarum e. d. 1 januarii 1928, s. 65.) Pokiaľ ide o presný počet alumnov, nie je jednoduché určiť ho. Páter Horváth v brožúrke o Misijnom dome vo Vidinej uvádza počet 30 (HORVÁTH, Š. /zost./: 75 rokov Misijného domu Božského Srdca Ježišovho vo Vidinej. Nitra 2002, s. 12). Schematismus (neskorší Catalogus) uvádza počet 35 (Schematismus Societatis Verbi Divini, status personarum e. d. 1 januarii 1928, s. 65). Samotná „kronika“ domu, v ktorej sú menovite zaznamenaní žiaci (alumni) Misijného domu, uvádza počet 31. Pozri: ASVD, f.: Misijný dom Vidiná, spis: Vidiná (kronika/zošit). Zoznam žiakov z Vidinej, s. 20 – 21.

65 JANŠTO, M. (zost.): VIDINÁ 660. Vidiná 1995, s. 33 – 34.

66 Catalogus soladium Societatis Verbi Divini. Ineunte Anno 1948, s. 70.

Misionársky kalendár (Zdroj: Archív Spoločnosti Božieho Slova)

filozofie pokračovali v štúdiu v Nitre na Kalvárii.⁶⁷ Do Nitry ich v čase letných prázdnin nákladným autom aj s ich osobnými vecami previezol rehoľný

brat Cyril Juraj Kurňavka SVD.⁶⁸ Rehoľníci z Vidinej autom odišli, cestou však mali autonehodu. V Novej Bani sa ich nákladné auto zrazilo s osobným

automobilom. Po náraze, pri ktorom sa poškodila predná náprava auta, nemohli rehoľníci pokračovať v ceste. Svoje osobné veci preložili do vlaku a pokračovali do Nitry.⁶⁹

Dňa 2. decembra 1946 Konfiškačná komisia Okresného národného výboru v Lučenci vydala rozhodnutie vo veci možnej konfiškácie pôdohospodárskeho majetku podľa nariadenia č. 104/1945 Sb. n. SNR⁷⁰ a v znení článku I. nar. č. 64/1946 Sb. n. SNR,⁷¹ na ktorom sa uzniesla 30. novembra 1946. Týmto rozhodnutím pôda hospodárskeho majetku „Misijného domu pre cudzozemské misie v Steyli vo Vidinej“⁷² nepodliehala konfiškácii, pretože tento misijný dom nie je Spoločnosťou, ktorá by sa dala zaradiť pod ustanovenia § 1. ods. I. nar. č. 104/1945 Sb. n. SNR v znení čl. I. ods. 1. nar. č. 64/1946 Sb. n. SNR. Pod týmto rozhodnutím boli podpísaní predseda Konfiškačnej komisie v Lučenci a dvaja členovia ONV.⁷³

Rozhodnutie neostalo v platnosti nadhlo. Na základe uplatnenia zákona č. 142/1947 Sb. z 11. júla 1947 o revízii prvej pozemkovej reformy,⁷⁴ boli majetky verbistov poštátnené v marci 1948. V rámci snahy o obnovu republiky a vyhnutiu sa hospodárskej kríze sa takto postupovalo voči vlastníkom veľkých majetkov.

Rozhodnutie Konfiškačnej komisie ONV v Lučenci z 15. marca 1948, č. 369/107/1948-konf., bolo predstavenému rehole – provinciálovi Jánovi Fajkusovi doručené do Nitry. V ňom bol Misijný dom vo Vidinej označený za nepriateľa slovenského národa a ČSR. Na základe tohto rozhodnutia

67 Tamže, s. 70 – 71.

68 OAA, f. Pamäti, Pátri SVD, spis: Janega, A. SVD, Spomienky P. Aladára Janega SVD, bez názvu. Rkp., nedat., s. 1; P. Aladár Janega bol v tom čase rektorom Misijného domu Božského Srdca vo Vidinej; Fráter Cyril Kurňavka vykonával ako jeden z mála bratov funkciu šoféra v Misijnom dome Matky Božej. Tamže, Laici o SVD, spis: Kamenská A., Spomienky na Misijný dom vo Vidinej. Vidiná, 30. 8. 2010.

69 Tamže, Pátri SVD, spis: Bezák A. SVD; Spomienky. Nitra, 20. 9. 2010.

70 Nariadenie o konfiškovaní a urýchlennom rozdelení pôdohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, ako aj zradcov a nepriateľov slovenského národa.

71 Nariadenie Slovenskej národnej rady, ktorým sa mení nariadenie o konfiškovaní a urýchlennom rozdelení pôdohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, ako aj zradcov a nepriateľov slovenského národa.

72 Rozumej Spoločnosť Božieho Slova.

73 ASVD, f. Misijný dom Vidiná, spis: Rozhodnutie konfiškačnej komisie v sídle ONV v Lučenci zo dňa 2. 12. 1946, č. 41/523/1946.

74 Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé. Zákon 142 o revízii prvej pozemkovej reformy. Částka 65, 12. 8. 1947.

mal byť konfiškovaný majetok Misijného domu vo Vidinej späťne k 1. marcu 1945 v prospech Československej republiky.⁷⁵

Proti tomuto rozhodnutiu sa 2. apríla 1948 odvolal provinciál Ján Fajkus SVD. Odvolanie obsahuje i prosbu Konfiškačnej komisii, aby svoje rozhodnutie i odvolanie posunula vyššie, a to Zboru povereníkov. Následne „úctivo prosí“, aby bolo odvolanie zohľadnené a kladne vybavené.⁷⁶

Dôvodov, prečo by sa malo upustiť od konfiškácie, predložil provinciál Konfiškačnej komisii v Lučenci i Zboru povereníkov viacero. Spoločnosť Božieho Slova majetok vlastníaci vo Vidinej a okolí zakúpila. Predávajúcej stránke (teda grófke Hedvige Asbótho-

vej) sa okrem peňažnej náhrady zaviazala poskytovať i doživotnú rentu. Majetok nebol spravovaný tak, aby slúžil na obohatenie Spoločnosti, mal byť zdrojom jej zabezpečenia a na pokrytie vlastných potrieb, potrieb jej chovancov a študentov. Spoločnosť na tomto majetku, poľnohospodárskej pôde, lesných porastoch a hospodárstve zamestnávala zväčša chudobnejších obyvateľov obce, ktorým tak poskytla zdroj obživy.⁷⁷

Provinciál argumentoval, že Spoločnosť nie je a nemôže byť nepriateľom slovenského národa a samotnej Československej republiky, pretože jej členovia sú poväčšine Slováci, „príslušníci najrýdzejšej čiastky slovenského národa“.⁷⁸ Navyše, v rokoch vojny bol

rektorom domu vo Vidinej páter Alois Lazecký SVD, pôvodom oddaný Čech, ktorý „zachránil desiatky obyvateľov obce Vidiná pred istou smrťou pre zastrelenie jedného dôstojníka SS“.⁷⁹

Obyvatelia Misijného domu boli tiež obvinení „vo veci napomáhania fašistickému účelu“.⁸⁰ Za neprípustné považoval provinciál i to, že samotní rehoľníci nemohli ani nahliadnuť do Návrhu na konfiškáciu a pripomenovať ho, pretože dostali oznámenie, že ide o spis dôverného charakteru.⁸¹

Humorným (nanešťastie však bolo skutočným) sa môže zdať i obvinenie, že v Misijnom dome sa nachádzal pes s menom „Lenin“. Provinciál si túto záležitosť prešetril a ubezpečil Konfiškačnú komisiu a následne i Zbor povereníkov, že žiadny pes s menom „Lenin“, ktorým by sa hanobila spomienka štátnika V. I. Lenina, v dome nikdy nebol.⁸² Psa s takouto prezývkou mal jeden z civilných zamestnancov Misijného domu. Ani on však takto psa nepomenoval, túto prezývku dostal od iných spoluobčanov obce.⁸³

Ďalším argumentom, ktorý mal presvedčiť, bolo odvolanie sa na predchádzajúce rozhodnutie Konfiškačnej komisie v Lučenci v roku 1946,⁸⁴ no ani to nepomohlo.⁸⁵

Páter Fajkus sa vyjadril i k termínu, ku ktorému sa mala späťne vykonať konfiškácia. Bol ním vyššie spomenutý 1. marec 1945. Ako argument proti konfiškácii uviedol i fakt, že v roku 1947 Spoločnosť predala 26 pozemkov (parciel) miestnemu obyvateľstvu, ktoré na odkúpených pozemkoch chcelo

Študenti filozofie v parku Misijného domu vo Vidinej (Zdroj: Archív Spoločnosti Božieho Slova)

75 OAA, f. SVD, Misijné domy, spis: Misijný dom Vidiná; Odvolanie P. Jána Fajkusa SVD Slávnej Konfiškačnej komisii v Lučenci. Nitra, 2. 4. 1948, s. 2.

76 Tamže.

77 Tamže.

78 Tamže, s. 3.

79 Tamže, s. 3.

80 Tamže, s. 5.

81 Tamže, s. 5.

82 Tamže, s. 6.

83 Tamže, s. 11.

84 ASVD, f. Misijný dom Vidiná, spis: Rozhodnutie konfiškačnej komisie v sídle ONV v Lučenci zo dňa 2. 12. 1946, č. 41/523/1946.

85 OAA, f. SVD, Misijné domy; spis: Misijný dom Vidiná; Odvolanie P. Jána Fajkusa SVD Slávnej Konfiškačnej komisii v Lučenci. Nitra, 2. 4. 1948, s. 6 – 7.

stavať domy. Ak by sa konfiškácia vzťahovala k marcu 1945, rehoľa by nebola schopná vyplatiť obdržané sumy za pozemky.⁸⁶

Konfiškačná komisia nechala skonfiškovať i kaštieľ s okolitými budovami a parkom. Dokonca bol skonfiškovaný i miestny kostol a jeho zariadenie (čo nebolo až také bežné). Ten nijako nebolo možné označiť za pôdohospodársky alebo lesohospodársky objekt.⁸⁷ Záver odvolania tvorí konštatovanie, v ktorom provinciál v mene Spoločnosti uvádzal, že táto sa podriadi revízií, ale v rámci prvej pozemkovej reformy na základe ustanovenia zákona č. 142/1947 Sb.,⁸⁸ pričom Spoločnosť môže odstúpiť v rámci reformy polovicu pôdohospodárskych majetkov. Zvyšok potrebuje na svoju obživu a chod.⁸⁹

Ďalšou žiadosťou z 8. júna 1948 sa provinciál Fajkus obrátil na Ministerstvo zemédelství v Prahe, kde žiadal ponechať vo vlastníctve kaštieľ, kostol a 15 ha pôdy. K tejto žiadosti sa pridali osobitým prípisom i arcibiskup Kmetko, no ani to nepomohlo.⁹⁰

Dňa 5. októbra 1948 dostal Zbor povereníkov v Bratislave žiadosť štrnástich katolíckych cirkevných obcí z okresu Lučenec, aby budova kaštieľa ostala vo vlastníctve a užívaní Spoločnosti Božieho Slova. Ani táto žiadosť sa nestretla s kladnou odpoveďou.⁹¹

Odvolania a opätovné potvrdenia rozhodnutia naťahovali čas, čo umožnilo, aby študenti, klerici ostali vo Vi-

Hospodárstvo Misijného domu vo Vidinej-Bolontov (Zdroj: Archív Spoločnosti Božieho Slova)

dinej do leta 1949, ako už bolo vyššie spomenuté.

Oficiálne sa však už od roku 1948 verbisti stali vo Vidinej iba správcami farnosti a nájomcami v kaštieli, ktorý právoplatne odkúpili v roku 1927, a to bez akejkoľvek náhrady.⁹² V prospech štátu prepadol aj celý hnutelný majetok, taktiež bez náhrady.⁹³ Dňa 6. októbra 1948 prešiel majetok rehole pod správu Povereníctva poľnohospodárstva a pozemkovej reformy.⁹⁴

K tejto forme poštátnenia bez náhrady sa v 50. rokoch vyjadril aj Slovenský náboženský fond, ktorý požadoval od vtedajšieho Povereníctva pôdohospodárstva náhradu za skonfiškovaný majetok. Odpoveď z Povereníctva, okrem zamietavého stanoviska k spätnému

preplateniu, obsahovala aj priznanie, že v čase, keď došlo k poštátneniu a odpredávaniu majetku, malo sa pristúpiť aj k uhradeniu sumy zaň. K tomu však nedošlo, pretože „vyčkávalo sa až do vydania príslušnej právnej úpravy“, vďaka ktorej by sa nemuselo uhradiť nič.⁹⁵

Pretože vo Vidinej už neprebíhala formácia, vymenilo sa aj osadenstvo domu. Pátror prednášajúcich filozofiu a klerikov, študentov, premiestnili do Nitry na Kalváriu. Vo Vidinej ostal mladý páter Juraj Gabura SVD⁹⁶ a prišiel k nemu i páter Ľudovít Schmidt SVD. Z pôvodných piatich rehoľných bratov v Misijnom dome ostali len dvaja.⁹⁷ Počet obyvateľov domu klesol z 32 na štyroch.⁹⁸

86 Tamže, s. 7.

87 Tamže, s. 8.

88 Tamže.

89 Tamže, s. 9.

90 HORVÁTH, Š. (zost.): 75 rokov SVD na Slovensku, s. 159.

91 Tamže.

92 DUBOVSKÝ, J. M.: Akcia kláštorov, s. 44.

93 SNA, f. SNF, šk. 185, číslo jednotliviny (č. j.) 326/55-Šol./1954 „Misijný dom vo Vidinej – dopyt na Povereníctvo pôdohospodárstva“.

94 DUBOVSKÝ, J. M.: Akcia kláštorov, s. 44.

95 SNA, f. SNF, šk. 185, č. j. PF-19/87-54 zo dňa 6. 7. 1954.

96 Páter Gabura mal v roku 1949 alebo v roku 1950 vycestovať na misie do Brazílie. To sa mu ale nepodarilo. Preto v Katalógu SVD na rok 1950 vystupuje ako člen provincie Brazília. V Katalógoch z nasledujúcich rokov ho však opäť môžeme nájsť ako člena Československej provincie SVD.

97 Frátri Róchus Jozef Weichwald SVD a Pankrác Ondrej Sliviak SVD.

98 Catalogus soladium Societatis Verbi Divini. Ineunte Anno 1948, s. 70 – 71; Catalogus soladium Societatis Verbi Divini. Ineunte Anno 1950, s. 72 – 73.

Poverenímto pôdohospodárstva a pozemkovej reformy zriadilo v budovách už bývalého Misijného domu Pôdohospodársku školu a výskumný ústav.⁹⁹ Rehoľníkom v podnájme ostala do 3. mája 1950 v užívaní kaplnka a štyri menšie miestnosti vedľa kaplnky.¹⁰⁰ Dňa 18. októbra 1957 bol majetok Spoločnosti Božieho Slova oficiálne prevedený do vlastníctva Československej republiky.¹⁰¹

Na záver môžeme iba konštatovať, že od roku 1950 sídlili v budove niekdajšieho Misijného domu viaceré druhy škôl (materská škola, stredné hospodárske učilištia viacerých odborov – tzv. Hospodárska škola)¹⁰² a Krajský pamiatkový úrad, ktorého odbor – Okresný ústav pamiatkovej

starostlivosti v Lučenci sídlil v budovách, resp. niektorých miestnostiach až do roku 1991.¹⁰³

KONFIŠKÁCIA MAJETKOV MISIJNÉHO DOMU V SPIŠSKOM ŠTIAVNIKU

Po konfiškácii Misijného domu vo Vidinej s celým hospodárstvom postihla konfiškácia hospodárstva (hnuteľného a nehnuteľného majetku) i Misijný dom Annuntiata v Spišskom Štiavniku.

Tento Misijný dom otvorili v roku 1929. Bolo snahou rehole, aby mala aj na východnom Slovensku rehoľný dom. Veľkú zásluhu na otvorení domu má i vtedajší spišský biskup Mons. Ján Vojtaššák. Pretože poznal dielo Arnoldda Jansseny, i on sa rozhodol napo-

môť svetovým misiám tým, že pozval rehoľu do svojej diecézy a ponúkol jej kaštieľ v Spišskom Štiavniku.¹⁰⁴ V ňom mal byť zriadený kláštor na výchovu mládeže a dorastu pre misie. Taktiež ako modlitbové miesto na vykonávanie duchovných cvičení, nie len pre zasvätených a kňazov, ale i pre laických veriacich. Rehoľa okrem výchovného ústavu pre študentov a exercičného domu zriadila v Štiavniku i noviciát pre rehoľných bratov a podľa zmluvy uzavretej so spišským biskupom mala časom vystavať i tzv. „*útulňu pre práceneschopných diecéznych kňazov*“.¹⁰⁵ Zmluva o prevzatí kaštieľa bola podpísaná 25. apríla 1929 na Spišskej kapitule medzi spišským biskupom Jánom Vojtaššákom a pátrom Wilhelmom Gierom SVD, vtedajším generálnym predstaveným rehole.¹⁰⁶ Ku kaštieľu so záhradami dostali verbisti k užívaniu kostol, tamojší mlyn, tehelňu,¹⁰⁷ poľnohospodársku pôdu a menšie hospodárstvo.

Ešte v roku 1948 došlo oficiálne k vyvlastneniu pôdohospodárskeho majetku štátom,¹⁰⁸ a to na základe zákona č. 142/1947 Sb. z. n.¹⁰⁹ z 11. júla 1947 o revízii prvej pozemkovej reformy. V tomto roku ešte neprešiel celý majetok do vlastníctva štátu. Stalo sa tak až na jar 1949. Majer, mlyn, tehelňa a všetok poľnohospodársky majetok pripadol štátu.¹¹⁰

Misijný dom Annuntiata v Spišskom Štiavniku (Zdroj: Archív Spoločnosti Božieho Slova)

- 99 SNA, f. SNF, šk. 167. Prídely kláštorných budov, „Rozdeľovník kláštorov a budov mužských rehoľí“, s. 2; Tamže, šk. 185, č. j. 326/55-Šol./1954 „Misijný dom vo Vidinej – dopyt na Poverenímto pôdohospodárstva“.
- 100 SNA, f. Slovenský úrad pre veci cirkevné (SÚC), šk. 210, Dôverné spisy. Návrh kraja a okresov na použitie vyprázdnených kláštorov, s. 1.
- 101 HORVÁTH, Š. (zost.): 75 rokov SVD na Slovensku, s. 159.
- 102 SNA, f. SÚC, šk. 210, Dôverné spisy. Návrh kraja a okresov na použitie vyprázdnených kláštorov, s. 4.
- 103 75 rokov SVD na Slovensku, s. 159.
- 104 Počas prvej svetovej vojny slúžil kaštieľ ako vojenská nemocnica, do 27. 5. 1927, keď vyhorel, bol delostreleckou kasárňou. Po požiari dal kaštieľ spišský biskup opraviť. Po dvojročných prácach bol od roku 1929 k dispozícii verbistom. (Spoločnosť Božieho Slova 10 rokov na Slovensku, s. 11 – 12; ASVD, Nitra-Kalvária, f. Misijný dom Sp. Štiavnik; Historia domus /kronika/. Annuntiata Štiavnik, s. 1.)
- 105 Diecézny obežník biskupstva spišského, 1929, č. 4, s. 24. In: KUBÍK, P.: Noviciát bratov a klerikov Spoločnosti Božieho Slova na Slovensku v rokoch 1929 – 1950. (Seminárna práca.) Pieniezno 1992. Príloha č. III. (Kópia v osobnom archíve autora.)
- 106 KUBÍK, P.: Noviciát bratov a klerikov Spoločnosti Božieho Slova na Slovensku v rokoch 1929 – 1950. Príloha č. III.
- 107 APSVD, Nitra-Kalvária, f. Misijný dom Sp. Štiavnik; ROSNER, Ján: Spomienky na začiatky našich misijných domov na Slovensku. Rkp., nedat., s. 14.
- 108 75 Jahre im Dienste der Göttlichen Wortes. Steyl 1950, s. 62.
- 109 Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé. Zákon 142 o revízii prvej pozemkovej reformy. Čiastka 65, 12. 8. 1947.
- 110 APSVD, Nitra-Kalvária, f. Misijný dom Sp. Štiavnik; ROSNER, Ján: Spomienky na začiatky našich misijných domov na Slovensku. Rkp., nedat., 14.

Nikomu z vtedajších aktérov konfiškácie neprekázalo, že konfiškujú majetok právnickým osobám, ktorým majetok nepatrí, ale majú ho len v dlhodobom prenájme.

PRÍPRAVY NA LIKVIDÁCIU KLÁŠTOROV A REHOĽNÉHO ŽIVOTA V ČESKOSLOVENSKU

V krátkosti treba spomenúť, že od konca roka 1949 začali jednotlivé orgány štátnej moci, ale aj represívne zložky štátu, čoraz väčšmi a otvorenejšie vystupovať voči Cirkvi¹¹¹ a jej členom.

Národné zhromaždenie na svojej schôdzi 14. októbra 1949 schválilo zákon č. 217, ktorým bol zriadený Štátny úrad pre veci cirkevné (SÚC), pričom na Slovensku mal pôsobiť cez Slovenský úrad pre veci cirkevné (SLOVÚC).¹¹²

Ústredný výbor KSČ spoločne so SÚC a SLOVÚC pripravovali „konečné“ riešenie otázky rehoľ a rehoľníkov, čomu predchádzalo viacero už známych krokov a angažovanosť viacerých vtedajších politikov.¹¹³ Vytvorila sa tzv. „Cirkevná šesťka“, podľa jej príkladu vznikali tzv. „Cirkevné trojky“ a na národných výboroch pôsobili cirkevní tajomníci. To všetko smerovalo k tomu, aby bola Cirkev neustále pod kontrolou a bolo možné ňou manipulovať.

Vypracovanie plánov na postupné obmedzovanie a likvidáciu rehoľ bolo krokom, ktorým politickí predstavitelia chceli pevne uchopiť moc a zbaviť sa posledného a najväčšieho nepriateľa štátu.¹¹⁴ Do misijných domov Spoločnosti Božieho Slova, podobne ako do iných kláštorov a rehoľných komunít, boli zaslané dotazníky, v ktorých sa od predstavených domov žiadalo, aby

vyhotovili presný zoznam – inventár hnutel'ného i nehnuteľného majetku, oznámili stav financií a vôbec všetko, pokiaľ išlo o majetok. Zároveň mali byť vedené presné záznamy o stave (počte) a personálnom obsadení domov.¹¹⁵

O dotazníkoch hnutel'ného, nehnuteľného majetku a personálneho stavu v misijných domoch SVD na Slovensku sa teraz zmieňovať nebudeme. Dôležitá je však správa, ktorú si dal vypracovať Jednotný národný výbor v Nitre ako posudok na stav, pôsobenie a činnosť rehole a rehoľníkov.¹¹⁶

Činnosť rehole sa vnímala ako nežiaduca, keďže jej členovia kázňami, publikovaním v *Katolíckych novinách* i časopise *Hlasy z domova a z misii* (samozrejme, pred ich zrušením) pôsobili na obyvateľstvo „demoralizujúco po stránke socialistickej“.¹¹⁷ Smerom k miestnym cirkevným predstave-

ným – nitrianskemu biskupovi (i iným biskupom) – mali, na rozdiel od vzťahu k „miestnym civilným úradníkom“, kladný, veľmi dobrý vzťah. Postoj voči Katolíckej akcii i voči Spolku priateľstva Zväzu sovietskych socialistických republík bol podľa hlásení (Hlásenie činnosti a majetku rehole¹¹⁸) negatívny, dokonca možno predpokladať (ako konštatovali zhotovovatelia posudku), že rehoľa, resp. jej členovia podnikali reakcie proti Katolíckej akcii.

Predstavení domov (rektor domu na Kalvárii páter Jozef Škoda SVD a rektor domu pod Zoborom páter Alojz Pohl) prejavovali i verejne negatívny postoj k ľudovodemokratickému štátnemu zriadeniu. Svojimi kázňami to „zakryte a nepriamo“ vyjadrovali i ostatní pátri, slúžiaci sväte omše, tak pre členov rehole, ako i pre laickú verejnosť. Naopak, orientácia (politická) členov rehole sa javila ako prozápadná.

Bratia novici s predstaveným pred Misijným domom „Annuntiata“ v Spišskom Štiavniku (Zdroj: Archív Spoločnosti Božieho Slova)

111 Pod termínom Cirkev v tomto kontexte chápeme Rímskokatolícku i Gréckokatolícku cirkev.

112 Zákon č. 217/1949 Zb. z. zo dňa 14. októbra 1949, ktorým sa zriaďuje Štátny úrad pre veci cirkevné.

113 BARNOVSKÝ, M. – PEŠEK, J.: Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948 – 1953. Bratislava 1997, s. 162 – 165.

114 DUBOVSKÝ, J. M.: Akcia kláštory, s. 7.

115 VNUK, F.: Akcie K a R. Zásahy komunistického režimu proti rehoľiam v rokoch 1950 – 1956. Bratislava 1995, s. 12.

116 Zámerne uvádzame posudok z Nitry, keďže tu mala rehoľa hlavné sídlo a najviac členov.

117 SNA, f. SNF, šk. 72. Hlásenie činnosti a majetku rehole (Nitra-Kalvária); Hlásenie činnosti a majetku rehole (Nitra-Zobor).

118 Tamže.

Ako za obzvlášť reakčných pátrov (vystupujúcich aktívnejšie proti štátnemu zriadeniu) boli označení rehoľníci páter Vojtech Bošanský SVD, vtedajší provinciál, a páter Jozef Škoda SVD, rektor v Nitre na Kalvárii.¹¹⁹

Pri otázke, či je nejaké potrebné premýšľať o ponechaní rehole a o povolení jej činnosti v budúcnosti, bola odpoveď jasná – je potrebné jej činnosť zastaviť.¹²⁰ K tomuto zastaveniu činnosti došlo v Misijnom dome Annuntiata v noci z 13. na 14. apríla 1950 (z Misijného domu bolo do sústreďovacích táborov vyvezených 59 rehoľníkov). Zo zvyšných troch domov (Misijný dom Matky Božej, Misijný dom sv. Svorada a Misijný dom Božského Srdca) bolo v noci z 3. na 4. mája 1950 spolu vyvezených 193 rehoľníkov. Udalosti, ktoré sa odohrávali počas týchto dní, resp. nocí, nebudeme podrobnejšie popisovať, pretože nespádajú do problematiky, ktorú sme si vytýčili zmapovať.¹²¹

ZÁVER

Písanie štúdie si vyžaduje obdobie, počas ktorého sa autor zameria na zhromažďovanie informácií bibliografického a pramenného materiálu a musí mu venovať nielen primeranú dĺžku, ale i dostatočnú pozornosť. Paralelne k tomu môžeme hovoriť o období, ktoré predchádzalo snahe o likvidáciu reholí v Československu v roku 1950.

Politický systém (s ľuďmi, ktorí ho tvorili) naplno profilovaný od tzv. „víťazného februára“ pri úvahách o konečnom riešení otázky Katolíckej cirkvi (no nie len tej) nezanedbal obdobie, ktoré by sme mohli nazvať obdobím prípravným. V štúdiu sme sa zamerali práve na toto obdobie, ktoré tvorilo, resp. malo tvoriť, akési podhubie, na ktorom by bolo možné stavať. Preto možno konštatovať, že likvidáciám reholí v Československu predchádzalo obdobie, počas ktorého sa začalo so zastrášaním a hanobením

dobrého mena rehoľníkov či rehoľných spoločností, ale i obmedzovaním, ba môžeme povedať, že s ohrozovaním ich dennej existencie.

Spoločnosť Božieho Slova v Československu a jej členovia sa preto, ako poukazuje naša práca, museli zaoberať atakmi, ktorými sa politický systém snažil postupne obráť rehoľu o jej dobré meno, spoločenskú váhu, vplyv na kultúrny, mravný a duchovný život, ale i hospodárske zabezpečenie svoje i svojich civilných zamestnancov. Môžeme konštatovať, že zásahy – perzekúcie voči Spoločnosti Božieho Slova v Československu v rokoch 1946 – 1950 boli skutočne prípravou na jej postupné zlikvidovanie. Boli súčasťou taktiky, ktorou sa mala vytvárať atmosféra strachu, obáv a nedôvery, vďaka ktorým mal konečný zásah prebehnúť razantnejšie a natrvalo. Ako však udalosti prebiehali, vieme dnes.

Tomáš Gerboc • Prologue to Mission Houses Liquidation of the Society of the Divine Word. Introduction to the Topic in the Context of Liquidation of Monasteries and Monastic Life in Czechoslovakia

This study aims to map the situation in the Czechoslovak province of the Society of the Divine Word, the monastic and missionary congregation, from the end of the WW2 in 1945 till April, or better to say May 1950 in the Slovak part of the country. Author points out the changed situation before, but in particular after the Communist Coup in February 1948 and increasing “animosity” towards the Church, as a society of religious believers. This contribution strives to clarify and explain the given period by mapping the anti-church policy, which attacked the Church itself, religious organisations, associations, fellowships, but also the press, and last but not least the Church members: from our point of view, the votaries of the Society of the Divine Word. This work presents information about personnel and also economic issues, as many of the mission houses belonging to the Society of the Divine Word owned property administered by the monastic and the votaries.

Mgr. Tomáš Gerboc SVD (1983)

Absolvent histórie na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. V súčasnosti pôsobí ako rehoľník Spoločnosti Božieho Slova na Slovensku. Vo svojom výskume sa venuje najmä problematike cirkevných dejín s dôrazom na perzekúcie členov katolíckej cirkvi v období socializmu. Je autorom viacerých štúdií a popularizačných článkov.

119 Tamže.

120 Tamže.

121 Túto problematiku sa snaží v skratke mapovať štúdia: GERBOC, T.: Likvidácia kláštorov (misijných domov) Spoločnosti Božieho Slova v Nitre, Vidinej a Spišskom Štiavniku. In: JAKUBČIN, P. (zost.): Likvidácia reholí a ich život v ilegalite v rokoch 1950 – 1989. Bratislava 2010, s. 58 – 75 a práca GERBOC, T.: Likvidácia Misijného domu Matky Božej v Nitre. (Bakalárska práca.) Bratislava: Trnavská univerzita v Trnave, Teologická fakulta 2011.

V MENE MIERU

PAVOL JAKUBČIN

Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva bolo kňazskou organizáciou v Československu, ktorá vznikla na podnet komunistickej štátnej moci. Táto skutočnosť v nemalej miere ovplyvňovala aj jeho takmer 20-ročné pôsobenie.

Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva¹ bolo pokusom komunistickej štátnej moci o vytvorenie organizácie v radoch kňazov, ktorá mala byť nástrojom v jej rukách. Už pred jeho vznikom sa komunisti snažili vytvoriť medzi katolíckymi kňazmi skupinu svojich prívržencov a dať tejto skupine určitú organizačnú formu. Určité snahy vyvinula komunistická strana v tomto smere už koncom druhej svetovej vojny. V auguste 1944 totiž začala na východe Slovenska pôsobiť organizácia s názvom Slovanský katolícky výbor. Hoci jej členmi boli aj laici, väčšinu členstva tvorili a rovnako aj na jej čele stáli kňazi. Hlavnými postavami boli kňazi Jozef Fiala-Udavský a Vincent Šinkovič-Petrovský. Vo svojom programe výbor propagoval zblížovanie slovanských národov a upevňovanie cyrilo-metodskej tradície a nastolil otázku zavedenia staroslovienčiny ako liturgického bohoslužobného jazyka. Vo svojich vyhláseniach vyzýval obyvateľov k podpore postupu Červenej

Jozef Fiala (Zdroj: Archív autora)

armády. Po vyjadrení nesúhlasu viacerých slovanských katolíckych biskupov postupne aktivita Slovanského katolíckeho výboru upadala. Vedúci predstavitelia Komunistickej strany Slovenska (KSS) sa ešte v júli 1945 snažili výbor zaktivizovať a zdru-

žiť v ňom všetkých „pokrokových“ (v zmysle prokomunistických) katolíkov.² Keď však biskupi na spoločnej porade v auguste 1945 existenciu výboru úplne odmietli, ten svoju činnosť ukončil. S prípadným využitím výboru komunisti rátali ešte aj v októbri 1945.

- 1 Samotnému vzniku kňazského mierového hnutia a najvýznamnejším aspektom jeho činnosti v Československu a najmä na Slovensku je venovaná samostatná kapitola v monografii Pastieri v osídľach moci. V nasledujúcom texte by som preto chcel zamerať pozornosť na niektoré ďalšie okolnosti existencie tejto organizácie, ktorá svojou činnosťou vyvoláva mnohé otázky. Skutočnosti, ktoré sa už v určitej forme nachádzajú v spomenutej monografii, je ich však pre vytvorenie celistvejšieho obrazu potrebné pripomenúť, budem preto uvádzať len veľmi stručne. JAKUBČIN, P.: Pastieri v osídľach moci. Komunistický režim a katolícki kňazi na Slovensku v rokoch 1948 – 1968. Bratislava 2012, 215 strán (s.). Názov Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva (MHKD) sa začal oficiálne používať až po treťom celoštátnom zjazde kňazského mierového hnutia, ktorý sa uskutočnil v novembri 1966 v Prahe. Hoci sa tento názov objavoval už aj predtým, dovtedy sa ako oficiálne používali názvy jednotlivých organizačných štruktúr mierového hnutia: Celoštátny mierový výbor katolíckeho duchovenstva (CMV KD), na Slovensku Slovanský mierový výbor katolíckeho duchovenstva (SMV KD) a ich orgány v diecézach – diecézne mierové výbory (DMV). V tejto štúdii používam pre MHKD okrem oficiálnych názvov aj neoficiálne pomenovania, ako napr. kňazské mierové hnutie, mierové hnutie kňazov, mierové hnutie katolíckych duchovných či jednoducho mierové hnutie.
- 2 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), fond (f.) Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS) – predsedníctvo, škatuľa (šk.) 788. Záznam o zasadnutí rozšíreného Predsedníctva KSS, 13. 7. 1945.

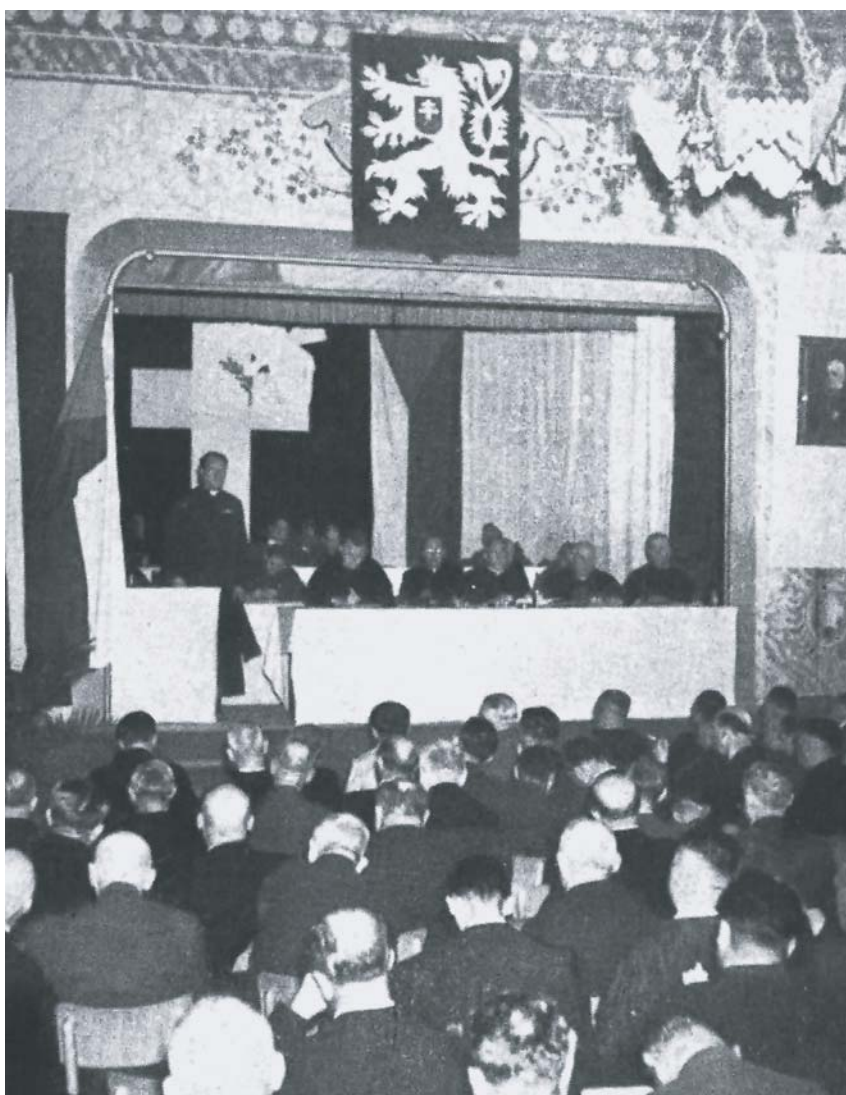
Sekretariát Ústredného výboru (ÚV) KSS sa vtedy zaoberal otázkou obnoveného vydávania *Katolíckych novín*. Do úvahy prichádzala možnosť, že ich vydavateľom sa stane práve Slovanský katolícky výbor, čo sa však nakoniec neuskutočnilo.³ Hlavným dôvodom existencie a činnosti Slovanského katolíckeho výboru bolo získanie voličov v prospech komunistickej strany medzi majoritným katolíckym obyvateľstvom.

Po februári 1948 začali komunistickí predstavitelia intenzívnejšie nadväzovať kontakty s niektorými katolíckymi kňazmi. Medzi kňazmi sa tak pozvoľna začínala formovať malá skupina, ktorej členovia vyjadrovali určité sympatie politike komunistickej strany. S viacerými kňazmi z tejto skupinky udržiavali predstavitelia štátnej moci kontakt už od jari 1948, keď ich prizvali k spolupráci v rámci akčných výborov Národného frontu.⁴ Títo kňazi

boli zo strany vládnej moci označovaní ako „pokrokoví“.

Štátna moc s touto skupinou úzko spolupracovala aj pri príprave tzv. štátnej Katolíckej akcie v apríli 1949, ktorá bola navonok prezentovaná ako hnutie laikov. Hoci sa štátna Katolícka akcia skončila neúspechom, kontakt s vybranými kňazmi už tvorcovia cirkevnej politiky štátu neprerušili. Naopak, v čoraz väčšej miere ich začali zapájať do prípravy ďalších krokov smerujúcich voči cirkvi.

Na jar 1950 sa už začali črtáť kontúry kňazskej organizácie, ktorej vznik a pôsobenie boli podnietené orgánmi štátnej moci. Formovanie tejto organizácie sa prejavilo na konferencii kňazov, ktorá sa uskutočnila 19. marca 1950 na Sliachi. Konferencia sa konala deň po slávnostnej inštalácii správcu Banskobystrickej diecézy Jána Decheta. Na sliackej konferencii sa zišla približne stovka kňazov celej republiky, z ktorých 30 bolo zo Slovenska. Podľa Jaroslava Havelku (v tom čase bol členom ÚV Komunistickej strany Československa /KSČ/, neskôr aj predsedom Štátneho úradu pre veci cirkevné), ktorý sa na konferencii zúčastnil, sa podarilo zhromaždiť už pomerne značnú skupinu rozhodných kňazov, ktorí sa nebáli biskupov a s ktorými bolo možné počítať aj do budúcnosti. Preto podľa neho dozrela potreba vytvoriť organizáciu pokrokového kňazstva.⁵ Definitívna podoba novej organizácie bola ustanovená na konferencii, ktorá sa 4. – 6. júla 1950 uskutočnila na moravskom Velehrade. Tu vzniklo hnutie vlasteneckých kňazov. Napriek veľkej kampani a širokej propagácii sa však na konferencii zúčastnilo podstatne menej kňazov, ako jej osnovatelia predpokladali. Po niekoľkých mesiacoch sa ukázalo, že vlastenecké hnutie kňazov, ktoré malo podľa pôvodných zámerov slúžiť ako základ na získanie väčšieho počtu kňazov, nebolo schopné tento

Konferencia na Velehrade (Zdroj: Velehradský sborník 1950)

3 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, šk. 1. Záznam z porady sekretariátu ÚV KSS, 4. 10. 1945.

4 Národní archiv Praha (NA), f. Generální sekretariát KSČ, zväzok (zv.) 26, archivna jednotka (a. j.) 184, Záznam z porady krajských polit. tajemníkov AV-NF, 3. 5. 1949.

5 BULÍNOVÁ, M. – JANIŠOVÁ, M. – KAPLAN, K. (zost.): *Církevní komise ÚV KSČ 1949 – 1951*. Brno 1994, s. 412 – 416.

cieľ naplniť. Hoci vládna moc hodnotila ešte aj začiatkom roku 1951 hnutie ako veľmi úspešné, s neustálym nárastom počtu „vlasteneckých“ kňazov, realita bola iná.⁶

Medzi vedúcimi tvorcami štátnej cirkevnej politiky sa preto od začiatku roku 1951 čoraz častejšie objavovala myšlienka na vytvorenie inej kňazskej organizácie, ktorá by získala a využila práve drvivú väčšinu kňazov, ktorí sa neprejavovali vyhranene. Slovenský úrad pre veci cirkevné (SIÚC) v apríli 1951 skonštatoval, že myšlienku mieru možno cez cirkev propagovať úplne otvorene. Podľa správy Slovenského úradu pre veci cirkevné, boli niekoľkí kňazi činní v mierových výboroch a ich účasť vyznievala pozitívne. Preto mala byť celá mierová akcia v cirkvi zverená „vlasteneckým“ kňazom, ktorí sa už do tejto práce zapojili.⁷

Ak pri neúspešnom vlasteneckom hnutí kňazov bola hlavnou myšlienkou láska k vlasti a k štátnemu zriadeniu, v prípade novej organizácie sa hľadala aj nová myšlienka. Za nosnú ideu zvolili myšlienku boja za mier a úsilie o pokoj na medzinárodnopolitickej scéne. Vedúci komunistickí predstavitelia správne predpokladali, že otázka mieru vo svete a nesúhlas s vojnou bude pre predstaviteľov cirkvi témou, voči ktorej nebudú mať výhrady. Nakoniec samotnú katolícku cirkev v Československu už od roku 1950 rozličnými spôsobmi vťahovali aj do mierovej agitácie. Samozrejme, mierová kampaň v ponímaní komunistických predstaviteľov, ktorí sledovali predovšetkým vyzdvihnutie mierového „prvenstva“ Sovietskeho zväzu, sa podstatne líšila od boja za mier, aký vyznávali katolícki biskupi. Výstižne to o niekoľko rokov neskôr vyjadril biskup Vojtaššák, ktorý o mierovej práci napísal: „*Toto však je šermovanie mečom v povetrí (...) pre jalovú propagandu, zvedenie*

Mierová manifestácia vlasteneckých kňazov v Banskej Bystrici (Zdroj: Verní Bohu a ľudu)

verejnosti a sypanie piesku do očí dobromyseľným a ľahkoverným, alebo lenivým myslieť.“⁸ Napriek rozdielnemu chápaniu a postojom k boju za mier na oboch stranách sa však práve táto myšlienka stala základom pre kňazské hnutie, ktoré s krátkym prerušením existovalo v Československu takmer 40 rokov (najprv ako Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva, od roku 1971 ako Združenie katolíckych duchovných – *Pacem in terris*).

Vhodný výber ideového základu hnutia však nebol jedinou príčinou, vďaka ktorej sa štátnej moci podarilo v roku 1951 vytvoriť kňazskú organizáciu. Dôležitou skutočnosťou, ktorá umožnila založiť a rozvinúť činnosť Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva, bolo aj rozbitie biskupského zboru. Pri všetkých predchádzajúcich pokusoch štátnej moci totiž biskupi kňazov upozorňovali na nesprávnosť a neprijateľnosť vyvíjaných aktivít.

Tak v prípade štátnej Katolíckej akcie v roku 1949 bola reakcia biskupov včasná a veľmi jednoznačná. Pastierskym listom s názvom „Hlas čsl. biskupov a ordinárov veriacim v hodine veľkej skúšky“ z 19. júna 1949 upozornili kňazov i veriacich na schizmatickosť celej akcie. Dôležitú úlohu pri neúspechu štátnej Katolíckej akcie zohrali aj rozhodnutia Svätej stolice, ktorá 20. júna 1949 exkomunikovala jej členov a prívržencov a 2. júla 1949 taktiež všetkých členov a podporovateľov komunistickej strany.

Aj pri vytváraní vlasteneckého hnutia kňazov v lete 1950 sa už pri organizovaní Velehradskej konferencie biskupi vyjadrili, že kňazi by sa konferencie zúčastniť nemali. Od toho ich nakoniec odrádzali aj správy Vatikánskeho rozhlasu, vďaka čomu sa počet kňazov prihlásených na konferenciu podstatne znížil. Nakoniec sa kňazi, ktorí sa na velehradskej konferencii zúčastnili,

6 NA Praha, f. Ústredný akčný výbor Národného frontu (ÚAV NF), šk. 37. Bulletin ÚAV NF na leden i únor 1951, s. 15 – 16.

7 Štátny archív (ŠA) Bratislava, f. Cirkevné oddelenie Krajského národného výboru (CO KNV) 1949 – 1959, šk. 11. Správy z prieskumu cirkev-nopolitickej situácie. Opatrenia v cirkevnej politike, na základe uznesenia ÚV KSČ.

8 List biskupa Jána Vojtaššáka Eduardovi Bugárovi z 13. 2. 1958. Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), f. Sekretariát federálneho ministerstva vnútra, Praha, šk. 4, inventárne číslo (inv. č.) 173.

stretli po návrate s odmietnutím veriacich vo svojich farnostiach.

V období vzniku kňazského mierového hnutia však už bol biskupský zbor rozbitý. Chod biskupských úradov už od leta 1949 obmedzovali vládni zmocnenci, väčšinu biskupov od leta 1950 držali v domácej izolácii a traja biskupi, Ján Vojtaššák, Pavol Gojdič a Michal Buzalka, boli začiatkom roku 1951 odsúdení na vysoké tresty odňatia slobody. Tých biskupov, ktorí súdení neboli, sa niekoľkomesačnou izoláciou a vyhrážkami podarilo zastrašiť a zlomiť ich vôľu k odporu. V marci 1951 dokonca štyria biskupi, Jozef Čársky, Ambróz Lazík, Mořic Pícha a Štěpán Trochta, zložili sľub vernosti republike. Všetky tieto zákroky prispeli k tomu, že v čase priprav na vytvorenie novej kňazskej organizácie sa voči nej z pozície biskupskej autority nemal kto ozvať. Práve naopak, štátnym orgánom sa podarilo pri príprave prvého celoštátneho zjazdu mierového hnutia autoritu biskupov ešte aj využiť. Traja biskupi (Ambróz Lazík, Štěpán Trochta a Antonín Eltschkner) boli totiž na zjazde osobne

prítomní, čo mal byť pre kňazov i veriacich jasný signál, že nejde o schizmatickú akciu.⁹ Zatiaľ čo štátna Katolícka akcia ani hnutie „vlasteneckých“ kňazov nemali podporu biskupov, ich tichý súhlas v prípade existencie kňazského mierového hnutia tak umožnil tejto organizácii v nasledujúcich rokoch rozvinúť svoju činnosť.

Štruktúra hnutia sa definitívne dotvorila počas prvého celoštátneho zjazdu a v priebehu niekoľkých nasledujúcich týždňov. Prvý celoštátny zjazd sa uskutočnil 27. septembra 1951 v Prahe. Predchádzali mu starostlivé prípravy v diecézach, ktoré z úzadia koordinoval Štátny úrad pre veci cirkevné. Zjazdu sa zúčastnilo viac ako 1700 kňazov, z ktorých 531 bolo zo Slovenska. Na zjazde bol zvolený Celoštátny mierový výbor katolíckeho duchovenstva (CMV KD) ako najvyšší orgán kňazského mierového hnutia.¹⁰ V období niekoľkých týždňov po celoštátnom zjazde sa štruktúra mierového hnutia dotvorila. Slovenským ekvivalentom celoštátneho mierového výboru bol Slovenský mierový výbor

katolíckeho duchovenstva. Orgánmi v jednotlivých diecézach boli diecézne mierové výbory.

Hlavnou aktivitou kňazského mierového hnutia boli pravidelné zasadnutia, mierové porady v dekanátoch, diecézach a na celoštátnej úrovni. Keďže oficiálne sa zasadnutia v dekanátoch museli zúčastňovať všetci kňazi, ktorí mali štátny súhlas, boli aj všetci považovaní za členov hnutia. Kňazi sa tak jeho členmi nestávali a nemohli z neho ani vystúpiť (ako sa to dialo neskôr pri jeho nástupníckej organizácii – Združení katolíckych duchovných – Pacem in Terris).

Keďže v pozadí vzniku a existencie kňazského mierového hnutia stála komunistická štátna moc, tá sa počas jeho približne 17-ročnej existencie permanentne snažila o jeho využitie a usmernenie želaným smerom. Jednou z najdôležitejších úloh, ktorú malo mierové hnutie plniť, bolo vplývať na kňazov, aby sa stávali propagátormi budovania nového spoločenského poriadku medzi veriacimi (prípadne, aby sa aspoň nestávali proti nemu). Keďže na religióznom Slovensku mali kňazi medzi veriacimi stále pomerne veľkú autoritu, chcela ich štátna moc primäť k tomu, aby pôsobili na ľudí vo svojich farnostiach a z pohľadu komunistov ich pozitívne ovplyvňovali.¹¹ Na to mali slúžiť práve pravidelné mierové porady, ktorých program bol dopredu pripravovaný Štátnym úradom pre veci cirkevné a následne prerokovaný celoštátnym a slovenským mierovým výborom.

Mierové hnutie sa tiež malo stať nástrojom rozdelenia medzi kňazmi a biskupmi i kňazmi navzájom. Už pri vzniku hnutia počítal Štátny úrad pre veci cirkevné s možnosťou, že hnutie sa bude okrem iného zaoberať aj stavovskými otázkami kňazov. Malo sa

Jozef Čársky (Zdroj: Archív autora)

Ambróz Lazík (Zdroj: Archív autora)

9 ZUBEK, T. J.: The Church of Silence in Slovakia. Whiting, Ind. 1956, s. 283 a nasledujúce.

10 Predsedom CMV KD sa stal Josef Plojhar a jeho členmi 67 kňazov, ktorí boli vyberaní podľa jednotlivých diecéz. Zo Slovenska to boli: Trnava: Ambróz Lazík, Jozef Lukačovič, Leopold Adamčík, Štefan Záreczky, Ladislav Škoda, Mikuláš Višňovský, Viktor Gajdošík; Nitra: Michal Beňo, Filip Žatko, Pavol Gašparovič, Václav Straňák; Banská Bystrica: Ján Dechet, Ján Dovala, Benedikt Mravík; Rožňava: Zoltán Belák, Alexander Horák, Štefan Tokarčík; Spišská Kapitula: Andrej Scheffer, Ondrej Podolský, Martin Štefček; Košice: Ján Tuleja, Vojtech Jančáry, Štefan Onderko. Vestník katolíckeho duchovenstva, ročník (roč.) III, október – november 1951, číslo (č.) 10 – 11, s. 193 – 194.

11 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, šk. 30. Zasadnutie sekretariátu ÚV KSS, 15. 2. 1952. Správa o činnosti a práci diecéznych mierových výborov v.

napríklad vyjadrovať k návrhom na vymenovanie diecéznych vikárov. Neskôr mohlo hnutie prevziať aj starostlivosť o charitné domovy pre kňazov. Týmto krokmi sa mala zvýšiť jeho autorita a zároveň oslabiť vplyv biskupov.¹²

Mierové zasadania organizované v diecézach a dekanátoch sa mali stať aj jednou z mnohých činností, ktoré mali odvádzať pozornosť kňazov od vlastnej pastoračnej činnosti. Mierové porady v dekanátoch mali postupne nahradiť aj pravidelné kňazské rekoлекcie, no ich obsah už mal byť pozbavený akejkoľvek duchovnej náplne. Najmä začiatkom 50. rokov mnohých kňazov pozývali na rôzne verejné prejavy, prednášky, besedy a slávnosti, čo malo okrem vplyvu na veriacich negatívne vplyvať aj na kvalitu ich pastoračnej činnosti.¹³

Pre štátnu správu sa aktívna činnosť konkrétneho kňaza v mierovom hnutí stávala aj akýmsi indikátorom možnosti jeho využitia pri obsadzovaní pozícií v cirkevnej správe. Prostredníctvom kňazov pôsobiacich vo vyšších pozíciách Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva chcela vládna moc postupne ovládnuť cirkev zvnútra. Preto na dôležitejšie pozície v diecézach (či už ako kapitulní¹⁴ alebo generálni¹⁵ vikári, prípadne aspoň ako riaditelia či tajomníci biskupských úradov) vybrali zväčša popredných funkcionárov diecéznych mierových výborov.

Komunistická štátna moc sa už aj pred vznikom samotného kňazského mierového hnutia snažila rôznymi cestami dosadiť na biskupské úrady kňazov, ktorých postoje dávali záruku spolupráce so štátnou správou. Prvým prípadom takéhoto kňaza sa stal Ján Dechet, ktorý bol vybraný za správcu Banskobystrickej diecézy.¹⁶ Dechet, predtým pôsobiaci ako farár

v Ivanke pri Dunaji, upozornil na seba ešte v roku 1949. Okresný cirkevný tajomník z Bratislavy-okolia o ňom na jeseň 1949 hlásil, že je to kňaz, ktorý verejne vyhlasuje, že cirkev musí pri-kročiť na spoluprácu so štátom a ľudovodemokratickým režimom. Navyše, podľa cirkevného tajomníka Dechet v poslednom čase ignoruje nariadenia z biskupského úradu.¹⁷ V marci 1950

Banskobystrický kapitulný vikár Ján Dechet (Zdroj: Verní Bohu a ľudu)

- 12 KAPLAN, K.: Stát a církev v Československu v letech 1948 – 1953. Brno 1993, s. 422; PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953. Bratislava 1997, s. 216.
- 13 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, šk. 30, Zasadnutie sekretariátu ÚV KSS, 15. 2. 1952. Správa o činnosti a práci diecéznych mierových výborov; VNUK, F.: Náčrt dejín Katolíckej cirkvi. Bratislava 1995, s. 139.
- 14 Podľa Kódexu kanonického práva z roku 1917, ktorý platil až do roku 1983, v prípade absencie biskupa uprázdnenú diecézu dočasne riadil kapitulný vikár. Kapitulného vikára volili kanonici kapituly. (Podľa aktuálne platného Kódexu kanonického práva z roku 1983, uprázdnenú diecézu dočasne riadi diecézny administrátor, ktorého volí kolégium konzultorov.)
- 15 Generálny vikár je pomocník diecézneho biskupa a musí byť určený v každej diecéze. Generálneho vikára si vyberá diecézny biskup. Môže ním byť aj pomocný biskup.
- 16 Ponuku viesť Banskobystrickú diecézu dostal ešte pred Dechetom aj Ondrej Scheffer, farár z Bobrovca, ktorý to však odmietol. O niekoľko mesiacov však Scheffer zohral podobnú úlohu ako Dechet v prípade Spišskej diecézy. O celom prípade dosadenia Jána Decheta pozri tiež: PEŠEK, J. – HALKO, J.: Kapitulný vikár Ján Dechet – symbol úsilia komunistického režimu v Československu o rozvrátenie katolíckej cirkvi. In: Historický časopis, roč. 54, 2006, č. 2. s. 287 – 304; LETZ, R.: Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989. In: MIKLOŠKO, F. – SMOLÍKOVÁ, G. – SMOLÍK, P. (zost.): Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 I. Prešov 2001 s. 119 – 122.
- 17 SNA, f. Ústredný akčný výbor Slovenského národného frontu (ÚAV SNF), šk. 89. Denné správy zmocnenca, denná správa z 20. októbra 1949.

Kapitulný vikár Ondrej Scheffer

(Zdroj: Služba Bohu i vlasti)

Kňazská konferencia pri príležitosti uvedenia Ondreja Scheffera do úradu. Za pultom

Alexander Horák, v strede Ladislav Holdoš (Zdroj: Služba Bohu i vlasti)

bol Ján Dechet inštalovaný za správcu Banskobystrickej diecézy. Približne o rok, po výmene takmer všetkých členov banskobystrickej kapituly, Decheta novou kapitulou aj oficiálne zvolili za kapitulného vikára.

Podobne aj v Spišskej diecéze bol po izolovaní biskupa Vojtaššáka a odstránení generálneho vikára Jozefa Tomanóczyho zvolený na čelo diecézy Ondrej Scheffer. Ten patril k ôsmim kňazom (Bohuš Černocký, Jozef Fiala, Alexander Horák, Jozef Lukačovič, Jan Mára, Josef Plojhar, Ladislav Škoda a Ondrej Scheffer), ktorí spolupracovali pri príprave štátnej Katolíckej akcie, a preto boli postihnutí exkomunikáciou.¹⁸ Scheffer sa aj pre svoju účasť na Katolíckej akcii dostal do sporu s biskupom Jánom Vojtaššákom, čo bolo opäť „vodou na mlyn“ v procese jeho získavania na stranu štátnej moci.¹⁹ Samotná voľba Scheffera za kapitulného vikára sa udiala v ovzduší

hrozieb a nátlaku na členov kapituly a ako taká bola vlastne neplatná.²⁰ Kritérium účasti v mierovom hnutí bolo zdôraznené napríklad aj pri obsadzovaní funkcie tajomníka na biskupskom úrade v Spišskej Kapitule začiatkom roku 1954. Slovenský úrad pre veci cirkevné, ktorý na tento post vybral kňaza Bronislava Stuglika, charakterizoval kandidáta slovami: „*Menovaný má kladný pomer k nášmu ľudovodemokratickému zriadeniu. Do vlastneckého hnutia duchovných sa zapojil v prvých radoch. Náboženskému životu nevenuje veľkú pozornosť, prevádza to ako nejaké remeslo. Menovaný požíva dobrú povest' zvlášť zo stránky svetských činiteľov.*“²¹

Keďže koncom roka 1965 bol Ondrej Scheffer už starý a chorľavý, chcela štátna moc včas zabezpečiť na jeho miesto vhodného nástupcu. Sekretariát ÚV KSČ preto v decembri 1965, na návrh ministerstva školstva

a kultúry a Povereníctva Slovenskej národnej rady (SNR) pre školstvo a kultúru, súhlasil s tým, aby bol predbežný štátny súhlas na funkciu kapitulného vikára Spišskej diecézy udelený Stanislavovi Mikulášovi. Ten v tom čase pôsobil ako dekan v Spišskej Novej Vsi a ako kanonik bol aj členom kapituly. Najdôležitejšie však bolo, že bol podpredsedom diecézneho mierového výboru.²²

V Košiciach zastával úrad generálneho vikára v rokoch 1950 – 1954 Ján Tuleja, ktorý bol členom celoštátneho mierového výboru a predsedom diecézneho mierového výboru.²³ Riaditeľom biskupskej kancelárie sa stal Jozef Šesták, tlačový tajomník diecézneho mierového výboru. V roku 1954 bol za generálneho vikára dosadený Štefan Onderko, ktorý sa po smrti biskupa Jozefa Čárskeho v marci 1962 stal kapitulným vikárom. V tejto pozícii zotrval Onderko až do februára 1990.²⁴

18 HALKO, J.: Rozbiť Cirkev: Rozkolnícka Katolícka akcia. Bratislava 2004, s. 136.

19 BALÍK, S. – HANUŠ, J.: Katolícká cirkev v Československu 1945 – 1989. Brno 2007, s. 85, 86.

20 HALKO, J.: Rozbiť Cirkev, s. 130.

21 SNA, f. SIÚC, šk. 7. Návrh na tajomníka BÚ – obsadenie miesta.

22 NA Praha, f. ÚV KSČ – sekretariát 1962 – 1966, zv. 47, a. j. 92. Udělení předchozího souhlasu k výkonu funkce kapitulního vikáře spišské diecéze církve římskokatolické ThDr. Stanislavu Mikuláši.

23 LETZ, R.: Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Jánom Vojtaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom. Bratislava 2007, s. 302.

24 BALÍK, S. – HANUŠ, J.: Katolícká cirkev v Československu 1945 – 1989, s. 87.

V Trnavskej apoštolskej administratúre bol už od roku 1947 generálnym vikárom Jozef Minárik, starý kňaz (v roku 1950 mal už 78 rokov), ktorý po izolovaní biskupa Lazíka a celej auly viedol celú Apoštolskú administratúru. Minárik, s Lazíkovým súhlasom a na nátlak štátnej správy, dosadil na „uvoľnené“ miesta na biskupskom úrade „vlasteneckých“ kňazov. Tak sa prednostom biskupskej kancelárie stal Leopold Adamčík, člen celoštátneho mierového výboru a neskôr aj predseda diecézneho mierového výboru. Jeho zástupcom sa stal Jozef Greguška, aktívny vo vedení vlasteneckého a neskôr mierového hnutia v Bratislavskom kraji.²⁵ Po smrti Jozefa Minárika v roku 1959 sa Leopold Adamčík stal generálnym vikárom. Po ňom bol do tejto funkcie vybraný opäť funkcionár mierového hnutia, podpredseda diecézneho mierového výboru Ján Malec.²⁶

V Nitre bol do funkcie generálneho vikára menovaný Dr. Michal Beňo, ktorý bol členom celoštátneho mierového výboru a predsedom diecézneho mierového výboru. Riaditeľom biskupskej kancelárie bol Michal Úradník. Ten zastával v diecéznom mierovom výbore funkciu zástupcu predsedu. Tajomníkom biskupského úradu bol čestný kanonik Filip Žatko, ktorý bol aj tajomníkom diecézneho mierového výboru. Po jeho smrti v októbri 1964 Sekretariát ÚV KSČ vyslovil súhlas s tým, aby sa generálnym vikárom stal Ján Pásztor, s čím súhlasil aj biskup Nécsey.²⁷ Pásztor, ktorý už predtým pôsobil ako riaditeľ biskupskej kancelárie, bol tiež predsedom Diecézneho mierového výboru. Po smrti biskupa Nécsey sa Pásztor stal aj kapitulným vikárom a v roku 1973 bol jedným z troch novovysvätených slovenských biskupov.

Ján Pásztor (Zdroj: Archív autora)

Zoltán Belák (Zdroj: Služba Bohu i vlasti)

V Rožňavskej diecéze bol v novembri 1950 za generálneho vikára zvolený Zoltán Belák, ktorý bol aktívnym funkcionárom vlasteneckého hnutia, členom celoštátneho mierového vý-

boru a neskôr predsedom diecézneho mierového výboru. Tajomníkom biskupského úradu bol Jozef Kulla, ktorý bol aj tajomníkom diecézneho mierového výboru. Počas internácie biskupa Pobožného (1953 – 1956) zastával Zoltán Belák úrad kapitulného vikára. Po smrti biskupa Róberta Pobožného v roku 1972, bol Belák opäť sídelnou kapitulou zvolený za kapitulného vikára a úrad zastával až do svojej tragickej smrti v apríli 1988.²⁸

V tejto súvislosti je len samozrejmé, že štátna moc predkladala viacerých funkcionárov Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva ako svojich kandidátov na biskupov aj počas rokovaní so Svätou stolicou v polovici 60. rokov. Predsedníctvo ÚV KSČ už ako prípravu na blížiaci sa prvé kolo rokovaní so zástupcami Svätej stolice prijalo zásadu, že československá strana bude ako kandidátov na biskupov navrhovať doterajších kapitulných vikárov, ktorí sú predstaviteľmi Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva.²⁹

Podobný princíp ako pri obsadzovaní dôležitejších pozícií na biskupských úradoch sa vedúci predstavitelia štátnej správy snažili uplatňovať aj pri výmene dekanov, no na úrovni dekanátov niekedy narážali na nedostatok „vhodných“ kandidátov.³⁰

Napriek pozornosti, ktorú Mierovému hnutiu katolíckeho duchovenstva štátne orgány venovali, ostávali aktivity hnutia, najmä na úrovni mierových porád v dekanátov a čiastočne i v diecézach, len akýmsi formálnym prejavom. Týmto problémom sa zaoberalo aj Predsedníctvo ÚV KSS, ktoré začiatkom marca 1952 prerokovalo správu o situácii na úseku cirkevnej politiky. V nej sa konštatovalo, že diecézne a dekanátne mierové porady umožňujú

25 HALKO, J.: Ave Crux. Život a dielo biskupa Ambróza Lazíka. Trnava 2006, s. 130.

26 NA Praha, f. ÚV KSČ – sekretariát 1962 – 1966, zv. 50, a. j. 97. Udělení předchozího souhlasu Jánovi Malcovi k ustanovení do funkce generálního vikáře na apoštolské administratuře v Trnavě.

27 Tamže, zv. 38, a. j. 72. Jmenování ThDr. Jána Pástora do funkce generálního vikáře římskokatolického biskupského úřadu v Nitre.

28 LETZ, R.: Prenasledovanie kresťanov na Slovensku, s. 122.

29 KAPLAN, K.: Těžká cesta. Spor Československa s Vatikánem 1963 – 1973. Brno 2001, s. 14. Podobne aj počas neskorších rokovaní navrhovala československá strana za biskupov najmä kandidátov, ktorí boli aktívni v rámci Združenia katolíckeho duchovenstva – Pacem in Terris.

30 SNA, f. SÍUC, šk. 10. Správa o previerke dekanov na Slovensku, 18. 5. 1955.

kňazom formálne prejavovať lojalitu voči režimu, v skutočnosti im však napomáhajú zastierať ich skutočný úmysel, ktorým je upevnenie postavenia cirkvi medzi ľuďmi a štátnymi orgánmi. A tak, podľa správy, zatiaľ čo sa väčšina kňazov na mierových poradách a vo verejných prejavoch zaoberala „otázkami výstavby a budovania socializmu“, v každodennej činnosti vo farnostiach naďalej neželateľne „upevňovala pozície cirkvi“ medzi dospelými i mládežou.³¹ Ešte väčším „nedostatkom“ bolo, že v diskusiách, ktoré sa mali viesť po pripravenom referáte, sa kňazi zaoberali náboženskými otázkami, napríklad otázkou vernosti pápežovi a podobne.³² Štátny úrad pre veci cirkevné preto navrhol, aby sa dekanátne porady v budúcnosti podrobili ešte prísnejšej kontrole, ale predovšetkým, aby sa znížila ich frekvencia.³³ Kým v roku 1952 sa mierové porady v dekanátoch uskutočňovali každý mesiac, v roku 1953 boli už len raz za štvrt' roka.³⁴

Problém s priebehom mierových porád v dekanátoch však nebol jediným a ani najväčším nedostatkom, ktoré na kňazskom mierovom hnutí štátna moc videla. Štátnemu úradu pre veci cirkevné prekážalo, že celá aktivita hnutia sa obmedzovala len na mierové konferencie, ktoré boli veľmi formálne a nedokázali pritiahnuť k prorežimnej aktivite väčší počet kňazov.³⁵ Navyše, štátna správa príliš viditeľne viedla mierové hnutie, a preto ho kňazi nepovažovali „za svoje“. Ako problém vnímal SÚC aj

to, že na mnohých mierových poradách v diecézach a dekanátoch sa zúčastňovali aj biskupi Ambróz Lazík a Eduard Nécsey, čo bolo podľa neho dôvodom, že priebeh porady sa často zvrhol na náboženské otázky.³⁶ Prítomnosť biskupov na poradách v dekanátoch bola však pre mnohých kňazov jediným dôvodom, aby sa na nich zúčastnili. Štátna správa sa preto pokúšala nájsť také riešenie, ktoré by popri vysokej účasti kňazov zabezpečilo aj „správnu náplň“ mierových porád.

Počas existencie mierového hnutia preto štátna moc vyskúšala viacero spôsobov a uskutočnila viacero pokusov o jeho obrodzenie a zaktivizovanie. K tým najviditeľnejším patrilo organizovanie veľkých celoštátnych mierových zjazdov. Prvý z nich sa uskutočnil pri príležitosti piateho výročia vzniku Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva v októbri 1956 v Prahe. Ďalší nasledoval v decembri 1957 v tom istom meste. Iným spôsobom, ktorý mal viesť k „prebudeniu“ hnutia, bolo personálne doplnenie existujúcich výborov novými kňazmi či vytváranie rôznych pomocných komisií, ktoré mali rozšíriť vplyv hnutia v spoločnosti (v októbri 1955 tak boli pri Slovenskom mierovom výbore katolíckeho duchovenstva vytvorené komisie: poľnohospodárska, kultúrno-edičná, organizačná a komisia pre zahraničné styky).³⁷ Žiadne z týchto opatrení však neprinášalo želaný efekt.

Ak boli tvorcovia štátnej cirkevnej politiky nespokojní s vývojom a fun-

govaním kňazského mierového hnutia v 50. rokoch, v nasledujúcom desaťročí mohli byť zo situácie priam zúfalí. Najmä slovenskí biskupi, ktorí sa začiatkom 50. rokov následkom tvrdých zásahov správali nesmelé a poddajne, sa po návrate z jednotlivých zasadnutí Druhého vatikánskeho koncilu stávali pre štátnu koncepciu mierového hnutia čoraz väčšou hrozbou. Stále častejšie však vyjadrovali svoje pripomienky k činnosti kňazského mierového hnutia a požadovali dodržiavanie ústavných záruk o náboženskej slobode.³⁸ Lazík i Nécsey začali dokonca vo svojich diecézach organizovať schôdze kňazov, nezávislé od mierového hnutia, na ktorých sa hovorilo o zmenách v liturgii i dokumentoch prijatých na koncile.³⁹ Komunisti sa odôvodnene obávali, že tieto aktivity posilnia autoritu biskupov medzi veriacimi a spôsobia aj väčšie primknutie kňazstva k biskupom. Tomu sa štátna moc snažila zabrániť opätovným zvýšením vplyvu kňazského mierového hnutia v katolíckej cirkvi.⁴⁰

Keď sa v novembri 1965 čítal na diecéznych a dekanátnych mierových poradách referát ministra J. Plojhora, v ktorom odsudzoval koncilové prejavy slovenských biskupov Pavla Hnilicu, Michala Rusnáka, činnosť kardinála Josefa Berana, ako aj niektoré prejavy pápeža Pavla VI., vyvolalo to medzi prítomnými kňazmi vlnu nesúhlasu. Na mierových poradách zaznievali vyjadrenia, že Celoštátny mierový výbor katolíckeho duchovenstva nie je

31 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, šk. 814. Zasadnutie predsedníctva ÚV KSS, 1. 3. 1952.

32 ŠA Bratislava, f. CO KNV 1949 – 1959, šk. 38. Obežníky biskupských úradov, List krajského cirkevného tajomníka J. Kohúta z 23. 5. 1953.

33 Tamže, šk. 26. Záznam z porady krajských cirkevných tajomníkov v Bratislave, 10. 12. 1952.

34 NA Praha, f. SÚC, šk. 2. Výhledový plán práce SÚC na rok 1953.

35 NA Praha, f. ÚV KSČ – politické byro 1954 – 1962, zv. 38, a. j. 52/8. Zpráva o práci mezi duchovenstvem k provádění politiky Národní fronty.

36 ŠA Banská Bystrica, f. CO KNV 1954 – 1958, šk. 12. Zápisnice z porad OCT, Zápisnica napísaná na riadnej pracovnej porade OCT v BB, 26. 1. 1954.

37 NA Praha, f. SÚC, šk. 2. Plán práce SÚC na rok 1955.

38 NA Praha, f. ÚV KSČ – predsedníctvo 1962 – 1966, zv. 68, a. j. 72. Informace o římskokatolických biskupech.

39 NA Praha, f. ÚV KSČ – predsedníctvo 1966 – 1971, zv. 42, a. j. 42/k inf. 4. Informace o schůzích mírového hnutí katolického duchovenstva v jednotlivých diecézích.

40 NA Praha, f. ÚV KSČ – predsedníctvo 1962 – 1966, zv. 124 – 125, a. j. 132. Otázky církevní politiky a rozvoj vědecko-ateistické výchovy v ČSSR.

oprávnený hovoriť v mene kňazov, pretože reprezentuje len niekoľkých farárov dosadených štátnou správou.⁴¹ Medzi kňazmi sa dokonca objavovali požiadavky na zrušenie mierového hnutia, prípadne jeho podriadenie niektorému z biskupov.⁴² Kňazské mierové hnutie tak čelilo kritike z viacerých strán, ktorá bola najsilnejšia práve od radových kňazov, ktorých chcelo hnutie reprezentovať.

Predsedníctvo ÚV KSČ sa vzniknutou situáciou zaoberalo začiatkom novembra 1966. Na zasadnutie predsedníctva bola pripravená aj rozsiahla správa vypracovaná ministerstvom školstva, ktorá podrobne analyzovala príčiny poklesu vplyvu kňazského hnutia. Jednou z príčin bol podľa správy aj príliš úzky obsah činnosti mierového hnutia ako bol nastavený v minulosti.⁴³ Množstvo politicko-spoločenských aktivít, ktoré v činnosti mierového hnutia celkom plánovane drvivou väčšinou prevažovali nad aktivitami náboženskými, sa odrazu stávalo tým, čo hnutie diskvalifikovalo. V kontraste s činnosťou mierového hnutia totiž náboženská a pastoračná aktivita biskupov v tomto období odhaľovala celé kňazské mierové hnutie ako nástroj štátnej moci využívaný na ciele náboženskému životu prinajmenšom vzdialené, niekedy priamo protichodné. Správa navrhovala viacero opatrení, z ktorých najzásadnejšia mala byť zmena ideového základu hnutia a využitie takých myšlienkových prúdov v kresťanstve, ktoré by umožnili prijatie marxizmu ako legitímneho kresťanského postoja.⁴⁴ Táto

Zjazd Celoštátneho mierového výboru katolíckeho duchovenstva v novembri 1966 v Prahe
(Zdroj: Katolícke noviny)

zmena ideového základu hnutia sa mala udiť na ďalšom celoštátnom zjazde.

Zjazd sa uskutočnil koncom novembra 1966 v Prahe. Zúčastnilo sa ho približne 1000 rímskokatolíckych kňazov, z ktorých 350 bolo zo Slovenska, študenti najvyšších ročníkov bohosloveckých fakúlt a viacerí zahraniční hostia – kňazi z Maďarska, Poľska, Nemeckej spolkovej republiky i Nemeckej demokratickej republiky a Sovietskeho zväzu. Prítomní boli aj biskupi E. Nécsey, A. Lazík, R. Pobožný, F. Tomášek a všetci kapitulní vikári. Po skončení zjazdu sa Predsedníctvo ÚV KSČ zaoberalo hodnotiacou správou, podľa ktorej bol zjazd úspešný a splnil svoje poslanie. Údajne boli vytvorené predpoklady pre upevnenie a rozšírenie Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva a hnutie sa tak

malo stať účinnou politicko-ideovou protiváhou voči Svätej stolici.⁴⁵

K celkom iným záverom však viedla správa, ktorú o zjazde vypracovala Štátna bezpečnosť. Podľa nej zjazd nesplnil svoj cieľ, t. j. upevniť autoritu celoštátneho mierového výboru medzi kňazmi, získať kňazov pre prácu v mierovom hnutí a obmedziť vplyv biskupov. Priebeh zjazdu navyše ukázal, že vedenie mierového hnutia sa dostalo do izolácie a značná časť kňazov voči nemu prechováva nedôveru. Väčšina delegátov totiž „veľmi otvorene a demonštratívne dala najavo, že podporuje politiku Vatikánu a vernosť pápežovi“.⁴⁶ Nasledujúce mesiace ukázali, že správa Štátnej bezpečnosti bola k realite podstatne bližšie než správa, ktorú malo k dispozícii Predsedníctvo ÚV KSČ.

41 AÚPN, f. B8/II, Správa ZNB hl. m. BA a Západoslovenského kraja, šk. 1, i. č. 2. Týždenné zvodky za rok 1965, Týždenná zvodka a z 21. – 27. 11. 1965.

42 Tamže. Týždenné zvodky za rok 1966, Týždenná zvodka z 16. – 22. 1. 1966.

43 NA Praha, f. ÚV KSČ – predsedníctvo 1966 – 1971, zv. 13, a. j. 14. Zpráva o činnosti a návrh na svolání III. sjezdu CMVKD.

44 Autori správy mali zrejme na mysli myšlienkové prúdy, ktoré začiatkom 70. rokov videli k vzniku tzv. teológie oslobodenia v krajinách Latinskej Ameriky. VNUK, F.: Katolícka cirkev v 20. storočí, s. 235 – 236.

45 NA Praha, f. ÚV KSČ – predsedníctvo 1966 – 1971, zv. 18, a. j. 19/9. Informace o průběhu a výsledcích III. sjezdu Mírového hnutí katolíckeho duchovenstva v ČSSR. Stručnejší preklad českej správy mal k dispozícii i aparát ÚV KSS. Sekretariát ÚV KSS sa správou zaoberal na svojom zasadnutí 13. 1. 1967. SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, šk. 281. Zasadnutie sekretariátu ÚV KSS 13. 1. 1967. Informácie o priebehu a výsledkoch III. zjazdu Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva v ČSSR.

46 AÚPN, f. B8/II Správa ZNB hl. m. BA a Západoslovenského kraja, šk. 2, i. č. 50, III. Celoštátny zjazd MHKD v Prahe. VNUK, F.: Popustené putá: Katolícka cirkev na Slovensku v období liberalizácie a nástupu normalizácie (1967 – 1971). Martin 2001, s. 22 – 28.

Zmeny, ktoré nastali v riešení cirkevnej problematiky v roku 1968, znamenali pre Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva stratu opory, ktorú mu dovtedy komunistický režim poskytoval. Štátne orgány už neviazali svojou činnosťou na čelných predstaviteľov mierového hnutia, ktorí nemali medzi kňazmi takmer žiadnu podporu, pretože „sú fakticky odstránení zo svojich umelo udržiavaných pozícií a nemajú najmenší vplyv“.⁴⁷ Dovtedajšie usmerňovanie činnosti MHKD štátom, neustála snaha o jeho aktivizáciu a posilnenie jeho vplyvu sa z konania štátnych orgánov vytratilo. Tým zanikol hlavný činiteľ, ktorý udržiaval existenciu mierového hnutia a otvorila sa cesta k jeho pomerne rýchlemu zániku.

Na mimoriadnej schôdzi rozšíreného Predsedníctva Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva, ktoré sa uskutočnilo 21. marca 1968 v Prahe, sa pod tlakom ostatných kňazov vzdali svojich funkcií v mierovom hnutí jeho dovtedajší predstavitelia (A. Horák, Š. Záreczky, J. Plojhar).⁴⁸ Na schôdzi bol tiež zvolený Akčný výbor katolíckeho duchovenstva na čele s Františkom

Tomáškom; za slovenských kňazov sa jeho členmi stali Rudolf Baláž, Jozef Kúttník a Július Gábriš. Za hlavné úlohy nového akčného programu boli formulované tajné voľby delegátov na diecézne konferencie a tiež na celoštátnu konferenciu. Náplňou hnutia malo byť podporovanie činnosti biskupov v pastoračných otázkach a rozvíjanie svojich aktivít pod vedením biskupa, ktorý bude stáť na čele hnutia. Akčný výbor katolíckeho duchovenstva pripravil návrh na rokovanie, v ktorom sa hovorilo, že MHKD sa stáva Hnutím koncilovej obnovy, ktorého celá činnosť má podporovať biskupov v ich úlohách. Názov bol neskôr upravený na Dielo koncilovej obnovy. Existencia prorežimného Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva sa definitívne skončila 14. mája 1968 na konferencii na Velehrade.

Názory na to, akú úlohu vlastne Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva počas svojej takmer dvadsaťročnej existencie vo vzťahu k cirkvi zohralo, sú rôzne. Vo veľkej väčšine poukazujú na fakt, že poprední predstavitelia kňazského mierového hnutia trestuhodne

mlčali v období najväčšieho prenasledovania kňazov, rehoľníkov i veriacich a svojou spolupracou i vyhláseniami do sveta vysielali signály, že v Československu je úplná náboženská sloboda. Týmto správaním sa nepochybne uľahčovali postup štátnej moci v jej ťažení proti cirkvi i náboženstvu. Na druhej strane sa však objavujú otázky, či by v prípade absencie kňazov ochotných spolupracovať s komunistickou štátnou mocou neboli zásahy voči cirkvi ešte tvrdšie a bezohľadnejšie. Určité klady pripisoval kňazskému mierovému hnutiu napríklad aj neskorší arcibiskup Július Gábriš, ktorý pri rozpade hnutia v roku 1968 priznával, že hoci popredné funkcie v mierovom hnutí zastávali niektorí nesúci a nehodní kňazi, v čase vrcholiaceho stalinizmu práve mierové hnutie zachránilo cirkev. „Bol to jedine ohľad na mierové hnutie katolíckeho duchovenstva, ktorý zastavil pripravovaný frontálny útok na Cirkev.“⁴⁹ Naproti tomu napríklad biskup Eduard Nécsey, ktorý hlavných predstaviteľov i činnosť MHKD dobre poznal, sa otvorene vyjadril, že mierové hnutie je „ustanovizeň vytvorená na škodu cirkvi“.⁵⁰

Pavol Jakubčín • In the Name of Peace

Peace Movement of the Catholic Clergy was an attempt of the Communist power to establish an organisation among priests planned to become a tool in its hands. Shortly after the February 1948, the representatives of the Communist Party started to build contacts with some Catholic priests more intensively. Step by step, a small group was created the members of which expressed certain sympathies towards the policy of the Communist Party. In spring 1950, the lines of the cleric organisation started to be shaped. Its formation and activities were initiated by state power bodies. Existence of the pro-regime Peace Movement of the Catholic Clergy ended definitely up in May 1968. There are different opinions about the role the Peace Movement of the Catholic Clergy played in relation to the Church, during its almost twenty year long existence. The author tries, using then current sources of information, to map the organisation in an objective way, which used to help the state power to control the Catholic Church for twenty years.

Mgr. Pavol Jakubčín, PhD. (1983)

Je absolventom Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, študijný odbor história. Je pracovníkom Sekcie vedeckého výskumu ÚPN. Venuje sa najmä dejinám katolíckej cirkvi v rokoch 1948 – 1989. Je autorom monografie Pastieri v osídľach moci, zostavovateľom a spoluzostavovateľom zborníkov Likvidácia reholí a ich život v ilegale v rokoch 1950 – 1989 a Prenasledovanie cirkví v komunistických štátoch strednej a východnej Európy.

- 47 NA Praha, f. ÚV KSČ – predsedníctvo 1966 – 1971, zv. 65, a. j. 73/14. Prípomínky ke koncepcii cirkevne politické práce, vzťahu našej spoločnosti k včrejším a návrhy na najbližší postup; Pozri tiež: PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: Pod kuratelou moci, s. 168.
- 48 HALKO, J.: Cirkev, Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva a Dielo koncilovej obnovy v roku 1968. In: Impulz: Revue pre modernú katolícku kultúru, roč. 4, 2008, č. 2, s. 27 – 28; PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: Pod kuratelou moci, s. 172 – 175.
- 49 HALKO, J.: Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gábriša. Trnava 2008, s. 51.
- 50 AÚPN, f. B 8/II, Správa ZNB hl. m. Bratislavy a Záp. kraja, šk. 3, i. č. 65. Týždenné zvodky za rok 1966, Týždenná zvodka z 20. 11. – 26. 11. 1966.

DOKUMENT K NÁSTUPNEJ AUDIENCII SLOVENSKEHO VYSLANCA DR. BOHDANA GALVÁNKA U TALIANSKÉHO KRÁĽA VIKTORA EMANUELA III.

JOZEF M. RYDLO

V roku 1988 som napísal úvod do knihy spomienok *Sobranecký exulant poslanca Štefana Blašku (Rím 1989)*. V ňom som konštatoval, že slovenskí autori síce písali i píšu svoje pamäti, ale z týchto spomienok sa zdá, „akoby Slovensko malo len básnikov, prozaikov a výtvarníkov, prípadne hudobníkov a hercov a vonkoncom nemalo štátnych, cirkevných, sociálnych, vojenských činiteľov, ktorí stvárnili jeho dávnu i bližšiu minulosť alebo nedávnu súčasnosť“. Pochopiteľne, boli to roky rozkladajúceho sa temna.

Ked' v roku 1989 padla „železná opona“, nazdávali sme sa, že sa bude vydávať prohibičná literatúra, prevažne tá, ktorú bežný človek číta najradšej, a to je literatúra spomienkového charakteru. Niektoré kedysi prohibičné memoáre vyšli, niektoré však neboli publikované ani po dvoch desaťročiach. Prečo? Zrejme preto, že v obnovenom slovenskom štáte slovenská spoločnosť je geneticky poznačená komunizmom; totiž niet tu slobody slova v plnom význame pojmu, nežijeme v skutočnom právnom štáte a možno bude takýto stav u nás trvať ešte niekoľko rokov, kým sa slovenská spoločnosť stane spoločnosťou pravdy, práva a spravodlivosti. A tak je pochopiteľné, že aj súčasná slovenská historiografia, tristný odraz spoločenskej degradácie, ba až jej dekadencie, sa nezabavila syndrómu boľševickej interpretácie slovenskej minulosti, teda interpretácie, pre ktorú systematická manipulácia prameňov a likvidácia ideových oponentov je samozrejmosťou, je priam pracovným inštrumentom. Skrátka, Slovensko má od prepracovania sa k pluralite a k demokracii čo doháňať...

Keď napríklad svojho času Matica slovenská vydala *Pamäti slovenského diplomata Jozefa A. Mikuša*, nikomu z nás, emigrantov, by na um nezišlo, že budú scenzurované! Rovnaký osud stih-

li spomienky básnika Mikuláša Šprinca *K slobodným pobrežiam* či Jána Okáľa *Leto na Traune/Výpredaj ľudskosti!* Za „úpravu“ tých kníh by sa nebol musel hanbiť ani ten najortodoxnejší normalizátor rokov sedemdesiatych! A čo povedať na to, že spomienky Karola Sidora *Šesť rokov pri Vatikáne* čakali na svoje druhé vydanie dvadsať rokov, že došiaľ nevyšli memoáre Jozefa Pauču *Tak sme sa poznali* (o predstaviteľoch prvej Slovenskej republiky), že nevyšli ani memoáre generála Ferdinanda Čatloša (o povstaní z roku 1944), ani autentické svedectvo Eugena Loebľa *Trýzeň svedomia* (o povestnom procese so Slánskym a spol.). Mimochodom spomenuté svedectvo vyšlo vo všetkých svetových jazykoch. Z pera tohto slovenského žida, predsedu politickej komisie Svetového kongresu Slovákov, nevyšlo od pádu „červenej“ totality nijaké dielo publikované pred rokom 1989 v krajinách európskych a amerických demokracií.

Tieto myšlienky mi prebiehali myslou, keď som v písomnej pozostalosti JUDr. Arvéda L. Gréberta našiel časť nepublikovaných memoárov Jána Kaššovica týkajúcich sa jeho krátkeho pôsobenia v Ríme počas druhej svetovej vojny – najprv ako legačného radcu Vyslanectva Slovenskej republiky v Ríme, neskôr ako dezignovaného vyslanca Slovenskej republiky pri tzv. Talianskej

sociálnej republike; do tej funkcie nikdy nenastúpil, pretože cestou do Republika di Salò sa stal obeťou ťažkej autonehody.

Memoáre bývajú obsiahlejšie, ako o tom svedčí aj list prof. Jozefa A. Mikuša zo 14. mája 1983, aj korešpondencia, čo si vymenili J. Kaššovic a A. L. Grébert, vtedajší tajomník Vyslanectva SR v Ríme a Kaššovicov podriadený (listy z apríla 1983, zo 4. a 25. septembra a 8. novembra 1983) a list z 22. septembra 1983 Jozefovi M. Kirschbaumovi.

Vybral som zo zachovaného originálneho textu opis nástupnej audiencie druhého vyslanca Slovenskej republiky v Ríme Dr. Bohdana Galvánka (1903 – 1983) u talianskeho kráľa Viktora Emanuela III. Urobil som tak nielen pre čítavé podanie onej jedinečnej ceremónie, ale i preto, že o niekoľko desaťročí som v tom istom paláci sám mohol skúsiť, „aké to je“, keď človek ide na audienciu k hlave talianskeho štátu. (A nebol som ani vyslanec, ani splnomocnený minister. Chodieval som tam jednoducho navštíviť dobrého priateľa, ktorého *camerieri*, na rozdiel od neho zabúdali, že nepijem kávu, chodieval som tam navštíviť svojho priateľa, ktorý sa volal Oscar-Luigi Scalfaro – nebol talianskym kráľom, lež deviatym prezidentom Talianskej republiky a mojím dlhoročným priateľom a priateľom Slovákov.)

Z nástupnej audiencie Dr. Bohdana Galváňka. Z pravej strany: JUDr. Arvéd L. Grébert, Dr. Bohdan Galvánek, Dr. Ján Kaššovic (Zdroj: Archív autora)

Momentka z protokolárneho kladenia venca pri Hrobe neznámeho vojaka v centre Ríma (Zdroj: Archív autora)

Dokument

V septembri¹ prišiel nový vyslanec Dr. Bohdan Galvánek. Nemeškal dať nám vedieť, že nový minister zahraničia, Dr. Tuka, si praje, aby úradníctvo MZV² sa striktne pridržiavalo ustanovení a ducha Schutzvertragu s Nemeckou Ríšou a žiadne vytáčania nebudú trpené. Pochválil sa, že mal veľmi dobré priateľské vzťahy s nemeckým vyslancom v SR³, Killingerom, o ktorom sme vedeli, že ostro, ba surovo napádal prezidenta republiky, a bolo preto žiadané a dosiahnuté jeho odvolanie. On sa pričíní o to, aby naše vzťahy k nemeckému veľvyslanectvu boli čo najpriateľskejšie.⁴ Boli sme však prekvapení, že sa nie veľmi ponáhľal s nástupnou audienciou u kráľa. Netajil, že nebol celkom spokojný s jeho dispozíciou do Ríma. Stalo sa tak v náhlosti po odvolaní Dr. Zvrškovca, ale on čaká, že predseda vlády Dr. Tuka má pre neho dôležité postavenie doma. Keď však z Bratislavy nič takého neprichádzalo, ba naopak, MZV súrilo jeho nástupnú audienciu, urobili sme potrebné kroky a audiencia u kráľa bola určená na deň 5. septembra 1940. Viktor Emanuel sotva po pol druhom roku prijímal už druhého vyslanca mladej Slovenskej Republiky. Itália bola už vo vojne, aj protokol tejto audiencie bol trochu jednoduchší. Miesto parádnych kočov kráľovský dvor poslal po vyslanca luxusné auto a odvezenie jeho sprievodu, legačného radcu a tajomníka, ponechali na starosť vyslanectvu. Miesto frakov predpísali žakety, lebo kráľ prijíma teraz vo vojenskej uniforme. No nič nechýbalo z rekvizít dokumentujúcich jeho kráľovský majestát. Do paláca Quirinale [Kvirinál] sme vstúpili medzi špalierom mohutných rytierov s vytasenými šablami. Privítal nás šéf protokolu a predstavil nás majordomovi. Ten nás potom viedol cez mnohé nádherné miestnosti k prijímacej sieni. Tam nás poučil, ako sa zachovať, keď vstúpime. Hneď po vstupe urobiť prvý úklon smerom k čakajúcej Jeho Výsosti, druhý úklon v polovici, na ceste k nemu, a tretí úklon pred podaním ruky, pričom treba povedať „*maestà*“. Bola to štandardná procedúra pri prijímaní nastupujúcich diplomatických misií.

Majordom uviedol dnu najprv vyslanca Galváňka a krátko potom mňa a Dr. Gréberta. Po skončení nášho trojfázového uklonkovania stáli sme pred Jeho Výsost'ou kráľom a cisárom Viktorom Emanuelom III.

1 Podľa zistení českého historika Petra Kubíka B. Galvánek prišiel do Ríma 4. 8. 1940. KUBÍK, P.: Slovensko-talianske vzťahy 1939 – 1945. Bratislava 2010, strana (s.) 28 a 75.

2 Ministerstvo zahraničných vecí.

3 Slovenská republika.

4 Kaššovicovo tvrdenie o vzťahu Galvánek – Killinger sa dnes už asi nedá overiť, Galváňkova pronemecká orientácia bola však všeobecne známa. Keď prišiel B. Galvánek vo funkcii nového vyslanca Slovenskej republiky do Ríma, tak veľmi rýchlo, ešte 21. augusta, navštívil nemeckého veľvyslanca v Ríme von Mackensena, ktorý ho priateľsky prijal. O B. Galváňkovi mi mnohokrát a vždy nepriaznivo hovorieval A. L. Grébert, ktorý ho aj s odstupom rokov považoval „za najstupidnejšieho slovenského diplomata“.

Bol nízkej postavy, už starý muž s úplne šedivými fúzmi. Nemohol som nespozorovať, že jeho spodná čeľusť sa mu stále mierne triasla. Oblečený bol vo vojenskej uniforme bez akýchkoľvek dištinkcií označujúcich hlavného veliteľa talianskych ozbrojených síl.

Kým vyslanec nás predstavoval, komunikovalo sa po francúzsky. Keď ale kráľ počul, že hovorím po taliansky, hneď sa v tej reči obrátil na mňa s otázkou, kde som sa naučil po taliansky. Povedal som mu, že som študoval na Urbanovej univerzite v Ríme, a on pokračoval po taliansky, vraj čiastočne pozná našu vlasť, lebo za mladi chodil na poľovačku ku Koburgovcom. Okrem toho poznal a vysoko si vážil Slováka generála Štefánika, ktorý tu organizoval légie k boju po boku Itálie. Zarmútila ho jeho predčasná tragická smrť spolu s tromi talianskymi letcami. „*Mancinelli Scotti, Merlini a Aggiusti, Vaša Výsosť.*“ A dodal som: „*Keď náš národ vzdáva hold Štefánikovi, nezabúda vzdať úctu ani jeho talianskym spoločníkom pri jeho poslednom lete a tragickej smrti.*“ Po tomto nečakanom krátkom rozhovore Viktor Emanuel prijal nám príjemný pobyt v Itálii a úspech v našom účinkovaní a po trojitom uklonení sme sa dostali za dvere audiencnej siene. Bol to rozhodne ťažší výkon, ako keď sme prišli. Protokol nám prikazoval vykonať náš odchod bez obrátenia sa chrbátom k Jeho Veličenstvu.

Poznamenať musím, že pekný priebeh audiencie u kráľa bol bezmála zatienený čudným incidentom. Podľa programu protokolu ministerstva zahraničia audiencia u kráľa mala byť ukončená návštevou vyslanca pri Pomníku padlých fašistov. Šéf protokolu nás žiadal, aby sme sa tam dovezli autom vyslanectva. Keď sme nasadali, dal som šoférovi krátky rozkaz: „*Caduti fascisti*“ [Padlí fašisti]. Šofér Paolo sa na mňa akosi úkosom pozrel a povedal: „*Si, Signor Consigliere, saranno tutti*“ [Áno, pán radca, všetci raz padnú]. V aute sme s vyslancom hovorili o našich dojmach z priebehu audiencie, keď sme s preväpčením zistili, že Paolo nás dovezol nazad k vyslanectvu miesto k Pomníku padlých fašistov. Vysvitlo, že celkom inak rozumel mojím slovám – a bolo treba uháňať, aby sme konečne došli, kde sme už dávno mali byť. Protokolistov sme tam našli ešte čakať a Galvánek sa ponáhľal zahľadiť naše meškanie poruchou auta. Nemohli sme vtedy predvídať, že proctvo šoféra Paola sa už o niekoľko rokov stane skutočnosťou.

Takto si na jednu udalosť svojho krátkeho diplomatického pôsobenia spomína Ján Kaššovic, vysoký štátny úradník prvej Slovenskej republiky. Toto obdobie z našej minulosti vytrieť nemožno, rovnako ako ho nemožno „maľovať“ iba jednou farbou, či ho účelovo prepisovať. Prepisovateľov slovenskej histórie bolo i je neúrekom, najprv v záujme Budapešti, Viedne, Londýna, Paríža, potom v záujme Pra-

hy, Berlína, Moskvy, Spojených štátov amerických a dnes, bohužiaľ, máme prepisovateľov i v Bratislave – v prospech tých záujmov, ktoré viac „vynášajú“: peňazí, moci, slávy... Či sa to niekomu páči alebo nie, slovenské dejiny tvorili národnári, ľudovci, komunisti, ale aj vépeenkári, mečiarovci, dzurindovci, aj ficovci, aj maďaróni, aj čechoslováci, aj hejslováci. Len čas zhodnotí, čo bolo pozitívne a čo nebo-

lo pozitívne. Dnešným podenkovým prepisovateľom slovenskej histórie nekonvenujú tí, ktorí sa na minulosť Slovenska a Slovákov nepozerajú cez ideologické okuliare cudzích záujmov, ale sú zástancami záujmov politickej individuality Slovákov a štátnej samostatnosti Slovenska. Zajtra možno naše dejiny budú prepisovať muezzini...?! Taký má zostať osud malých národov?

Jozef M. Rydlo • Document on the First Audience of the Slovak Ambassador Dr. Bohdan Galvánek with the King Victor Emmanuelle III of Italy

Unpublished memoirs of Ján Kaššovic regarding short time he spent working in Rome during the WW2, coming from the written part of JUDr. Arvéd L. Grébert's left estate, are interesting then witnesses of a person taking direct part in the historical events. Submitter of the document presents part of the original preserved text, describing the first audience of Dr. Bohdan Galvánek (1903–1983), the 2nd Ambassador of Slovakia in Rome with the Italian King Victor Emmanuel III. It is not only a catching story about the very unique ceremony, but also a chance to remind us about one of those forgotten Slovak personalities.

Dr. Jozef M. Rydlo (1948)

Slovenský historik a politik, člen Slovenského ústavu v Ríme. Absolvent odboru literatúra a filozofia na Štátnej univerzite v Padove (Taliansko). Publikoval niekoľko monografií, rozpráv, štúdií a príspevkov z dejín, literárnej histórie a kritiky, pomocných vied historických, bibliografie a politológie v slovenčine, v taliančine, vo francúzštine, v nemčine i v angličtine.

MICHAL KOČAN

PRÍKLAD ZÁVRATNEJ KARIÉRY V ŠTB

JERGUŠ SIVOŠ

Michal Kočan je synonymom závratnej kariéry inteligentného angažovaného straníka v ŠTB. Svoje prednosti využil v armáde, ako aj v ŠTB, do ktorej radov vstúpil v roku 1967. Už o rok na to sa postavil na stranu konzervatívneho krídla KSČ. V období socializmu ako angažovaný príslušník pôsobil vo viacerých funkciách. Po Novembri 1989 využil svoje vedomosti a začal podnikat' v oblasti súkromných bezpečnostných služieb.

Michal Kočan sa narodil 27. mája 1945 v obci Lučivná neďaleko Popradu. Otec Michal aj matka Eva pochádzali z Ruska a do Československa prišli ako príslušníci 1. československého armádneho zboru v ZSSR. Otec po vojne pôsobil aj naďalej v armáde a vďaka tomu sa rodina pomerne často sťahovala. Matka demobilizovala a prevzala starostlivosť o domácnosť. V roku 1951 nastúpil na osemročnú školu v Plzni. Dochádzku ukončil v Rokycanoch, kde ho v roku 1959 prijali na Strednú všeobecnovzdelávaciu školu. Školu ukončil v Mimoni, okres Česká Lípa, kde otec pôsobil od roku 1959 ako veliteľ delostreleckej strelnice vojenského výcvikového priestoru. Počas štúdia sa angažoval v Československom svaze mládeže (ČSM), vykonával funkciu predsedu školského výboru a člena okresnej školskej komisie pri okresnom výbore ČSM v Českej Lípe. Štúdium ukončil maturitou s výborným prospěchom. Pokračoval v práci v ČSM ako veliteľ učebnej skupiny. Zaujímal sa o zahraničnopolitické udalosti, literatúru, umenie, techniku a nové vedecké poznatky, šach a cudzie jazyky. V mladosti sa závodne venoval cyklistike.

V rokoch 1962 až 1967 absolvoval štúdium na Vojenskej akadémii Antonína Zápotockého v Brne. Titul strojného inžiniera získal zo špecializácie hlavných zbraní a munícia. Počas štúdia sa stal kandidátom (4. mája 1965) a neskôr aj riadnym členom Komunistickej

Michal Kočan v závere svojej kariéry v ZNB
(Zdroj: AÚPN)

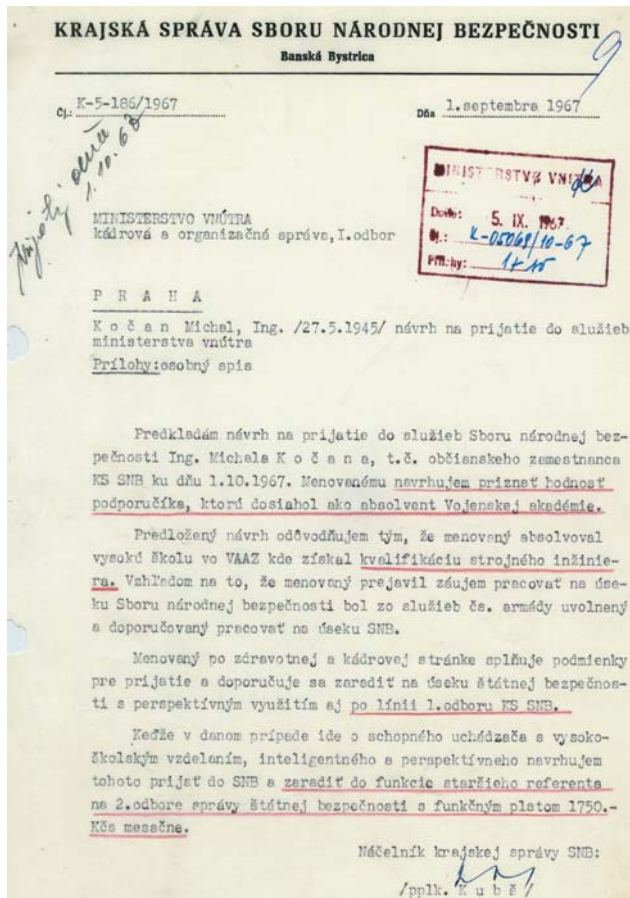
strany Československa (KSČ) (4. júna 1966). Stihol sa aj oženiť (11. marca 1966), manželka Natália Pohoriljaková pochádzala tiež z vojenskej rodiny.

Po ukončení akadémie požiadal o prijatie do služieb Zboru národnej bezpečnosti (ZNB). V polovici augusta 1967 nastúpil na Krajskú správu (KS) Zboru národnej bezpečnosti v Banskej Bystrici ako občiansky zamestnanec – odborný archivár Štátneho archívu v Radvani. Začiatkom októbra 1967 ho prijali do Zboru národnej bezpečnosti v hodnosti podporučíka, ktorú získal v armáde. Ako starší referent 1. oddelenia II. odboru Správy Štátnej bezpečnosti (ŠtB) Krajskej správy ZNB Banská Bystrica rozpracovával problematiku prenikania príslušníkov a spolupracovníkov spravodajských služieb USA do Československa.

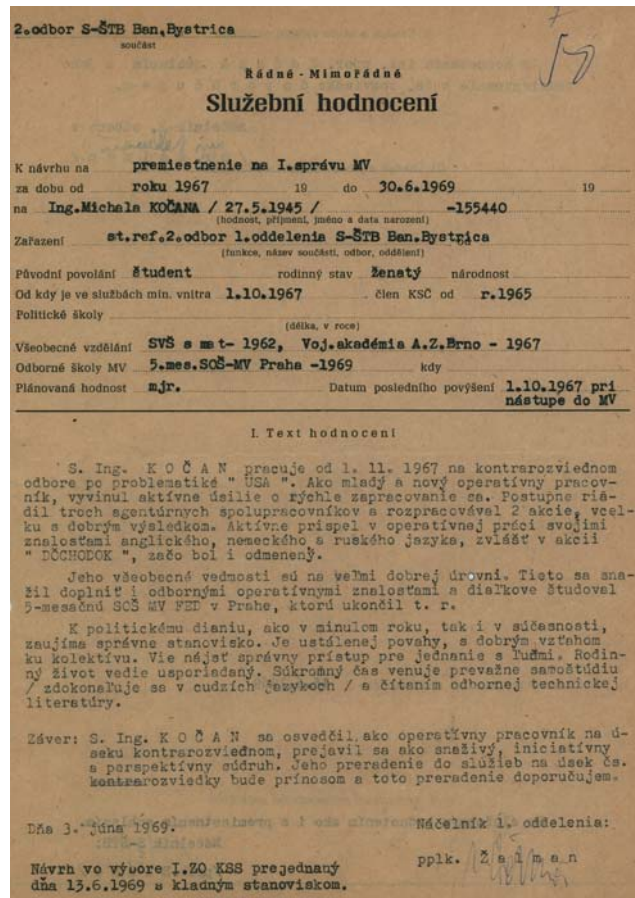
Nasledujúci rok riadil troch agentov a viedol dve operatívne akcie. Nadriadení oceňovali najmä jeho jazykové znalosti, ktoré využil v akcii „Dôchodok“ (odmenený). Vďaka jazykovým znalostiam (ovládal anglický, ruský, nemecký a čiastočne španielsky jazyk) sa v polovici roku 1969 pripravovalo jeho preradenie do rozvedky. Napokon sa však nerealizovalo.

V roku 1968 sa postavil na stranu konzervatívneho krídla KSČ. Po štyroch rokoch hodnotil situáciu nasledovne: „Po januári 1968 som očakával, že nové vedenie KSČ začne dôsledne riešiť narastajúce problémy v našej spoločnosti, najmä problémy soc. ekonomiky. Avšak vznik a aktivita rôznych klubov ako KAN, K-231, rehabilitácia nepriateľských živlov, kampaň okolo voľby nového prezidenta ČSSR, útoky proti ZSSR a vedúcej úlohe KSČ v socialistickej spoločnosti, ktoré sa stupňovali i po májovom pléne KSČ a nakoniec článok ‚2000 slov‘ ma presvedčili o tom, že vedenie strany nebojuje proti rozbiatiu jednoty strany, proti popieranu vedúcej úlohy KSČ, že nepotiera útoky proti ZSSR a ostatným soc. krajinám a že neustále ustupuje z pozícií marx-leninizmu a proletárskeho internacionalizmu.“

V júli 1968 sa spolu s príslušníkmi Oddelenia ŠtB v Žiline podieľal na zadržaní dopisovateľa londýnskych *The Times*, ktorý sledoval sovietske vojenské jednotky vracajúce sa z vojenského cvičenia v ČSSR. Od septembra 1968

Návrh na prijatie do ZNB
(Zdroj: AÚPN)

Služobné hodnotenie spracované v súvislosti s pripravovaným preradením do rozviedky (Zdroj: AÚPN)

do januára 1969 absolvoval diaľkovú formou päťmesačnú Strednú odbornú školu F. E. Dzeržinského v Prahe pre vysokoškolákov (smer ŠtB, odbor kontrarozviedny). Začiatkom októbra 1969 ho povýšili do hodnosti poručíka. Od 10. januára do 28. októbra 1970 pracoval v utajení na svetovej výstave EXPO v Osake, kde sledoval kontakty čs. občanov s cudzincami. Nadriadení kladne hodnotili jeho mimoriadnu snahu a aktivitu, zmysel pre analytické vyhodnocovanie poznatkov. Po príchode z Japonska sa vrátil do pôvodnej funkcie na správu ŠtB v Banskej Bystrici, kde pôsobil aj ako člen výboru základnej organizácie Komunistickej strany Slovenska (KSS).

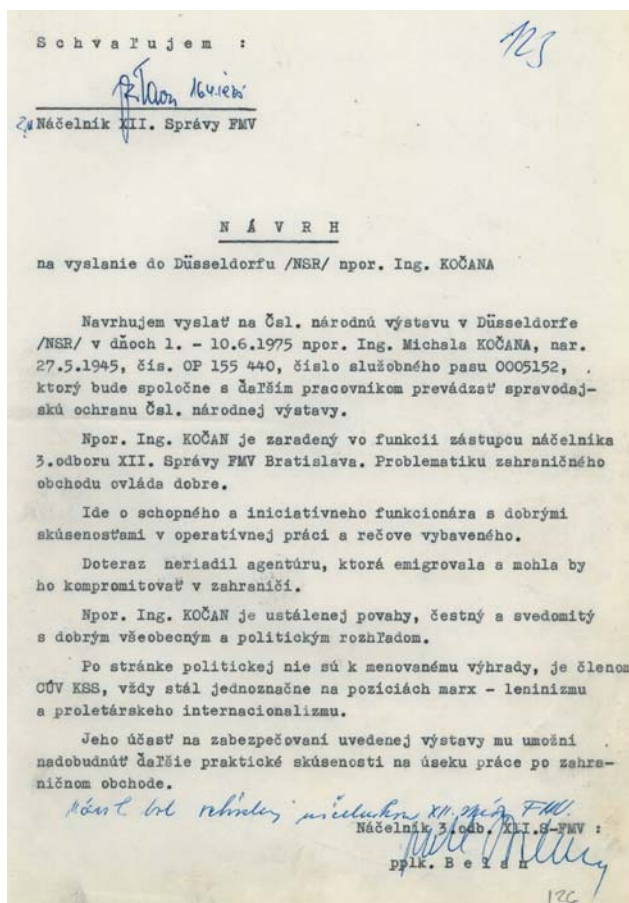
V auguste 1971 nastúpil ako starší referent na odbor kontrarozviednej ochrany socialistickej ekonomiky a štátneho tajomstva Hlavnej správy ŠtB v Slovenskej socialistickej repub-

like (SSR). V októbri 1972 ho povýšili do hodnosti nadporučíka a v novembri 1972 ho Hlavný výbor KSS na Ministerstve vnútra SSR schválil do funkcie zástupcu náčelníka III. odboru Hlavnej správy ŠtB v SSR. Podieľal sa na kontrole a usmerňovaní akcií ŠtB v SSR pri ochrane socialistickej ekonomiky.

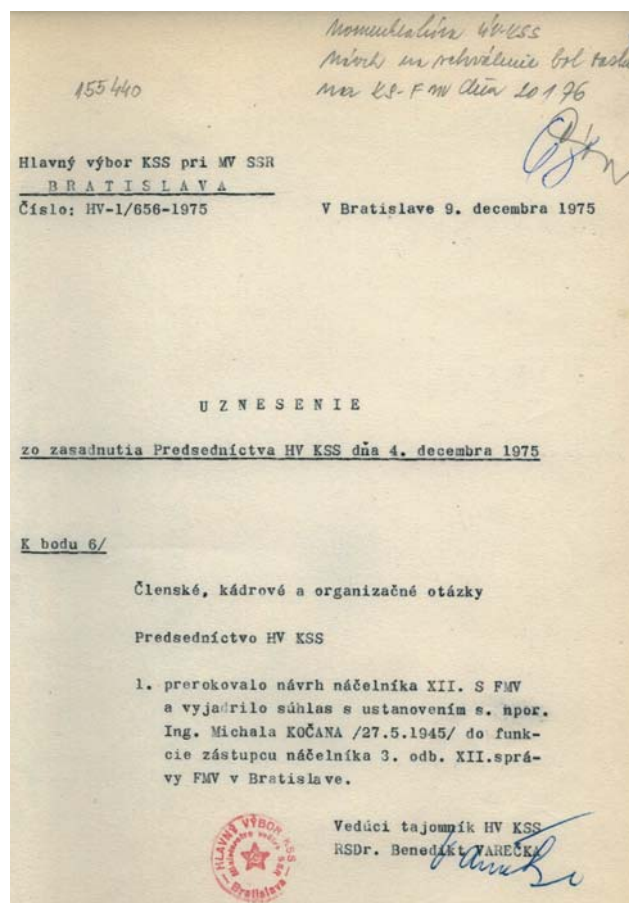
Začiatkom roku 1972 si podal žiadosť o prijatie na postgraduálne štúdium v odbore medzinárodné právo a medzinárodné vzťahy na bratislavskú pobočku Univerzity 17. novembra v Prahe. Štúdium ukončil v roku 1974 na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V záverečnej práci sa venoval ekonomickým aspektom východnej politiky NSR. V decembri 1973 absolvoval zdokonaľovací kurz ruského jazyka a od februára do apríla 1974 absolvoval trojmesačný kurz pri Vysokej škole F. E. Dzeržin-

ského KGB pri Rade ministrov ZSSR v Moskve. Na tejto škole študoval od októbra 1976 externe vedeckú aspirantúru. V rokoch 1978 – 1979 zložil skúšky z marxisticko-leninskej filozofie, ruského jazyka, odborného predmetu a teórie štátu a práva. Štúdium však ani po viacnásobnom predĺžení neukončil a koncom augusta 1984 mu minister štúdium ukončil.

Po reorganizácii útvarov čs. kontrarozviedky a vzniku XII. správy Federálneho ministerstva vnútra (FMV) v júli 1974 pôsobil aj naďalej ako zástupca náčelníka odboru ochrany socialistickej ekonomiky. V roku 1975 zabezpečoval spravodajskú ochranu čs. národnej výstavy v Düsseldorfe a v spolupráci s pracovníkom rezidentúry, legalizovaný ako zástupca riaditeľa čs. expozície, plnil operatívne úlohy na Medzinárodnom jesennom veľtrhu spotrebného tovaru vo Viedni.

Okrem výstavy v Osake plnil spravodajské úlohy aj na výstave v Düsseldorfe (Zdroj: AÚPN)

Obsadenie funkcií v ŠTB schvaľoval stranický výbor na Ministerstve vnútra SSR (Zdroj: AÚPN)

V októbri 1976 ho povýšili do hodnosti kapitána.

Na Správe kontrarozvedky v Bratislave pôsobil aj ako člen celoutvarového výboru KSČ, ako lektor marxisticko-leninskej prípravy a predseda komisie celoutvarového a hlavného výboru KSS pre prácu s mládežou. Viedli ho zároveň ako kádrovú rezervu pre funkciu v nomenklatúre KSČ.

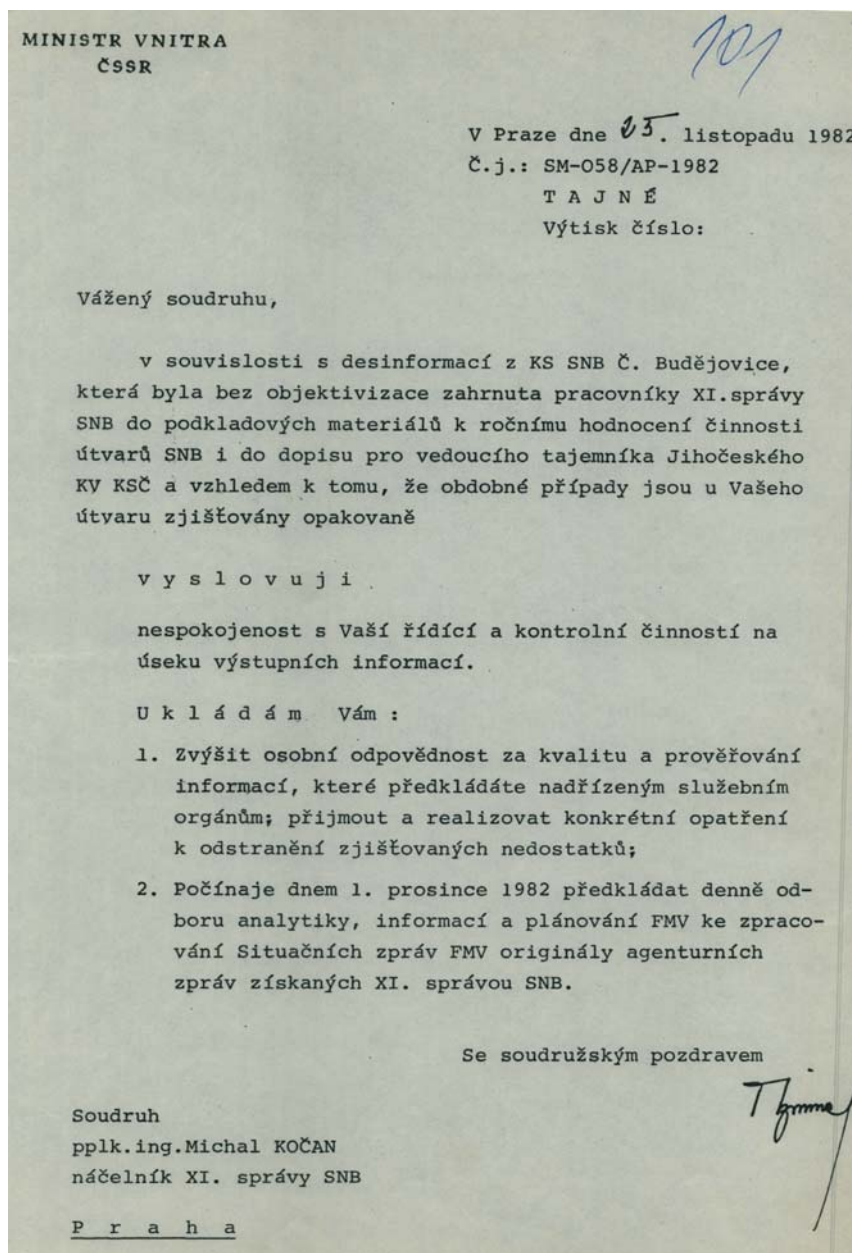
V januári 1978 sa stal náčelníkom odboru kontrarozviednej ochrany socialistickej ekonomiky a v decembri 1979 jedným z troch zástupcov náčelníka správy kontrarozvedky v Bratislave. V prvej polovici apríla 1980 ho námestník federálneho ministra vnútra Ján Pješčák a náčelník kádrovej správy FMV Josef Soukup informovali, že „byl vzhľadom k jeho odborným znalostem a zkušenostem i s přihlédnutím k dosavadním výsledkům v práci vybrán do širšího výběru

na funkci náčelníka XI. správy SNB“. V máji 1980 ho povýšili do hodnosti majora a v polovici augusta 1980, v rámci prípravy, nastúpil na desaťmesačnú stáž vo funkcii konzultanta federálneho ministra vnútra na sekretariát ministra vnútra ČSSR. Koncom júna 1981 stáž ukončil, odvolali ho z funkcie zástupcu náčelníka XII. správy ZNB a 1. júla 1981 vymenovali za 1. zástupcu náčelníka XI. správy ZNB. V tejto druhej fáze prípravy na náčelnícku funkciu pracoval po boku náčelníka správy kontrarozvedky na ochranu ekonomiky Bohumíra Molnára. Funkciu náčelníka XI. správy ZNB prevzal 1. apríla 1982. O dva mesiace neskôr ho povýšili do hodnosti podplukovníka.

V novembri 1982 vyslovil federálny minister vnútra Jaromír Obzina nespokojnosť s riadiacou a kontrolnou činnosťou správy kontrarozvedky na

úseku výstupných informácií. Stalo sa tak v súvislosti s dezinformáciou z Krajskej správy ZNB České Budějovice, ktorú XI. správa ZNB bez objektívizácie zahrnula do podkladových materiálov k ročnému hodnoteniu činnosti útvarov ZNB, ale aj do správy pre vedúceho tajomníka Juhočeského krajského výboru KSČ. Podľa ministra nešlo o prvý prípad.

V júni 1983 mu uložili zvýšiť činnosť proti rozviedkam kapitalistických tajných služieb a ich akciám proti ekonomike ČSSR, predchádzať mimoriadnym udalostiam a poškodzovaniu socialistickej ekonomiky organizovaním účinných kontrarozviednych opatrení a preventívno-bezpečnostných akcií (najmä v oblasti zahraničného obchodu, dopravy, atómového programu a vedecko-technického rozvoja), skvalitniť úroveň riadiacej a organizátorskej práce, upevňovať

Kritika od federálneho ministra vnútra (Zdroj: AÚPN)

práce vo vzťahu k 3. odborom v krajo-
ch a nedostatočnú súčinnosť s ostat-
nými kontrarozviednymi súčasťami,
neuspokojivú dynamiku pri odstra-
ňovaní problémov práce s agentúrou
a nedostatky v riadiacej práci smerom
k zástupcom a náčelníkom odborov.
V závere však odporučil jeho zotrva-
nie vo funkcii.

V novembri 1986 dostal za poru-
šenie smerníc o súčinnosti rozviedky,
kontrarozviednych útvarov a spravodaj-
skej správy hlavnej správy Pohrani-
čnej stráže a ochrany štátnych hraníc
v spravodajskej činnosti do zahraničia
a za nedostatky v riadiacej a kontrolnej
činnosti pri realizácii akcie „OSTROV“
písomné pokarhanie. V polovici mája
1987 navyše príslušníci XI. správy
ZNB usmrtili civilnú osobu. Kočano-
vi znížili služobný príjem o 10 % na tri
mesiace, pretože nezabezpečil kontrolu
výkonu služby na ním riadenom útvere
a plnenie opatrení smerujúcich k upev-
neniu služobnej disciplíny. Navyše
z porušovania služobných povinností
nevyvodzoval dostatočne dôsledne zá-
very. Disciplinárny trest mu zahľadili
v apríli 1988.

Kritika nedostatkov v organizačnej
a riadiacej práci viedla Kočana k úva-
hám o odchode z funkcie náčelníka
XI. správy ZNB a začiatkom septem-
bra 1987 požiadal federálneho ministra
vnútra „vzhľadom na širšie súvislosti
a politické následky protiprávneho ko-
nania bývalých príslušníkov XI. správy
ZNB (...), ako aj na nedostatky, ktoré
zistila previerková komisia v živote ri-
adeného útvaru“ o uvoľnenie z funkcie
náčelníka XI. správy ZNB. Odmie-
tol ponúkané zaradenie na I. fakultu
Vysokej školy ZNB v Prahe a požia-
dal o preloženie do Bratislavy. V po-
lovici mesiaca sa stretol s Alojzom
Lorencom. Súhlasil so zaradením do
funkcie zástupcu náčelníka Vysokej
školy ZNB, s tým, že až do odchodu
dovtedajšieho zástupcu Alberta Maj-
látha bude zaradený na voľné syste-
matizované miesto zástupcu náčelníka
Fakulty Štátnej bezpečnosti. V polovi-
ci októbra 1987 ho odvolali z funkcie
náčelníka XI. správy ZNB a dočasne
poverili funkciou zástupcu náčelníka

morálno-politický stav, venovať po-
zornosť príprave kádrových rezerv
pre náčelnícke funkcie, ako aj zvý-
šiť osobnú zodpovednosť za kvalitu
a preverovanie informácií, ktoré sa
predkladajú služobným funkcionárom.
V septembri 1983 sa zúčastnil II. me-
dzinárodnej porady predstaviteľov
tajných služieb sovietskeho bloku po
línii kontrarozviednej ochrany socia-
listickej ekonomiky v Prahe. V apríli
1985 absolvoval mesačný kurz pre no-
menklatúrne kádre Ústredného výboru

KSČ na Vysokej škole F. E. Dzeržin-
ského KGB v Moskve.

V auguste 1986 vypracoval I. ná-
mestník ministra vnútra ČSSR Alojz
Lorencom pomerne kritický posudok.
Kritizoval nedostatky v jeho ana-
lytickej, koncepcnej, organizačnej
a riadiacej práci, najmä skutočnosť,
že sa mu nepodarilo dôsledne zamerať
činnosť XI. správy ZNB a 3. odborov
v krajoch na hlavné problémy kon-
trarozviednej ochrany socialistickej
ekonomiky, slabú úroveň riadiacej

NÁČELNÍK XI. SPRÁVY SNB

FEDERÁLNI
MINISTERSTVO VNITRA

Došlo: 7. IX. 1987

Č. j.: KM-445/87

Přílohy: 6

V Prahe dňa 7. septembra 1987

Vážený súdruh minister,

dovoľte, aby som sa v nadväznosti na náš rozhovor zo dňa 4. 9. 1987 vrátil k riešeniu mojej osobnej situácie. Vzhľadom na širšie súvislosti a politické následky protiprávneho konania bývalých príslušníkov XI. správy ZNB, t.č. obžalovaných Herzlika a Gráfa, ako aj na vlastnú zodpovednosť za nedostatky, ktoré zistila previerková komisia v živote riadeného útvaru, považujem za nevyhnutné požiadať Vás o uvoľnenie z doteraz zastávanej funkcie.

Počas dvadsaťročnej služby u složky štátnej bezpečnosti som bol vždy zaradený na úseku operatívneho výkonu, z toho 15 rokov vo vedúcich funkciách. Všetky svoje sily i schopnosti, energiu, čas i osobné pohodlie som venoval úsiliu o maximálne zabezpečenie ukládaných služobných úloh. Po dôkladnom zvážení všetkých okolností som dospel k presvedčeniu, že pre navrhované zaradenie na I. fakulte VŠ ZNB nemám ani potrebnú kvalifikáciu, ani nijaké skúsenosti z oblasti výuky.

V súvislosti s mojím služobným zaradením v Prahe, najskôr v Kancelárii MV ČSSR a pozdejšie na XI. správe ZNB, žijem už viac než 7 rokov odlúčený od rodiny. Svojej práci som sa mohol naplno venovať len vďaka pochopeniu a obetavosti mojej manželky, ktorá sa po celú dobu prakticky sama starala o výchovu dvoch, dnes už dospievajúcich synov i o každodenný chod domácnosti. Nadriadení služební velitelia i príslušné stranické orgány sú o mojich rodinných pomeroch informovaní. Pri rôznych jednaniach i pri príležitosti posledného komplexného služobného hodnotenia mňa vždy ubezpečovali, že po uvoľnení z funkcie

V septembri 1987 požiadal ministra o uvoľnenie z funkcie náčelníka XI. správy ZNB (Zdroj: AÚPN)

Osobní evidenční karta příslušníka MV

Číslo osobní známky A 55440	1. Složka + B 1	C Muž - žena Muž	D 27.5.1945	E 6	H 67
1. Složka + HOČAN Michal		2. Muž - žena C		7. Vstup (znovupřijetí) k MV 1.10.1967	
příjmení a jméno HOČAN Michal		3. Data narození 27.5.1945		8. Doba služby před znovupřijetím I	
rodné jméno 45.05.27/754		4. Sociální původ syn štět. zaměst.		9. Odchod z MV - datum 30.6.70	
11. Vojská služba před 5. květnem 1945 Název armády nie		5. národnost uhrajinská		10. Důvod odchodu 990	
12. Nasazen na frontě nie		6. Původní povolání študiující		17. Občanské povolání - rok ukončení 17.	
13. Politický vězeň nie		7. Znalost cizích jazyků rusky-dobře /pobytem/ anglicky a německy čístožně /v škole/		18. Politické vzdělání 1 - rok ukončení 18.	
14. Odbojová činnost nie		8. Znalost cizích jazyků rusky-dobře /pobytem/ anglicky a německy čístožně /v škole/		19. Znalost cizích jazyků rusky-dobře /pobytem/ anglicky a německy čístožně /v škole/	
15. Vojská služba po 5. květnu 1945 Druh vojenské služby zákł. voj. služba od 13.7.1962 do 13.7.1964		9. Znalost cizích jazyků rusky-dobře /pobytem/ anglicky a německy čístožně /v škole/		20. Odborné školy MV - rok ukončení 20.	
Rok ukončení 1964		10. Znalost cizích jazyků rusky-dobře /pobytem/ anglicky a německy čístožně /v škole/		21. Vojenské školy - rok ukončení 21.	
Dosažená hodnota četár		11. Znalost cizích jazyků rusky-dobře /pobytem/ anglicky a německy čístožně /v škole/		22. Zvláštní znalosti vodič-amatér	
16. Služba v býv. bezpečnostních sborech nie		12. Znalost cizích jazyků rusky-dobře /pobytem/ anglicky a německy čístožně /v škole/		23. Zvláštní znalosti vodič-amatér	

Základní odborné vzdělání 8 tříd OSS-Rokycany-1959	Střední odborné vzdělání SVŠ s maturitou Mimoň - 1962
Úplné střední odborné vzdělání Vysoké odborné vzdělání Vysokoškolské vzdělání	Vyšší odb. vzdělání Oplné str. vzdělání Voj. kadémiia A.Z. Brno-1967 /stroj.inž./
Specifální odborné kursy 5 mės.kurs Stb - 1969 3 mės.kurs v SSSR-1974 6. třed. kurs oper. út. Moskva 1. mės. kurs FED 1985	20. Odborné školy MV - rok ukončení 20.
21. Vojenské školy - rok ukončení 21.	22. Zvláštní znalosti vodič-amatér

23. Zvláštní znalosti vodič-amatér	24. Zvláštní znalosti vodič-amatér
25. Zvláštní znalosti vodič-amatér	26. Zvláštní znalosti vodič-amatér

27. Zvláštní znalosti vodič-amatér	28. Zvláštní znalosti vodič-amatér
29. Zvláštní znalosti vodič-amatér	30. Zvláštní znalosti vodič-amatér

31. Zvláštní znalosti vodič-amatér	32. Zvláštní znalosti vodič-amatér
33. Zvláštní znalosti vodič-amatér	34. Zvláštní znalosti vodič-amatér

35. Zvláštní znalosti vodič-amatér	36. Zvláštní znalosti vodič-amatér
37. Zvláštní znalosti vodič-amatér	38. Zvláštní znalosti vodič-amatér

39. Zvláštní znalosti vodič-amatér	40. Zvláštní znalosti vodič-amatér
41. Zvláštní znalosti vodič-amatér	42. Zvláštní znalosti vodič-amatér

43. Zvláštní znalosti vodič-amatér	44. Zvláštní znalosti vodič-amatér
45. Zvláštní znalosti vodič-amatér	46. Zvláštní znalosti vodič-amatér

47. Zvláštní znalosti vodič-amatér	48. Zvláštní znalosti vodič-amatér
49. Zvláštní znalosti vodič-amatér	50. Zvláštní znalosti vodič-amatér

51. Zvláštní znalosti vodič-amatér	52. Zvláštní znalosti vodič-amatér
53. Zvláštní znalosti vodič-amatér	54. Zvláštní znalosti vodič-amatér

55. Zvláštní znalosti vodič-amatér	56. Zvláštní znalosti vodič-amatér
57. Zvláštní znalosti vodič-amatér	58. Zvláštní znalosti vodič-amatér

59. Zvláštní znalosti vodič-amatér	60. Zvláštní znalosti vodič-amatér
61. Zvláštní znalosti vodič-amatér	62. Zvláštní znalosti vodič-amatér

63. Zvláštní znalosti vodič-amatér	64. Zvláštní znalosti vodič-amatér
65. Zvláštní znalosti vodič-amatér	66. Zvláštní znalosti vodič-amatér

67. Zvláštní znalosti vodič-amatér	68. Zvláštní znalosti vodič-amatér
69. Zvláštní znalosti vodič-amatér	70. Zvláštní znalosti vodič-amatér

71. Zvláštní znalosti vodič-amatér	72. Zvláštní znalosti vodič-amatér
73. Zvláštní znalosti vodič-amatér	74. Zvláštní znalosti vodič-amatér

75. Zvláštní znalosti vodič-amatér	76. Zvláštní znalosti vodič-amatér
77. Zvláštní znalosti vodič-amatér	78. Zvláštní znalosti vodič-amatér

79. Zvláštní znalosti vodič-amatér	80. Zvláštní znalosti vodič-amatér
81. Zvláštní znalosti vodič-amatér	82. Zvláštní znalosti vodič-amatér

83. Zvláštní znalosti vodič-amatér	84. Zvláštní znalosti vodič-amatér
85. Zvláštní znalosti vodič-amatér	86. Zvláštní znalosti vodič-amatér

87. Zvláštní znalosti vodič-amatér	88. Zvláštní znalosti vodič-amatér
89. Zvláštní znalosti vodič-amatér	90. Zvláštní znalosti vodič-amatér

91. Zvláštní znalosti vodič-amatér	92. Zvláštní znalosti vodič-amatér
93. Zvláštní znalosti vodič-amatér	94. Zvláštní znalosti vodič-amatér

95. Zvláštní znalosti vodič-amatér	96. Zvláštní znalosti vodič-amatér
97. Zvláštní znalosti vodič-amatér	98. Zvláštní znalosti vodič-amatér

99. Zvláštní znalosti vodič-amatér	100. Zvláštní znalosti vodič-amatér
---------------------------------------	--

23. Současná stranická příslušnost		d1	2	31. Dosažené hodnosti v MV		ki	11
		d2	66			ki2	47
Kandidát KSČ od 4.5.1965				Hodnost	Účinnost	Doklad K. r.	
Člen KSČ od 4.6.1966				podporučík	1.10.1967	KR 100/67	
Datum a důvod ztráty členství v KSČ				poručík	1.10.1969	HS Stb 26/69	
Člen ČSM od				nadporučík	1.10.1972	KRNS 62/72	
Zánik členství v ČSM od				kapitán	1.10.1976	XII 45/76	
Jiné politické strany - které, od				major	1.5.1980	FNMV 101/80	
Zánik členství v jiných politických stranách od				mimoř. podplukovník	1.6.1982	R FMV 86/82	
24. Dřívější polit. příslušnost	Organizován v předmnichov. republice a za okupace, název strany od - do	nie					
	Organizován po roce 1945 - Únor 1948, název strany od - do	nie					
25. Současné členství ve společen. organizacích +		f					
26. Zastává veřejné a stranické funkce +		g KOD					
27. Soudně trestán	Kterým soudem, jak	h1					
	v roce	h2					
28. Rodinný stav +		ch 2					
29. Údaje o manželce - manželovi +	Příjmení a jméno rodné jméno			32. Zdravotní klasifikace +		1 1	
	Datum narození	Datum sňatku		RODINNÝ V SVB			
	Národnost	i1 6		33. Čs. vyznamenání - rok propůjčení		mi KOD	
	Sociální původ	i2 6		Med. - Za službu vlasti - KČP 11/45 čl.		49	
Politická příslušnost		i3		Medaile „Za zsl. obranu vlasti“ - RPR č. 07/1979		m2 73	
30. Počet dětí +		j 1		34. Cizí vyznamenání		m3 KOD	
Jméno a data narození dětí				med. 30. výročí Revolučních ozbrojených sil		Kuby 87	
				Vlastní byt		ni 1	
				Adresa trvalého bydliště		n2 401	
				Banská Bystrica, Tr.SMP 27 okr.Ban. Bystrica, Stredoslovenský Bratislava-Záluhy, Nagyova 7		n3 401	
				Okres			
				Kraj			

Osobná evidenčná karta (Zdroj: ABS)

Doplňující údaje k rubrikám č. 1–35.				
NDR - med. Bratrství ve zbrani ve zlatě med. souhl. RPR 022/85				foto 4x4
		Z roku 19 67	Z roku 19	
15.8.1967 - 30.9.1987 St. archiv KSSNB B.Bystrica jako obč. zam.				
Od kdy den, měs., rok	Do kdy den, měs., rok	36. Průběh služby v MV		Doklad Kádrový rozkaz
		Popis činnosti - funkce a další údaje	Název součásti	
1.10.1967		Prijatý a ustanovený STARŠÍM REFERENTEM 1.odd.2.odboru S-ŠTB B.Bystrica	KS SNB Banská Bystrica	KRČ. 100/67
10.9.1968	30.1.1969	Povolán k externímu studiu 5ti měsíčního odborného kursu pro absolventy vysokých škol, směr StB-obor kontrarozvědny, ve střední OŠ MV FED Praha.		KS 110/69 KOS 1/69 KOS SFB 208/68
10.1.1970	28.10.70	Přemístěn -služební cesta EXPO-Osaka	Placená činná zál.MV SSR	NMV 22/70 SNMV 171/70
1.11.1970		Ustanoven starším referentem 1.odděl. 2.odboru StB B!Bystrica.		SNB 420/70
1.8.1971		St.referent V.odb.	HS StB SSR	KRNS 33/71
1.11.1972		Zástupce náč.V.odb.	Bratislava	KRNS 73/72
10.12.1973	23.1.1974	Povolán do inter.st.zdokonal.kursu ruského jazyka pro přísl.navržené na st.ve škole KGB při RM SSSR		SVŠ 212/73 SVŠ 268/73
1.2.1974	22.12.1973 28.4.1974	Odvolán ze služebních důvodů. Povelán do inter.st.3měs.kursu při VŠ FED KGB při RM SSSR v Moskvě		FMV 41/74 FMV 163/74 KRNS 12/74
1.7.1974		dočasně - zást. náčelníka III. odboru	XII správy FMV.	KRNS 24/76
1.7.1976		zástupce náčelníka III.odboru		
1.10.1976		Vyslán na stáž ex. stud. věd.asp.na VŠ FED KGB při RM SSSR		155/76
	12.7.1984	odvolán		FMV 228/84
1.1.1978		Dočasně pověřen výkonem funkce náčel. III. odboru		FNMV 511/77
1.4.1978		Náčelník III. odboru		FNMV 96/78
1.12.1979		Zástupce náčelníka správy		FNMV 453/79
15.8.1980		Povolán na stáž ke kanceláři MV ČSSR		FMV 194/80
1.7.1981	30.6.1981	Přeložen trvale Dočasně pověřen výkonem funkce I.zást. náčelníka správy	XI. správa SNB	FMV 219/81
1.4.1982	31.3.1982	Náčelník správy		FMV 72/82

Pokračování průběhu služby v MV				
1.4.1985	30.4.1985	1. měs. kurs pro nomenklaturní kádry ÚV KSČ na VŠ FED V-StB SSSR v Moskvě	XI. správa SNB	FMV 25/85
15.10.1987	31.12.1987	Přemístěn Doč. pov. výkonem funkce zástupce náčelníka fakulty StB VŠ SNB, souč. odv. z funkce	VŠ SNB	FNMV 607/87 FMV 414/87
1.1.1988		Přeložen	Správa SNB hl. m. Bratislavy a Západosl. kraje	FNMV 607/87
1.1.1988		Náčelník III. odb. S StB		KS 1118/87
1.12.1988		Náčelník III. odboru S StB		KS 9/89
		dnem 15. 11. 90 přeložen z funkce a dnem 16. 11. 90 přeložen z funkce a nastoupil na místo náčelníka odb. S StB přes Správu SNB hl. m. Bratislavy a Západosl. kraje		FMV 267/90 v pers. a mater.
	30.6.1990	Propuštěn ze služeb. poměru přísl. SNB podle § 100 odst. 1 písm. g) zák. č. 100/70 Sb. - podle vyjádření obč. komise není způsobilý k výkonu služby v SNB		KS 521/90
POZNÁMKA: Nestačí-li místo pro průběh služby, připojí se dovnitř karty vložka!				
37. Zařazení - kvalifikace +				
Plánovaná hodnost	o	02	Součást	F1 52
Kvalifik. požadavek	Všeobecné vzdělání	p1	Útvar	F2 00
	Odborné vzdělání	p2	Zařazení (odbor, oddělení, skupina)	F3 09
	Jazykové znalosti	p3	Funkce	S1 522
	Politické - stranické vzdělání	p4	Rok ustanovení do funkce	S2 79
Studuje při zaměstnání	q	Směr vykonávané práce	t	04
Fluktuace	r1	1118	ČVO u vojsk	u
Rok poslední fluktuace	r2	71	Kategorie pro důchodové zabezpečení	v
Počet fluktuací	r3	1	H: 8121	z
POZNÁMKA: Rubriky označené + se vyplňují tužkou! Všechny ostatní údaje se vyplňují strojem malého typu nebo perem hůlkovým písmem.				
Vyplněno dne 1. 10. 1984 v B. Bystrici				
Za správnost vyplnění: upr. Reinwarter				
podpis				

Osobní evidenční karta (Zdroj: ABS)

Fakulty Štátnej bezpečnosti Vysokej školy ZNB.

Už v januári 1988 sa vrátil do Bratislavy ako náčelník III. odboru krajskej správy ŠTB. Ako náčelník odboru sa podieľal na prehodnotení a zúžení kontrarozviedne ochraňovaných ekonomických objektov, analýze štátnobezpečnostnej situácie, zmapovaní báz, ich kategorizácii a vyčlenení úloh a osôb, ku ktorým sa realizovali kontrarozviedne opatrenia. Odbor kontrarozviednej ochrany socialistickej ekonomiky pod jeho vedením spracoval plány kontrarozviednej ochrany určených objektov a, podľa slov zástupcu náčelníka krajskej správy ŠTB v Bratislave Emila Ninčáka, dosiahol dobré výsledky na úseku preventívnej činnosti, ochrany utajovaných skutočností a objasňovania mimoriadnych udalostí. Nedostatky napak pretrvávali v oblasti vyhľadávania kvalifikovanej trestnej činnosti sabotáže, záškodníctva a špionáže (odbor nevedol ani jeden prípad) a v oblasti budovania a činnosti agentúrno-dôverníckej siete (vrátane zahraničnej agentúry a využitia na kapitalistické zahraničie). V ďalšom období mal činnosť odboru orientovať na plnenie úloh v objektoch a k osobám štátnobezpečnostného záujmu a do konca februára 1989 urobiť analýzu agentúrno-dôver-

níckej siete v oblasti ofenzívnej činnosti (podstava kapitalistickým firmám, monopolom a spravodajským službám), výberu a rozpracovania zahraničných kandidátov tajnej spolupráce (od roku 1989 mal odbor každoročne získať minimálne jedného) a pokrytia kontrarozviedne chránených úsekov. Vlastnú riadiacu a kontrolnú činnosť mal orientovať na zefektívnenie vyhľadávania, rozpracovania a dokumentovania trestných činov sabotáže, záškodníctva a špionáže na odbore a oddeleniach ŠTB v okresoch.

V polovici februára 1990 ho zaradili do zálohy pre prechodne nezaradených príslušníkov. V polovici mája absolvoval pohovor pred previerkovou komisiou č. 1 pri Správe ZNB hl. m. Bratislavy a Západoslovenského kraja. Komisia konštatovala neuznávanie obrodného procesu, jednoznačnú orientáciu na komunistický režim a jeho spojencov, dlhodobé protidemokratizačné snaženie a referencie o vydávaní falošných dezinformačných letákov. Vzhľadom na odbornosť a dlhoročné skúsenosti však navrhla jeho využitie ako poradcu bez veliteľskej funkcie a vyzvala ho, aby predložil koncepciu nového postavenia spravodajskej služby. O jeho služby neprejavil záujem žiadny útvar, navyše nepredložil koncepciu, čo občianska

komisia vyhodnotila ako nezaujímavú o ďalšiu prácu. Rozkazom z 30. mája 1990 ho prepustili zo služobného pomeru príslušníka ZNB, pretože podľa vyjadrenia občianskej komisie nie je spôsobilý na výkon funkcie v ZNB. Aj napriek odvolaniu ho 30. júna 1990 zo ZNB prepustili. V novembri 1990 občianska komisia rozhodla, že mu neprislúcha odchodné, platové vyrovnanie, ani príspevok za službu. V máji 1991 potvrdila prepustenie aj Ústredná občianska komisia pri Ministerstve vnútra Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky (ČSFR) v Prahe. Odvolanie proti jej rozhodnutiu minister vnútra ČSFR Ján Langoš 14. apríla 1992 zamietol.

V 90. rokoch podnikal v oblasti súkromných bezpečnostných služieb, dnes žije na dôchodku v bratislavskej mestskej časti Dúbravka. Počas služby v ZNB sa stal nositeľom niekoľkých domácich aj zahraničných rezortných vyznamenaní a ocenení: vyznamenania Za službu vlasti (1973), vyznamenania Za zásluhy o obranu vlasti (1979), medaily SNB (1985), medaily NDR Bratstvo v zbrani 1. stupňa (1985), kubánskej medaily 30. výročie Revolučných ozbrojených síl Kuby (1987) a poľského zlatého odznaku Za zásluhy pri ochrane verejného poriadku (1987).

Jerguš Sivoš • Michal Kočan. An Example of a Stunning Career in the State Security

Michal Kočan is a synonym of a stunning career of an intelligent active Communist Party member in the State Security. As a young man he was interested in political events abroad, literature, arts, technology and new scientific knowledge, chess and foreign languages. He applied his qualities in the army, as well as in the State Security, the member of which he became in 1967. One year later he stayed with the conservative wing within the Communist Party. After working in various positions, he was appointed the Chief of the Section for the Counter-intelligence Protection of the Socialist Economy in January 1978, and in December 1979 he became one of three Deputy Chiefs of the Counter-intelligence Directorate in Bratislava. He was the Chief of the XIth State Security Directorate. After the events of the November 1989 he was released from security services. Shortly after that, in the beginning of the 90s he started to make business with private security services, and today he has been living in Bratislava as a pensioner.

Mgr. Jerguš Sivoš, PhD. (1979)

Je absolventom Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, študijný odbor dejepis – občianska náuka a etika. Pracuje v Ústave pamäti národa. Zameriava sa na výskum obdobia neslobody, najmä pôsobenie Štátnej bezpečnosti. Je autorom publikácie XII. správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozviedky v Bratislave v rokoch 1974 – 1990, monografie Bez rozsudku! Pracovné tábory, sústreďovacie tábory a tábory nútenej práce na Slovensku 1945 – 1953, a spoluautorom publikácií Biografický slovník predstaviteľů ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989. Ministři a jejich náměstníci a V stopách železného Felixa. Okrem uvedeného je autorom či spoluautorom desiatok štúdií a článkov, resp. niekoľkých výstav k uvedenej problematike.

JÁN TORIŠKA

MOJE ROKY V ZBORE NÁRODNEJ BEZPEČNOSTI (1958 – 1971)

JÁN SABO, JERGUŠ SIVOŠ

K dôležitým úlohám Ústavu pamäti národa patrí výskum a dokumentácia bezpečnostných zborov na území Slovenska v rokoch 1939 – 1989. Okrem archívneho výskumu i v tomto prípade zohrávajú dôležitú úlohu osobné svedectvá zaangažovaných osôb v najširšom zmysle slova. Jedným z príslušníkov niekdajšieho Zboru národnej bezpečnosti, ktorý sa ochotne podielil so svojimi profesijnými skúsenosťami a zážitkami, je Ján Toriška, bývalý príslušník Verejnej bezpečnosti v Handlovej, Bojniciach a Prievidzi. Zaujímavosťou v prípade nášho respondenta je aj skutočnosť, že nikdy nepodpísal tzv. mlčanlivosť, ktorá iste viaže (v prísnom sledovaní výpovede) mnohých bývalých príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti.

Ján Toriška sa narodil 28. decembra 1935 v Horných Lefantovciach, okres Nitra, ako najstarší z piatich detí. Otec Imrich (*1911), pôvodne samostatne hospodáriaci roľník, sa krátko po vytvorení Jednotného roľníckeho družstva (JRD) v roku 1958 stal jeho predsedom a pôsobil tu až do odchodu do dôchodku. Matka Mária, rod. Hrmová (*1913), sa starala o domácnosť. Základnú školu a meštianku vychodil v rodnej obci. Po ukončení štúdia pracoval doma v poľnohospodárstve. Vojskú službu absolvoval v rokoch 1955 až 1957 ako príslušník 3. pohraničnej brigády Ministerstva vnútra (MV) na západných štátnych hraniciach. Po jej skončení si podal žiadosť o prijatie do služobného pomeru príslušníka Zboru národnej bezpečnosti (ZNB). Prijali ho a 1. júla 1958 nastúpil ako hliadkový príslušník obvodného oddelenia Verejnej bezpečnosti (VB) v Handlovej. Po reorganizácii zo začiatku roku 1960 pôsobil ako okrskár v Handlovej a neskôr v Bojniciach (1961 – 1963). Od roku 1963 sa venoval vyšetrova-

Portrétová fotografia vojaka Jána Torišku
(Zdroj: Archív J. Torišku)

niu násilnej trestnej činnosti na obvodnom oddelení VB v Prievidzi. Po reorganizácii ho 1. júla 1964 zaradili do

skupiny boja proti kriminálnej trestnej činnosti. Násilnú kriminálnu trestnú činnosť vyšetroval od 1. januára 1966 ako referent a v rokoch 1970 – 1971 ako náčelník 1. skupiny obvodného oddelenia VB v Prievidzi. Zo Zboru musel odísť v rámci normalizačných čistiek, označili ho ako politicky nespoľahlivého. Služobný pomer príslušníka ZNB ukončil 28. februára 1971.¹ Dvadsať rokov pracoval v civilnom zamestnaní – v štátnom podniku Zdroj a od roku 1978 v novom závode Mäsokombinátu v Prievidzi ako mäsiar-údenár. Štátna bezpečnosť ho krátke obdobie monitorovala pre podozrenie z hanobenia Sovietskeho zväzu a jeho vrcholných štátnych predstaviteľov. Do Policajného zboru sa opäť vrátil po novembrovej revolúcii. Najprv ako civil preveroval príslušníkov Okresnej správy ZNB v Prievidzi a 1. februára 1991 nastúpil ako referent oddelenia všeobecnej kriminality Okresného veliteľstva Policajného zboru v Prievidzi. Vo februári 1992 ho nakrátko preložili do funkcie staršieho referenta skupiny pátrania

1 Počas služby v ZNB absolvoval šesťmesačnú školu ZNB v Kroměříži (1960), Strednú odbornú školu MV v Žiline (1965), Strednú všeobecnovzdelávaciu školu s maturitou v Prievidzi (1967) a prípravku na Vysokú školu v Prahe (1969 – 1970).

odboru kriminálnej polície, no už koncom mesiaca prácu v policajnom zbore ukončil a odišiel do dôchodku.²

Ako mládežník (ani počas vojenskej služby) nebol organizovaný vo zväze mládeže. Ale po podaní žiadosti na

ministerstvo vnútra vstúpil na odporúčanie okrskára z Horných Lefantoviec do Socialistického svazu mládeže³. Po nástupe do ZNB sa stal členom KSS (1. augusta 1960). Členstvo mu odňali v roku 1970 v rámci poaugustových

previerok. Po roku 1968 bol členom odborov a členom výboru v Červenej hviezde (športovej organizácii ministerstva vnútra). Po roku 1989 sa aktívne zúčastňoval činnosti v hnutí Verejnosť proti násiliu v meste Prievidza.

Celkom na začiatok – ako ste sa dostali k tejto práci?

Keď som prišiel z vojny (zo základnej vojenskej služby – pozn. autorov), nemal som kde robiť, lebo my sme mali poľnohospodárstvo. Tak som išiel na Úrad práce do Nitry a oni ma odporučili na SNB – Sbor národnej bezpečnosti (foneticky esenbé). Tak som teda prišiel na okresné oddelenie a povedal som, že by som tam chcel robiť.⁴ Mal som si napísať žiadosť, že ma preveria a že mi v priebehu dvoch – troch mesiacov dajú vedieť.

Spomenuli ste základnú vojenskú službu. Kde ste slúžili?

Z vojenčiny som sa vrátil v roku 1957⁵ a toto som podnikol v roku 1958. Na vojenčine som bol na hraniciach, a preto som slúžil dlhšie, namiesto 24 mesiacov to bolo 27. Prvé tri mesiace sme boli v Kovarskej⁶, blízko Vejprt. Tam sme absolvovali základný výcvik. Aj tzv. prijímač sme tam absolvovali, aj vojenskú príslužbu skladali. Vraj sme si potom mu-

seli tie tri mesiace „nadslúžiť“, aspoň tak sa to vtedy odôvodňovalo. Mali sme z toho aj výhodu, že sme potom nemuseli chodiť na „manévre“. Bol som tzv. na čiare.⁷ Slúžili sme ako „stojky“ a chodili sme aj na pozorovateľne. Nebol som u tzv. psičkárov, čiže psovodov, ale u hraničiarov.

Bolo to v severných Čechách pri obci Potůčky, volalo sa to Podlesí. V tejto oblasti boli náleziská uránu a v tom čase tam budovali bane. Nás tam bolo najviac tak tridsať vojakov, preto sme si museli všetky roboty robiť takpovediac sami. Vtedy sme dostávali okolo dvesto korún žoldu, tak to sme mali dosť peňazí. A ešte sme si aj sem-tam zarobili tak, že sme chodili za „dróty“ robiť nejaké pomocné práce – vyčistiť, opraviť pletivo, sťahovať drevo na koňoch a pod.

Ako ste bývali?

Naše „kasárne“ pozostávali z troch rodinných domov. V jednom bolo veliteľstvo a tam spávali aj vojaci, tzv. mužstvo. V druhom, na prízemí, bolo

vari šesť koní a na poschodí spalo mužstvo, tzv. koniari, to boli štyria jazdci a vozkár⁸. Ti jazdci chodili do stráže na koňoch do tzv. pohraničného pásma. A v treťom býval zástupca veliteľa roty s rodinou. Ten náš tam dlho nepobudol, lebo mu žena po troch mesiacoch „ušla“ do civilizácie. Pre ňu to muselo byť ťažké, lebo nič tam nebolo, ani obchod, ani kultúra, no prosto nič, len tridsať vojakov. Naším veliteľom bol istý Vrzal, jeho hodnosť si však už nepamätám. Môj veliteľ družstva teraz býva tu, v Prievidzi. Pamätám sa na jeho výrok – „*Ak nebudete hrať futbal, tak budete cvičiť.*“ A takto si vynútil náš „záujem“ o tento šport. Služby sme mali organizované tak, že sme do služby, na pochôdzku, chodievali dvaja. Medzi nami boli aj dvaja psovodi. Ďalší mal motorku, bol vlastne akousi spojkou na veliteľstvo a iné blízke jednotky. Jazdcov som už spomínal a bol tam ešte jeden kuchár. Na toho si spomínam tak, že okolo kuchyne musel porobiť všetko. Ráno

2 V ZNB a policajnom zbore dosiahol postupne nasledujúce ho dnosti: 1958 strážmajster, 1962 nadstrážmajster, 1967 podporučík (po maturite), 1991 poručík a kapitán. Na poručíka ho navrhli už v roku 1968, ale pre vylúčenie z Komunistickej strany Slovenska (KSS) sa návrh nerealizoval; po roku 1989 mu prepustenie zo ZNB a nižšiu hodnosť vynahradili a v priebehu roka 1991 ho povýšili dvakrát (1. 5. poručík, 1. 10. kapitán).

3 Československý svaz mládeže (skratka ČSM ignorujúca slovenči nu) bola jednotná mládežnícka organizácia v Československu riadená Komunisticou stranou Československa (KSČ). Vznikla v roku 1949 zlúčením existujúcich mládežníckych organizácií. V roku 1968 sa rozpadla, neskôr bola obnovená ako Socialistický svaz mládeže – SSM (český názov), na Slovensku s akceptovaním pravidiel slovenského jazyka vznikol Socialistický zväz mládeže – SZM. Prístupné na internete – http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Ceskoslovensk%C3%BD_svaz_ml%C3%A1de%C5%BE [5. 7. 2012]

4 Podľa zákona číslo (č.) 286/1948 Sb. sa Sbor dopĺňa prijímaním dobrovoľne sa hlásiacich uchádzačov; za príslušníka Sboru môže byť prijatý ten, kto je československým občanom, je štátne spoľahlivý, je oddaný ľudovodemokratickému zriadeniu a mravne bezúhonný.

5 Podľa potvrdenia z Vojenského archívu – centrálna registratúra Trnava bol po vykonaní výnimočného vojenského cvičenia preložený do zálohy k 30. 1. 1958.

6 Český názov Kovářská. Bývali v starých barakoch, kde vraj za vojny konzervovali ryby.

7 V rokoch 1952 – 1966 to bola 3. brigáda Pohraničnej stráže (PS) Karlovy Vary, 2. prápor Nejdek a 13. rota Potůčky.

8 Vožár – samostatná služba, ktorá mala na starosti dovoz proviantu. Zoznam pripravil kuchár a vožár to „poháňal“ po obchodoch. Takmer všetko „do kuchyne“ sa dalo kúpiť v Potůčkách, ale po mäso musel ísť až do ďalšej obce Horní Blatná, skoro 25 km.

Vojak Ján Toriška na hranici (Zdroj: Archív J. Torišku)

však nemusel zavčasu stávať, lebo nevydával raňajky, ale túto prácu vykonával dozorný útvar. Kuchár to však deň vopred musel pripraviť. Obed sa vydával od dvanástej do štvrtej. Večera bola hneď potom, od piatej do ôsmej. Tak to bolo preto, že služby sa rôzne striedali.

Ako boli zostavené hliadky?

Ostatní, okrem veliteľov družstiev, sme boli tzv. odstreľovači, čiže hliadkoví. Tak sa to volalo preto, že každý bol vycvičený na to, aby vedel (dokázal) na páchatel'a vystreliť. V rote neboli žiadne iné zbrane, len automatické pušky (ruské na päť nábojov)

a samopaly. Na pochôdzku, najmä v noci a pri zvýšenej ostraha, sme chodili dvaja, jeden s puškou a druhý so samopalom. Cez deň, na pozorovateľňu, chodil len jeden s puškou. Z pozorovateľne dobre videl na celé okolie. Cez deň nebola pochôdzka, ak, tak len ráno a neskoro večer, ktorá mala povinnosť skontrolovať celistvosť plotu, prípadne zistiť, či nie je narušený tzv. orný pás. Tento pás sa musel každý týždeň dvakrát preorať alebo pochodiť bránami. Prvý rok sa to robilo na koňoch, ale druhý rok už na to boli traktory. U nás boli tri ploty.⁹ Jeden nízky, asi 1,5 m, stredný bol vysoký asi 3 m a zasa nízky 1,5 m. A za týmto tretím bol ten spomínaný orný pás a potom už hranica. Na niektorých miestach od plotu bola hranica len asi jeden meter. Ale na iných miestach to mohlo byť od plotu aj dva kilometre. Hranica bola stanovená, ale plot sa staval na tých miestach a tak, aby bol strážitelný. Do tohto priestoru, na tzv. demarkačnú čiaru, už nemohli chodiť vojaci samotní, ale len so sprievodom, dôstojníkom alebo najmenej s nejakým vojakom z povolania. Tam už nebola žiadna prekážka a vojaci by mohli ľahko „utiecť“ za hranice. Ak bola postavená pozorovateľňa za plotom, tak prístup k nej viedol cez podkopaný podchod, ktorý bol vždy zamknutý a kľúč dostala len služba. Alebo ak mal niekto tzv. pohyblivú stojku, táto pozostávala z dvoch častí. V prvej bolo napr. určené hoci aj štvorhodinové zaľahnutie a v druhej časti prechod na pozorovateľňu.

Mali ste nejaké telefonické spojenie alebo vysielacky?

Vysielacky sme ešte nemali, ale mali sme prenosné telefóny. Na to boli na stĺpoch, asi každých 500 metrov, malé skrinky a tam sme sa mohli napojiť a hovoriť s dozorným. To bolo povinné najmä pri nahlasovaní sa. To aby dozorný vedel, kde sa nachádzame.

9 Drôtená zátarasá pozostávala z troch radov. Pre mnohých sa stal osudným ten stredný, ktorým prechádzalo 2 a 4 tisíc voltov.

Boli aj iné pomôcky?

Ako ochrana sa u nás dávali svetlice. Tie sa aktivovali najmä dotykom, a preto sa často stávalo, že boli vystrelené zverou. Boli inštalované v takých miestach, kde sa predpokladalo, že by sa narušitelia mohli pokúšať o prechod hranice. Bolo to jednoduché zariadenie, aj jeho inštalovanie. Kolík sa zapichol do zeme, hore bola rúrka, v ktorej bola svetlica a od tohto sa natiahli drôty, ktorých dotyk (spojenie) vyvolalo odpálenie svetlice. Nato bol vyhlásený poplach na rote. Vtedy bolo dosť poplachov, lebo v tých miestach bolo veľa vysokej.

Vyskytla sa na rote aj nejaká ostrá strelba na narušiteľov?

To si nepamätám. Ale viem, že v časti Kamenec, čo patrilo k susednej rote, vraj ušiel veliteľ roty. Ja som pri tom nebol, ale tak sa hovorilo. Na inom mieste, teraz už neviem presne,

kde to bolo, sa vraj vyskytol prípad vystrihania drôtov. To však mohli spraviť aj z kontrarozvedky ako provokáciu, ale aj zo zahraničia. Lebo kontrášov tam bolo dosť. Aj na území našej roty bola jedna chatka, ktorú určite naši chlapi vykradli, lebo si pamätám, že sa potom asi dva dni pilo. Potom bolo z toho veľké „haló“, ale nikomu sa nič nedokázalo, takže to upadlo do zabudnutia. No a tú chatu určite využívali kontráši ako svoje konšpiračné miesto na stretávanie sa s nejakým, napr. zahraničným agentom. Okolo toho miesta sme nikdy nemali naplánovanú žiadnu obchôdzku. Ale zo zvedavosti sme tam vždy odbehli. Veď to nebolo ďaleko.

Vyskytla sa nejaká úsmevná príhoda?

Bolo to za nočnej služby, keď pochôdzkar asi zaspal. A keď sa prebudil, naraz vraj zbadal nad sebou

„veľký ohnivý balón“, ako presvital medzi stromami. Vyľakany to hneď ohlásil dozornému, vraj „Čo mám robiť?“ Samozrejme bol vyhlásený poplach a celá pohotovostná rota „nasklusal“ na miesto činu. A keď tam prišli, zhrozili sa nad „vyhodnotením ohnivého balóna“. Nuž, nebolo to nič iné, len jasne svietiaci mesiac v splne. Dotyčný si potom zostávajúci čas na vojne dobre „užíval“ posmechu od svojich spolubojovníkov.

Mali ste nejaké „mimoriadne udalosti“, narušenie hraníc a podobne?

Počas mojej služby sme mali len jediný prípad nelegálneho prechodu cez hranice, a to sme chytili jedného Rusa. Chudák, chcel ujsť do západného Nemecka a myslel si, že už tam je. Slúžil som vtedy v Krasliciach¹⁰, a to bolo neďaleko hraníc medzi Východným a Západným Nemeckom. Vtedy sa ešte dalo cez Východné Nemecko utekať do Západného. Ešte nebol medzi nimi postavený ten povestný „berlínsky múr“¹¹. Tak ten Rus, ktorý tam bol ako vojak, si myslel, že sa dobýja do Západného Nemecka, ale prišiel na naše drôty, na naše hranice a sekal sekerkou, ktorú mal so sebou, naše drôty. Vtedy ešte drôty cez deň neboli pod napätím, to sa zapínalo len na noc. Ale ani to nebolo pravidelne, viac-menej náhodne. Vtedy ešte neboli nášlapné míny, bol len preoraný pás. Potom prišli po neho dvaja plukovníci, to si pamätám. Veliteľ nám neskôr povedal, že ako vojak dostane trest smrti. Ale ako sa všetko skončilo, to veru neviem.

U nás nebolo nič viac, ale tí, čo boli bližšie k Chebu, tam toho bolo viac. Niekedy našli vystrihané ploty, ale či to spravili tzv. dvojníci (rozvedka), alebo cudzí ľudia, to sa už obyčajný vojak ťažko dozvedel. Vtedy sa začali robili provokácie, že sa hranica zle stráži. Tak sa robili aj takéto veci.

Momentka zo strážnej služby (Ján Toriška vpravo) (Zdroj: Archív J. Torišku)

10 Mesto Kraslice sa rozkladá na úpätí západočeskej časti Krušných hôr v Kraslickom priesmyku.

11 Berlínsky múr, najznámejší symbol studenej vojny, rozdeľoval od 13. augusta 1961 mesto Berlín na východnú časť patriacu do východoeurópskeho, socialistického bloku a západnú časť patriacu do západoeurópskeho, demokratickeho bloku. Múr mal celkovú dĺžku 165 km (45 km ako hranica medzi Západným a Východným Berlínom a 120 km medzi Západným Berlínom a Brandenburskom).

Tablo príslušníkov jednotky Pohraničnej stráže v rokoch 1955 – 1958 (Ján Toriška v prvom rade druhý zľava v sekcii mužstva)

(Zdroj: Archív J. Torišku)

Vráťme sa však k vášmu nástupu k ZNB...

Po mojom prijatí za esenbáka som bol prevelený do Handlovej. To bolo moje prvé nástupné miesto. Nebol som však sám, nastúpilo nás vari šesť, z toho štyria v priebehu troch mesiacov odišli. Tak málo príslušníkov tam zostalo. V Handlovej veru nikto nechcel robiť. To bolo skôr ako trestanecký tábor. Ľudia odtiaľ utekali. Dávali si žiadosti o preloženie alebo do civilu. Spočiatku som bol na tzv. hliadkovej a neskôr okrskovej¹² činnosti. Tam som dostal starý

Remington, písací stroj a učil som sa klepkat' na písmeňká. Zároveň som sa začal učiť, čo je to priestupok, čo trestný čin a podobne.

Handlová bola ťažkým obvodom?

Azda ani nebola ťažkým obvodom, ale čo ja viem, tam mi veľmi prekážala mentalita ľudí a ten prach. Do služby som nastupoval ako hliadkový príslušník. Nastúpil som bez ničoho. Žiadne školenie.¹³ Nič.

A to som nevedel ani dobre písať (na stroji), ani čítať (zákony a predpisy), rozumiete ma, a postavili ma pred

„hotovú vec“. Akoby vás hodili do vody a teraz rob. To viete, sedliackeho chlapca dať na takúto robotu. Čo som mohol dokázať? No nič. Nevieť, či videli nejakú nádej vo mne, alebo čo. Mal som nad sebou tzv. patróna, tak ako každý mladý esenbák. Môj bol z Handlovej, písal sa Tomášek. Pri ňom sme však boli viacerí. Dával nám rôzne domáce úlohy a my sme ich museli po večeroch doma vypracovať. Musel som rozpísať, ako by som vo veciach postupoval a podobne. Dalo by sa povedať, že to bolo ako prípravka.¹⁴

12 V roku 1951 nahradil stanice ZNB systém okrskovej služby.

13 Noví príslušníci ZNB po svojom nástupe spravidla absolvovali niekoľkomesačnú základnú školu MV.

14 Napriek tomu, že museli príslušníci absolvovať odborné školy a kurzy MV a VB, vzdelanostná úroveň bola dlho veľmi nízka. KVAPILOVÁ, I.: Organizačný vývoj SNB v 50. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku. In: Sborník Archivu MV, 2004, č. 2, strana (s.) 65.

Za krátky čas, v priebehu asi pol roka, mi potom ako mladému žandárovovi prideliť okrskok na priemyslovke. Tam som aj býval a mal svoju kanceláriu. Okrskok bol dosť veľký – od kostola po Remätský potok. Siahalo to až po Pstruháre, teda tzv. horný koniec. Esenbák bol vtedy postavený na vlastnom vzdelávaní, neboli žiadne vstupné školenia. Nič také. Asi až po dvoch rokoch som išiel do Kroměříža do šesťmesačnej školy. Aj v tom čase rozoznať priestupok od trestného činu mi robilo problém, teda ako mladému esenbákovi.

V tej Handlovej to bolo zvláštne. Keď sme v noci ako príslušníci spali na obvodnom oddelení, spalo nás tam aj jedenásť v jednej izbe. Nepamätám sa, že by sme boli jednu celú noc v kuse spali, že by nás neboli zobudili na zákrok. Tam boli vždy výtržnosti a bitky. Fakticky sa nedalo oddýchnuť. To sa furt muselo chodiť do terénu. Vtedy to bolo na dennom poriadku. Spravidla príčinou bol alkohol, najmä v dňoch záloh a výplat. V Handlovej bolo sedem slobodárni, tak si zoberte, koľko to bolo ľudí. Okrem baníckych slobodárni k tomu patrili aj tri budovy tzv. kasárni. Aj tam bývali baníci. K tomu treba okrem toho pripočítať slobodáreň Priemstavu, štátne majetky tiež mali brigádnikov, takže spolu to bolo veľa. Bolo tam síce aj viac Maďarov, ale neviem, nie je mi známe, že by boli neprístojnosti z tohto dôvodu, teda národnostné. Skôr nenávideli Nemcov ako Maďarov. Nemecká otázka tam bola vypuklejšia. Všetkých volali „krekáči“, od bývalého názvu Handlovej – Krickerhäu¹⁵.

Priznávam, že v Handlovej sa aj dosť bilo. To by som krivdíl, že nie. Pri tamojších násilnostiach bolo treba použiť pelendrek. Inak sa to tam nedalo. Takto sme si museli „vysekať prevahu“. Pamätám sa, že v bitke v hoteli Slovan som „uštedril“ po hlave aj nášmu náčelníkovi. Lebo

zhasli svetlá a bilo sa. A tak aj jemu sa ušlo. Bolo to treba nejako rozbiť, utíšiť. A toto bol jeden zo spôsobov. Vtedy bola záchytká len v Handlovej, v Prievidzi ešte nebola. Nebolo žiadneho auta, napitého človeka ste tam museli na pleciah niesť alebo tlačiť, keď vládol, šiel po vlastných. Alebo po zemi ťahať, ak už bol nevládný. Aby sme ho spacifikovali, tak sme mu uviazali ruky a nohy o posteľ. Ako Kristus, tak boli vyviazaní. Lenže v republike boli prípady, že sa zvratkami v tejto polohe udusilo viac ľudí. Tak potom sme to už nesmeli robiť. Potom, neskôr, museli byť záchytky vybavené silnými mrežami. Službu konali dvaja ľudia – zdravotná sestra a jeden muž. Mali za povinnosť každú pol hodinu týchto ľudí sledovať. Môžem vyhlásiť, že v Handlovej to bolo priam neľudské. Ale také tam boli aj pomery. V záchytke boli až do rána, kým neprišla hliadka, ktorá ich brala buď na vyšetrovanie alebo boli pustení domov. To sa rozhodovalo najmä podľa výšky vzniknutej škody. Či to bol priestupok, či prečin alebo trestný čin. V Handlovej bolo tých krčiem „troška moc“. Na tú dobu. Dnes je ich ale vari aj desaťkrát viac.

Jeden môj prípad z Handlovej: dvaja vyšetrovatelia ma skúšali, aj sa o fľašku stavili, že nedoviediem istého Karola Buka na bezpečnosť. Bol to výtržník a za vraždu si už svoje odsedel. A mňa, ako mladého bažanta, čo som tam bol vari štyri mesiace, takto chceli vyskúšať a poslali ma do starej kolónie pre tohto výtržníka. Hore, do kolónie, som veru aj smelo vykračoval. Keď som prišiel k prvému domu, on tam býval, zaklopal som na dvere, on zakričal – ďalej –, tak som vstúpil. Slušne som pozdravil – Dobrý deň, a hovorím mu – Občan Buk, idete so mnou. On sa tak na mňa pozrel – ja neviem, kde som zobral tú odvahu a strelil som mu jednu po papuli. No, riadnu facku som mu dal. V jeho ku-

chyni. Dodnes neviem, prečo som tak konal. On mi ani nič nepovedal, ani neodmietol. No nič. A jednu dostal. Vtom sa zatriasol a povedal – idem, ale pôjdete za mnou päť krokov. Keď sme z domu vyšli, začalo mi to, čo som spravil, prichádzať na rozum. Prišli sme k nemocnici, to bola viac ako polovica cesty, a mne sa už nohy skoro podlamovali. Kolená sa mi triasli. Až vtedy som si uvedomil, že som asi voľačo prehnal. Ten keby ma bol chytil za krky, tak ma prehodí, bol to chlapisko. Ale keď sme prichádzali k našej budove, videl som, že kolegovia už boli v oknách, boli na mňa zvedaví. Ani vtedy, keď to na vlastné oči videli, že som ho na oddelenie predviedol, tomu skoro nechceli veriť. Pre neho chodilo päť-šesť žandárov. Sám si s ním nikto neporadil. To nepreháňam. A mne tento človek išiel po tej mojej facke dobrovoľne, sám! Z jeho strany nikdy nenasledovala žiadna odplata. Nikdy nič. Ak som ho napríklad stretol, normálne sme spolu komunikovali, bez problémov. A aj ma pochválil – Toto sa mi nikdy nestalo, ale si chlap! – hovoril (úsmev). Žiadne spory medzi nami nezostali. Takí ako on, čo sa vrátili z výkonu väzby, boli evidovaní. Ak to boli tzv. recidivisti, tak tých som mal pridelených a o každom som mesačne musel urobiť záznam. Hoci len krátko, že bol sledovaný a nič sa na neho nezistilo, alebo že chodí do šenku a popíja a pod.

Ako to bolo potom v Prievidzi?

V Handlovej som nechcel slúžiť, tak ako ostatní, čo som už spomínal. Keď som sa oženil, požiadal som o uvoľnenie do civilu. S tým však nesúhlasili a ponúkli mi tri miesta na výber – Valaskú Belú, Čereňany alebo Bojnice. Tak som prijal Bojnice. Preložili ma potom do Prievidze a odvtedy som Prievidžanom. Vlastne, slúžil som v Bojniciach, ale patrilo to pod Prievidzu.

15 Okrem tohto pomenovania sa vyskytujú aj názvy Crykkerhow i Krickerhaj, odvodené od mena zakladateľa Henricha Krickera. Pozri: KOSTICKÝ, B. a kol.: Handlová a jej premeny. Handlová 1976, s. 16.

Na školení prievádzskych okrskárov v Bojniciach (Zdroj: Archív J. Torišku)

Keď som prišiel do Bojníc, slúžil tam istý Pastorok. To bol voľakedy vynikajúci vyšetrovateľ, ale ho potom odvolali, vraj pre manželku, lebo pochádzala z kulackej rodiny. A ja som teda nastúpil po ňom. V čase môjho nástupu bol tento okrsk veľký, patrili do neho Šútovce, Bojnica, Dubnica, Kúty, Opatovce a Kocurany. To bolo na jedného človeka veľa. Keby som bol jeden deň na každom mieste, aj tak sa to za týždeň nedá všetko obísť.

Tam som ako okrskár prebral celú kartotéku, aj tzv. bývalé osoby¹⁶. Takto boli evidovaní obyvatelia, či

už po stránke cirkevnej (verní katolíci), alebo tí, čo mali majetky, ale aj „nepriatelia socializmu“, ako sa vtedy hovorilo. A na týchto ľudí som musel Štátnej bezpečnosti počas pol roka podať aspoň jedno hlásenie, napr. XY chodí do kostola, správa sa slušne a pod. Môžem povedať aj konkrétny prípad – Matejíčka. Jeho zaťom bol Lietavec¹⁷, to bola veľká „šarža“, a takisto bol evidovaný ako „bývalá osoba“, ale neviem prečo. Nuž a musel som napr. napísať – „*že nemá vzťah k socializmu, lebo v jeho záhrade stanujú turisti*“. Že skrátka neodváža z toho dane.

Spomenul som si aj na ďalší prípad. V Bojniciach bola odbočka sporniteľne, kde bol vedúcim nejaký pán (vlastne by som mal povedať súdruh, ako to vtedy bolo pravidlom) Púchy. Úradné hodiny tam boli vari len v sobotu a nedeľu. To už neviem presne. A na neho prišlo oznámenie, že tam má krížik zavesený. Nebolo toho, čo by išiel pánovi Púchemu povedať, že musí ten kríž odstrániť. Richtár Krčík¹⁸ (správne predseda Miestneho národného výboru – MNV – pozn. autorov) ma zavolať – vraj, „*pôjdeš to vybaviť a povieš mu to*“. Tak som prišiel za ním a hovorím – „*Pán Púchy,*

16 Začiatkom januára 1959 vydal minister vnútra Rudolf Barák rozkaz o operatívnom rozpracovaní, pozorovaní a evidovaní tzv. bývalých ľudí. Charakterizoval ich nasledovne: „Jde o osoby, které vítězstvím dělnické třídy byly zbaveny svého dřívějšího nadřazeného postavení na úseku hospodářského a kulturního života a které se s tímto stavem nesmířili.“ Archiv bezpečnostních složek Praha (ABS), fond (f.) Organizační a vnitřní správa (A6/4), inventárna jednotka (inv. j.) 684. Rozkaz ministra vnútra ČSR č. 1/1959 „Rozpracování, pozorování a evidování „bývalých lidí““.

17 Jozef Lietavec (1915 Nedožery – 2011 Handlová) – komunistický funkcionár. Člen 3. ilegálneho vedenia KSS (1942), povstaleckej Slovenskej národnej rady (1944), Ústredného výboru (ÚV) KSS (1944 – 1955), poslanec Národného zhromaždenia (1945 – 1947), prednosta odboru Poverenictva vnútra (1945 – 1948), predseda Krajského národného výboru (KNV) v Nitre (1949 – 1951), povereník vnútra a člen Zboru povereníkov (1951 – 1954), predseda Slovenského výboru Československého Červeného kríža (1954 – 1960), predseda Slovenského výboru Československého zväzu požiariarnej ochrany (1960 – 1968), absolvent Právnickej fakulty Univerzity Komenského (UK) v Bratislave (1966), právnik (1968 – 1970), námestník riaditeľa pre kádrovú a personálnu prácu v Slovnafte (1970 – 1976). Od roku 1976 žil na dôchodku. Zomrel v handlovskej nemocnici vo veku 96 rokov. Viac pozri: PEŠEK J. a kol.: Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989. Personifikácia politického vývoja. Prešov 2003, s. 206 – 209.

18 Ján Krčík bol predsedom MNV v Bojniciach v rokoch 1950 až 1964. Za informáciu ďakujeme Erikovi Kližanovi zo Slovenského národného múzea – Múzea Bojnica.

toto tu nemôžete mať, musíte to odstrániť.“ Veľmi pohotovo odpovedal – „Dobre, dám si to doma a budem mať svätý pokoj.“ Aj tak bolo, bez akýchkoľvek komplikácií to tento pán urobil. A bol pokoj. Poslúchol, reagoval na to, krížik si zobral domov a bolo! Vec vyriešená. A takéto, možno až nepodstatné veci boli úlohou okrskára. Okrem toho boli aj priestupky. Ak niekto o polnoci zaspieval, musel som ísť na „radu“ a vysvetliť, prečo spieval. Povedal som napr. že som dal krčmárovi pokutu desať korún a zasa bolo všetko v poriadku.

Po čase sem prišiel ďalší okrskár, aby sa to vyriešilo. Bolo to aj na podnet riaditeľa kúpeľov, MUDr. Tachmana, ktorý žiadal do kúpeľov okrskára. A tak sa sem dostal Števo Homola. Ale vtedy, keď bol v Kroměříži na školení, som ho predsa len musel zastupovať. Takže zatiaľ sa nič nezmenilo.

Števo Homola slúžil vo Vrábľoch a potom prišiel k nám, do Prievidze. Bolo to niekedy okolo roku 1960, keď sa kraj Nitra rušil a bola tzv. delimitácia.¹⁹ Vtedy sem prišlo viac príslušníkov. Súčasne bola zo strany kúpeľov aj ponuka na byt, tak ho dostal tento Homola. On ako okrskár mal kúpele, Opatovce a Kocurany. Ja som zasa mal Bojnice, Štúrovce a Dubnicu. Bývali sme spolu v jednom činžiaku na Bojníckej ceste. Boli sme susedia. Bol to najschopnejší policajt, akého som vo svojom živote poznal, čo sa týka vzdelania a štúdia. On, myslím, začal študovať v Prahe, potom

študoval v Bratislave a nakoniec aj v Moskve. Koľko bol v Moskve, to už neviem, lebo sme potom už navzájom nemali žiadne kontakty. Do Prahy chodil po mne, ale vysokú školu skončil v Bratislave. To už neboli právnici, ale politické funkcie. On bol od mladosti v Žižkovej armáde, v Brne. A potom odtiaľ išiel k žandárom, či vlastne esenbákovi. Pochádzal z Dražoviec, z okresu Nitra. Vo Vrábľoch sa oženil a potom prišiel do Prievidze. Manželka mu robila v škôlke v Opatovciach a on bol tu okrskárom. Bol to človek na úrovni, nefajčil, nepil, bol skutočne veľmi seriózny. Keď sme napríklad mali nočnú, tak sme vari večne mali spoločnú službu. Už sme boli dohodnutí, stretli sme sa pri kúpalisku, pri Čajke. To

sme mali tak polovicu obchôdzky. On to mal polovicu z kúpeľov a ja zasa polovicu od MNV, kde som mal okrskok. Ty (Števo) pôjdeš do kúpeľov a ja pôjdem do Bojníc. A keby nebudaj niečo bolo, že nás niekto napadne alebo také niečo, vystrelíme raz do vzduchu. Tak sme boli dohodnutí.

Števo potom išiel na Štátnu, do XII. správy²⁰. To vari bol najdôležitejší útvar na Štátnej. Bolo to tzv. vyhodnocovacie oddelenie. Všetky správy, ktoré z jednotlivých oddelení vychádzali, nakoniec sa zastavili na XII. správe, kde sa to vyhodnotilo. Či už išlo o osoby, udalosti, všetko to tam išlo. Bola to, ako by som povedal, posledná inštancia. A podľa mňa Homola²¹ preberal po Vavrovi XII. správu v Bratislave.

Momentka z polročnej okrskárskej školy v Kroměříži (pravdepodobne rok 1960)

(Zdroj: Archív J. Torišku)

- 19 Na základe nového územnosprávneho členenia Československej republiky (ČSR) sa začiatkom roku 1960 uskutočnila reorganizácia krajských a okresných bezpečnostných zložiek. Na Slovensku zostali pôsobiť krajské správy MV v Bratislave, Banskej Bystrici a Košiciach, ktoré sa zlúčili s krajskými správami MV v Žiline, Nitre a Prešove.
- 20 XII. správa FMV – Správa kontrarozviedky v Bratislave – vznikla začiatkom júla 1974. Ako výkonný útvar federálneho ministerstva vnútra zabezpečovala, vykonávala a organizovala kontrarozviedne opatrenia v určených problematikách a objektoch federálneho charakteru na území Slovenskej socialistickej republiky. Zanikla v polovici februára 1990. Viac pozri: SIVOŠ, J. (zost.): XII. správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozviedky v Bratislave v rokoch 1974 – 1990. Bratislava 2008.
- 21 Štefan Homola (1937 Dražovce – 2011 Bratislava) pôsobil od decembra 1958 na oddelení VB vo Vrábľoch a od apríla 1960 na oddelení VB v Prievidzi. V roku 1963 prešiel k zložke ŠtB ako referent okresného oddelenia MV v Prievidzi. Od júna 1970 bol zástupcom náčelníka a od júla 1974 náčelníkom oddelenia ŠtB v Považskej Bystrici. V roku 1979 absolvoval 6-týždňový kurz pre náčelníkov na vysokej škole KGB v Moskve a v roku 1980 trojmesačnú stáž na centrálnych operatívnych útvaroch Federálneho ministerstva vnútra (FMV) v Prahe. Od júla 1981 bol zástupcom náčelníka a od júla 1983 náčelníkom správy ŠtB Bratislava. V rokoch 1986 až 1990 riadil XII. správu ZNB. Viac pozri: ŽÁČEK, P.: Causa Štefan Homola. In: Reflex, 1992, č. 41, s. 66 – 69.

Čo vás nakoniec dostalo na kriminálku?

Žena, tá mi to odporučila. Párkrát som si „uhol“ a manželke sa to nepáčilo, tak išla za Zrastákom²², vtedajším náčelníkom a on mi to dal rozkazom a bolo.

Je to taká robota, že na to treba odporúčanie ženy?

Ja som v skutočnosti z Bojníc nechcel odísť, lebo práca okrskára je o ničom. Tam nemáte nič na starosti. Ale mali sme malé dieťa a ja som bol furt v robote. Odísť som už mohol dávno predtým, ale nechcelo sa mi z takej dobrej roboty len tak. Rudo Bujna,²³ čo bol náčelníkom na Štátnej, bol z Kovariet a ja z Lefantoviec. To sú takpovediac susedné dediny, preto sme my dvaja spolu ako krajanovia aj veľmi dobre vychádzali. On ma počas môjho pôsobenia v Bojniciach možno aj trikrát volal, aby som nastúpil k Štátnej. Ale ja som o to nemal záujem. Nuž a tak som sa dostal na kriminálku. Nerád, ale jednoducho, musel som odísť. Takže dobré časy sa mi skončili. Dobré časy u bezpečnosti. Boli to skutočne dobré časy, lebo to bola skoro „žiadna“ robota, bez zodpovednosti. Služby som si plánoval sám, kedy som chcel. Ale musel som mať tých 45 hodín týždenne odslužených. Naplánoval som si napr. v pondelok obchádzky od ôsmej do tretej, v utorok na úrade atď. Vtedy boli dva dni úradné – utorok a piatok. Ostatné som si organizoval sám. Ako som si naplánoval, tak to aj bolo. Nikto nás do ničoho nenútil. Akurát kópie služobných zápisov

(akýsi denník) som musel dávať na okres, ak by išli na kontrolu, aby ma na mieste, podľa rozpisu, našli. Ale to ma aj tak nikdy nenašli. Vtedy robil kontroly Repka a vravel mi – „... ty musíš mať vari aj vrtuľník. Povedali mi, že si na Jánošíku, potom vo Vinárni pod zámkom, ale teba nikde. Nikde som ťa nenašiel!“

Okrskár mal ešte povinnosť tak sa pohybovať, aby ho ľudia videli, že tu v meste je. Každý deň som bol povinný prísť na národný výbor, za predsedom družstva, čo je nového, či má siláž dobre spravenú, či má pokosené, poorané, či má hnoj vyvezený... O tom sme museli dávať hlásenie. Ale písalo sa to automaticky, to nik viac nekontroloval. Aj na Kúty (miestna časť Bojníc – pozn. autorov) som sa musel ísť raz za týždeň ukázať. To som chodieval cez šľachtiteľskú stanicu²⁴. Aj tam som si to prezrel. Všade sa chodilo peši.

Ak bolo napr. nejaké celoštátne pátranie alebo podobné udalosti, vtedy sa muselo bezodkladne nastúpiť do služby. Ale to sa napísalo do odpracovaných hodín a o to potom bola kratšia ostatná služba. Nadčasy, to sa nerobilo. To nikto nevyžadoval.

Za môjho pôsobenia v okrsku bola spáchaná jedna vražda – Lazišťanová, ktorú našli na chodníku pri hoteli Lipa. Bola to žena z Liptovského Mikuláša, znásilnená a zaškrtená. Nebola obyvateľkou Bojníc, ale bola tu azda na liečení.²⁵ Inak sa väčšia trestná činnosť v mojom okrsku nediala.

Bežný kontakt s obyvateľmi vykonávali členovia Pomocnej stráže Verejnej bezpečnosti (PS VB). To som

mal napr. v Šútovciach, Bojniciach aj v Dubnici. S týmito som sa musel aspoň raz počas dvoch mesiacov stretnúť. Museli sme prebrať všetky „klebety“, ale toto nám tiež nikto nekontroloval. To sa muselo uviesť do zápisu, že s týmito ľuďmi ste sa stretli. Ak bolo treba niečo riešiť, títo ľudia išli „služiť“ aj na úkor svojho voľna. A to najmä vtedy, ak išlo o verejný poriadok. Napr. počas procesií alebo iných aktivít riadili aj dopravu a pod. V Bojniciach to bol Julio Grolmus, úradník v Priemstave, ten sa často zúčastňoval takýchto akcií. Homola mal jednotku v kúpeľoch, Opatovciach a Kocuranoch. Počet jednotky nebol určený. V Bojniciach som mal asi šiestich, v Dubnici piatich a v Šútovciach troch. Bolo to viac-menej podľa počtu obyvateľov. Pri ich výbere spolupracoval národný výbor, musel mať čistý register trestov, ale konečný súhlas dával predseda MNV. Mohol sa aj sám o to zaujímať, ale konečné odporúčanie muselo byť z národného výboru. Väčšinou to boli pôvodní obyvatelia, ktorí takpovediac všetkých poznali a poznali aj „výtečníkov“. Pamätám si na jednu pani, tá azda vedela viac „ako všetci žandári sveta“, o všetkom bola „informovaná“. Keby bola zamestnaná na národnom výbore, tak okrem nej tam už nemusel byť nikto iný. Aj takých sme mali pomocníkov, vlastne „dôverníkov“, na nich ste sa mohli spoľahnúť. Keď ona prešla po dedine, s tou sa porozprávala, aj s tou, a ženy si všeličo povedali, nuž a ona potom vedela všetko. Čo je nového, čo sa stalo a tak.

- 22 Obert Zrasták (1926 Skýcov) slúžil v ZNB v rokoch 1948 – 1975. Od apríla 1960 do apríla 1963 pôsobil ako zástupca a od apríla 1963 do konca roku 1969 ako náčelník Oddelenia VB v Prievidzi. ABS, f. osobní evidenční karty MV, Obert Zrasták.
- 23 Rudolf Bujna (1925 Kovarce) nastúpil do služieb MV v septembri 1952. Na okresnom oddelení MV, resp. oddelení ŠtB v Prievidzi i pôsobil od septembra 1958 do januára 1970 (od 1. 9. 1958 do 31. 3. 1960 ako náčelník oddelenia). Začiatkom 70. rokov riadil oddelenie ŠtB v Martine. Pozri: LACKO, M. – SABO, J.: Žandár troch režimov. Bratislava 2011, s. 309; ABS, f. osobní evidenční karty MV, Rudolf Bujna.
- 24 V tom čase Výskumná šľachtiteľská stanica ovocinárska, dnes Výskumný ústav ovocných a okrasných drevín, a. s., Bojnice.
- 25 Zavraždená bola „... na organizovanom zájazde ROH v Bojniciach“. Páchatelom bol Bojničan Jaroslav Šedivý, psychopat so zníženým stupňom intelektu (na úrovni debility). Súčasne bol obvinený aj z vraždy Etely Birkovej v Prievidzi z roku 1962. Na súdnom pojednávaní v roku 1964 vyhlásil: „Vraždu Lazišťanovej beriem na seba, ale Birkovú som nezavraždil. (...) Záleží len na vás, na súde, dajte mi tých pätnásť rokov a je to.“ K prípadu Márie Lazišťanovej pozri: BABIC, J.: Kto je páchatelom prvej sexuálnej vraždy? In: Kriminalistický zápisník, 1968, č. 3, s. 129. Pátranie sa začalo 30. 6. 1963.

So Števom sme sa rozišli nielen služobne, ale aj osobne, lebo on postupoval inak, ako som už spomenul. Bojnice sme opustili takmer súčasne. V Bojniciach som bol asi dva či tri roky.

Ako ste začínali službu na kriminálke?

V Handlovej bola oveľa vyššia trestná činnosť ako v Prievidzi. Tu sa začala až po vraždách Lazišťanovej a Birkovej. To boli krátko po sebe zavraždené dve ženy. Lazišťanovú zavraždili v Bojniciach pri hoteli Lipa a Birkovú pri stanici, v nejakej kukurici.²⁶ Ak sa dobre pamätám, tak tieto prípady by mali byť uvedené v *Kriminalistickom zborníku*.²⁷ Týmto nastala v Prievidzi zmena kriminality. Dovtedy bola Prievidza tichučké mesto. Nuž a odvtedy sa v Prievidzi začala páchať veľká trestná činnosť.²⁸ Tu, v Prievidzi, boli viac-menej domáci a v Handlovej to bol samý brigádnik. Tam to bolo dosť sústredené.

Môj prvý prípad v Prievidzi nebol nejako ťažký. Bolo to vlastne zavolať susedov, že im niečo smrdí. Tak prišli hasiči, rozbili okno a tam sme našli už v rozklade asi šesťmesačné dieťa. Prišlo sa na to, že to spravili rodičia, lebo vedľa seba malo nasypané otrávené zrníčka pre potkanov a aj pohár vody. Dnes si už neviem spomenúť, či to dieťa bolo aj schopné takto samé niečo zjesť a či nezomrelo na podvýživu, vyhľadovanie. Ale v žalúdku mu našli niekoľko zrníek. Už ani na cintoríne nie je pomník. Volala sa Zdenka Tišliarová, to si pamätám. Rodičia robili v elektrárni, mama bola úradníčkou, mala ekonomické vzdelanie s maturitou, otec len taký lajdák, aj v robote, aj v živote. Asi pracoval alkohol. V byte nemali nič, len dva strožliaky a na dverách pribité dva kince, kde si

vešali šaty. Inak tam nebolo žiadne zariadenie. Aj z elektrárne nám dali ľudí, aby sme ich hľadali, ale tu sme ich nenašli. Chytili ich až po štyroch mesiacoch niekde pri Zvolenských Sliachoch, na nejakom salaši. Chodili, vlastne túlili sa po lesoch. Ešte by som dodal, že chceli spoločne spáchať samovraždu. Prvý úmysel bol, že skočia z handlovského železničného viaduktu, len nebol ten, ktorý by prvý skočil. Potom vraj v Čremošnom chceli skočiť pod vlak, pred tunelom. Zase nemal kto prvý skočiť. Ona pri tom zostala v druhom stave, ako takto chodili a potom ich na tom salaši chytili. Ale neviem koľko dostali a nepamätám si ani motív, prečo to spravili. Prečo to svoje dieťa vlastne takto utýrali. Súdili ich tu, v Prievidzi. Dostali dosť. Nakoniec sa ešte aj odvolali a riešil to krajský súd, ale ten rozsudok potvrdil. V tomto prípade vlastne kriminálka ani nemala čo robiť, lebo od začiatku to bol jasný prípad. Našou snahou bolo čo najskôr ich vypátrať, preto sme vlastne len „naháňali“ pátračov. Technici zisťovali okolnosti zámky, či nebola porušená, zamknutá zvnútra a podobne. Ostatné robili už len vyšetrovatelia.

Boli Vaše prvé kroky v novej funkcii na kriminálke úspešné?

Áno, pre mňa boli úspešné. Spolupracoval som s Ďurkom Plejom, s človekom, ktorý mal už na kriminalistike odslúžených dvadsať rokov a do problému ma uviedol tak, že ma to úžasne zaujímal. Poslúchal som ho na každé slovo, ako žiak prvej triedy. Druhým kolegom bol Baranec, ktorý bol najprv v Handlovej, ale potom prešiel tiež do Prievidze. Slúžil už za Slovenského štátu, mal odslúžených skoro dvadsať rokov na kriminálke. Títo dvaja ľudia mi skutočne pomá-

hali a môžem povedať, že ma zapracovali do kriminalistiky.

Takže prešiel viac režimov.

Jeden čas začal robiť aj náčelníka v Handlovej, ale musel odtiaľ odísť, lebo bol v Demokratickej strane. Takže odišiel, premiestnili ho do Nitry, na kraj a potom sa sem do Prievidze znova vrátil. Mal tú výhodu, že revolučné obdobie prežil v Bratislave, že nebol tu, že ho nestihla tá previerka tu.

Koľko prípadov ste mali mesačne alebo ročne?

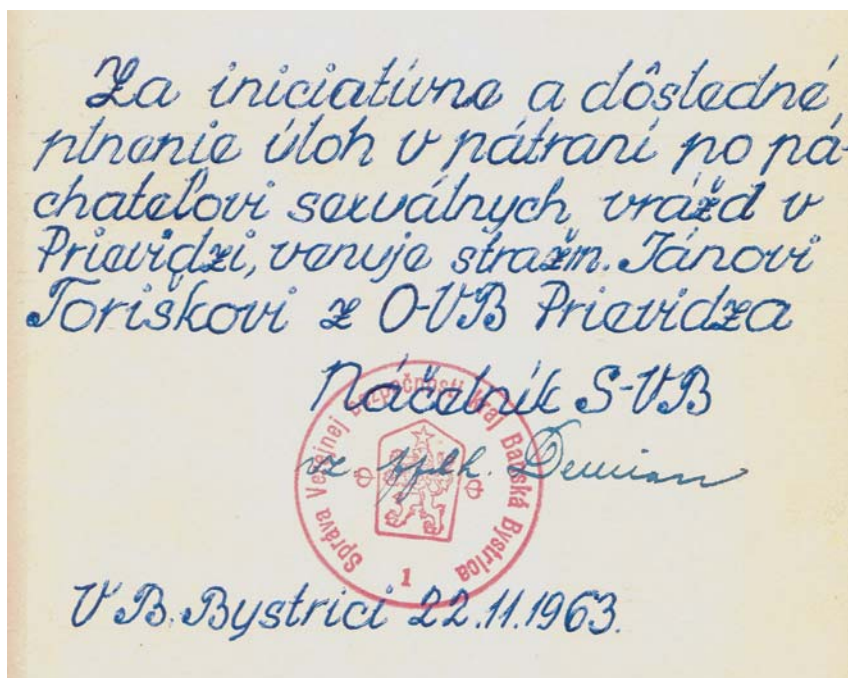
Tých vražd bolo v Prievidzi málo, nie ako teraz. Ak bola jedna alebo dve vraždy za rok, tak to bolo už niečo priam mimoriadne. Ale napríklad najviac trestnej činnosti bolo v Handlovej. Časté bolo pohlavné zneužívanie vlastných detí. Handlová azda v tom aj viedla štatistiku, dá sa povedať, v celom našom kraji. Aj dosť lúpeží bolo.

Vtedy aj tá spolupráca bežala. Teraz, keď sa z toho skoro robí veda, z tých spolupracovníkov, čo nikto nevie, či je tam. Aj ja som tam (v zoznamoch ŠtB) a ktokoľvek tam môže byť. Teda aj ja som vtedy musel mať najmenej päť spolupracovníkov na kriminálke, ako hovoril predpis. Neboli určení, ale bolo povedané, že to má byť jeden z gynekológie a ďalší ľubovoľne. A to ste mali zaviazat' primára? Ktorý vám to podpíše? Ved' to vám nikdy nikto nepodpíše! Ale ja som ho evidoval. Aj som jeho podpis sfalšoval, to teraz sám priznávam. Lebo som ho tam musel mať! Inak by ma boli postihovali, že neplním rozkazy. Ale napriek tomu s primárom bola spolupráca jedinečná, to môžem skutočne povedať, ten bol taký opatrný, že keď zistil niečo podozrivé, tak v tú ranu volal. Najviac sa to tý-

26 V príspevku J. Babica Kto je páchatelom... sa uvádza aj vražda Prievidžanky Etely Birkovej z roku 1962, ktorej telo sa „nachádza v ovocnej záhrade majiteľky M. R. v Prievidzi na Nálepckovej ulici č. 117, vedľa ktorej vedie železničná trať (...) zasypaná suchým hnojom“.

27 Kriminalistický zborník a učebné texty vydával Kriminalistický ústav (bývalý vedecko-technický odbor) Hlavnej správy VB. Pozri: KVAPILOVÁ, I.: Organizačný vývoj SNB v 50. letech, s. 62.

28 Pozri: Sme okres kriminálnikov? Interview s náčelníkom vyšetrovacej skupiny VB kpt. Jozefom Babicom. In: Prieboj, roč. 8, 1968, č. 31, s. 2.

Pochvalné uznanie pre Jána Torišku (Zdroj: Archív J. Torišku)

kalo potratov, ale my sme ich tu veľa neodhalili. Dokonca jedného lekára sme zavreli, na meno si teraz nespomeniem, robil na tuberkulóznom, na starej pošte. Bol lekárom na TBC, ale robil tam aj potraty. Potom odišiel do Brezna, ale teraz ho vidím motať sa znova po Prievidzi. Odpykal si nejaký trest a vrátil sa naspäť. Výtržnosť v Prievidzi ani nebolo, vari len jeden z väčších prípadov. Pamätám si, že na hoteli Hviezda došlo k vybitiu okna.

Takže nemali ste toho tak málo...

Týchto znásilnení bolo menej, všetko patrilo do nášho odboru, na naše oddelenie. Mal som ešte jeden taký nepríjemný prípad, keď nám aj s kolegom počas vyšetrovania vyskočil páchatel von oknom zo štvrtého po-

schodia. To sa stalo u nás na oddelení. Časovo to môžem zaradiť do obdobia, keď bola pretrhnutá priehrada v Zemianskych Kostolňanoch.²⁹ Boli u neho nejaké pohlavné zneužitia.

To sme ho „došikovali“ na oddelenie a začali vypočúvať. Kolega ho viac-menej vypočúval kvôli vlámačke.

A z ničoho nič nám vyskočil na písací stôl, potom na veľký stôl, ruky si dal pred seba a vyskočil von zatvoreným oknom. Dolu hlavou. Našťastie bola v tých miestach strieška, ešte azda i dnes je tam „ohnutá plecha“, tá ho zachytila. Na ňu dopadol päťou a samozrejme ohol ju aj s rímsou. Päťu si trochu poranil. Odtiaľ padol na embéčku, na strechu a tú zničil tak, že sa musela dať do šrotu. A nič viac sa mu nestalo. Naozaj, len to

sa mu stalo s tou nohou. Vtedy tu bol na chirurgii doc. Kukura, keď sme ho tam „došikovali“. Ja som ho sprevádzal na oddelenie. Zhodou okolností boli tu Nováčania z obvodného oddelenia na jednom moskviči, tak s nimi sme ho naložili a utekali rýchlo do nemocnice. Kukura nás vtedy ubezpečoval, vraj – čo sa bojíš, môže chodiť, ešte je dobre. Ani po vyšetrení nezistili ďalšie zranenia. Je to v skutočnosti 18m výška. Od toho skla mal síce ruky porezané, ale nemal žiadne iné, tzv. vnútorné zranenia.

A jeho previnenie bolo adekvátne skutku?

Myslím, že tam boli dve pohlavné zneužitia detí a jedna vlámačka. Tak sa mi zdá. Za to mu hrozilo tak 6 až 8 rokov väzenia.

Vráťme sa k štúdiu, vy ste mali základné vzdelanie. Čo ste absolvovali potom?

Ako ostatní esenbáci som si robil SVŠ-ku³⁰ na starom sídlisku. Dva roky sme tam chodili. Bolo to asi v roku 1965. Riaditeľom bol Buran³¹ a triedneho sme mali Piatrika³². Končili sme maturitou.

Akú hodnotnosť ste mali predtým a potom?

Keď som išiel do školy, mal som nadstrážmajstra a po maturite som dostal podporučíka. To bola podmienka, na dôstojníka musel mať každý maturitu. Po roku 1968 boli asi štyria povýšení, že boli za Sovietsky zväz, aj bez maturity. Tu bol Berešík³³, v Handlovej Gusto Holan, ďalších teraz neviem.

29 Popolčeková hrádza sa pretrhla 26. 5. 1965.

30 V IX. Jubilejnej výročnej správe SVŠ Prievidza za školský rok 1965/66 sa na s. 130 uvádza Ján Toriška v triede – Dvojnásobný maturitný kurz pre vojakov z povolania, s triednym profesorom Štefanom Vašekom. Taktiež vo VS 1966/67, s. 76, z čoho vyplýva, že respondent maturoval v roku 1967.

31 Štefan Buran bol riaditeľom školy v rokoch 1957 až 1977. Pozri: PERNIŠ, J. – KLIŽAN, E. – SABO, J.: Pamätnica prievidskeho gymnázia 1919 – 2009. Prievidza 2009, s. 87.

32 Vincent Piatrik učil v škole v rokoch 1957 až 1984. Pozri tamže, s. 97. Podľa záznamov nebol triednym profesorom J. Torišku.

33 Blažej Berešík (1921 Horný Vadičov), starší referent 4. skupiny oddelenia VB v Prievidzi, bol pri príležitosti 25. výročia skončenia 2. svetovej vojny povýšený na poručíka. Pozri: ABS, f. osobní evidenční karty MV, Blažej Berešík.

Vy ste skončili maturitou. Ako pokračovalo vaše ďalšie štúdium?

Šiel som na strednú školu pre príslušníkov ZNB v Žiline. Tam som chodil rok. Nahovárali nás na vysokú školu, takže táto škola bola nutná. Keď sa tam chodilo rok, tak to bolo bez maturity a ak dva roky, tak s maturitou. Ja som už maturitu mal, preto som chodil len jeden rok. Ako takú nastavbu.

Aký bol význam tejto školy?

V škole nám prednášali ekonomiku, hospodárske počty a podobné predmety učiteľia z vysokej školy. Odborné predmety nám prednášali naši, teda policajti. Škola vlastne bola určená pre náčelníkov obvodných oddelení. Povedal by som, že to pre nich

bola taká administratívna príprava – napríklad ukladanie spisov a také veci. Po stránke kriminalistickej tam bolo veľmi málo predmetov.

Potom som bol prijatý na vysokú školu do Prahy, tam som chodil rok internátne a potom zakrátko bola previerka³⁴ a skrátka toto všetko skončilo. V Prahe som bol po roku 1968. Posledný rok služby, môžem povedať, som takmer nerobil nič. Ak si dobre pamätám, Jano Lovas³⁵, ten si azda aj na kolená kľakol, aby som išiel do Handlovej robiť jeden prípad krádeží maloráčok na priemyslovke a na učilišti. Z nich bolo potom strieľané na prechádzajúce sovietske vojská. Mali prestrelené bočnice na nákladných autách. To sa strieľalo v Novej Lehote (prímestská časť Handlovej zo smeru

od Žiaru nad Hronom – pozn. J. S.). Ako išli vojská zo Sliacha do Trenčína, tak zistili, že majú prestrelené bočnice. To viete, aké bolo z toho haló, Štátna behala, všetci lietali. Tak som tomu Lovasovi povedal – veď vidíš, ja som tu skončil, tak reku nemám záujem. Ale nakoniec som tam išiel. Poznal som tam jedného mladého, dobrého poľovníka a hovorím mu – „Jozko, ty chodíš po tom lese, povedz mi, kto chodí s maloráčkami? Veď ty to vidíš.“ Tak mi potom prezradil dvoch chlapcov, Holubovci sa volali, z Novej Lehoty. Jozo Nemeč tam bol s nimi, jeho otec bol podpredseda MNV v Handlovej. To boli oni, aj sme im to dokázali, potom aj niečo sedeli. Aký trest nakoniec dostali, ani neviem. Veľmi ma to už nezaujímalo.

Tablo Strednej odbornej školy Ministerstva vnútra v Žiline z roku 1964 – 65 (Ján Toriška tretí zľava pod školou) (Zdroj: Archív J. Toriška)

34 Respondent má na mysli politické previerky po roku 1968.

35 Ján Lovas (1924 Podhradie) viedol okresné oddelenie MV, resp. oddelenie ŠtB v Prievdzici od 1. 10. 1963 do 31. 8. 1964 a od 1. 7. 1965 do 31. 10. 1970. ABS, f. osobní evidenční karty MV, Ján Lovas.

Už ste viackrát spomenuli rok 1968. Ako to bolo po ňom?

Po roku 1968 ma nahovárali, aby som išiel robiť do Bratislavy. Ja som napriek ponukám nešiel. Aj sme tam s manželkou boli pozrieť byt, ale nezlákalo nás to. Mal som ísť ako dozor na lúpeže. Ako kontrolný orgán pre Slovensko. Nerobíte priamo, ale len vyhodnocujete, či vyšetrovatelia postupovali správne alebo či sa na niečo nezabudlo a pod. Oddeleniu šéfoval jeden Nitran a ten ma dosť presviedčal, aby som išiel. Ale skrátka, vedel som, že to po tej revolúcii (1968) nebude s nami dobré. Lebo som bol členom výboru (straníckeho) a už som vedel, ako sa k nám Duchoň zachoval. Už neprišiel ani na jeden výbor, a tak sme vedeli, že to s nami pôjde dolu kopcom. Okresný veliteľ Zrasták sa raz vyjadril, že rošády sa už začali, prehadzovali veliteľov a nevedel som, či to náhodou nie je finta, aby som išiel medzi nich. To už človeku prišli aj takéto, aj iné veci na rozum.

Kriminálka patrila pod Verejnú alebo pod Štátnu bezpečnosť?

Pod Verejnú. Náčelník Štátnej bol zároveň náčelníkom aj Verejnej,³⁶ ale okresný veliteľ Verejnej bol len akýmsi jeho zástupcom. Šéfom bol vždy náčelník Štátnej bezpečnosti. Toto bolo za Viselku³⁷. Ja som vtedy už neslúžil. Viselka bol náčelníkom aj Štátnej aj Verejnej. Jeden čas bola takáto alternatíva. Ale predtým boli napr. Bujna či Lovas a oni podpisovali všetko, aj povýšenie, aj ostatné. Jeden čas bola vyšetrovačka zvlášť, oddelená. To aby na vyšetrovate-

ľa neboli robené žiadne tlaky, aby vyšetrovateľ bol samostatný. Noví, mladí vyšetrovatelia, to už bolo celkom iné ako tí starí. Babic tam vydržal do konca, lenže on bol príliš úzkoprsý, nebol dobrým vyšetrovateľom. Dobrým vyšetrovateľom bol Sakáloš³⁸, ten bol naozaj trieda. Už zomrel. Bol vynikajúci vyšetrovateľ. Bol, tak by som povedal, puntičkár, ale to mu slúži ku cti. On bol ešte zo starej éry. Do Prievidze prišiel z dolniakov, to bol skutočne pedant vyšetrovateľ. Z mladších to bol napr. Gallo, neskôr robil v Banskej Bystrici. Potom to bol aj Paľo Nemček. Ten bol medzi nami asi najviac ukrivdený. Paľo končil vysokú školu a vtedy bol vyhodený zo strany, tak ani školu nedokončil. Nemohol dokončiť diplomovú prácu, už len to mu chýbalo. O všetko takto prišiel. Nebol vyhodený, ale povedali mu, že ak si niekoho nájde, kto mu zaplatí vysokú školu, že v štúdiu môže pokračovať. To nebolo vyhodenie. Lenže kto za teba dá peniaze?

Prípacom „o malorážkach“ ste končili v ZNB?

Áno, tým som končil. Viac som už nerobil. Už som sa len potuloval, vlastne hľadal si robotu, kde a ako pôjdem ďalej robiť. To bolo nepríjemné, nikto vás nechcel, ani len o vás počuť a nieto ešte zobrať do roboty. Úrad práce mi dal tri miesta, ale nikde ma nechceli. Deti mali potom problém dostať sa na školy. Dcéru mi zobrali na SVŠ-ku až 10. či 15. októbra. Ale bojoval som o to. Napísal som Chňoupkovi³⁹ a bolo. Ten jediný to potom zariadil. Ja som skrátka

povedal, aby mi odpovedali, že podľa akého zákona či vyhlášky nemôže ísť moja dcéra na gymnázium. Inak v tomto prípade mali pravdu z gymnázia, nie že by som bol vylúčený, ale tam mali určitý limit, koľko detí mohli prijať. To viete, povedali 25 žiakov a takí boli všetci, čo spravili skúšky, nielen moja dcéra, dobrí boli všetci. Ale potom nám ju predsa zobrali ako 26. Len to ma hnevalo, že nám ju zadelili do Oravského Podzámku, na poľnohospodárske učilište. Vtedy sa to tak robilo, ak niekoho prijali na strednú školu, tú si nevyberal sám, ale okres tzv. zaraďoval. Keď som tam išiel (do Oravského Podzámku), bol som nabalený, že tomu riaditeľovi aj niečo dám, aby mi dal potvrdenie, že tam moja dcéra chodí. On mi to potvrdenie dal akoby z lásky a ja som mu aj zabudol niečo vyložiť (smiech). Taký som bol natešený. Ten riaditeľ pochádzal z Vesteníc. Na gymnázium bolo treba doniesť potvrdenie, že navštevuje strednú školu. To bola jedna z podmienok. Ale pomáhali mi aj priatelia – Kotrík, aj Péli⁴⁰ sa snažil, len on viac asi ani nemohol. Bol taký prípis, že nemohol nič viac robiť.

To, čo ste potom museli podstúpiť, bolo za to, že ste nesúhlasili s intervenciou vojsk Varšavskej zmluvy?

Áno, ale takých nás bolo 99 % zo všetkých na ZNB. Len tí ostatní potom zmenili postoj. Aj guľomety sme dávali do okien. Ja som bol vo výbore (útvarevej organizácie komunistickej strany) najmladší. Všetci brojili proti Rusom. Ja som sa so Zrastákom zúčastnil rozhovoru pred Prievidzou, na

36 Pozri: LACKO, M. – SABO, J.: Žandár troch režimov, s. 234.

37 Milan Viselka (1935 Dežerice) pôsobil na okresnom oddelení MV v Prievidzi od 1. 4. 1960 do 1. 6. 1965, keď ho preložili na Oblastný odbor Hlavnej správy rozvedky v Banskej Bystrici. Do Prievidze sa vrátil v septembri 1977. Od 1. 10. 1977 do 17. 1. 1990 bol náčelníkom Okresnej správy ZNB v Prievidzi. Pozri: ABS, f. osobní evidenční karty MV, Milan Viselka.

38 Štefan Sakáloš (1922 Brodzany) začína ako pomocný dozorc a finančnej stráže v Kravanoch nad Dunajom. V januári 1949 prešiel do ZNB. Na okresnom oddelení VB v Prievidzi pracoval od 1. 4. 1960 do 31. 7. 1978, keď odišiel do dôchodku. ABS, f. osobní evidenční karty MV, Štefan Sakáloš.

39 Bohuslav Chňoupek (1925 Petržalka, dnes súčasť Bratislavy – 2004 Praha) bol komunistický politik, diplomat, publicista, počas husáko vskej normalizácie československý minister zahraničných vecí.

40 PERNIŠ, J. – KLIŽAN, E. – SABO, J.: Pamätnica prievidzského gymnázia, s. 87. Imrich Péli bol v tom čase zástupcom riaditeľa gymnázia.

Banskej⁴¹. Boli sme traja – ja, Perniš⁴² a Zrasták. Zrasták ako okresný veliteľ ešte s nimi hore na Banskej vyjednával. Keď prišli Rusi, tak Zrasták nebol v Prievidzi. Robil si diplomovú prácu v Bratislave. Prišiel až na druhý deň. Potom sa išlo za tým veliteľom, ale ten nechcel vyjednávať v meste, preto sme išli na tú Banskú, aby to bolo aj podľa ich vôle. Boli ochotní vyjednávať len na voľnom priestore. Viete, to bolo tak, všetci sme boli proti, ale potom sa to už roztrhlo, každý išiel svojou cestou. Predsedom bol Milan Fuliér⁴³, toho nechali a ešte Koreňa a Jana Mišoviča⁴⁴ z výboru nechali. Týchto troch z celého stranického výboru. A ostatných nás vylúčili. Aj ja som tam bol vo funkcii. Ale povedal by som, že som sa tam dostal tak nešťastne. Boli voľby a v nich som ja dostal 16 hlasov, Mišo Šatura⁴⁵ 15 a Peter Ondrejka 14 hlasov. Tak o jeden hlas som dostal viac ako druhý a dostal som sa do výboru. V živote som o to nemal záujem. To bolo vlastne na príťaž.

Skúsme sa vrátiť k previerkam. Toto bol potom dôvod vášho nepreverení?

Ja som vystúpil na jednej schôdzi, ešte predtým, a hovoril som o rôznych praktikách komunistov, čo sa radi bili do prs. A potom mi to všetko spočítali. Takže to bola vlastne osobná pomsta. Nič iné, len pomsta. Pamätám si, ako na okresnom výbore strany vystúpili Jano Horn⁴⁶ a Zrasták

Členovia vedenia športovej jednoty Červenej hviezdy Prievidza (1965). Zľava J. Toriška, M. Šatura a Blištiak (Zdroj: Archív J. Torišku)

proti tým všetkým, čo tam vtedy boli a sedeli v predsedníctve okresného výboru strany – Urban⁴⁷ a ostatní. Zrasták pochádzal zo Skýcova a taktisto vystúpil: „*Ja som mal 16 rokov, bol som partizán, otca mi zabili, brata mi zabili, dom nám vypálili a vy mi teraz poviete, že ja som nepriateľ socializmu?! Tak povedz Zamboj,*⁴⁸ *kde si bol ty. Ty si mal vtedy 18 rokov, tak kde si bol?*“ Len dal dolu hlavu a nikto nepovedal ani slovo. A s touto otázkou vystúpil potom aj Jano Horn. Ani jemu nebol nikto z nich schopný odpovedať. A keď sme mali vyjsť von, tak vystúpil Duchoň a hovorí: „*Tak, 90 % vás bude vylúčených zo strany.*“ To nám už dopredu povedal. Tak sme už vedeli, na čom sme a že nebude vylúčený Fuliér a Koreň.

A kedy ste vstupovali do strany?

Ja som vstúpil až na ZNB. Za esenbáka som nastúpil ako nestraník. Bola taká požiadavka, tak som musel podpísať prihlášku. Za kandidáta som bol prijatý ešte v Handlovej.

Ako to bolo s vami potom?

Táto robota ma bavila, ja som skutočne z toho esenbé ťažko odchádzal. Neskôr, po revolúcii 1989 ma rehabilitovali, aj som na čas nastúpil do služby k polícii. Ale dlho som tam nerobil, lebo som musel ísť na materskú. Keď som nastupoval, bola taká kuriozita, že sa moji noví kolegovia mali vyjadriť, či ma do kolektívu chcú alebo nechcú. Z 25 bolo proti mne 24, že ma nechcú. Viete si predstaviť tú situáciu, keď idete do

41 Časť chotára a cesta pred Prievidzou zo smeru od Handlovej.

42 Štefan Perniš (1928 Prievidza) nastúpil k ZNB v decembri 1953. Na oddelení VB v Prievidzi pôsobil od 1. 4. 1960 do 28. 2. 1975, keď v hodnosti nadporučíka odišiel do dôchodku. ABS, f. osobní evidenční karty MV, Štefan Perniš.

43 Milan Fuliér (1924 Veľké Rovné) nastúpil k ZNB v novembri 1949. Na okresnom oddelení VB v Prievidzi pôsobil od 1. 4. 1960 do 30. 11. 1970 (od 1. 7. 1963 ako vedúci skupiny boja proti kriminálnej trestnej činnosti, od 1. 4. 1971 ako zástupca náčelníka oddelenia). ABS, f. osobní evidenční karty MV, Milan Fuliér.

44 Ján Mišovič (1926 Majcichov) vstúpil do služieb MV v júni 1954. Od júna 1957 pracoval na okresnom oddelení MV v Prievidzi, od augusta 1966 do decembra 1981 na okresnom oddelení VB v Prievidzi. ABS, f. osobní evidenční karty MV, Ján Mišovič.

45 Michal Šatura (1930 Lužianky) pôsobil celú svoju kariéru v ZNB, od októbra 1953 do júna 1985, na oddelení VB v Prievidzi. Miestni si ho pamätajú aj ako zručného motocyklistu, ktorý bravúrne ovládal služobnú Jawu 500. ABS, f. osobní evidenční karty MV, Michal Šatura.

46 Ján Horn (1919 Hodruša), od októbra 1940 dozorca finančnej stráže, nastúpil k ZNB po reorganizácii v januári 1949. Na okresnom oddelení VB v Prievidzi pracoval od 1. 4. 1960 do 28. 2. 1974, keď odišiel do dôchodku. ABS, f. osobní evidenční karty MV, Ján Horn.

47 Ján Urban neskôr (od 1. januára 1984) pôsobil ako predseda Okresného národného výboru v Prievidzi.

48 Ján Zamboj pôsobil ako vedúci tajomník Okresného výboru KSS v Prievidzi v rokoch 1965 – 1970.

kolektívu, ktorý vás nechce? Keď sa 24 ľudí postaví proti vám? Ja som ale nevedel prečo? Veď ma takmer nikto nepoznal. Z mojej bývalej éry tam boli už len dvaja. Jeden kolega, Jaro Macko, ma poznal, ale ten tiež mi nedal hlas. Dlhو robil náčelníka na kriminálke. Dostal aj vyznamenanie z Rakúska, zlatú hviezdu.

Ja som mal nastúpiť na miesto, na ktorom som robil predtým, teda na kriminálku. Taký bol vtedy rozkaz ministra a platilo to pre rehabilitovaných, že máme nastúpiť na tie miesta, z ktorých sme odchádzali do civilu. To miesto bolo obsadené, tak sa ma vtedajší náčelník Marián Mikula pýtal, či by som nešiel na iné miesto, keď toto je obsadené – „*Marián, mne je to jedno, čo mi dáš, ja tu nebudem dlho. Čo mi dáš, to budem robiť.*“ Tak ma potom poveril vedením oddelenia pátračky. Nastupoval som v roku 1991.

A koľko ste tam robili?

Rok. Ja som musel ísť na materskú (smiech). Zmluvu som mal podpísanú na tri roky a to mi potom chýbalo do dôchodku. A vtedy sa aj dobre zarábalo, to by do dôchodku bolo dobre padlo. Ale dcéra mala dilemu – a to, že buď doštuduje alebo bude musieť zostať doma. Tak som sa podujal byť doma a dcéru sme nechali doštudovať.

Pátračka ma naozaj bavila, lebo tam sa vtedy vyskytla tá prvá vražda v Nitrianskom Pravne, časť Vyšehradné, čo tam našli mŕtvolu bez hlavy. No a odvtedy som začal pracovať s Jarom Mackom. Za socializmu sme nehľadeli na osemhodinovú pracovnú dobu. Ale teraz (po roku 1989), už na polícii, bola iná situácia. Macko raz vystúpil na jednej schôdzi, kde povedal: „*Na žiadne porady oddneška nechodím, lebo čo tu poviem, tak ráno to vie mafia.*“ Všetko sa vynášalo. Polícia všetko vynášala.

Boli to mladí ľudia, ktorí išli k polícii práve kvôli tomu.

Po revolúcii sa veľmi ťažko pracovalo. To bol teda vrchol, to vám môžem povedať. To bolo takmer neskutočné. Aj Jaro Macko potom odišiel asi rok po mne do civilu, do dôchodku. To bol skutočne oddaný policajt. Oddaný svojej robote.

Ak by sme sa trochu vrátili k tej novej budove ZNB. Hovorilo sa medzi ľuďmi, že na šieste poschodie, kde sídlila ŠtB, neboli schody, že sa tam dalo dostať len výťahom?

Nie. Schody tam boli, ale boli tam aj mreže a tie boli zamknuté. Ešte by som chcel povedať niečo o odposluchu (odpočúvaní – pozn. J. S.). Tam bola jedna miestnosť, kde sa to robilo. Ale to nebolo tak ako dnes. Vtedy, ak som chcel odposluch, tak som musel ísť najprv za prokurátorom, potom za riaditeľom pošty, riaditeľ mi musel dať súhlas, že spojovateľka mi ten kolík pichne a budem odpočúvať u nás na esenbé. Vtedy o takej veci muselo vedieť aj desať, dvanásť ľudí a nie jeden ako dnes. Či mala Štátna iné pravidlá, to neviem, ale my sme mali takýto systém. Nerobilo sa to u nás na ústredni, ale až na pošte.

Na začiatku nášho rozhovoru ste spomínali, že ste aj vy museli mať agentov. Ako sa to robilo?

Na to bol predpis, že som musel mať štyroch-piatich spolupracovníkov, potom nejakých dôverníkov, tak ako na Štátnej. V tomto to bolo celkom rovnaké. Mal som na gynekológii v Bojniciach a v Handlovej. Tu som mal doktora a tam sestričku. U nás to bolo zviazané aj s odmenou. Bol veľký rozdiel, ak som napísal, že som to odhalil ja alebo spolupracovník. Ak som napísal, že som to odhalil sám, tak som nedostal ani korunu, ale ak som napísal, že mi to dal spo-

lupracovník, tak som hneď dostal aj dvesto-tristo korún odmeny. Spolupracovníkovi som mal dať ja, z toho môjho. Mal. No ale ako som mu to mohol dať, keď mi nikdy nič nepodpísal. (Smiech.)

Potrebovali ste ich na to, aby ste sa dostali k informáciám?

V mnohých veciach ani nie. Mal som aj také prípady, že mi za celý čas nedal nič alebo len maličkosť, nič podstatné. Mal som aj jedného vrátnika v mliekarniach, ten mi zasa nosil také blbosti, že to bolo až strach. Že niekto ukradol trebárs dva litre mlieka a podobne. Najhoršie bolo, že som z toho musel spísať záznam. Za „spolupracovníka“ som ho preto dostal, že ho Štátna nechcela, lebo kecal. Odtiaľ ho dali dvojčárom (tí mali rozkrádačky), ale potom ho dali mne. S mojou robotou to nemalo absolútne nič spoločné, len ho nemohli prepustiť, lebo všetci sa ho báli. Nevieť čím bol, ale asi partizán. Asi bol u šéfov „dobre zapísaný“.⁴⁹ Ale ja som sa ho potom predsa len zbavil a mal som pokoj.

Lekári to vlastne mali za povinnosť, aj zo zákona, napríklad aj na kožnom. Jeden čas bola veľmi rozšírená kvapavka, nakazených, teda postihnutých bolo aj 400 – 500 ľudí. Jedna žena zo Zvolena v Hviezde⁵⁰ za jednu noc nakazila 14 chlapov. Aj to sa stáva. Dr. L. na kožnom tak isto ochotne pomohol, veď sa to muselo zastaviť, aby sa to nerozšírovalo. A ešte jedna vec bola iná. Dnes čakajú policajti pred dvermi lekárov, ale vtedy sme boli uprednostňovaní. Keď sme prišli za pánom primárom, posudok bol vypracovaný za dva-tri dni. To sme museli mať, aby sme vedeli, či poškodený bude napríklad maródiť päť či desať dní. Lebo trestným činom bol delikt, ktorý vyžadoval liečenie nad 7 dní. Potom aj ublíženie na zdraví, každé malo svoju „škatuľku“, svoje zaradenie.

49 Vtedy to znamenalo, že na niekoho niečo vie a mohol by to vyzradiť, ak by sa cítil oklamáný, napr. po prepustení.

50 Ide o názov hotela na Námestí slobody v Prievidzi.

Mali ste niečo spoločné aj so Štát-nou?

Nie, nič sme s nimi nemali. Oni boli samostatní a s nami, s Verejnou, nemali nič spoločné. Oni sa stavali do inej pozície. Aj Gustáv Polčík⁵¹ patril pod Štátnu. Oni boli, tak by som povedal, celkom iná kasta a tak sa aj predstavovali. Neboli tam zlí, ale napríklad, keď ma zobrali do zamestnania v Zdroji, tak mi riaditeľ Gordík hovorí: „no, počúvaj ma, niečo sa okolo teba robí, lebo ip (stále) za mnou chodia (z ŠtB), Chuťka⁵², Studený (tretieho si nespomeniem), a stále sa ma vypyujú, že čo robíš, ako robíš a podobné veci“. A potom ma raz prišli zobrať, Studený s tým tretím. Studený už zomrel, ale bol to asi jeden najnevydarenejší človek v strednej Európe, aký bol ten záker-ný. Tak ma zobrali, celý deň sa ma pýtali na jednu vec. Nič iné, len to jedno omieľali dookola. A ja som im stále musel rovnako odpovedať, že o tom neviem nič. Nakoniec ma to už nahnevalo a vravím im – „Nuž došikujte mi sem vyšetrovateľa, pred ním dám výpoveď, ja už s vami nemám čo hovoriť. Ja vám už odmietam vypovedať.“ Potom prišiel vyšetrovateľ až z Bystrice (Banskej) a na začiatok mi tiež položil tú istú otázku. Ja som na to odpovedal – „Ja o tomto neviem vôbec nič. Absolútne o tom nič neviem, čo mi tu dávate takéto otázky.“ Tak mi nakoniec hovorí – môžete ísť domov. Tak som išiel. A odvtedy sa so mnou vlečie, že som vraj spolupracovník ŠtB. To ma vari ešte aj dnes

nájdete na tom zozname, keď si to na internete naľúkate. Len čakám jedno, že niekto povie, že som niekoho udal alebo také podobné, ale ja o tom neviem, že by som bol niečo podpísal. Dávam čestné slovo, že nič o tom neviem a čestné slovo, že som nič nepodpísal.⁵³

A nebolo to podobne ako vo vašom prípade, že ten dotýčny o ničom nemusel ani vedieť? Tak, ako ste aj vy podpísali svojich spolupracovníkov?

Ja sa k tej veci priznávam, čo som spravil, a verím, že aj v tomto mojom prípade to mohlo byť podobne. Predpokladám, že tú dobu, keď ma zobrali na esenbé, mohli to využiť. A priznám sa, že ja som mal jednu sprostú vlastnosť, ešte keď som robil na Mäsokombináte v Prievidzi, že keď prišiel za mnou komunista, to môžem odprisahať, to je pravda, keď som mu povedal, že – pôjdeš na chodbu a tam zakričíš, „ja som sprostý komunista“, tak potom dostaneš salámu.⁵⁴ To bolo moje heslo, prisahám pánu Bohu. Potom ma za to aj na stranícky výbor zavolať Paľo Sloboda, predseda a hovorí mi: „Jano, nerob to, lebo ťa zavrú.“ Reku, nezavrú, neboj sa.

Asi ste boli presvedčený – ved' mám kamarátov?

Takže, potom som mu dal aj päť salám, to mi už bolo jedno. Lebo za komunistov bol jeden sprostý zákon, ja vám to takto poviem, že – ja som nemohol mať ani prebytok, ani man-

ko. Aj jedno bolo trestné, aj druhé bolo trestné. To znamená, že sa to nedalo splniť. Ak sa denne spracuje 10 ton mäsa a aby ste pri tom nemali manko alebo prebytok, to neexistuje, to je nereálne. To sa jednoducho nedalo dodržať. Či ste to niekomu dali, predali alebo zahodili, to bolo jedno, ale v podniku to nemohlo zostať, lebo by ste si boli narobili problémy, ako som ich už ilustroval. Nejakto ste to museli spraviť, či napraviť? Tak toto bol ten nevydarený zákon. A ešte, chcete to vedieť, ako som sa dostal na mäsokombinát? To raz prišiel Števo Ťažký, brat toho spisovateľa Laca a Tóna Ťažkých za Lacom Borkom⁵⁵ a nahováral ho, aby prišiel pracovať na mäsokombinát. Ja som vtedy u Borku robil. Reku, ja sa tohto človeka opýtam, či by ma tam nezobral. Tak som potom išiel za ním a oslovil som ho – súdruh riaditeľ, ja mám na vás jednu prosbu. Bol by som šťastný, keby ste ma zobrali na mäsokombinát. Lenže ja som vylúčený zo strany a neviem, či vám to nebude robiť problém. A on mi na to odpovedal – ved' ja mám takto vylúčených dvoch bratov⁵⁶ a mne to veru problém nerobí. Napíšte si žiadosť, mi hovorí, aj čo by ste chceli robiť a pošlite to mne do rúk. Tak som to aj spravil a o týždeň mi prišla odpoveď, že – ste prijatý, aj na tú funkciu. A keď som do toho mäsokombinátu prišiel, tak som bol špecialista špeciálnej a údenárskej výroby, ja som nevedel ani to, čo to vlastne je. Ako žandár, podobne. A tí starí maj-

51 K osudom a kariére G. Polčíka v ZNB pozri: LACKO, M. – SABO, J.: Žandár troch režimov.

52 Gustáv Chuťka (1924 Nitrianska Streda) nastúpil do ZNB v júni 1951. Na okresnom oddelení MV, resp. oddelení ŠtB v Prievidzi pracoval od apríla 1954 do decembra 1979, keď odišiel do dôchodku. ABS, f. osobní evidenční karty MV, Gustáv Chuťka.

53 ŠtB zaviedla na Jána Torišku signálny zväzok pre podozrenie z trestnej činnosti – hanobenia štátu svetovej socialistickej sústa vy a jeho predstaviteľa („... sa vyjadruje na s. BREŽNEVA, že pôjde tiež do p...i a pod.“). Zväzok s krycím menom RYBA viedli na oddelení ŠtB v Prievidzi od apríla 1975 do marca 1976 pod registračným číslom 7215. ŠtB teda J. Torišku nevedla ako svojho spolupracovníka.

54 Toriška podobne „tvrdó“ reagoval aj v roku 1990 v článku „Opustite redakciu“ uverejnenom v miestnej tlači. Vtedajší okresný prokurátor or JUDr. Pavol Balay uviedol, že: „Osobné útoky nie sú z hľadiska zákona prípustné a za určitých, zákonom splnených podmienok, môže byť spáchaný priestupok alebo trestný čin. Túto podmienku spĺňa aj obsah publikovaného listu...“ Redakcia časopisu Prieboj preto oznámila podozrenie z trestného činu orgánom činným v trestnom konaní. Nakoniec však podanie stiahla. Pozri: TORIŠKA, J.: Opustite redakciu. In: Prieboj, roč. 31, 1990, č. 26, s. 1.

55 Známý prievidzský mäsiar. V súčasnosti vlastní v Necpaloch Mäsiarstvo u Borku.

56 Nachádzajú sa na tzv. čiernej listine – v Jednotnej centrálnej evidencii predstaviteľov pravicového oportunistu.

stri, čo tam už robili, tí mi závideli. Tí to nevedeli prežiť, že ja som sa im stal šéfom. Že som tam prišiel ako nový a hneď na takú robotu. Lenže nikdy som nemohol byť tzv. vymenovaný, vždy som mohol byť len poverený. To vylúčený zo strany nikdy nemohol byť vymenovaný, ale len poverený na akúkoľvek funkciu. No a takto som to dotiahol až do konca. Potom som bol ešte začas vedúcim dopravy.

Ako to bolo po revolúcii v 1989?

Vtedy bol ministrom JUDr. Richard Sacher⁵⁷ a ten nariadil, aby boli všetky spisy na každom oddelení preverené. Preto mali byť zriadené previerkové komisie. Tu, v Prievidzi, sme boli poverení traja – jeden z armády, jeden z kriminálky a ja som bol ten tretí, ešte ako civil. Vtedy som ešte pracoval na mäsokombináte. Určili ma za predsedu. Každý deň sme si napr. zavolali dvoch eštébákov a roz-

právali sme o spisoch – kde sú, ako sú uložené a zabezpečené atď. Lebo my sme tu skutočne nič nenašli. Každý tvrdil, že celú noc všetci šrotovali (skartovali).⁵⁸ Otázku, či dokumenty pálili, sme nikomu nepoložili. Preto by to robili vonku, keď mohli páliť v kotolni. Len neviem, či už vtedy neboli na plyn. To je ďalšia otázka. Nad tým sme sa vtedy nepozastavili. Ale môže byť aj tak, že to, čo šrotovali, mohli ešte páliť. Skartovací stroj sme našli, ale dokumentov nebolo.

Účelom previerok bolo zistiť, aká bola jeho činnosť a na koho sa zameriaval. Teda – odkedy pracoval, ako pracoval, či poslal niekoho do basy, či niekomu zabránil v zamestnaní a podobné veci. Mali sme sekretárku, tá to všetko zapisovala a všetko sa posielalo do Prahy. Nakoniec sme sa o každom museli vyjadriť, či súhlasíme, aby zostal vo funkcii alebo odporúčame jeho prepustenie. Čiže taký záverečný posudok. Niektorých sme zobrali hneď, napr. takého Chuťku, a ďalších dvoch na dopravu.

Všetkých sme preverili a len jedného nie, ten teraz má takmer najväčšiu funkciu v Prievidzi. Bol to JUDr. Š., doktor, právnik. A ostatní, aj eštébáci, ktorých sme preverili, sú bez zamestnania, len on jediný, ako bývalý náčelník ŠtB, nepreverený, je na tom takto, dnes robí advokáta. No, nie je to do smiechu? Či skôr do plaču! Čo vám mám čo hovoriť. A pritom bolo jasne napísané – Colotkovi⁵⁹ a jemu

Ako pracovník mäsokombinátu (Zdroj: Archív J. Torišku)

- 57 Richard Sacher (1942 Úpice, ČR) bol federálnym ministrom vnútra od 30. 12. 1989 do 27. 6. 1990.
- 58 Generálporučík Alojz Lorenc, vtedajší prvý námestník federálneho ministra vnútra, vydal 1. 12. 1989 rozkaz, aby boli skartované všetky tzv. živé zväzky a „vytriedené“ materiály. Išlo o skartovanie zväzkov tzv. nepriateľských osôb, osobných zväzkov, signálnych zväzkov, spisov dôverníkov ŠtB a spisov tzv. preverovaných osôb a zväzky: agentúrne, rezidentov ŠtB, kandidátov tajnej spolupráce. Skartácie prebiehali podľa neúplných údajov na úradovniach kontrarozvediek, v papierňach, objektoch MV a v ubytovacích priestoroch strednej skupiny sovietskych vojsk. Dochádzalo k nim v tajnosti formou zošrotovania spisov alebo ich pálením.
- 59 Peter Colotka (1925 Sedliacka Dubová, okres Dolný Kubín) bol slovenský komunistický politik a dlhoročný predseda vlády Slovenskej socialistickej republiky. V rokoch 1946 – 1950 absolvoval Právnickú fakultu UK v Bratislave a zostal tu pracovať ako pedagóg. V roku 1956 sa stal docentom, v roku 1964 profesorom, v rokoch 1957 – 1959 bol dekanom fakulty. V rokoch 1962 – 1970 bol členom Medzinárodného súdneho dvora v Haagu. V období od 1. 1. 1969 do 30. 1. 1969 a od 29. 9. 1969 do 12. 10. 1988 bol podpredsedom federálnej vlády ČSSR. Od januára do apríla 1969 bol predsedom Federálneho zhromaždenia. Od 4. 5. 1969 do 12. 10. 1988 bol predsedom vlády SSR. Členom KSČ bol od roku 1947. Od apríla 1969 do októbra 1988 bol členom predsedníctva ÚV KSČ a od septembra 1969 do októbra 1988 členom predsedníctva ÚV KSS. V rokoch 1988 až 1990 bol veľvyslancom ČSSR vo Francúzsku. Vo februári 1990 bol za politickú činnosť v 70. a 80. rokoch vylúčený z KSČ. Od júna 1990 bol trestne stíhaný kvôli podozreniu zo zneužitia právomoci verejného činiteľa, sprenevery a krádeže, no v júni 1994 ho súd v plnom rozsahu oslobodil.

podobným, v spoločnosti s Babinským⁶⁰, dával v Dolnom Kubíne strieľať jelene a diviaky z helikoptéry, kde to bolo svedecky všetko dokázané.

Tak teda – jediný nepreverený a jediný sa stal advokátom. Všetci ostatní, aj s takými školami, aké má on, sú bez zamestnania. Viete, vedel v tom chodiť.

Jedného z Čerénian sme po previerke aj odporučili na prijatie, ale jeho svokor prišiel za nami a naliehal na nás, že ak ho zoberieme, tak on ho zabije, lebo sa vraj dočítal, čo robila Štátna bezpečnosť a jeho zať že bol medzi nimi. Nakoniec sme sa aj dohodli, že preveriť ho preveríme, ale neodporúčime. Iný jeho kamarát mu prijatie vybavil, ale pracoval asi len tri mesiace, potom začal podnikat'. V uniforme sa mu tak nepáčilo, ako predtým na Štátnej, kde mal aj auto a tu robil na hliadkovej.

Milan Viselka, vtedajší náčelník, aj bol preverený, ale dali ho do predčasného dôchodku (k 15. augustu 1990 – pozn. J. S.). Na previerkach nebolo možné nič dokázať, lebo neboli dôkazy – papiere. Samozrejme, vypovedať nechceli, tak vlastne nič sa ani nedalo robiť. V tom čase som navštívil najmenej desať farárov. Ale žiadny nepovedal nič, čo by ich bolo z niečoho usvedčilo. Najviac som čakal od Hromadu, lebo on bol aj súdený, ale nepovedal nič, ani proti jednému. Ostatní boli takí lojálni. Ani jeden z kňazov sa proti nim nevyjadril.

Čo by ste k nej vedeli povedať

k udalosti doktora Ernesta Valka?

Keď zabili doktora Ernesta Valka, tak hneď v noci robili policajti prehliadku

v jeho rodinnom dome. A takejto chyby sme sa aj my dopustili na Pieskoch (časť Prievidze). Tam bolo vtedy znásilnené a nakoniec zavraždené dievčatko, nejaká Áčová.⁶¹ Aj my sme vtedy hneď nastúpili a takisto sme išli v noci robiť prehliadku. A vtedy sme tú mŕtvolu prehliadli, jednoducho sme ju na tej povale nenašli. Až na druhý deň, keď sme tam išli opakovane robiť prehliadku, až potom sme tam to telíčko našli. Len to chcem povedať, že takej chyby sme sa aj my dopustili, ako sa zopakovala teraz pri Valkovi⁶². Hľadať niečo v noci alebo vo dne je pre technikov a kriminalistov veľký rozdiel.

Druhý prípad, vražda strážnika na Remate. Tam sme podozrievali takmer stovku ľudí a nakoniec sa prišlo na to, že to bol jeden starý mládelec z Morovna, ktorý ho zavraždil. Prišlo sa na to, ako mnohokrát, len náhodou. Dojičky, čo išli ráno z Ráztočna na štátny majetok dojiť, videli pri studničke, ktorá bola medzi dedinou a týmito majetkami, ako si umýva ruky. Bolo to v nezvyčajnom čase. Vari po týždni sme sa k tomu dopracovali a potom sme toho človeka hľadali. Nakoniec ho zadržali v Handlovej v reštaurácii, kde si hral pesničku na tých automatoch – Slovenské mamičky... Asi cítil, že sa po ňom ide, tak túto pesničku si hral. Potom nám aj povedal jednu vetu – „... aj by som sa bol priznal, lebo ma celú noc žrali mravce“. Azda ho trápilo svedomie, keď pociťoval celé noci, že ho mravce žerú.

Aký mal dôvod na vraždu?

Napitý išiel a chcel u toho strážnika prespať. Ten strážil kameňolom a ne-

chcel mu to dovoliť, no a tento zobral stoličku a tou stoličkou ho zabil. Toto som robil s jedným dobrým kolegom, Handlovčanom Ďurkom Paľom, s ktorým sme spolu robili na násilnej trestnej činnosti. Obaja sme boli toho istého zamerania a boli sme na Prievidzu my dvaja. Pod nás spadalo veľa, počnúc vraždami, boli to lúpeže, znásilnenia, pohlavné zneužitia a podobné veci. Jednotka, čiže prvé oddelenie bolo rozdelené na násilnú trestnú činnosť, všeobecnú trestnú činnosť, mládež a bola tam aj pátračka, technici a evidencia. On potom odišiel robiť do Bratislavy a ja zas do civilu.

Aká bola štruktúra „orgánov“?⁶³

Najvyšší bol náčelník ŠtB a ten bol zároveň náčelníkom celého okresu. Náčelník VB bol súčasne aj jeho zástupcom. Ďalej boli skupiny. Prvá patrila kriminálke, ktorá mala na starosti všeobecnú kriminalitu, tzv. násilnú trestnú činnosť a hospodársku trestnú činnosť. Lenže hospodárska sa delila do dvoch podskupín, a to podľa toho, či trestná činnosť bola spôsobená tzv. zvnútra alebo zvonka. Na rozlíšenie by som uviedol príklad. Ak bola trestná činnosť vykonaná zvonka, napr. bol na obchode rozbitý výklad, tak to patrilo k nám, ale ak bol výklad rozbitý zvnútra, napr. na zahľadenie manka, alebo vnútorný požiar a podobné veci, tak to patrilo dvojke – hospodárskej kriminálke. Trojka, to boli obvodné oddelenia, tam malo každé oddelenie svojho náčelníka. Štvorka bola vyšetrovačka, ktorá bola tiež samostatnou jednotkou. Päťka, tam patrila hospodárska správa – ekonomické a finančné

60 Stanislav Babinský, prezývaný „Oravský kráľ“, pôsobil v 80. rokoch ako predseda spotrebného družstva Jednota. Koncom júna 1987 ho súd za rozkrádanie majetku v socialistickom vlastníctve a ďalšie trestné činy odsúdil na 14,5 roka väzenia. Do prípadu boli zapojení vysokí funkcionári KSČ, ale aj bezpečnosti. Polícia vyšetrovala napríklad bývalého námestníka ministra vnútra ČSSR Jána Kováča a náčelníka Správy kontrarozviedky v Bratislave Jozefa Vavra.

61 O vražde sa viedla diskusia i na stránkach miestnej tlače. Pozri: Kto zavraždil šesťročnú Alenku, Prízrak straší mesto. In: Prieboj, roč. 8, 1968, č. 43, s. 2.

62 Ernest Valko (1953 Spišská Nová Ves – 2010 Limbach) – slovenský advokát a politik. V rokoch 1990 – 1991 podpredseda Snemovne ľud u FZ Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky (ČSFR) a v roku 1992 predseda Ústavného súdu ČSFR. Neznámy páchatel' ho zavraždil v roku 2010.

63 Tak sa v tom čase nazývali príslušníci ZNB.

veci, šoféri a pod. Každé z týchto oddelení bolo umiestnené samostatne na jednom poschodí novej budovy. Najvyššie poschodie patrilo ŠtB. Tam boli mrežové dvere na schodisku a nik iný tam nemal prístup, len príslušníci ŠtB. Ak tam chcel ísť niekto iný, musel zazvoniť a len takto sa tam dostal. Na štvrtom bola kriminálka, na treťom náčelníci a doprava, na druhom vyšetrovačka a na prvom obvodáci. Na prízemí boli občianske preukazy a hospodárska správa.

Spomeniete si na personálne obsadenie?

Na kriminálke – jednotke – sme boli na násilnej dvaja, na majetkovej boli štyria, na mládeži dvaja, jeden mal požiare, podvody a podobné veci. Patrila sem aj štatistika, tam bol jeden kolega a sem patrili aj dvaja psovodi. Vedúci psovodov bol Jano Masaryk⁶⁴.

Na dvojke – vnútornej hospodárskej trestnej činnosti bol šéfom Harmady⁶⁵, kým som tam pracoval a ďalších asi šesť-sedem príslušníkov. Tí mali po jednom pridelené úseky – poľnohospodárstvo, bane, drobné prevádzky a miestne hospodárstvo, národné výbory a možno ďalšie, no tie si už nepamätám.

Na trojke – vyšetrovačke bol dlhšie náčelníkom Jozef Babic, ten ešte

žije v Bojniciach, neskôr nastúpil Sakáloš. To by som povedal, že bol správny vyšetrovateľ, pedant a odborník. Neskôr však prešiel na vonkajšiu službu, patrili mu dopraváci a pod. Bol vo funkcii akéhosi pomocného okresného náčelníka. Na toto oddelenie neskôr nastúpilo viacero mladých príslušníkov, ktorí končili právo. Najstarší bol Strapko⁶⁶, ktorý mal tie najťažšie prípady v hospodárskej kriminalite. Bol prísny, tvrdý a niekedy postupoval možno až neľudsky. Často bol neoprávnene prísny, tak som to chcel povedať. Na násilnej trestnej činnosti bol Ševčík, s ktorým sme vlastne spolupracovali. Bol vcelku objektívnym vyšetrovateľom. Tí mladí boli vždy pridelení k staršiemu vyšetrovateľovi a tak sa zaučali.

Na doprave bol šéfom Roman Repka⁶⁷, zástupcom mu bol Jano Horn. Ďalej tu bol Vician a ďalších už neviem presne určiť. Sem patrila aj evidencia motorových vozidiel, skúšobní komisári, priestupkové oddelenie a hliadková činnosť. Šatura a Krajčík a ešte jeden zo Zväzarmu, tí mali na starosti technické prehliadky vozidiel. Chodili po závodoch a na určený čas mali byť vozidlá pripravené na technickú kontrolu, vtedajšie STK.

Jano Král robil šéfa oddelenia občianskych preukazov a tam patrili ešte aj zbrane. Na pasoch a vízach

bol dlho šéfom Forgáč, neskôr mladý Vido. Najdlhšie tam vydržal Florián Surový, bol tam vari od začiatku. Toto oddelenie patrilo pod Štátnu.

Na ŠtB v roku 1958 Bielik⁶⁸ ako náčelník, potom prišiel Rudolf Bujna, Ten neskôr odišiel do Martina. Na Štátnej bolo pätnásť zamestnancov.

Iná činnosť na kriminálke?

Ak sme my žiadali sledovanie alebo súhlas na odposluch, to sa k nám ani nedostávalo. To bola výsada Štátnej. Navrúť dierku a tak sa to robilo. Tzv. ploštice, to ani veľmi neslúžilo, lebo stačilo pustiť vodu a už nič nebolo rozumieť. A tí, ktorí o tomto niečo tušili, takto sa proti tomu bránili. Na kriminálke sme mohli vybrať napr. utajenú domovú prehliadku alebo sledovanie, ale vždy si prišli obzrieť objekt, lebo nechceli byť prezradení. Štátna to mala inak, oni mali aj tzv. „odposluchy hore“, čiže priamo na oddelení. Odposluch telefónov sa robil len na Štátnej, u nás na kriminálke sa to nerobilo.

Aká bola spolupráca medzi oddeleniami?

Ak išlo o nejaký zložitejší prípad, vtedy sa každý večer (po zmene) zasadalo a dávali sa úlohy, či už od vyšetrovateľov pre nás alebo pre technikov. Tam sa určilo, čo všetko ešte

- 64 Ján Masaryk (1922 Dubnička) nastúpil do ZNB vo februári 1950. Na oddelení VB v Prievidzi pracoval od februára 1953 do júla 1977, keď v hodnosti nadporučíka odišiel do dôchodku. ABS, f. osobní evidenční karty MV, Jána Masaryk.
- 65 Florián Harmady (1925 Rybník nad Hronom) vstúpil do ZNB v júli 1950. Začínal ako príslušník ŠtB v Nitrianskom kraji. Od novembra 1955 do decembra 1974 pracoval na (okresnom) oddelení VB v Prievidzi (2. skupinu viedol od 1. 7. 1964 do 31. 12. 1969). Jeho meno sa nachádza na tzv. čiernej listine – v Jednotnej centrálnej evidencii predstaviteľov pravicového oportunizmu.
- 66 Pavel Strapko (1924 Klasov) nastúpil do ZNB v marci 1950. Po ukončení základnej školy NB v Kremnici nastúpil v auguste 1950 na oddelenie NB, resp. VB do Prievidze, kde zotrval až do marca 1980, keď v hodnosti kapitána odišiel do dôchodku. ABS, f. osobní evidenční karty MV, Pavel Strapko.
- 67 Roman Repka (1922 Nová Ľubovňa) vstúpil do ZNB v máji 1946. Na oddelení VB v Prievidzi pracoval od septembra 1960 do decembra 1977, keď v hodnosti majora odišiel do dôchodku. ABS, f. osobní evidenční karty MV, Roman Repka.
- 68 Ján Bielik (1922 Nemčiňany) pracoval v ZNB od júla 1945. Začínal na útvaroch Národnej bezpečnosti (NB), resp. VB. Po absolvovaní pražskej školy pre stredné veliteľské kádre sa v apríli 1953 stal náčelníkom oddelenia ŠtB v Partizánskom. Od apríla 1954 viedol oddelenie ŠtB v Nových Zámkoch a v septembri 1957 sa stal náčelníkom III. odboru Krajskej správy MV v Nitre. Po reorganizácii v roku 1960 sa stal náčelníkom okresného oddelenia MV v Prievidzi. Od októbra 1963 bol zástupcom náčelníka oddelenia a od novembra 1964 dočasne náčelníkom okresného oddelenia MV v Prievidzi. V júli 1965 pracoval krátko ako starší vyšetrovateľ zvláštnej inšpekcie náčelníka Krajskej správy MV v Banskej Bystrici a nasledujúci mesiac nastúpil na odbor boja proti vnútornému nepriateľovi Krajskej správy MV v Bratislave, ktorý v rokoch 1971 – 1978 viedol. Od marca 1969 do mája 1970 pracoval na I. odbore Hlavnej správy ŠtB MV SSR. Pozri: ABS, f. osobní evidenční karty MV, Ján Bielik.

treba zistiť, aby boli dôkazy. Vyšetrovateľ vyhodnocuje, či dôkazy postačujú na preukázanie viny. Hlavným členom je vyšetrovateľ. Ten zozbiera všetky informácie, zosumarizuje ich a vyhodnotí. Ak mu niečo chýba, žiada o doplnenie. On nie je závislý na odhaľovaní trestnej činnosti, ale my sme na to boli aj finančne viazaní. Vyšetrovateľ musí napísať, len čo obvinený alebo svedok povie, ale my sme mohli písať takpovediac aj nepravdu. To musel upraviť nakoniec vyšetrovateľ. Môže položiť aj otázku, ale takto to musí uviesť aj do zápisu. Ako som už uviedol, dnes musia mať vyšetrovatelia vysokú školu právnickú, ako na policajnej akadémii, zvlášť pre vyšetrovateľov.

Nemôžem povedať, ako to bolo s vyšetrovateľmi pred mojím nástupom, ale po mojom nástupe si vyšetrovateľ nemohol dovoliť fyzický útok na obvineného. To nepripúšťam. Ale ak to urobil nejaký pracovník na obvodnom oddelení, z hľadky alebo kriminálny pracovník, to je možné, ale vyšetrovateľ nikdy. Hlasnejšiu reč pripúšťam, lebo niekedy človeka „vyvedú z miery“.

Spomeniem ten náš prípad, keď nám vypočúvaný vyskočil z okna. To sa hneď zamkli dvere a čakalo sa na vyšetrovateľa z Banskej Bystrice. Keby nám tí boli niečo našli, pelendrek alebo podobné „donucovacie“ prostriedky, to by sme hneď boli mali „po chlebe“. Bolo to v Barancovej kancelárii, ale on tam našťastie, ani v „šuplíkoch“, nemal nič. V mojej by sa azda bolo aj niečo našlo. Vtedy sme mali veľký strach, že niečo nájdú. My sme mali priam zakázané používať pelendrek. Niektorí boli veľmi drzí, tak ani vy ste nemohli „jednať v rukavičkách“. To sa nedalo.

Prihodíte ešte nejaký zaujímavý prípad?

Prejdem na udalosť v Novákoch. Už som robil na kriminálke, dostali sme telefonát, že v Novákoch sa stal nejaký trestný čin, pravdepodobne lúpež, tak sme tam aj s technikom išli. Bola to priemstavácka slobodáreň, prí-

deme do miestnosti, kde sa to malo odohrať, hneď sme zbadali množstvo stôp po krvi. Tá sa nedá len tak jednoducho upratať. Aj na linoleu vždy vystupuje, krvné flaky sú na ňom stále. Prípad sme predbežne uzavreli s tým, že poškodený je v nemocnici, tak sme išli za ním. Zaplombovali sme bunku a že pokračovať budeme ráno. Išli sme za tým pánom do Bojníc do nemocnice s otázkami – Čo sa vám stalo? Ako sa vám to stalo? Najprv otáľal, nechcel o tom hovoriť, ale pomohol nám v tom Dr. Cmarko. Nasilu mu strhol fáče z „guliek“... Dotyčný aj poriadne vykrikoval od bolesti. Nuž a čo sa to vlastne stalo? On sa sám žiletkou vykastroval. Jedno vajíčko. A to len na základe toho, že jedna staršia pani mu povedala, že je od neho v druhom stave. On, ako starý mládenec, sa toho bál, myslel si, že keď si vyreže „varlato“, že týmto sa zbaví obvinenia, že ho to obíde. Takže ako si to urobil? Sám si ho vyrezal, hodil do žumpy, to boli jednoduché prízemné baraky, poumýval po sebe umývadlo a linoleum. Z ubytovne išiel na polikliniku peši, ale tam ani nedošiel, lebo tesne pred poliklinikou bezvládne odpadol, akoby vykrvácaný. Samozrejme, že ho hneď odviezli do nemocnice. Zaujímavé na tom bolo to, že celú bolesť pretrpel a ešte sa snažil aj po sebe poumývať „stopy“. Lebo susedia, čo bývali vedľa neho, nikto nič nepočul. Žiadny krik, buchot. Nič. Všetko bolo robené takpovediac v plnej tichosti. Toto sme sa dozvedeli pri prvom výsluchu, keď sa rozhovoril. Znova pripomeniem, kastrácie sa v živote vyskytujú, ale aby si to urobil sám a takto? To je naozaj asi jediný prípad. A že ešte porobil všetky uvedené úkony. To je takmer neskutočné, nepochopiteľné. Nakoniec to nebol žiadny trestný čin, lebo ak to sám na sebe spáchal, nemal žiadnu „asistenciu“, nebol nijaký páchatel, tak to trestným činom nie je. Po vyliečení sa za čin veľmi hanbil a Prievidzu opustil. O dieťati to vôbec nebola pravda. To bola už stará, asi 65-ročná žena, nejaká Kurucová, čo si to vlastne všetko vymyslela.

Ona si ho chcela len „nabaliť“ a on to takto nezvyklo riešil.

Alebo iný prípad.

Doktor Chovan nás zavolať, že na gynekológii má pacientku, ktorá udáva, že bola pri rieke Nitre znásilnená a že už je vo vyššom stupni tehotenstva, aby sme si ju prišli „prebrať“. Išli sme za ňou, zobrali sme ju na oddelenie a začali sme výsluch – ako to bolo, kde to pri tej rieke Nitre bolo, skrátka všetko, čo bola vtedy ochotná vypovedať. Zbadali sme, že nehovorí pravdu. Každý, kto trochu vie niečo o psychológii, zaiste hneď zbadá, že niečo nie je v poriadku. Až potom, keď sme jej pôvodné „reči“ vyvrátili, tak nám povedala, ako to vlastne bolo. Že ju skrátka od 14 rokov zneužíva otec, ktorý bol podplukovníkom a náčelníkom vo vojenských skladoch v Bystričanoch. Po vypočutí sme ju zaviezli naspäť do nemocnice a išli sme po vyšetrovaní ďalej. Traja sme sa vybrali za jej otcom. On už tušil a zaiste aj čakal, čo bude. Keď videl, že prechádzame cez hlavnú bránu, vyskočil von oknom a utekal na železničnú stanicu. Boli to len prízemné baraky, preto nebol problém s útekem. Zhodou okolností hneď aj nastúpil na vlak do Prievidze. My sme odtiaľ telefonovali do Prievidze, aby ho na stanici čakali. Aj ho chytili. Najprv nám tvrdil, že sa chcel zastreliť, ale že si to rozmyslel. Pri výsluchu sa jednoducho hneď priznal. Ženu mal o 15 rokov mladšiu, peknú, tak ani sme nepochopili, prečo to robil s dcérou. Nevedel zdôvodniť, prečo to robil. Vyhováral sa alebo zdôvodňoval – ... jednoducho, mal som takúto úchylku. Zdá sa mi, že dostal veľmi málo, vari len šesť rokov. Ako to bolo s tou jeho dcérou ďalej, či porodila, to veru neviem. Skutočne neviem. Stretol som sa s ním ešte raz, keď som už bol v civile, na mäsokombináte, on tam robil nejaké veci z ČKD Praha. Poznali sme sa, preto sa mi vyhýbal, ale potom som išiel za ním – ... reku, Vy ste ten a ten? Viem, že bol vyučený holič.

A čo fingovanie krádeže?

Tam to bolo tak, že bola nahlásená krádež vlámaním v predajni v Bojniciach. Ak išlo o potraviny, tak Fuliér tam musel byť, lebo tam sa dalo takmer vždy vypiť. Pri vlámačke vždy vedúci otvoril fľašku, keď sa to „dobro“ skončilo. Náčelník Fuliér to aj zobral ako vlámačku, ale zistený otvor bol vari len 20×25 cm. A ešte sa ani nevedelo o škode. To až potom z podniku prišli robiť inventúru a zistila sa škoda okolo 55 tisíc korún. Odhadovali sme, že by to musela byť takmer celá V3S-ka tovaru. Baranec sa na to aj hneval, že to takto pokračovalo. Nakoniec to nebola vlámačka, ale obyčajné manko.

Ešte jedna zvláštna (predstieraná?) vlámačka v Koši.

Boli sme tam traja, vraj vlámačka do reštaurácie. Vedúci tam ešte nebol a všetci traja sme išli dovnútra, ani to sme však nemali urobiť, ale stalo sa. Ako sme tak prechádzali po prevádzke, naraz Baranec zbadal na stole tužku (ceruzku), na ktorej sa prelievala tekutina a odhaľovala sa holá baba. No a ten Baranec naraz vraví – To som ešte nevidel, zoberiem si ju. Aj si ju zobral. No čo mu to len napadlo?! Potom, keď prišiel vedúci, tak nám aj sám poukazoval a vysvetlil okolnosti, ale podotkol – nič mi tu nechýba, ale chýba mi tu tužka. Keď som tu ráno bol, tak tu na stole bola tužka. Sprvoti sme nevedeli, čo robiť, keď sme vedeli, ako to s ňou „dopadlo“. Ale Baranec to hneď využil a vraví – tak ako to je, vy ste tu ráno boli, videli ste čo tu je a nezavolali ste nás? Pustil sa hneď do protiútok. A verte, všetko zostalo „nevyriešené“, vedúci už viac nič nechcel. Aj sa okolo toho krútil, ale nič, žiadnu škodu nakoniec nenahlá-

sil, žiadna škoda sa mu nepriznala. Ani žiadne odtlačky sa nenašli. Tak aká bola pravda? Keď sú vlámačky, tak vedúci prichádza prvý, lebo najlepšie pozná, čo sa v prevádzke dialo. A tento prišiel skoro po dvoch hodinách!

A čo pohlavné zneužívania a príživníctvo?

V tomto regióne, najmä v Handlovej, bolo veľa prípadov znásilnenia. Napríklad manželka spávali na posteliach a dcéra medzi nimi, a predsa došlo k zneužitiu. Manžel ju „preťahoval“ odzadu a žena tvrdila, že o tom nevedela. Nedokázal som to pochopiť, že by o tom nevedela?! Ten dostal myslím sedem rokov.

Násilné trestné činy sa začínajú príživníctvom a končia vraždou. Boli to pohlavné zneužívania, výtržnosti, bitky, lúpeže a znásilnenia. Najľahšie prípady boli napr. ak z Bane Cigeľ sme dostali udanie na ich dvadsiatich zamestnancov, že sú záhaľkári, tak to všetko boli trestné činy príživníctva.

Štatisticky najlepšie výsledky sa dosahovali v odhaľovaní násilnej trestnej činnosti. Príživníkov bolo za mesiac v Handlovej napr. 20, v Prievidzi 15, v Novákoch 10, tak to pre nás štatisticky veľmi priaznivo vychádzalo. Bolo to kvalifikované ako úspešnosť vo vyšetrovaní trestnej činnosti. Ten paragraf nám prideliť, lebo ho nemali komu dať, aj sme ho nenávideli, ale v tomto nám pomáhal. Paragraf bol veru aj zle postavený, lebo ak vyšetrovaný preukázal, že má na vkladnej knižke hoci len 150 korún, už nemohol byť obžalovaný za príživníctvo. Alebo ak povedala jeho matka, že nepovažuje svojho syna za príživníka, tak už nemohol byť z toho obžalovaný. Väčšinou to bolí tí, čo prišli sem na tzv. brigádu⁶⁹.

Iná činnosť esenbákov?

Niektorí spomedzi nich chodili na prednášky do škôl, ako preventíva. Ja som bol raz v Bojniciach na prednáške, krátko po tom, ako bola tá Lazišťanová znásilnená a tie deti sa ma len na toto vypytovali, až mi to bolo neprijemné. Ako mladý človek som sa veľmi hanbil, vraj – ako bola znásilnená, prečo bola znásilnená atď. Preto som už nikdy viac na žiadnu prednášku nešiel. Skutočne som nevedel, čo a ako mám odpovedať. Oskár Bielik bol vtedy riaditeľom školy a ten ma zachraňoval, nebol som schopný týmto deťom odpovedať.

Na záver udalosť z roku 1968.

Človek sa často vracia k spomienkam na „obrodný rok“. V tejto súvislosti spomeniem jednu udalosť, ktorej som sa osobne zúčastnil. Po vstupe vojsk Varšavskej zmluvy bol v Prahe, v ČKD, už neviem presne ktorý zjazd⁷⁰ a z Prievidze sa na ňom zúčastnil istý pán Repáš. Po návrate o priebehu zjazdu prednášal. Prvú prednášku mal v obci Koš, kde to viedol pán (vtedy samozrejme súdruh) Ľudovít Perniš.⁷¹ S druhým Pernišom, jeho bratrancom Števom, s tým, čo sme boli s Rusmi rokovať na Banskej, sme tam boli, so samopalmi, ako ochranka, aby ho náhodou nezobrali Rusi. Na druhý deň bolo ďalšie stretnutie v Chemických závodoch v Novákoch, kde sme znova boli ako ochranka so samopalmi. Dokonca sme potom v noci pred jeho domom niekoľko dní hliadkovali, teda pred činžiakom, kde býval. Neskôr pán Repáš prehodil karty a nakoniec sa stal akademikom v Slovenskej akadémii vied v Bratislave, kde bol aj predsedom akadémie. Tak sa teda stal zástancom „novej vlny“ a „zabudol“ na svoje predchádzajúce aktivity.

69 V tom čase sa uzavierali v banských podnikoch pracovné zmluvy na jeden, prípadne tri roky a týmto zamestnancom sa hovorilo, že sú brigádnici.

70 Dňa 22. 8. 1968 zasadal v pražskej továrni ČKD vo Vysočanoch XIV. mimoriadny zjazd KSČ (z 1543 riadne zvolených delegátov s a dostavilo 1219). Zjazd zvolil nový ústredný výbor (na čele s internovaným A. Dubčekom) a odsúdil okupáciu ČSSR. Na zásah G. Husáka sa na zjazde zúčastnilo necelých 10 percent delegátov zo Slovenska, čo umožnilo spochybniť jeho legitimitu.

71 Pracovník Okresného výboru KSS v Prievidzi, istý čas tajomník pre priemysel. Po roku 1989 podnikal.

Aj na to, čo rozprával na tých prednáškach. Ako sa v Prahe schovávali, lebo ten zjazd bol tajný. V tej chemickej boli živé ohlasy na jeho vystúpenie, veľa mu tleskali. Všetci boli proti komunistom, ale naraz, 90 % ich potom obrátilo karty. Aj ten Perniš. Repáša som poznal z čias, keď robil prvého námestníka Výskumného ústavu petrochémie v Novákoch. A potom postupoval „raketovou“ rýchlosťou a nakoniec získal toho akademika.⁷²

Medzičasom sa vám dostal do rúk výpis zo zložky signálneho spisu.

Ako si spomínate na udalosť, počas ktorej došlo k vyjadreniu o Brežnevovi?

Sedeli sme v Zobore (v tom čase „vychýrená“ reštaurácia a kaviareň v Prievdzi – pozn. J. S.) v trojici – Ing. Ján Lukáč (vedúci drevoskladu v nováckych baniach), Števo Nemčík (technik nováckych baní) a, samozrejme, ja. Už sme si niečo aj popili, keď si medzi nás prisadol kpt. Jozef Mihalík. Kým sme debatovali, opýtal som sa ho, že som dávno nevidel Brežneva, čo je s ním? To si pamätám aj „neská“. A on mi na to

povedal, že ani on. A ja som mu na to odpovedal, že aj tak pôjde do p... On mal však vtedy pracovnú dobu a na esenbé ho nemohli nájsť. Preto musel na druhý deň napísať zdôvodnenie, kde bol v čase kontroly. A tak napísal, že bol so mnou vo výrobni u Borku a tam že som niečo povedal a nadával. Takto vznikol záznam, ktorý na mňa viedli. V tejto otázke ma vari trikrát vypočúvali na eštbé, ale nikdy som sa k ničomu nepriznal a nikdy nič nepodpisoval. Bolo to v prítomnosti Chuťku a ešte dvoch kapitánov. Výpoveď po úpravách som

OPUSTITE REDAKCIU!

Vo štvrtok 14. júna 1990 sme dostali do redakcie *Prieboj* list, ktorý sme sa rozhodli v plnom znení, bez akýchkoľvek úprav, publikovať. Dôvod? V ostatnom čase sa na našom redakčnom stole okrem listov rozumných, upozorňujúcich na nešváry nášho okresu, schvaľujúcich našu otvorenosť, pravdivosť a kritičnosť, začínajú objavovať i také, v ktorých nechýbajú urážky redaktorov. Najmä tých, ktorí sa opovážili zasiahnuť osie hniezdo. Vieme, že zverejnením tohto listu nezamedzíme, aby niektorí, dotknutí pracovníci, na rôznych postoch, prestali takéto a podobné listy vypisovať, ale dávame ním najavo, že demokracia neznamená porušovať zákonom stanovené normy, či obyčajné ľudské zásady etiky a morálky.

Primitívne komunizmy a komunisti v redakcii „PRIEBOJ“

Nastal čas keď totalita komunistov konečne padla už začiatkom decembra 1989. Ale redaktorky v *Prieboji* do začiatku júna písali, ako keby ešte sud. Urban, Cancinger P. Mravec boli stále na vyslní. Keď do redakcii *Prieboj* napísal robotník alebo technik VPN, toto nebolo zverejnené, ale keď napísal primitívny komunista bolo to zverejnené na prvej strane. Písal som do komunistického totalitného *Prieboja* štyri krát, ani jeden môj článok nebol zverejnený, nakoľko pojednával o konkrétnych totalitných osobách.

Teraz vás žladam, aby ste do konca júna 1990 opustili redakciu *Prieboj* a hľadali si miesta v Číne alebo na Kube, tam takéto redaktorky ešte stále potrebujú. Ak sa doposiaľ to vaše totalitné svedomie neprebudilo, bude ho musieť prebudiť

verejnosť z okresu Prievdza, vyhlásením „VYSTRAŽNÉHO ŠTRAJKU“ aby už našich novinách boli redaktori, ktorí budú písať pravdu a znovu pravdu o Urbanovi, Madajovi, Bitovi, Cvancingerovi, Pekarikovi, Murarovi, Vrankovi a ďalším. Odite a nech sa za vami zatvorí zem, len tak bude na tejto planete dobre, keď všetci totalitní komunisti opustia túto krásnu krajinu, kde niet pre bláznov vrahou prenasledovateľov všetkého pokrokového miesta. Veď čo komunista to udávač. Veríme, že v krátkej dobe príde učtovaniu, kde komunisti na žuriky, kurvarne, alkohol brali peniaze a vy ste ich ako *Prieboj* v tomto podporovali, ako sa krásne na Remate prevádzali stranické školenia. Mali ste možnosť zisťovať, koľko po tomto školení bolo urobené prerušenia tehotenstva, taktiež komunistická morálka! Taktiež na Mäsokombináte riaditeľ nemusel ve-

dieť plán závodu, ale kedy majú okresní funkcionári nar. menín a pod. Prišiel do okresu jeden ruský vojak a už sa muselo dávať mäso, pri čom sa pokažde v okrese našlo 50 darmožračov komunistických to bola ta komunistická spravodlivosť.

Verím, že časopis *Prieboj* opustíte dobrovoľne a odovzdate to novínárom, ktorí budú mať všetky záruky písať pravdu a znovu pravdu.

Prepáčte mi za pravopisné chyby, nakoľko totalita mi neumožnila 21 rokov publikovať a písať pravdu.

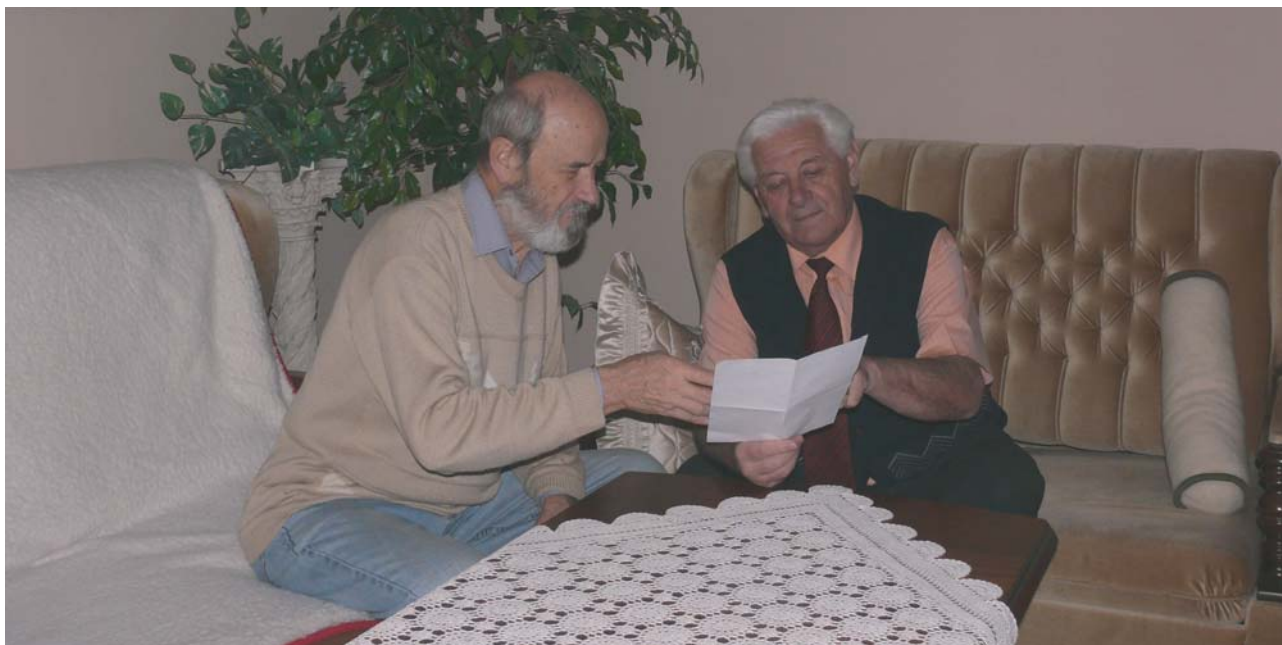
JÁN TORISKA
ul. Koncová 28
Prievdza

☉ O vyjadrenie k tomuto listu sme požiadali Okresného prokurátora v Prievdzi JUDr. Pavla BAL-LAYA: „V demokratickej spoločnosti má právo vyjadriť svoj názor každý. Osobné útoky nie sú z hľadiska zákona prípustné a za určitých, zákonom splnených podmienok, môže byť spáchaný priestupok alebo trestný čin. Túto podmienku spĺňa aj obsah publikovaného listu, v časti, ktorá sa týka slovných útokov na redakciu *Prieboj*.“

☉ Vyjadrenie redakcie *Prieboj*: Vzhľadom na túto skutočnosť, redakcia *Prieboj* oznamuje toto pododnenie z trestnej činnosti orgánom činným v trestnom konaní.“

List Jána Torišku uverejnený v regionálnych novinách *Prieboj* (27. 6. 1990) (Zdroj: *Prieboj*)

72 V zápisnici z 29. zasadnutia Predsedníctva Slovenskej akadémie vied dňa 25. 11. 1980 sa uvádza ako člen korešpondent Milan Repáš. Dostupné na internete – <http://www.elu.sav.sk/history/zalcefv.pdf> [5. 7. 2012]

Ján Sabo a Ján Toriška počas rozhovoru (Zdroj: Archív J. Saba)

podpísal, to je pravda, ale niektoré vety museli odtiaľ vyčiarknuť. Najviac ich však zaujímalo, kto bol vo výbore (KSS) v roku 1968 najaktívnejší. V tejto súvislosti som povedal, že som bol vtedy mladý príslušník a nemal som ani dostatočný politický rozhľad, tak som hovoril, že hlavnými aktérmi boli starší príslušníci, medzi nimi Ján Horn, bývalý veľký partizán. Tento sa často tvrdo vyjadroval o mladších príslušníkoch, že sa zle cítia, keď takíto sopliaci znevažujú podstatu partizánskej činnosti. Potom to bol Flóro Harmady, Števo Perniš a Jožo Mariáš. Dost' oponoval Koreň a Jano Mišovíc. Tí sa chceli stavať do pozície neutrálnych, ale bolo na nich vidieť, že skrátka zastávajú „líniu strany“.

Na mňa bol vedený tzv. signálny spis. Signálny spis sa zakladá či u Štátnej alebo Verejnej na osobu, kde už nejaké poznatky sú. Ale tento spis sa musí zrealizovať v čase šesť až osem mesiacov. S operatívnym spisom možno pokračovať aj roky, kým sa niečo nezistí. Nerozumiem tomu, že na mňa založili signálny spis a potom chceli zo mňa spraviť agenta? Keby ma boli za výrok postavili pred súd, to by som chápal,

ale prečo agenta, veď by som to v živote nebol podpísal. Lebo je veľký rozdiel, keby na to získal nejakého človeka z podniku. Ale mňa, čo som s takýmito vecami robil?! To by som nikdy nebol podpísal. A ešte ako spolupracovník ŠtB?

Zaujímavé súvislosti sa mi vynorili v tejto súvislosti. Mihalík teraz býva v Bojniciach, viem kde, lebo som mu chodil na stavbu pomáhať. Povedal by som, že sme boli skoro ako kamaráti. Toto sa udialo už po dokončení stavby, asi sa so mnou chcel nejak „vyrovnať“. (Úsmev.) Vysporiadať sa so mnou. Lenže on si chcel zachrániť svoju kožu. Aj si ju zachránil, lebo nakoniec sa stal náčelníkom kriminálky. O tom však nemal ani „šajnu“. Tam v tom čase boli aj šikovnejší ľudia ako on, ako napr. Baranec, ale najmä tí noví, mladí. Mal to tzv. za zásluhu, lebo aj na svojich kolegov donášal náčelníkovi Cvancingerovi.

Nechápem napríklad ani to, prečo sa bál do zápisu uviesť svoje meno. Veď bol orgán! Prečo by som sa bál niečo povedať, keď to vyšetrujem! Určite musel o tom vedieť, že to nie je fér. Veď v kolektíve a pri pive sa povie všeličo. A prečo uviedol, že sa

to stalo u Borku, keď to všetko bolo na inom mieste! Asi sa mu zdalo, že keď to napíše na prevádzku, bude to „hodnovernejšie“, že sa tam asi nepilo. Aj z tejto úvahy možno vysledovať, že toto celé považoval aj sám za podvod. Len sa vykrúcal. Veď spis chceli aj vyradiť. Nerozumiem ani tomu, prečo ten spis nezrušili. Veď už bolo dávno po jeho „životnosti“. Signálny spis sa zakladal aj preto, že potom ste už mali „lepšiu čiarku“, že ste na niečo prišli cestou operatívy.

Čudujem sa však, že sa im nepodarilo na mňa nasadiť nejakého agenta. Určite sa o to snažili. Verím tomu, že to skúšali. Len tak na okraj pripomeniem, že tí traja, čo ma vyšetrovali, nemali žiadne školy. SVŠ-ku, tú spravili ako každý, kto tam chodil. Ale nemali žiadnu operatívnu školu, takže v tomto boli laici – „proletári“.

Aj jeden z Chuťkových synov bol na Štátnej. Ako prvého som ho presadil do Verejnej, ale „namôjveru“, o tomto, s jeho otcom, som vtedy nemal ani tušenie. Až do dnešných dní zostal pri polícii. Robí šoféra okresnému veliteľovi.

Ďakujeme za rozhovor.

Z BÝVALÝCH KOMUNISTOV SÚ DNES SVETOOBČANIA

ROZHOVOR S HISTORIKOM MATÚŠOM KUČEROM

MARTIN LACKO

Medzi najznámejších a súčasne najplodnejších slovenských historikov 20. storočia patrí Dr. h. c. univ. prof. PhDr. Matúš Kučera, DrSc. Je zaradovaný do tzv. národného prúdu slovenskej historiografie – teda do historickej školy, pre ktorú je pojem národa stále aktuálnou kategóriou. Okrem svojho hlavného povolania, historického, sa stal známym aj ako spisovateľ, vysokoškolský pedagóg a jeden z aktivistov za obnovenie slovenskej štátnej samostatnosti v rokoch 1990 – 1992.

Matúš Kučera po gymnaziálnych štúdiách v Trenčíne a v Nitre a maturite v roku 1951 v Trenčíne nastúpil na štúdium odboru dejepis – slovenčina na vtedajšej Filozofickej fakulte (FF) Slovenskej univerzity (predtým a potom Univerzita Komenského – UK) v Bratislave. Od piateho ročníka pôsobil už iba v odbore história na vtedajšej Katedre česko-slovenských dejín Filozofickej fakulty v Bratislave, a to od roku 1956 (ako asistent) do odchodu do politiky a diplomacie v roku 1992 (ako profesor).

V roku 1989 zriadil na FF UK katedru slovenských dejín a stal sa jej vedúcim. Prednášal aj na viacerých univerzitách v zahraničí.

V roku 1992 bol najprv poslancom Federálneho zhromaždenia, potom na krátko ministrom školstva SR. V rokoch 1993 – 1998 bol veľvyslancom Slovenskej republiky (SR) v Chorvátsku, od roku 1997 i v Bosne a Hercegovine. Po návrate zo zahraničia pôsobil ako generálny riaditeľ Slovenského národného múzea (1998 – 2001). V tom istom roku nastúpil ako profesor na Katedru histórie Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, kde zotrval do roku 2009.

Matúš Kučera je prvým slovenským historikom hospodárskych a sociálnych dejín stredoveku. Je autorom desiatok vedeckých štúdií doma i v zahraničí

Matúš Kučera (Zdroj: Archív M. Lacka)

a množstva knižných prác. Za svoju vedeckú, publikačnú či popularizačnú činnosť získal viacero vysokých ocenení. Je držiteľom štátneho vyznamenania Rad Ľudovíta Štúra, II. i I. triedy.

Z najznámejších knižných prác možno spomenúť diela *Veľkomoravská ríša v obrazoch* (1966), *Slovensko po páde Veľkej Moravy* (1974), *Pater Patriae* (1981), *Postavy veľkomoravskej histórie*

(1985), *Stredoveké Slovensko* (2002) či *Novoveké Slovensko* (2004). Kniha *Postavy veľkomoravskej histórie* bola ocenená ako najlepšia kniha zo spoločenských vied na Slovensku. Patrí medzi nemnohých historikov, ktorým sa podarilo preniknúť aj do širšieho povedomia spoločnosti. Práve v tomto roku, dňa 28. októbra 2012, sa dožil okrúhleho životného jubilea – 80 rokov.

RODINNÝ PŮVOD A VOJNOVÉ POMERY

Pán profesor, mohli by ste nám krátko predstaviť svoju rodnú obec a pomery, z ktorých pochádzate?

Pochádzam z malej podhorskej obce Mojtiín. Po sociálnej stránke žilo v obci schudobnené roľnícke obyvateľstvo. Obec je 720 m nad morom, parcely boli malé a navyše neúrodné, plné kamenia. Naša rodina nemala spočiatku ani hektár pôdy. Najbohatší gazda v obci mal štyri kravy. Väčšina ľudí bola preto nútená živiť sa aj obchodom. Vzali na chrbát krošňu, do nej nabrali tovar. Pôvodne len sklo z Gápľa, ale to skoro opustili, lebo to bol zlý tovar na predaj po domoch – a prešli na textil. S tým chodili z domu do domu a s malým rabatom predávali, aby vôbec vyžili a mali dať čo deťom do úst. Aj môj otec a mama tak robili. Nakúpili vo veľkosklade u žida – obchodníka textil alebo drobnú galantériu a roznášali ho po dedinách ľuďom, alebo sa rozložili na jarmoku. Chodili na západ, na Záhorie, ale aj na východ, pod Tatry. Niekedy im to majiteľ dal aj na borg, čiže zaplatili mu až vtedy, keď predali. Týmto sa živila veľká časť dediny a hovorili tomu, že „šiel do sveta“. To bolo brané ako zamestnanie, potvrdené aj preukazom, mali na to skrátka vystavený živnostenský list. No a potom bola skupina úplne najchudobnejších, ktorí nemali žiadnu zem, len kozy. Tí chodili na tzv. výžinky. Ale niekedy chodili aj tí, čo mali kus poľa, napr. aj môj otec. Lebo nás bolo v dome až 12. My sme boli piati, strýkovi boli štyria, traja naši starkí, vrátane prababky, tetinky a pradedka. No, skrátka dosť hladných krkov na jedlo. Chodilo sa obyčajne na juh Slovenska, alebo do Rakúska či na južnú Moravu – otec chodil do Milotíc. No a títo ľudia si doniesli ako výslužku 4 – 5 vriec obilia, čím bola rodina zachránená od hladu. Takže tieto výžinky boli veľkým požehnaním pre dedinu. Doma všetci čakali, keď prídu výžinkári a na vozoch dovezú pšenicu. Potom

Mojtiín v súčasnosti (Zdroj: Obec Mojtiín)

sa tam, kde boli výžinkári, varili „šúrky“ či „mastikrúty“ a halušky z bielej múky.

Cez vojnu bol otec v Rakúsku, teda v tom čase v Nemecku. Doniesol si odtiaľ dobrý hoblík, obojručný nôž a veľké nožnice, ktoré potreboval na šitie papúč. My sme totiž nekupovali papuče, mali sme ich z vlastnej výroby. Otec aj so susedom mali kopytá a šili papuče. Nám, deťom, prešívajú podošvu – mechúrom z prasata, aby sme ich rýchle nepremáčali. Aby sme mali v čom

ísť aj do školy, lebo inak by sme museli sedieť len za pecou.

Okrem svojich rodín museli ľudia robiť žatvu a hotoviť drevo aj farárovi. My, školopovinné deti, sme zas do školy museli nosiť polienka...

U nás sa urodilo len trochu ovsa, trochu jačmeňa, čo sme si zomleli trochu na múku, trochu na krúpy, napiekli sme si taký čierny jačmenný chlieb a to bolo všetko. Veľmi horký bol ten chlieb. Preto sa piekli len také kabáčky, chlieb bol zamknutý v kredenci. A bola len fazuľová

Rodný dom v Mojtiíne (Zdroj: Archív M. Kučeru)

polievka alebo „kuková kaša“ – to boli potlačené zemiaky, do ktorých sa zamiešala varená kapusta a do toho sa dali oškvarky. No k tejto tradičnej biede sa ešte pridružili povinné vojnové odovzdávky – moja babka to volala „kontrdáv“. Na tento kontrdáv sme museli odovzdať vajcia a maslo. Neraz sme na tento účel radšej kúpili masť a tú odovzdali a vlastnú (lepšiu) sme si nechali. Teda, ak sa ju podarilo kúpiť. Ale pri všetkej tej biede to bolo krásne detstvo. Aj dnes sa mi často sníva o rodnej obci, milej mamke, otcovi a súrodencoch v chalupe...

Predpokladám, že Mojttín ako čisto slovenská obec nebola zasiahnutá maďarizáciou...

To nie. Po národnostnej stránke to bola vždy slovenská obec a po náboženskej stránke katolícka.¹ Jedine koncom Uhorska prišla jedna Maďarka ako učiteľka a aj farárom bol Maďar. Deti, čo hovorili v škole po slovensky, bili. Ale vtedy, za Uhorska, deti málo chodili do školy. Aj moja mama vravievala: „*Mne ide písanie ťažko, ja som rada, že sa podpíšem, veď som len štyri zimy chodila do školy!*“ Teda nie štyri roky, ale štyri zimy! A keď mala 14 rokov, poslali ju na roboty na majer, aby sa užívala. No, ale iné som chcel dokončiť. Tá učiteľka s farárom boli pri úradných prídeloch a nespravodlivo ich delili. Okrádali ženy. Zasahovali aj do obecnej správy a richtára prinútili, že prídelý dostával len ten, kto bol konformný s režimom, kto sa im nepáčil, tomu nedali nič. Tak po prvej svetovej vojne, keď sa vracali z frontu vyslúžilci a videli tie nespravodlivé pomery, okrádanie, čo vládlo v obci, zriadili revolučný výbor a tú učiteľku za to normálne odsúdili na smrť. Vojakov, čo boli na dovolenke doma aj so zbraňami, revolučný výbor poveril ako popravčiu čatu. Učiteľku dali k stromu a strieľali na ňu. Chceli

V matkinom náručí (Zdroj: Archív M. Kučeru)

zastreliť aj maďarského farára, no ten im ušiel. Schoval sa u richtára pod posteľ, tak mu nakoniec iba prestrieľali dvere. „Vďaka“ nim dvom sa nielenže nemohli v kostole modliť po slovensky, v škole museli po maďarsky, ale ešte ich aj okrádali, terorizovali, takže tá slovenská dedina sa vzbúrila. A ako pochopiteľný dôsledok prišla ľudová spravodlivosť...

Boli v Mojttíne aj židia?

Bol tu jeden žid, obchodník a krčmár, ale len cez prvú svetovú vojnu, potom sa kdesi stratil. Až na konci druhej svetovej vojny sa niektorí židia z Beluše u nás ukrývali. Viem, že hore u Kučmínov a u Stanov bol schovaný jeden belušský žid. Ale ten náš predvojnový bol zaujímavý. Meno už neviem, ale viem, že mal krčmu a od

1 Mojttín – podľa uhorského sčítania obyvateľstva z roku 1900 mal Mojttín (maď. Mojttény) vo vtedajšom ilavskom okrese 1052 obyvateľov z toho 1052 rím. katolíkov. Místopis a národnostní statistika obcí slovenských. Praha 1919, strana (s.) 182. Podľa sčítania z roku 1940 mal 1092 obyvateľov. Pozri Lexikon obcí Slovenskej republiky. Bratislava 1942, s. 30.

trstianskeho panstva, od zemianskej rodiny Trstianskych, čo tam mala majetky, kúpil kus smrekového lesa. Lebo u nás je väčšinou buk a iné listnáče. No a naraz len v šope, v ktorej držal petrolej, vznikol požiar, a to práve v čase, keď vietor fúkal dole, na dolný koniec, na tie šindľové strechy. Tak zhorel celý dolný koniec a v ňom aj naša chalupa – spomínala moja stará mama. My sme mali svoju horu, tak naši narezali a natesali bukové drevo, nakúpili páleného, nakopali ílovitú hlinu, zmiesili s plevami, vymazali fugy na chalupe znútra aj zvonku. My sme nemali doma drevenú dlážku, na to sme nemali, ja som až do svojich 14 rokov chodil po hlinenej dlážke. No a u tohto židovského obchodníka a krčmára bol veľmi zadĺžený jeden korheľ od Gábrišov. A ten, keď bol na smrteľnej posteli, predstavte si, priznal sa – nedalo mu svedomie – že ho ten krčmár naviedol, aby zapálil tú jeho šopu, lebo chcel predať drevo dedinčanom, ktoré kúpil od trstianskeho panstva... Tak ten iba s biedou utiekol z dediny a nikdy viac sa tam neukázal, lebo by ho boli načisto vidlami prepichli a zabili za to. Lebo vtedy na povalách aj nejaké malé deti zhoreli... Takže židovskí krčmári boli takto zapísaní v našom dedinskom povedomí, s tým nenarobíte nič. Keď sa dozviete, že niekto zapálil pol dediny len za to, aby predal drevo, čo predtým nakúpil – no čo si o tom pomyslíte?

Kedy ste si prvýkrát výraznejšie uvedomili prítomnosť vojny?

Informovanosť v našej obci bola veľmi slabá. My sme boli dedina bez elektriny. Jedno rádio bolo len v krčme, tam sa chodilo večer na správy. Čo viem, ani noviny nechodili – no keby si ich aj ktosi objednal, kto by ich dodával? Pošta u nás nebola. Do Beluše, kde bola vlaková stanica,

bolo 11 km, do Pružiny, kde bol notársky úrad 8 km. Do Beluše sa dalo ísť len vozom, autobus ešte dlho po vojne nechodil. Takže donášky pošty neboli každý deň, skôr len náhodne. Kto išiel z Beluše – poslali po ňom. Takže poštu robil skoro každý. Keď som sa raz pýtal mamy, či mám správny dátum narodenia, vraví – neboj sa – síce sme oznámenie do Pružiny na notársky úrad poslali po tom a hentom až na tretí deň, že si sa narodil, ale dátum do matriky ti napísali správny – 28. októbra. To bolo vtedy normálne. Veď kto by šiel kvôli zápisu dieťaťa do matriky taký kus cesty? Takže, to som len chcel povedať, pokiaľ ide o informovanosť – no Bohom zabudnutá dedina.

Ale samozrejme, niektoré veci sa nedali utajiť. Možno prvým takým signálom približovania sa frontu bolo bombardovanie Dubnice. No a keďže v Dubnici boli vtedy vojnoví zajatci (nútene nasadení), využili to a utiekli. Viacerí prišli do Mojtína. Koľko presne – to neviem a to už ani nik nezistí, lebo veď prechovávanie bolo trestné, s tým sa vtedy nik nechválil. Viem len, že aj k nám prišli dvaja Francúzi. Jeden bol zámočník a druhý bol profesor na obchodnej akadémii. No a pretože sa s nimi nevedel nik dohovoriť, len ja, vedel som už trochu po nemecky – aj ten profesor vedel, tak som s nimi hrával aspoň šach. Delili sme sa o tú skromnú stravu, aká bola. A keď prišli do dediny Nemci, my sme nevedeli čo s nimi. Jedno šťastie bolo, že sme mali už zabitú prasa, a potom otec čosi robil, tak sme mali veľa hoblín a stružlín. Tie boli napchané práve v tom prázdnom chlievci. Tak sme ich do toho prázdneho chlieva, do tých stružlín oboch zahrabali a čakali, kým Nemci odtiahnu. Lenže Nemci sa nezberali na odchod. Naopak, usadili sa v obci a za naším humnom si dokonca

umiestnili vysielacčku. Tak Francúzi museli ujsť, lebo sa nemohli von na oči ukázať. Jednému sa podarilo dostať na front. Ten druhý bol začas vo veži, ale potom, keď videl, že Nemci sa všade usídľujú, presťahoval sa do akejsi jaskyne u Gábrišov či u Stanov, už neviem. Tam prečkal aj front. Našli po ňom potom poobhrýzané všetky liesky v okolí. Najprv mu čosi nosili ženy, ale potom už nič, veľmi vyhladovel.

Aj sa potom ohlásili po vojne?

Ten „náš“ nám napísal po vojne, že sa dostal šťastne domov. Moju mamu som nabádal, aby si podala žiadosť o „dvestopäťdesiatpäťku“² za to – veď pravda sme ich živili, stravovali, znášali to riziko, že Nemci nám vystrieldajú rodinu – lebo tak sa to vtedy hovorilo, že kde nájdú nejakého „banditu“, toho popravia, ale mama povedala, že my sme to robili z kresťanskej lásky a ona si nijakú žiadosť nepodá... A pritom bolo dosť ľudí, ktorí by jej to potvrdili a dosvedčili.

Podhorské obce to cez vojnu nemali jednoduché – nielen Mojtín. Z jednej strany ich vyjedali partizáni, z druhej ohrozovali Nemci. Aký bol prvotný dojem z partizánov vo Vašej obci?

Strach – čo iné. Lebo však nevedelo sa čo – boli to ozbrojení ľudia, pýtali jest', pýtali piť... A my sami sme boli veľmi chudobná dedina. No a v takejto situácii, keď ste sami toho chleba nemali a ešte prišli aj partizáni a museli ste sa s nimi deliť – to boli veľké obete... Ani v našej rodine nebolo chleba nazvyš. Moja stará mama z matrinej strany, Čepáková, upiekla vždy v trúbe v plechu ten hranatý bochník a partizáni čakali: „Stará mama, máš?“ „Mám...“ Vzali a odišli. Takže týmto činom to bola veľká obeta. Ale inak sa o partizánoch

2 Zákon číslo (č.) 255/1946 Zb. z 19. decembra 1946 definoval odbojára a týmto priznal značné výhody spoločenského či materiálneho charakteru. Odbojármi mali napr. zvýšenú penziu, z práce mohli byť prepustení len po schválení Okresným národným výborom – ONV, prednostne dostávali zamestnanie, byty, ich deti boli prednostne prijímané na školy či iné výhody. Osvedčenia o odboji boli navyše dedičné. Zákon č. 255 je platný aj dnes.

hovorilo veľmi málo. Môj otec bol zvedavý, čo si pamätám, jedine na Rusov, akí budú, keď prídu, lebo sa rozprávalo, akí sú to „neľudia“ a neviem čo... A ja som tam počúval. No viem, že jedna partizánska skupina bola v našich horách, na pomedzí Mojštína a trstianskeho panstva. Trstene... Bolo to zo severozápadnej časti nášho chotáru. Partizáni tam mali bunkre a takú základňu. Nejako sa to ale prezradilo a Nemci ich tam obkľúčili a zmasakrovali. Potom sa správa doniesla do dediny. Tak potom tam išlo pár našich občanov – medzi nimi aj môj otec – na čele s farárom – pochovať tie obeť. Tak ich tam aj našli, ale prekvapili ich pri tom Nemci. Potom mali z toho zle-nedobre. Považovali ich totiž za pomocníkov partizánov. Otec spomínal, že by ich tam aj postrelili nebyť toho, že farár Ignác Hrubý vedel dobre po nemecky. On im vysvetlil, že ľudia, čo sú tam s ním, nie sú žiadni partizáni, ale poriadni občania a navyše kresťania. A ako riadni kresťania ideme pochovať iných ľudí, že aj to boli kresťania. Tak sa to vyšetrilo a našťastie sa z tej cesty vrátili. Toto bolo ešte nejaké v jeseni 1944.

Potom, čo viem, dvoch Nemcov partizáni zajali. Vypočúvali ich v hornej krčme a potom ich zastrelili. Ale nepochovali ich. Ich telá sme našli potom na jar, keď sme ako deti pásli kravy...

Na prítomnosť partizánov sme doplácali aj inak. Ako „partizánska obec“ sme nedostávali niektoré prídelky – napríklad múku a fajčivo. Ale najväčšie nebezpečenstvo bolo, že Nemci robili razie. Dva razy prišli na autách, prvýkrát chlapov zavreli do školy, aby medzitým mohli hľadať zbrane. A sľúbili vypálenie obce, ak nejaké nájdú – plameňometmi. Starostom, presnejšie vládnym komisárom, bol vtedy starý Martinisko. (Aj mu ostala prezývka „komisár“). Tento, musím povedať, s veľkou vážnosťou a vážnosťou „prikryval“ našu dedinu

v tomto nebezpečnom čase. Lebo veď postaviť sa pred skupinu ozbrojených Nemcov, vyhlásiť, že v dedine nie sú žiadne zbrane – pričom jeho držali ako rukojemníka – to chcelo odvahu a guráž. A pritom zbrane tam boli. Ale našťastie ich nenašli.

Prvý raz to starosta vážou osobnosti ešte uhral. Druhýkrát, keď Nemci prišli, chlapi už nečakali a utiekli rovno do hory. To už Nemci po nich naostro strieľali. Vtedy šlo o to, že chlapi mali narukovať a nenarukovali, tak dedinu zato prepadli Nemci. Bolo to v zime, bol som vtedy u Čepákov, u babky. Na stráni, cez ktorú utekali chlapi do hôr, ich mali Nemci ako na dlani. Jeden škulavý Nemeck si založil guľomet na siahovicu dreva a zastreloval sa na tých našich chlapov. No oni boli väčšinou už skúsení z vojny, tak pobežovali od hrobli k hrobli. A keďže v našom chotári bola strašne kamenistá pôda, tak na každej roli boli aj 3 – 4 hrobli kameňa. Vysoké či široké aj dva metre. Lebo ten kameň sa tam neprestajne ukladal, nik ho neodvážal a len naokolo toho sa oralo. Tak oni z jednej k druhej skákali a ja som mal vtedy strašný strach, lebo aj môj otec bol medzi nimi. Ten trpelo, aby ho nezasiahol... Našťastie nikoho netrafil. Takže my ako deti sme to vtedy veľmi intenzívne vnímali, to vojnové nepriateľstvo – my sme sa aj hrali na partizánov a Nemcov.

Podhorské obce sa pritom koncom vojny stávali obľúbenou záchytnou destináciou pre mnohé rodiny z veľkých miest, ktoré si mysleli, že práve tam v pokoji prečkajú front...

To je ten paradox, že naša malá dedina nebola veru pokojná. Od leta 1944 tam prichádzalo hodne všelijakých rodín – napr. z Trenčína, od Nitry, z Iregu³, evakuanti – čo si mysleli, že tam prežijú pokojnú vojnu, že sme hádam jediná Bohom zastrčená dedinka, kadiaľ nepôjde žiadny front.

Tak si našli ubytovanie a platili si ho. No a u nás bol nakoniec dva či tri týždne ťažký front... Lebo hore, v Strážovských vrchoch na Javorine, sa zakopali Nemci. Z druhej strany, od Zliechova, útočili Rumuni. Rumuni delami prestreľovali líniu a zhora, z vybudovaných guľometných hniezd ich zas ostreľovali Nemci, nepustili ich ďalej. Preto sa Rumuni hore tým prudkým svahom – dnes je tam, na opačnej strane, lyžiarsky vlek – nemohli nijako dostať. Ale museli mať aj Rumuni dobré delostrelectvo, lebo ich nakoniec trafili a vyhnali. Ale to im prišli na pomoc aj Rusi.

Inak, mali sme aj my šťastie, lebo okolo nášho domu padlo dobrých 6 – 7 delostreleckých granátov, po ktorých ostali veľké krátery. Raz tá delostrelecká paľba zastihla aj mňa s bratom, za našou starou chalupou – len čo som ho strhol pod voz, ľahli sme si a okolo nás to len tak sekalo konáre jabloní... Už sme boli vycvičení – mali sme to v uchu, ako to pískalo. Potom, ľudia sa báli aj o svoj majetok. Čo mali cennejšie veci, zakopávali si ich. My sme mali šatstvo, ale i nejaké potraviny, zakopané na humne. Niektorí mali zas veci v hnoji. Ale Nemci to využili a chodili rabovať. S takými dlhými tyčami, bodákmi pichali a hľadali, kde to je, a niektorým to aj veru našli a pobrali...

My sme mali vo svahu kamennú pivnicu s betónovým „deklom“ – tam bola schovaná nielen naša rodina, ale aj susedia. Navyše, náš otec urobil na dvore bunker. Bol postavený do „L“; vykopal veľkú jamu, čo sme mali siahovice dreva, tými spevnil steny toho bunkra – riadnu vojenskú zemľanku nám urobil. A chudák – sám ho nikdy nevyužil, keď išiel front, ostal vonku...

Koniec vojny zasiahol vašu rodinu obzvlášť tragicky...

Z celej obce padli iba dvaja ľudia – môj otec a ešte jeden. To

Otec Matúša Kučeru – Štefan Kučera (1905 – 1945) (Zdroj: Archív M. Kučeru)

bolo tak. Náš sused Cyril sa vrátil z frontu a doviedol dva maďarské ťažné kone – lebo Maďari⁴ tak utkali, že nechali kone aj s kanónom. No a pár dní boli u nás v maštali a otec sa už nemohol dočkať – lebo my sme dovtedy nemali kone, tak mu boli ohromne vzácne. A potom, živili sme ich z nášho futra, a veru už z ostatného. Išla už jar, tak otec hovorí: „*Však dneska už nestrieľajú! Pod', aspoň hnoj vyvezieme!*“ Tak naložil hnoj a viezol ho na roľu. A za dedinou – či už to boli Nemci alebo Rusi neviem, ale zdá sa mi, že to bolo v tej obojstrannej, všeobecnej

prestrelke – dopadla mína a práve na neho, na chudáka... Nemeckí lekári ho potom ešte preniesli do pivnice u Žemlu – tam som sa s ním bol aj rozlúčiť. Vedel chudák, že je s ním už zle, že zomiera, aj nemeckí lekári povedali, že mu už niet pomoci. Prosil ešte môjho strýka, aby sa o nás postaral... Tam, v náručí mojej mamy aj zomrel... Ťažko sme to znášali. Aj som veru dlho opatroval tú črepinu, ktorá ho prestrelila. Čiže, my sme koniec vojny – keď všetci strašne oslavovali – my sme ho mali tragický.

Moja mama z toho všetkého dostala nervový šok. Ochorela, ľahla

a skoro rok bola na posteli. Ja som mal 12 a pol roka, brat 8, sestra 5 rokov... A ostali sme prakticky len so starou mamou...

Stretli ste sa aj so sovietskymi vojakmi?

Rusov som osobne videl až v deň, keď zabilo otca, keď od nás definitívne odišiel front. Zdržali sa tu len pár hodín. Bol som sa pozrieť pri krčme na ich poľnú kuchyňu, kde si varili obed. Taká vára – dali zemiaky, do toho nakrájali slaninu a na to mlieko – ja som sa čudoval, ako to môžu jesť a potom to rozdávali a jedli. Nemci tu nechali všetko a utkali. Na doline ostali aj maďarské oddiely, ktoré ich sprevádzali. Maďarskí vojaci u nás v dedine neboli, iba na doline, no zato dole v mlyne u nás boli Vlasovci.

Inak, musím povedať, že keď vojská z našej obce odišli, zhoršila sa bezpečnostná situácia. Bolo to také obdobie istého bezvládia. Napríklad zo Zliechova začali chodiť také ozbrojené bandy a tie sa snažili ísť kradnúť do dediny. Tak si dedina sama zorganizovala takú domobranu – aj môj ujček dostal flintu – a v noci mávali strážu. A bývali prestrelky za dedinou, čo zahánali tých, ktorí chceli ísť rabovať. Takže kým sa nenastolila štátna moc, v horách to bolo všelijaké.

Potom, u nás v obci a na okolí ostalo strašné množstvo zbraní. Len my sme mali dva guľomety, dve pušky, patróny – no nechceli sme byť horší ako ostatné rodiny! A potom sme ako chlapani to strelivo v priekope odpaľovali a robili pri tom „ram-pál“... U nás v dedine to našťastie nikoho nezabilo, ale ostali potrhane ruky, hore u Gabrišov – dvaja, traja mali odtrhnuté prsty. My sme potom išli dole na dolinu pozrieť. Ja som dal patrón do osky na voze – zobral som klinec, kladivko a buchol... Roztrhlo ju. K tomu som sa ale nikdy nepriznal, lebo železná oska bola

4 Maďarská armáda bojovala po boku nemeckej armády na území Slovenska do úplného konca vojny.

drahá. Na doline bol potom opustený maďarský kanón – ten sme chodili rabovať, sklíčka z neho odlamovali a podobne. Mali sme s bratom jednu dobrú pištoľ, devinu – aj plno patrónov – a ešte dlho po fronte sme s ňou chodili strieľať. Aj sme ju mali dlho na povale, ale dobre ošetrenú, zabalenú v mastnej handre – ale nám ju mama našla a zlikvidovala... Tak keď boli výzvy na odovzdávanie, aspoň som nemusel nič odovzdávať...

Ako to bolo v rodnej obci počas 1. SR po stránke politickej? Komunisti boli v obci? Prípadne nejaký ilegálny revolučný výbor?

Nie, nie, vôbec... To až po fronte sa niektorí kasali, že boli komunisti. Ale vtedy, cez vojnu, že by to o niekom bolo známe, že by nejakú činnosť robil – to vôbec nie. Inak z tých dobových politických organizácií – formálne bol síce založený oddiel Hlinkovej mládeže aj Hlinkovej gardy, ale prakticky žiadnu činnosť nevyvíjali. Čo viem, v Pohotovostných oddieloch Hlinkovej gardy (POHG) bol z obce iba jeden chlap a potom bol za to aj súdený.

chúďa dávate? Nikam nepôjde!“ Tak to zatrhla a až o rok neskôr som nastúpil. Z piatej triedy ľudovej školy, v roku 1943, k piaristom do Trenčína. Ja som vtedy nielenže prvý raz cestoval vlakom, ale vlak som prvýkrát videl! Keď v Beluši prihrmel na stanicu, ja som sa otcovi doslova vytrhol z rúk a vystrašený som utiekol. Nakoniec ma úspešne priviedol k tým piaristom. Tam – mestskí chlapi, frajeri v kožených nohaviciach a ja som sa tam cítil ubitý, taký chudáčik... Písomné pohovory som urobil a to bolo hlavné. Pán učiteľ Ivanič a otec boli celí bez seba, že „*ten chlapec urobil pohovory*“... Tak sme išli za to do reštaurácie – ja som bol vtedy prvýkrát v reštaurácii – jedli sme z takých polených misiek – no a potom ma otec ešte zobral do cukrárne. Kúpil mi, to nezabudnem, dva zákusky a ja som si vtedy myslel, že skrachujeme!

Dostal som sa do internátu do konviktu k piaristom. Provinciálom bol vtedy páter Jozef Branecký, ten ma aj učil dejepis. Piaristi boli veľmi zvláštna rehoľa. Nebola to rehoľa, ktorá by žila zo svojho rehoľného

„portfólia“, ale každý piaristický učiteľ mal vtedy absolvovanú štátnu vysokú školu. Keď pán provinciál Branecký kázal – to bola história! Obyčajní Trenčania chodili a s otvorenými ústami počúvali jeho kázne o tom, ako mor zachvátil Trenčín, o dejinách trenčianskeho hradu... A ešte k tomu s tým jeho záhoráckym dialektom. My sme vtedy pánu provinciálovi miništrovali. U piaristov bolo veľmi fajn, to bola veľmi dobrá rehoľa – ale prísna. No pritom tolerantná. K nám chodili nielen katolíci, ale aj evanjelici a židia. Kto si myslí, že to bolo nejaké špeciálne katolícke gymnázium, veľmi sa mylí.

Aj sociálne sme tam boli veľmi heterogénna spoločnosť. No Branecký bol veľmi férový chlap, ktorý bral všetkých rovnako a o svojich študentov skutočne dbal. Mal sociálne cítenie. Keď nám raz dali kuchárky zlú kašu a my sme na protest búchali lyžičkami, prišiel osobne a rozkázal: „*Uvarte im klobásky!*“ Aj tak bolo. Keď mu dovezli zo Skalice víno, od sextánov vyššie – menších nebral – pribral pomôcť gúľať sudy a dal im aj trochu vypiť...

NA PIARISTICKOM A ŠTÁTNYM GYMNAZIU V TRENČÍNE (1943 – 1951)

Ako ste sa dostali na štúdiá?

Ako som už spomínal, my sme boli chudobní dedinskí chlapi, ktorí doma okrem Svätovojeťského kalendára nemali žiadnu inú knižku. My sme ani nemohli byť veľmi rozhladení. Témy o živote a politike sme počúvali len vtedy, keď večer po robote naši otcovia zasadli u Kupcových a politizovali. S nastrčeným uchom som počúval. Ale náš učiteľ Mitterpach sa poznal s mojím otcom – zakladali spolu Potravinové družstvo – a ten mu raz hovorí: „*Daj toho syna študovať! Chlapec je veľmi talentovaný!*“ Tak otec povedal, že dobre, že to skúsime... Kúpili mi veľký kabát a keď ma v ňom stará mama uvidela, rezolútne zahlásila: „*Kam to*

Piaristické gymnázium a konvikt v Trenčíne (1942) (Zdroj: Archív V. Brabenca)

Práve keď som nastúpil, vydal knižku *Z tisícročia* a zároveň dal súťaž: Kto dobre zreprodukuje niektorú z jeho povestí z tejto knihy, dostane striebornú desaťkorunáčku s Tisom. A ja som dostal dve! Bol som s ním aj na hrade, keď sme kopali poklady Matúša Čáka Trenčianskeho. Takže s pánom provinciálom sme vychádzali viac ako dobre. A ešte jedna dôležitá vec, ktorá ma ovplyvnila na celý život. Bol som u piaristov knihovníkom v internáte. Do knižnice nám vtedy chodili knihy z Matice slovenskej. Ako knihovník som mal privilégium, že som ich mal v rukách prvý, prvý som otváral tie zásielky. A aj som ich čítal. Takže už u piaristov som mal prečítanú slovenskú klasiku, celú Hviezdoslavovu knižnicu. A potom, od profesorky Agnesy Sedlákovej, som zas získal lásku k českej literatúre, ktorú mám podnes...

Branecký bol vtedy asi najväčšou autoritou v Trenčíne...

Určite. Lebo bol mravnou autoritou, bol známym historikom, ale najmä spisovateľom – mal za sebou niekoľko kníh – najmä románov, ktoré sa čítali.

Politicky sa neexponoval?

Nie, to nemôžem povedať. On bol slovenskoštátnej orientácie, ale nedával to nejako príliš najavo. To už pán opát Rudolf Misz, ktorý bol predtým starostom, to dával najavo viac. Ale Trenčín ako taký bol vždy proslovenského, prokatolíckeho zmýšľania.

Boli ste ako gymnazisti aj v Hlinkovej mládeži?

Na gymnáziu sme všetci vstúpili do Hlinkovej mládeže.

Povinne? To kázal Branecký?

Nie, skôr spontánne. Nejaký Hajdúch to organizoval a my sme sa prihlásili celá trieda. Dali nám čiapky, že sa budeme hrať na vojakov. Ale to bolo všetko. Ja sa nepamätám na žiadnu politickú akciu Hlinkovej mládeže. Bolo to skôr také čosi ako náhrada skautov, aby jednoducho mládež nemala čas na lumpárne. To rozumní

Piaristický provinciál Jozef Branecký (1942)
(Zdroj: Archív V. Brabenca)

ľudia vymysleli. My mladí sme v tom vtedy nevideli žiadne politikum a ako vravím, u nás v škole ani nič také nebolo.

V polroku druhej triedy gymnázia nás všetkých rozpustili, lebo sa blížil front. Vtedy bola krutá zima, 11 km som šiel peši z Beluše do Mojtína po tej našej doline, snehu bolo takmer po pás. A keď sova zahúkala na hornom brale, už som si myslel od strachu, že tam ostanem. Tak som

bol pár mesiacov doma. No a v apríli 1945 po smrti otca vyvstala otázka, čo ďalej. Moja dobrá a múdra mama hovorí: „Ty môj Matúš, ty sa len choď učiť, aby z teba niečo bolo! Zabaľte mu do kufríka bielizeň a nech ide!“ Tak som po polroku odišiel do tretej triedy gymnázia. S kufríkom v ruke, že budem pokračovať v štúdiu. Do tretej, lebo za druhú triedu sme dostali vysvedčenia automaticky. Ujal sa ma znova pán provinciál Branecký. Ale to bola už nová politická situácia. Obnovilo sa Československo, na koni boli komunisti. V roku 1946 boli voľby. Pri internáte a po meste sme lepili plagátky s nápisom „*Voľte číslo 2*“ – to bola Demokratická strana. Po výkladoch, no všade, kam sa dalo. Učň od pekárov, meno už neviem, po nás aj striedal pištoľou, ten nás nemal rád, keďže sme všetci boli za demokratov... Komunisti mali číslo 3, sociálni demokrati – Strana práce zas č. 1.

No a onedlho prišiel „vítazný február“. My, piaristi, sme o tom ani poriadne nevedeli, len čo sme v rádiu od Urbánkovej z papiernictva na námestí počúvali, čo sa deje. Vedeli sme, čo je január, ale nevedeli sme, čo je február. Až keď prišli „zmeny“. Naše piaristické gymnázium jednoducho zrušili. Spravili z neho Druhé štátne gymnázium a za riaditeľa dosadili jedného evanjelika, prof. Zaťoviča, bývalého člena Sokola, československy orientovaného, ale inak seriózneho chlapa. Gymnázium sa čiastočne zmenilo.

V tom čase tu boli dosť protičeské nálady. Napríklad, práve v roku 1946 sa prisťahovala do Trenčína manželkina rodina.⁵ Z Moravy, zo Zlína. Jej otec prišiel na pozvanie povereníctva

5 Doc. PhDr. Květoslava Kučerová, CSc. (1935, Zlín) – absolvovala gymnaziálne štúdiá v Trenčíne, v Žiline a v Bratislave (1953), potom FF UK odbor klasická filológia – história (1958). V rokoch 1961 – 1982 pracovala v Ústave dejín európskych socialistických krajín, z toho šesť rokov ako zástupkyňa riaditeľa. V ďalších rokoch prednášala latinčinu na FaF i FF UK. Súčasne vedecky skúmala staršie všeobecné dejiny so zameraním na migráciu Chorvátov na Slovensko a etnické zmeny v strednej Európe v 16. až 20. storočí. Viedla oddelenie starších všeobecných dejín na FF UK. Je autorkou monografií „Chorváti a Srbi v strednej Európe“ a „Chorváti v strednej Európe“ (v zahraničí) a množstva vedeckých publikácií doma i v zahraničí. Je jediným slovenským historikom, ktorý má osobitné heslo v chorvátskej národnej encyklopédii. V roku 1993 habilitovala na univerzite v Brne. Prednášala na oddelení slovenského jazyka na univerzite v Záhrebe 1993 – 1998 a ako hosťujúci profesor na univerzite v Osijeku. Od roku 1993 je na dôchodku.

vnútra ako expert – baťovec a do obnovy viedol žilinskú a po nej aj trenčiansku textilku. No a trenčianski spolužiaci ich privítali s tým, že „Česi, prišli ste nás vyžierat!“ A niečo na tom bolo, lebo oni sami videli, že životná úroveň bola u nás vtedy vyššia ako u nich. Ona napríklad až na Slovensku prvýkrát jedla čokoládu... Pritom, v porovnaní so Slovenským štátom sa hospodárska situácia po vojne zhoršila. Ako študenti sme to cítili na sebe, aj hladní sme veru často bývali. Pán provinciál Branecký už nechoval svine, kuchyňa pre študentov bola horšia. Najlepšie bol na tom ten, kto dostával od rodičov chlieb, slaninu alebo aspoň marmeládu. A my ostatní sme veru chodili spať vyhladovaní.

Nebol Branecký po vojne perzekvovaný?

Bol odstavený, ale nie perzekvovaný. Lebo on mal takú veľkú autoritu medzi Trenčanmi, že si na neho ani komunisti nestážovali. Nechali mu jednu izbičku pri gymnáziu.

Po vojne sa Trenčín začal viac deliť na katolíkov a evanjelikov. Trenčín samotný bol viac katolícky, ale dediny okolo boli evanjelické. No a po Februári 1948 luteránske dediny a rodiny vtiahli do Trenčína a ovládli ho. „Rozparcelovali“ si ho.

V kvarte som zažil šok – prestal som dostávať štipendium. Dovtedy som dostával 500 Korún československých (Kčs) na mesiac. Moja žiadosť sa kdesi stratila. Pán provinciál Branecký bol kvôli tomu až na poverenictve v Bratislave – no ale stratila sa. A ja som mal kvôli tomu ukončiť školu. To bol pre mňa nekonečný šok... Ale vyriešil to náš katechéta dr. Vršanský, profesor práva a teológie a skvelý katechéta. K nemu na náboženstvo chodili luteráni, židia aj neveriaci – no všetci. Perfektne skúšal a úžasne s nami debatoval. No a tento fantastický človek raz otvoril peňaženku, dal mi 500 korún a hovorí: „Choď si vyplatiť internát!“ A každý mesiac za mnou prišiel a tú 500-ku mi dal, takže ja som prežil

Maturant Matúš Kučera (Zdroj: Archív M. Kučeru)

až do konca ročníka. Rád by som sa mu za to poďakoval aj dnes – ak by sa dalo...

Potom bola otázka, kam ďalej. Môj krajan Tóno Suchár mi hovorí: „Ja to viem od mamy a od pána farára – môžeš ísť so mnou do malého seminára! Stačí ti duchna, pyžamo a stravné listky!“ Budeš chodiť do štátneho gymnázia a po maturite sa rozhodneš, či chceš ísť na teológiu alebo nie. Jedine musíš nosiť ten kolárik a nesmieš za babami chodiť. Moja mama bola celá nadšená, že z nás budú farári! A mojej manželke ešte dlho potom vyčítala, že vraj ma „odviedla“ od kňazstva.

Tak som prišiel do malého seminára do Nítry. Správcom internátu bol

Msgr. Magnušek. To bol feldwébel, akého som dávno nevidel, ale inak tam boli rozumní ľudia. Na spoved' som chodil k d. p. Šafárovi a ten mi po roku a pol vraví, aby som to vzdal, lebo sa nehodím na kňaza, že nemám v sebe kňazskú pokoru. To bol múdry spovedník. A dobre ma aj odhadol. Lebo aj som myslel na tie dievčence, a vôbec, cítil som, že to nie je pre mňa. Mával som tam veru aj depresie, cítil som sa tam ako človek hrozne zatvorený až zdeptaný.

Kasárenský systém...

Hej. Ohradený múrmi... Do školy v dvojiciach, zo školy v dvojiciach. Knižnica úbohá... Na stravu sme chodili kolektívne cez ulicu k boho-

slovcom do veľkého seminára. Inak povinné štúdium pri tých dlhých stoloch, spávanie v kasárenskej izbe na slamníkoch.

Predpokladám, že túto kapitolu života ste si neskôr v životopisoch neuvádzali...

To máte pravdu, to tam nenájdete. No ale po februári 1948 ten seminár zrušili. Tým činom aj ja som mal „vítazný február“. Do septimy som odišiel späť do Trenčína. V roku 1949 to bolo. A môžem povedať, že moje trenčianske gymnázium sa ku mne zachovalo korektne až milostivo. Ale to som chcel ešte dodať – čo sa v dobe komunizmu a komunistického výkladu dejín nepriznalo – že nebyť ochranných krídel cirkvi, kopa chudobných slovenských chlapcov by nikdy nedostala vzdelanie. Lebo na to nemali prostriedky! Bez toho, že by katolícka cirkev nezriadila internáty a konvikty pre chudobných, nebola by vyrástla ani veľká časť slovenskej inteligencie. A týmto cirkev plnila i veľkú humanitárnu funkciu. Veď ja sám som sa až triasol, aby som mohol ďalej študovať v tej kvarte! Ja som nemohol spať, bál som sa, že sa začnem pocikávať z tohto strachu, že sa budem musieť vrátiť domov, do tej chudoby! Mama pre mňa nič nemala, ja som pre ňu nič nemal – čo ja reku budem bez tej školy robiť!? Brigádovať? Z toho nášho majetku sme nevyžili. Krava – životel'ka, muškáty za oknom a doma chudoba. Mama chodila a robila, kde sa dalo – kuchárku na Priehrade mládeže, upratovačku, čo našla. Obuť sme si nemali poriadne čo, po topánky nám mama chodila až kdesi k Všetínu. Brat začínal učňovskú školu, sestra do dievčenskej – no umenie prežiť v tej krutej povojnovej dobe.

Tak som sa vrátil do 7. triedy gymnázia. Podelili nás na triedy humanistické a triedy technické. No a v 7. triede nám zrušili Druhé štátne gymnázium a do 8. triedy gymnázia sme tak išli do Prvého štátneho. Gymnázia spojili. Riaditeľom sa stal starý Vikár, silný komunista, ktorý

neprestajne nadával na katolíkov. Neskôr však aj na luteránov. Bol to typ starého ateistu.

Dokedy ste sa na gymnáziu modlievali?

Kým bolo piaristické.

Maturita po zväzacky

V roku 1951 sme maturovali. To bola prvá maturita v zväzackých košeliach. Príprava bola komplikovaná. Prišli nové otázky na maturitu, zmenili sa otázky zo slovenčiny. Prišiel úplne nový predmet – politická výchova. Profesori boli vystrašení možno viac ako my a sami sa začali pripravovať. Ja som nebol vyznamenaný, lebo mám dve dvojky. Prvú z prírodných vied. Lebo som sa odvážil trochu kritizovať Oparinovu teóriu vzniku života. Ja som ju predstavil, ako sa tie častice zhlučovali, ako podľa nej vznikol život – žiaden Pán Boh – to všetko sa dalo vysvetliť, len nábožensky zaostalí ľudia potrebujú Boha... Tak to bolo podávané. No a my sme predsa boli kresťanský založení. Tak som na konci odpovede povedal, že k nej mám len jednu výhradu. Že akú, stf'pla komisia. „*Je to teória, pre overenie ktorej chýba jeden faktor, a to čas...*“ Nastalo zhrozenie. Ten prírodovedec, to bol predseda strany na gymnáziu, ten trval na dvojke. Aj z politických vied som dostal dvojku.

Ktoré predmety boli povinné?

U nás v humanitných triedach slovenčina, ruština, latina. U reálkárov matematika a tuším geometria a prírodopis. No a samozrejme, pre všetkých politické vedy. Pričom bol predpis, že ak má niekto z politických vied dvojku, nemôže byť vyznamenaný. Keby bola dvojka z iného predmetu, tak človek mohol byť vyznamenaný. Ale politické vedy boli nadradené iným predmetom. A ešte čosi. Nielenže sme boli prvý ročník, ktorý maturoval v modrých košeliach, ale nám na dôvažok zakázali aj stužkovú. Že je to buržoázny prežitok. Tak sme si spravili tajnú

stužkovú. Dohovorili sme sa so školníkom a tajne ju spravili v jednej miestnosti. Do druhej v noci som sa staral o spolužiakov, kriesil ich, napájal, ale potom som nejako poľavil. Do internátu som prišiel, po pamäti si odrátal svoju – štvrtú – posteľ v rade – ľahol som si a zaspal. Ale stala sa chyba. Na druhý deň mi povedali, že som si ľahol na posteľ jedného primána. O poschodie nižšie. Takže posteľ som trafil, ale poschodie nie.

ŠTÚDIUM NA FILOZOFICKEJ FAKULTE UK V BRATISLAVE (1951 – 1956)

Po maturite vyvstala otázka - kam ďalej. Väčšina spolužiakov chcela na medicínu. Ja som sa považoval za dieťa prírody, a tak som uvažoval o Lesníckej fakulte vo Zvolene. No nakoniec kdesi v podhubí u mňa zvíťazil dejepis. Počul som, že na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave sa študuje dejepis. Solídny odborom sa mi zdala slovenčina – dejepis. Tak som si zapísal slovenčinu – dejepis. Vtedy sa človek zapísal, dostal index a študoval.

Prečo práve dejepis?

Bol som odchovaný pánom provinciálom Braneckým a historizmom trenčianskeho gymnázia. Takže tá myšlienka Braneckého, „*jak sú dejiny pekné, jak je história zaujímavá*“, u mňa zvíťazila. Keď som začal študovať, práve sa menil zabehnutý študijný poriadok. Ten nový sa odvíjal od centrálného učebného plánu, ktorý prišiel z Prahy. A bol veľmi čudný. Na humanitných odboroch sme mali v rokoch 1951 – 1956 až 14 či 16 hodín marxizmu-leninizmu týždenne.

To je dnes plný úväzok pedagóga na vysokej škole...

Áno. A z jedného a druhého odboru po šesť hodín. Keď si tomu prirátame kopu škrtov, tak reálne sme z tých našich predmetov mali veľmi málo. Lebo možno polovica predmetov – škrt – a bolo. Docent Ján

Dekan neprednášal – mal mať dve prednášky, doc. Dubnickému – pre zaneprázdnenosť – škrtili všetko, aj niektorým ďalším. Starí kvalitní profesori jeden za druhým odchádzali, presnejšie – boli odídění. Takto odišli profesori Svätopluk Štúr, Daniel Rapant, Juraj Čečetka, Ján Paulíny, Vojtech Ondrouch... Skrátka, nastali obrovské zmeny. Ja som počúval len dialektický a historický materializmus od prof. Siráckeho, Kvasničkove *Dejiny VKS(b)*,⁶ Šefránkove dejiny Komunistickej strany Československa (KSC). Zo všetkého bola týždenná dvojhodinová prednáška, z VKS(b) dokonca trojhodinová a k tomu semináre. Kvasnička nám prednášal aj spoločný predmet s názvom „10 Stalinských úderov“ – také kapitoly z dejín VKS(b). Bývalo to v studenej, nevykúrenej aule. Pre nás to bolo, čo prednáška, to úder. Ja som myslel, že zhynieme ako Nemci pri Stalingrade. K tomu ešte vyčlenené presné strany z diel klasikov marx-leninizmu, ku ktorým sme museli robiť konspekty. A niektorí boli na nás veľmi tvrdí. Napríklad prof. Július Šefránek. Na históriu a filozofiu dávali prednášať samé vyššie stranické kádre. Šefránek bol bývalý tajomník Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS) a potom ÚV KSC, akademik Ladislav Szánto, potom prof. Andrej Sirácky, bývalý DAV-ista. Čiže to ovzdušie bolo zvláštne. Profesori odchádzali a my sme v učebnom pláne dostali tzv. prehľady, oficiálne sa to volalo kurzy. A tie prednášali často začínajúci asistenti. Ba niekedy prednášali aj nedokončení štvrtáci. Jednoducho, nemali vtedy kádre. No ale nám bolo ľúto našich profesorov, ktorí boli hrozne vystrašení. Oni nemali pôdu pod nohami, nevedeli čo s nimi bude. Napr. profesor Branislav Varsik – bol dekanom fakulty za Slovenského štátu, tak nevedel, či ho práve to nepochová. Mal tri deti, žena nikdy

nerobila, bál sa o existenciu prakticky každý deň. Keď sa vyberalo na SČSSP⁷ a iní dávali po 50 korún, tak on dal 500. Zo strachu.

V Čechách už mali preložené niektoré gymnaziálne učebnice z ruštiny, napr. Kosminského starovek, stredovek a pod. – tak oni, starí profesori, prednášali z týchto sovietskych stredoškolských podkladov... No ale my sme mali finty, ako im otvoriť ústa. Na seminári sme im položili otázku, o ktorej sme vedeli, že ich „naštartuje“. Profesora Húš-

Pomer prednášok a seminárov bol aký?

Zhruba pol na pol. Boli semináre k povinným kurzom a potom od 3. ročníka boli výberové semináre. Môžem však povedať, že seminár z odboru dejepis, ktorý mi čosi dal, bol len u Miloša Gosiorovského v 5. ročníku. Tému seminárky som mal „Politika HSEŠ v prvých rokoch vojny“. Robil som ju najmä na základe novín a samozrejme tým ľudákov som – v tej dobe socialistickej revolúcie – riadne naložil... To bol hádam

Počas vojenskej katedry (Zdroj: Archív M. Kučera)

čavu sme napr. vyprovokovali tým, ako sa študovalo vo Vatikánskych archívoch, Varsika sme sa pýtali na jeho českých profesorov Josefa Pekařa a Josefa Šustu. A vtedy sa rozhovorili. Čo sa týka katedier, katedra slovenských a čsl. dejín boli spojené. VKS(b) mala osobitnú katedru. Veľa obhospodarovala aj Katedra filozofie, ktorú prevzal Lev Hanzel. Bolo veľa mladých asistentov a asistentiek, ktorí nám viedli semináre. Niektoré asistentky boli veľmi pekné...

jediný seminár, ktorý som počas piatich rokov štúdia absolvoval. Všetky ostatné prakticky odpadli alebo som dostal iba podpis. Raz aj na čestné vyhlásenie, že seminárnu prácu odovzdám po prázdninách. Bolo to na tému husitské revolučné hnutie. Nikto nikdy tú prácu nečítal. Predal som ju za dve fľašky vína a poslúžila priateľovi Ferkovi Andraščíkovi, ktorý písal diplomovku o Petrovi Chelčickom na odbore literárnej vedy. Mal z toho vraj dobrú prvú kapitolu práce...

6 Všeľvážová komunistická strana (bolševikov).

7 Zväz československo-sovietskeho priateľstva, oficiálnou dobovou transkripciou „Sväz“.

S Gosiorovským ste vraj mali dobré vzťahy...

Gosiorovský bol predtým tajomníkom ÚV KSS a ako tzv. „univerzitného profesora“ ho poslali, aby robil dejiny robotníckeho hnutia. On vyrástol v robotníckej železničiarkej rodine vo Vrútkach. Nemal za sebou žiadne štúdiá – okrem straníckych. No neskôr som sa s ním spriatelil a spoznal ho bližšie. Musím povedať, že ako človek bol veľmi dobrý – mravne aj humanitne citiaci. Potom sa mi priznal, ako naletel Širokému na tie jeho povestné „motáky“ z nitrianskeho väzenia.⁸ Hovorí mi: „*No Mato – čo by ste chceli od 24-ročného murára... Však som nič nevedel, každý ma mohol chytiť na udičku, ako sa mu zachcelo.*“ Teda priznal si to. Ale zas on bol, povedal by som, prirodzený talent. Aj tá jeho prvá kniha z roku 1954 o dejinách robotníckeho hnutia – Daniel Rapant sa o nej vyjadril, že by ju prijali ako doktorskú prácu.

Robil ju Gosiorovský vôbec sám?

Áno, sám. On si robil sám výskum, aj si sám písal. Jemu to bádanie a písanie pôsobilo potešenie. A predovšetkým mal prirodzenú inteligenciu, čo je vždy dar od Boha, ktorý sa nezískava len v školách. Ja som v živote stretol množstvo „doktorovaných idiotov“ ale aj mnoho obyčajných ľudí s vysokou inteligenciou a Gosiorovský bol jeden z nich. A mal cit pre históriu.

V vzäzackej organizácii – Československom sväze mládeže, ČSM – ste museli byť asi všetci...

Samozrejme. Nik nemohol „nebyť“ v nej.

A ak by predsa len nevstúpil?

Tak to by nemohol byť na škole. To sa mohol rovno vrátiť domov.

Verili ste vtedy tým komunistickým ideám?

Musím vám povedať – veril. Keď som šiel do Bratislavy, na stanici som si kúpil prvú Marxovu knižku, také tenké brožúry vtedy vydávala Pravda – *Tri zdroje a súčiastky marxizmu*. No a tiež musím povedať, že v roku 1951, keď sme začínali my, chlanci z chudobných rodín, sme prakticky všetci boli presvedčením komunistami. Lebo tá idea, že aj pre chudobných príde spravodlivosť – tá nás oslovila.

Teoreticky?

My sme vtedy nevedeli rozlíšiť ideu a prax. Nemudrovali sme a verili v komunizmus. Verili sme, že to pôjde.

Ako dlho vás držal ten komunistický entuziazmus?

Asi dva roky.

A čo politické perzekúcie, veľké divadelné procesy, o ktorých sa aj písalo i v novinách? O tom ste nevedeli? Alebo nebrali do úvahy?

Nie, nevedeli sme. Čítajte tú tlač očami vtedajšieho čitateľa, nie dnešnými! Vtedy sme ako čitatelia nevedeli rozlíšiť, čo je skutočne pravda a čo je propaganda. Boli jedny noviny, nič viac. *Hlas Ameriky* sme nepočúvali. My, čo sme žili v internátoch, sme k tomu prístup nemali, nič také. Veď to by nás zavreli na druhý deň! Jedno sme ale vedeli a videli, že vysoká škola nie je správne vedená, že nespĺnila naše očakávania, že mnohé veci sa tam dejú, slušne povedané, čudne. Že sa vylučujú ľudia, o ktorých bolo rozhodnuté už vopred a my sme za to mali organizovane dvihnúť ruky ako hlupáci. Pochopili sme, že sa nehrá poctivá hra, že sa veci zatajujú, že o škole a školských záležitostiach sa rozhoduje kdesi úplne inde. Že jestvujú dve kategórie študentov – tí privilegovaní (prípravkári plus niektorí, čo boli vyhladení ako perspektívne kádre do strany) a potom my

ostatní, študenti druhej kategórie. Že my ostávame len ako manipulované figúrky, ktoré majú len kývať hlavou, a pre ktorých je najpodstatnejšie to, že majú 1. mája stáť na tom správnom mieste v zástupe a držať v ruke zástavu. Že najdôležitejšie je to, aby dobre fungovala názorná agitácia, aby sme mali výkaz politickej činnosti mládežníckej organizácie a záväzky v poriadku. Že život fakulty určujú rozhodnutia straníckych orgánov a my, študenti, len hráme divadlo. My sme boli nemilo zaskočení tým, že sme prišli so záujmom a očakávaním, poctivo tu študovali päť rokov, ale zo školy odchádzame ako neschopní, nepripravení ľudia! Z nás mohli hneď byť ľudoví politickí komisári, pretože sme zvládli marx-leninizmus vo všetkých jeho zložkách a situáciách, ale neboli sme schopní robiť ani stredoškolských učiteľov dejepisu. A táto nespokojnosť, sklamanie z jestvujúceho akademického systému boli aj jedným z impulzov tej študentskej revolty v roku 1956. Tiež to som chcel povedať, že dobové nepravosti sme vtedy vnímali iba na úrovni školy. Ale súčasne sa začalo naše vnútorné, odborné rebelantstvo. Nie však pre svetovú politiku, nie kvôli situácii v Kórei či Maďarsku alebo kde.

Mohli by ste povedať dnešným čitateľom, kto boli tí prípravkári?

My sme boli prví študenti na FF UK, ktorí mali „česť“, že medzi nás prišla prvá skupina prípravkárov. To bola robotnícka garnitúra, ktorá zmaturovala – urýchlene – v Trnave a v roku 1951 prišla k nám. V celom našom ročníku ich bolo asi 50. Z nich jedného talentovaného som poznal, inak to boli neschopní ľudia alebo „podvratáci“. Boli od nás vekovo starší, no nemali prakticky žiadne vzdelanie a za normálnych okolností by nemali na to, aby vyštudovali vysokú školu. Napríklad bol tam jeden,

8 Išlo najmä o to, že vtedajší vplyvný funkcionár KSS a KSČ Viliam Široký – a jeho ideologickí posluhovači – vytvorili začiatkom 50. rokov legendu o tom, že vraj súdruh Široký roku 1944 riadil – motákmi z nitrianskej väznice – povstanie.

čo bol predtým baníkom z Ostravského kraja – ten si chudák nevedel zapamätať z toho staroveku nič. No ale tí prípravkári nemohli vypadnúť, nemohli ich vylúčiť! A začali sa z nás vydeľovať aj inak, lebo všetci sa hneď stali členmi strany. Alebo boli straníkmi dovtedy, mnohí z nich boli na svojich pracoviskách už stranícky „zabehnutí“. Takže tí prípravkári boli akýmsi straníckym posilnením fakulty. A boli pojatí do straníckej skupiny katedry, takže zasadali – a rozhodovali – spolu s našimi učiteľmi. Takže my, riadni študenti, sme sa vedľa nich ocitli ako ľudia druhej kategórie. My sme ani poriadne nevedeli, čo sa deje, čo sa chystá. Oni vedeli všetko a väčšinou držali stranícku tajnosť, že nám ani nič neprezradili. Bežne napríklad zasadla stranícka komisia a niečo vymysleli. Na ženu Laca Hvozdíka, že je dcéra kulaka z Moravy. Tak nás naviedli – zasadla skupina čiastkovej organizácie ČSM a hlasovali sme za jej vylúčenie. Vtom ktosi vstal a hovorí: „*Nebuďte blbci – na dekanáte visí už jej vylúčenie – vy tu robíte len divadlo!*“ A to isté Juro Kadlec. Najprv ho vylúčili a potom chceli, aby sme hlasovali za jeho vylúčenie. Takéto divadlá nás urážali.

Bolo ich viac ako riadnych študentov?

Nie. V kombinácii dejepis – slovenčina bolo 9 ľudí, v dejepise – filozofii asi 5, prípravkári boli traja.

Z normálnych študentov nevstupoval do strany nik?

Povinne sme boli zväzákmi a v 4. – 5. ročníku niektorí mohli vstúpiť do strany, niektorí to aj využili, no nebolo to zas úplne jednoduché. A aby som nezabudol, okrem tých prípravkárov sme ako prví študenti dostali do vienka Vojenskú katedru. Prvý ročník vojenskej prípravy. Každý týždeň vo štvrtok sme namiesto výučby hneď ráno nastúpili, dostali zelené montérky, prevrtnané nemecké „kvéry“ a robili sme vojakov. Našími učiteľmi boli aj riadni vojnoví

vyslúžilci. Napríklad major Hujvan bol „veľká trieda“, bojoval na Dukle, no chudák mal iba štyri ľudové. Nám, vysokoškolákom hovoril: „*Chlapci, učte sa – keď spravíte tú maturitu, to sa vám zide!*“ Chudák, nepochopil celý čas, že my ju máme už dávno. Potom hovoril: „*Chlapci, tá vojenská termológia je veľmo zložitá!*“ Ktosi v lavici skríkol: „*Vojna je najväčšie svinstvo!*“ „*Kto to řekl, kto to řekl?*“ – hovoril takou českou východniarčinou – a ktosi zakričal: „*Balzac!*“ A viete čo on na to? „*Vojín Balzac ke mně!*“ To s ním bola zábava, ale inak fajn chlap. K nám potom pričlenili aj asistentov marx-leninizmu. Tak sme týchto našich „učiteľov“ posielali – s písankami a pomôckami – drhnúť záchody. To by ste neverili – prednášateľ dejín VKS(b) na Tureckom vrchu na letnom sústreďení celý mesiac čistil záchody! Zakaždým ho tam ktosi poslal.

Vtedy bola veliacou rečou čeština. No a Jano Michálek z Brezovej, ktorý nám velil, bol zas tvrdý na jazyk. Od neho ste nedostali povel „*na levo prič!*“, kdeže. On velil: „*Na levó – preč!*“ Tak my sme sa zobrali a rozišli a nevedel nás potom zastaviť... No bola aspoň sranda. Alebo na strelnici na Tureckom vrchu posielali tzv. „bojůvky“, mali sme triafať tie figúry. „*Súdruhovia, triafajte! Každý, kto netrafi figúru, je akoby netrafil západného imperialistu! Je zradca!*“ Čo celá katedra VKS(b) netrafila a večer sa „bojůvky“ odvolávali...

Nakoniec ste sa definitívne rozhodli pre históriu, nie pre slovenčinu...

Ja som mal to šťastie, že som sa hneď v druhom ročníku, v roku 1952, stal pomocnou vedeckou silou a bol som vybraný i za knihovníka v Historickom seminári. Už vtedy bola seminárna knižnica – zásluhou českých profesorov z 1. Československej republiky (ČSR) – najmä doc. Rudolfa Holínku a potom i Vendelína Jankoviča za Slovenského štátu – najlepšou historickou knižnicou na Slovensku. Každá knižka, ktorú seminár kúpil, mi prešla cez ruky. Tak som mal ako-

by knihovnícku kontinuitu ešte od piaristov. Na to si spomínam ako na jedno pekné, tvorivé obdobie. A potom, táto funkcia pre mňa značila dve stovky k štipendiu. Ako sirota som mal sociálne štipendium 380 Kčs, potom 100 za prospech za mesiac a dve stovky ako pomocná vedecká sila. Viem, že som mal okolo 700 stoviek mesačne, čo bol vtedy pekný peniaz. Internát, strava aj električka ma stáli spolu asi 250 korún. A zvyšok mi ostal. Skrátka, nikdy som si nežil lepšie ako vtedy. Nechal som si ušit tvídové sako na mieru. Košiel som mal asi 30 a keď sa mi zašpinila, radšej som si kúpil novú, než by som ju mal prať...

V štvrtom ročníku som prešiel na jednodobrovú históriu, slovenčinu som nechal tak.

Naplnilo som sa venoval diplomovej práci. Hítmi boli vtedy triedne boje a revolúcie. Tak som si vybral ako tému „*Polské povstanie 1863/64 a Slováci*“. No ale potom vyšla kniha Františka Grausa – *Dejiny venkovského lidu v době předhusistské*, I. diel. Tá ma skutočne zaujala, tak som tému zmenil. Uvedomil som si, že slovenská historiografia sa motá len okolo etnicity a politiky. Nikdy ju nezaujímali poddaní ľudia, chudoba, jej bežný život. Pritom do 19. storočia sa 90 % ľudí živilo poľnohospodárstvom. Ako chudobný dedinský chlapec som toto dôverne poznal – ako sa seje, ako sa ošetruje dobytok, ako sa telí krava. Ja som tým listinám rozumel. Tak som sa po večeroch pustil do diplomovej práce „*Sociálna štruktúra ranostredovekého obyvateľstva na Slovensku*“. No a odvtedy je zo mňa prvý historik hospodárskych a sociálnych dejín stredoveku...

Keď som pri tej diplomovej práci – ešte jedno šťastie som mal. Mama mi kúpila písací stroj. Nemecký, Mercedes, kufríkový typ, vyglancovaný stroj... Kúpila ho od jedného „obchodníka“, ktorý si takto v neistých vojnových časoch „poisťoval“ svoje peniaze. Mal som ho dostať ako promočný dar, no uprosil som ju, aby mi ho dala skôr. V tých rokoch to bolo

Počas promócie (Zdroj: Archív M. Kučeru)

bohatstvo. A v tom čase sa musel každý písací stroj hlásiť na bezpečnosti. Z neho vzali typy, aby mohli v prípade potreby identifikovať, či sa práve na ňom nerobili nejaké „nebezpečné“ tlačivá.

Aj ste ho nahlásili?

Nie. Ja som tie úrady zas tak vážne nebral. Pre mňa bolo podstatné, že som na ňom napísal diplomovku. Mala 1400 poznámok pod čiarou. Husto pod sebou, pretože papiera vtedy nebolo.

KATEDRA, HISTORIOGRAFIA A MOCENSKÝ SYSTÉM (1956 – 1989)

Po všetkých tých skúsenostiach som si uvedomil, že nechcem ísť profesovať na strednú školu, ale že chcem robiť historika. Ale to nebolo také jednoduché. V tom čase každý absolvent fakulty dostal tzv. umiestnenku, z povereníctva školstva. Jednu. Nikoho sa nepýtali, kam chce ísť

alebo či mu to vyhovuje. No a ja som takúto umiestnenku dostal do gymnázia do Modrého Kameňa. Keďže som nemal pedagogickú aprobáciu, mal som mať o 500 Kčs nižší plat. Ja som ho sotva na mape našiel. Tak som si povedal: „Ja na Maďary nepôjdem!“ No šťastie bolo, že vtedy sa „zistilo“, že ten Kučera napísal skvelú diplomovú prácu a zažiaril na štátnici. A ktosi povedal: „Nepúšťajme ho preč! Nech ostane na katedre!“ Lebo na stredoveké dejiny bol vtedy jediný učiteľ, prof. Branislav Varsík. Musím povedať, že to bolo najmä vďaka Gosiorovskému, u ktorého som bol dobre zapísaný ešte z jeho seminára. Mal som šťastie. V septembri 1956 som nastúpil ako asistent. Na FF UK Bratislava som ostal až do odchodu do politiky a diplomacie v 90. rokoch.

Ako prvú úlohu som dostal prednášať „Československé dejiny 1526 – 1711“ – po doc. Dubnickom, lebo on nemohol kvôli nejakým povinnostiam. Dostal som to za úlohu z večera na ráno a nemal som sa o čo

oprieť, najviac len o Kroftove dejiny a Bokesovu vlastivedu.

Na fakulte som mal miesto, ale nebol som straník. No a mal som „vrúbok“ ešte z čias študentských nepokojov 1955/1956. Mňa sa síce dotkli len okrajovo, bol som vtedy bokom, písal som diplomovú prácu, ale napriek tomu si ma zapamätali. Vraj som tam vyhlásil, že som za zrušenie výučby marxizmu-leninizmu na vysokých školách. No tento dedičný hriech – nech to niekto verí či neverí – sa so mnou viedol až do roku 1989. Keď išlo o moje vyhodenie, preradenie, o moje kvalifikácie, vždy to niekto vytiahol a s tým ma bil po hlave. A pritom ja som vtedy povedal len toľko: „Počúvajte – domáhajme sa solidného odborného štúdia! My by sme mohli byť politickými komisármi, ale z odboru nevieme nič!“ Ani pre stranu som sa nehodil. To mi raz povedal aj kolega Emilián Stavrovský: „No keby si bol v strane! Máš síce veľmi dobrý triedny pôvod, ale keď máš tie štráfky a ten Šlapka⁹ si ňa pamätá!“ A potom som niektorým

9 Gejza Šlapka (1928) – komunistický funkcionár stalinskej orientácie, od roku 1957 politický pracovník ÚV KSS. V rokoch 1960 – 1963 tajomník Mestského výboru KSS v Bratislave, v rokoch 1963 – 1965 vedúci tajomník Vysokoškolského výboru KSS, neskôr tajomník Západoslovenského krajského výboru KSS.

prekážal aj osobne. Možno svojou prácou, možno aj povahou, že som pár vecí ignoroval a bol som zahľadený do svojho. Musím ale povedať, že práca na katedre ma veľmi bavila. Bádala som, písal, prednášal. Niekedy som musel aj tajiť, čo som napísal. Lebo keď som veľa písal a videli to – ešte mi pridali nejakú prácu a žiadnu odmenu som za to nedostal.

Vravíte, že Gosiorovský patril medzi čestných Puďí. Bol na druhej strane na fakulte aj ktosi vyslovene nebezpečný, na koho si bolo treba dávať pozor?

Samozrejme. Niektorí veľmi horliví zväzáci.

Môžete krátko povedať o tých „vyhadzovoch“?

Musím povedať, že mňa trikrát vyhadzovali „zlí“ komunisti a trikrát ma zachraňovali „dobrí“ komunisti. Prvý vyhadzov bol na začiatku 60. rokov, keď sa zlučovala Pedagogická fakulta s Filozofickou. Vtedy mi riaditeľ Archeologického ústavu Dr. Anton Točík ponúkol miesto archeologického robotníka na hrade. Vraj nech to vezmem a potom sa mi pokúsi systemizovať miesto, aby som sa uživil. Druhýkrát to bolo začiatkom 70. rokov. Zavolať si ma šéf Historického ústavu Slovenskej akadémie vied (HÚ SAV) Holotík. „Počúvam, že máte nejaké problémy“... „Počul som aj ja, chcú ma vyhodit...“ „No podte ku mne do Historického ústavu!“ On bol vtedy mocný muž – šéf ústavu a člen Ideologickej komisie ÚV KSS. „Koľko máte plat?“ „Toľko a toľko!“ „Ja vám dám viac!“ „A kedy môžem nastúpiť?“ „Hneď zajtra!“ Ja celý natešený som prišiel na katedru a hovorím: „Ja už miesto mám – zajtra odchádzam!“ Ale dozvedela sa to vedúca straníckej skupiny. Prikázala mi, že mám sedieť u seba v pracovni. Asi o pol hodinu prišla a hovorí: „Nikam nepôjdeš! A ak pôjdeš, tak len za robotníka!“

Potom sa mi zhoršilo ešte raz, keď sa prof. Samuel Cambel stal šéfom HÚ SAV. Strašne sa urazil, lebo som

Na katedre nad mapami (Zdroj: Archív M. Kučeru)

mu povedal, že on nie je historikom agrárnych dejín, ale v najlepšom prípade historikom KSC v agrárnom sektore. Nemohol som pokračovať v práci na hospodárskych a sociálnych dejinách stredoveku. Po vyjdení práce *Slovensko po páde Veľkej Moravy* v roku 1974 som už nemohol uverejniť v úvode ohlásený 2. a 3. diel tejto práce. Mal som „zavretý“ *Historický časopis*. Bezodôvodne mi odďaľovali profesúru. Pomohol mi však ešte jeden vplyvný a múdry človek, Vladimír Mináč. Po vyjdení mojej knihy *Pater Patriae* sa vyslovil, že tá kniha je nielen dobrou historickou prácou, ale aj dobrou literatúrou faktu a ponúkol mi členstvo v Zväze spisovateľov. A na ÚV KSS im povedal: „Ak vám Kučera nie je dosť dobrý ako historik a nemôže byť profesorom – tak bude členom Zväzu spiso-

vateľov!“ A tak som sa stal okrem historika aj spisovateľom. Začali ma brať aj spisovatelia. Začal som publikovať v *Slniečku* na pokračovanie „Slovensko v dobách stredovekých“. Rudo Moric ako šéfredaktor bol z toho nadšený a nakoniec to vyšlo ako kniha, zakrátko aj v druhom vydaní.

Povedal by som takto. Aj pred rokom 1989 bolo dosť múdрых a čestných komunistov, ktorí vedeli človeka podržať. Uvedomovali si, že dobrú prácu potrebuje aj socialistická spoločnosť. Čiže, keď ste niečo vedeli a oni vedeli, že to viete – tak vás nechali robiť. Nemohli ste síce avansovať, nemali ste najvyšší plat, nemali ste výhody, nemohli ste často cestovať – iba ak za „protislužby“, ale mohli ste existovať, fungovať vo svojej profesii. Všetkým aj o mne povedal jeden člen preverovacej komisie

pri mestskom výbore strany: „*No, na čiernu robotu ho tam necháme!*“

Ako fungovali tie preverovacie komisie?

To každé štyri roky zasadala zvláštna preverovacia komisia. Pred ňu museli nastúpiť všetci docenti a profesori – tam sa rozhodovalo o každom jednom. Komisia zaškrtila vždy jednu kolónku – možnosti boli „postúpiť“ „vylúčiť“ alebo „ponechať“. Mňa nechali pracovať. A to niekedy nemáte ani dnes... Dnes vám nepovedia: „*No, môžete štyri roky pokojne pracovať, o nič sa nestarajte!*“ Naopak, často sa musíte viac starať o to, či vás vôbec v zamestnaní ponechajú a či vás nejaký direktor, politický nominant z takej a takej politickej strany, nevyhodí! Ja vidím, že vy máte dnes mnohokrát ťažšiu situáciu, ako sme

mali my v komunistickom režime. Vtedy, ak ste nechceli rúcať režim a chceli ste len pracovať a ak ste nemali veľkých nepriateľov – mohli ste tú rodinu užiť. I ja mal som ženu a dve deti, bál som sa o zamestnanie, ale pritom som vedel, že ak by ma aj vyhodili, nejakú prácu, hoci aj manuálnu, si nájdem. Ale vy dnes, ak aj chcete pracovať, nemáte vôbec istotu, že si tú prácu aj nájдете. V tomto ohľade ten socializmus nebol takým surovým a bezohľadným režimom, ako je ten dnešný kapitalizmus. A to musím povedať na rovnu ako človek, ktorý v strane nikdy nebol, ale ktorý súčasne nie je ani žiaden boľševikobijec.

Bohužiaľ, nemôžem s vami nesúhlasiť. Bolo oveľa ľahšie nájsť si zamestnanie ako dnes...

Oveľa ľahšie. Sociálne istoty aj pre mladých boli oveľa väčšie, ako sú dnes.

Ale na druhej strane, režim si našiel cesty, ako pritlačiť ľudí...

Moja žena pracovala v ÚDESK-u¹⁰. A v čase, keď ma mali prvýkrát vyhodiť, keď som mal ísť pracovať na hrad ako robotník, si ju zavolala súdružka Raisová. To bola manželka bývalého tajomníka ÚV KSS Štefana Raisa. Oni žili dlho v Moskve. No a hustila do nej, aby vstúpila do strany. Najprv sa žena zdráhala, nechala si čas na „rozmyslenie“. Tak keď stále nechcela, pritlačili ju. Viete čo jej Raisová povedala? „*Veď ty máš aj manžela... on má teraz ťažkosti...*“ To bol veľký nátlak – na mamu dvoch detí a muža bez práce... A ešte jej povedala: „*Keď sa ujmeš toho*

Archeologický výskum v Milanovciach pri Nitre (1956) (Zdroj: Archív M. Kučeru)

a vstúpiš do strany, tak ty budeš môcť robiť staršie dejiny a aj tvoj manžel bude môcť robiť staršie dejiny!“ To bolo surové. Tak som jej povedal, že to musí zobrať. Lebo naše deti nie sú manuálne zručné, musia sa dostať do školy. Musí pekne poslúchnuť súdružku Raisovú, lebo ona je mocná žena a keď tú dostane za nepriateľa, bude zle. To je to – nesmeli ste dostať nikoho za nepriateľa! Lenže nepriateľa ste mohli získať aj z konkurencie – lebo keď sa vám darilo a keď ste vedeli – mohli ste získať nepriateľa veľmi rýchlo...

Takže strach bol všadeprítomný...

Samozrejme, že sme sa báli. Alebo prinajmenšom – sme boli veľmi opatrní. Málo sme sa navštevovali a otvorene zhovárali. Lebo ste nevedeli, kto na koho donáša. Veľmi neradi sme chodili na spoločenské podujatia, najmä na tie na pracoviskách. Lebo tam sa človek ľahko podpil a potom došiel do konfliktu s niekým a problém bol na svete... Alebo styky so zahraničím. Mal som niekoľko pozvánok na západ, na vedecké akcie. Sondoval som v straníckej skupine a tá naznačila jasne: „*Nie, nechod!*“ Tak som ďalej radšej ani neskúšal. Iný príklad. Raz pýtali do zborníka profesorovi Melisovi v Miláne príspevok. Tak som ho aj pripravil – o študentoch zo Slovenska na univerzite v Bologni a v Padove. Neškodná téma. Už som ho mal aj odsúhlasený straníckym výborom – lebo vtedy každý príspevok určený do zahraničia musel odsúhlasiť stranícky výbor fakulty. Ale krátko potom som dostal do rúk číslo *Süd-Ost Forschungen*, čo vydávalo Collegium Carolinum v Mníchove. A tam som videl – Ondrej Halaga má štúdiu vedľa dvoch slovenských emigrantov. No reku – hovorím si Ondrej si to teraz pekne odskáče! A aj tak bolo, o chvíľu ho aj vyhodili z UDESK-u. Tak som to hneď stiahol a príspevok som ani neposlal. Lebo sa vám môže stať, že sa ocitnete v zborníku vedľa niekoho „nebezpečného“ a s tým sa zveziete a pôj-

Na rande s budúcou manželkou (Bratislava 1958) (Zdroj: Archív M. Kučeru)

dete do anciáša! Takže často sme sa samozrejme aj báli...

Ako mohla stranícka skupina rozhodovať nad nestraníkmi?

Nad všetkými rozhodovala.

A čo vedúci katedry, dekan?

Vedúci katedry nikdy nemohol rozhodnúť bez straníckej skupiny! Pred

každým zasadnutím skupiny sa zišla stranícka skupina a na katedre sa len predostrela to, čo už bolo predpokované na straníckej skupine. To si nerobte ilúzie, že vtedy rozhodoval niekto iný ako strana.

A čo dekan?

Aj ten podliehal zase svojej straníckej skupine. Ak bolo treba, šiel

Svadobná hostina (1959) (Zdroj: Archív M. Kučeru)

S malými synmi (Zdroj: Archív M. Kučeru)

najprv na stranícku skupinu a až potom bolo kolégium dekana. No aj to bolo zložené zas len zo straníkov. Nestraníci vtedy nesmeli mať žiadnu funkciu. Vy, chlapeci, dnes ani neviete predstaviť tie pomery. Oficiálne fungovala Základná organizácia KSS pri Univerzite Komenského, potom boli základné organizácie jednotlivých fakúlt a potom boli čiastkové organi-

zácie – pri katedrách. Tzv. demokratický centralizmus sa to nazývalo. Každá veľká katedra mala svoju vlastnú stranícku organizáciu – aj naša, historická bola taká, tak ju mala. Ale niektoré menšie sa museli spojiť, napr. francúzština bola zlúčená s latinčinou a pre nich vytvorili spoločnú. A ak sa náhodou stalo, že na nejakej malej katedre nebol žiaden

straník, tak aj tú prifarili k inej, kde už boli straníci, aby sa tam posilnila stranícka bunka.

Kto mal v praxi rozhodujúcu moc?

Bez miestnej straníckej skupiny si nik nepípol. A táto, keď vás chcela potopiť, vás mohla potopiť vždy. Ibaže by sa vás zastal nejaký vyšší patrón, niekto, kto mal silnejšie tromfy ako ona. Povieť vám konkrétny prípad. Keď ma mali prvýkrát vyhodit' – aj spolu s Jožom Novákom – prof. Gosiorovský zobral taštičku a išiel na Mestský výbor KSS a vyhlásil: „*Prosím, súdruhovia, ďalší politický vývoj súdruhov Nováka a Kučeru si beriem na svoju zodpovednosť!*“ A bol pokoj, boli sme zachránení. Rovnako ma na katedre potom zachránil Ľudo Holotík, ktorý povedal, že zajtra môžem u neho nastúpiť. Tak splasli všetci naši malí páni, lebo mnohí z nich boli závislí od Kolégia Historického ústavu. Takto to bolo vtedy previazané.

Na oslavy 1. mája ste chodili pravidelne?

No jasné. Všetci pedagógovia chodili. Bol presný zoznam pracovníkov a to sa kontrolovalo. Ak bol niekto poverený niesť zástavu, mal na pláne zakreslené koliesko, kde mal stáť.

Verili ste, že komunistický režim môže padnúť?

Musím vám povedať, že dlho, dlho, až kým sa Gorbačov stretol s Reaganom na tej lodi na Malte, som si myslel, že režim môže padnúť len pri nejakej veľkej katastrofe vojnového typu. Nevidel som žiadne vyhliadky, že by sa mohol zrútiť pokojnou cestou. Veď bol zabezpečený z každej strany! V každej bráne bol nejaký „domovník“ čo udával, na každom kroku a v každej inštitúcii ste našli človeka, čo „dával pozor“, čo dodával informácie. A mnohí mali doma zbrane! V 1968 prišli sovietske vojská – mnohí, čo študovali predtým v Moskve boli navštívení doma a dostali úlohy...

V čom podľa vás spočíval hlavný problém – alebo problémy – historiografie pred rokom 1989?

(Dlhšia odmlka) Hlavným problémom... Asi to, že bola hypertrofia moderných, najmä stranických dejín, že sa stratila proporcionalita výskumu, čo vedie do závozu; dejiny ako celok, ako systém človeka sa strácajú. Že sa stratilo to rankeovské „wie es eigentlich gewesen ist“, teda poznávacia funkcia historiografie a zvýšila sa tá ideologická funkcia historiografie. Vtedy ovládal historiografiu schematizmus – stále boli len vykorisťovatelia a vykorisťovaní, triedny boj – a nebolo východiska. A ten postulát, to „východisko“, čo z politiky prebrala aj historiografia a ktoré predznačovala, že príde nejaký komunizmus, ktorým sa skončí svet – veď to bol priam biblický záver histórie, eschatológia...

A aké pozitíva socialistickej historiografie by ste videli?

Veľké plus, čo mal socializmus na slovenskú historiografiu, bolo, že dostala inštitucionalizovanú základňu, pracovníkov, ktorých počet sa zvyšoval. Tiež to, že sa dali – podľa sovietskeho modelu – do poriadku archívy, aj keď vyselektované. Lebo Stalin dobre vedel, že ich treba mať pod palcom, takže to museli uznať aj ľudia zo západu, čo sem chodili, že sme mali vo výbornom stave archívy. Ale v dezolátnom stave knižnice. A bol veľký priestor na to, aby sa posilnila prameňovedná základňa slovenských dejín. To sa aj stalo, napríklad v dvadsiatich zväzkoch Historických štúdií, čo je aj z dnešného pohľadu poklad. To boli materiálové štúdie, na ktorých sa už dalo stavať; dovtedy sa „varilo“ len zo zjazdových referátov a téz.

Ako by ste charakterizovali prvé roky a desaťročia socialistickej historiografie?

Slovensko – napríklad v porovnaní s Čechmi – malo inú východiskovú situáciu. Česi mali už skôr vyškolené historické kádre, mali silnú ľavicovú

Na akcii ROH – hrá skupina Elán (Zdroj: Archív M. Kučeru)

historickú školu. Takže slovenská historiografia bola intaktná, čo ale malo aj svoje výhody. Napr. nebolo treba bojovať so žiadnym starým a – nesprávnym – marxizmom. Lebo tu žiaden nebol.

Potreboval vtedy režim vôbec historikov?

Režim... režim tú historiografiu ani veľmi nepotreboval. On sa jej skôr bál. On potreboval iba tých, ktorí ad hoc, pri zjazdoch a výročiach písali oslavné epepeje. Ostatnú historiografiu režim nepotreboval. No nejakí autori sem nakoniec ako posila marx-leninizmu prišli – Ľubomír Lipták, Bohuslav Graca, Ľudovít Holotík; Miroslav Kusý zas na filozofiu... to bola česká škola.

Ako stredovekár ste však mali väčšiu slobodu a „rozlet“ než tí, ktorí písali o 20. storočí...

Pochopiteľne. Ale bola jedna vec, ktorej sme sa trochu obávali a pri ktorej sme museli opatrne písať, a to slovenská otázka v dejinách. Preto sme túto otázku na fakulte ani veľmi neotvárali. Všetci sme vedeli, ako české „centrály“ zúčtovali so „slovenskými buržoáznymi nacionalista-

mi“. Napriek tomu, že mnohí z nich boli významnými komunistickými činiteľmi...

Oficiálne slovenská historiografia skúmala československé dejiny...

Áno. Aj sa prednášali „československé dejiny“. Pre veľkú časť českej historiografie slovenské dejiny neexistovali. Poviem príklad. Profesor Václav Husa vydal syntézu čsl. dejín. V tých čsl. dejinách do roku 1526 bolo 14 – nie strán, ale viet – o slovenských dejinách! A celá kniha mala asi 300 strán. Postoj českej strany k slovenským dejinám bol protektorský. Chápala ich ako kolóniu, ktorá nemôže do historického vývoja českých krajín – či ČSR – vniesť nič podstatného. Marginalizovali slovenské práce. Nečítali ich. Jedine keby im zasahovali do štátnych otázok a keď sa „búrili“ a keď niektoré veci vyzdvihovali. Vtedy zvýšili pozornosť – ale len preto, aby tieto veci pacifikovali. To je všetko.

To lepšie styky sme mali s Moravanmi, ktorí boli v podobnom českom preši ako my, no mali lepšie stavovské organizácie a tradície. Tiež väčšie povedomie i publikačné možnosti než Slováci.

A toto hovorím ako človek, ktorý bol vždy orientovaný na európsku historiografiu. Preto mi aj doc. Peter Ratkoš vyčítal, že som málo slovenský. „Á, to a to nie je slovenské!“ A ja hovorím: „Ale je to uhorské – a čo je uhorské, je aj slovenské!“

DÔSLEDKY KOMUNISTICKÉHO REŽIMU A PROBLÉMY SÚČASNOSTI

Vrátim sa k predošlej otázke o historiografii. Čo bolo podľa vás najväčším problémom – problémami – historiografie po roku 1989?

Myslím, že najväčším problémom je to, že sa neurobila žiadna reflexia a nevyčistilo sa zrno od pliev. Tým vážnosť histórie ako vedy, vážnosť historického frontu ohromne utrpela. Tým, že nespravila reflexiu, stala sa nemravnou inštitúciou, ktorej už spoločnosť neverí! Spoločnosť už nie je ochotná veriť, že historik hovorí pravdu... To je nesmierny hendikep súčasnej historiogra-

fie – stratila spoločenskú vážnosť. A to využila, do toho vpadla veľká skupina amatérov, diletantov, a preto môžu vychádzať také knižky ako Horákové či Hromníkové. Ale predsa otázka slobody je pre historika aj otázkou zodpovednosti! To si historiografia neuvedomila, že byť slobodným znamená aj byť zodpovedným, byť spoluzodpovedným. Toto naša historiografia po prevrate nezvládla, ušla... Slovenská historiografia je jedinou zo všetkých post-socialistických krajín, kde neprišlo k triedeniu duchov. Kedysi vcelku nepríjemní komunisti ostali v tých istých ústavoch, neraz na tých istých postoch. A tak trochu aj terorizujú mladých.

Predpokladám, že narážate na HÚ SAV...

Historický ústav, to bolo desaťročia ideologické pracovisko. Tu boli vykladači, exegéti dejín. Tie vnútorné pomery – tam to bolo vždy tvrdo držané. Tam sa báli, že jeden druhému vezme myšlienku, nápad, neverili si,

tam bola taká závisť, že som sa až čudoval. A to je vlastne podnes. Tam neprebehla sebareflexia. Nik nešiel do Canossy, nik sa neospravedlnil, nik nepovedal: „No teraz už chceme ísť po nových cestách!“ Oni boli povinní dať národu novú syntézu jeho dejín. Národu v jeho novej republike! A čo mu dali?

No nielen HÚ SAV. Tá istá atmosféra bola aj na mnohých katedrách. Veď z našej katedry na FF UK odišiel po roku 1989 iba Štefan Zelenák, aj to len preto, že ho vyhнали študenti. Tam nebola ani štipka toho radikalizmu, ktorý sme prežili my v 50. a v 60. rokoch, keď vyhadzovali pedagógov zo školy len za to, že si o nich mysleli, že nie sú dost' dobrí pre socializmus! A títo všetci bývalí komunisti boli zrazu pre nový režim a druhú Slovenskú republiku dobrí. Tu všetkých, ktorí boli evidentne škodliví a evidentne škodili aj vývoju a mladým ľuďom – ponechali. Ba prví sa stali demokratmi. Ivan Sliemák, Herta Tkadlečková a iní – veď tí robili spolu so študentmi revolúciu!

Kolektív katedry v 70. rokoch (Zdroj: Archív M. Kučeru)

Najmilitantnejší komunisti robili na katedrách demokratickej revolúcie.

Čím to je? Ich šikovnosťou? Alebo skôr slabosťou tých ostatných?

To boli najpripravenejší ľudia, pretože komunizmus im dal ohromnú prípravu. Oni mali hromadu všelijakých škôl – dobrých škôl – školení, priprav. A potom, mnoho sa naučili vo vedúcich funkciách. To sme sa my, nestraníci, ktorí sme neboli vo funkciách, nemohli nikde naučiť. A následne, z komunistov sa stali svetoobčania. Zmenili trochu slovník, ale základ ostal ten istý – internacionalizmus. Tým mali v nových pomeroch dvere otvorené.

Čo sledujem tzv. historické kauzy za posledných 10 rokov – spory

o Svätopluka, o starých Slovákov, o Hlinku, Vojtaššáka, Ďurčanského, Ferencíka, o hodnotenie slovenskej štátnosti – mám dojem, že takmer vždy sa pracovníci HÚ SAV postavili na protislovenské stanovisko? Alebo sa mýlim?

Určite nie. Ale sa pýtam, prečo platíme Historický ústav? Aby bojoval proti Slovensku?

Nie je to aj chyba štátu?

Je, samozrejme. Najviac sa oni urazia, keď sa ich človek opýta: „*Za čo vlastne dostávate peniaze od daňových poplatníkov? Vy ste jediní ľudia, ktorí dostávajú peniaze za to, že majú robiť vedu.*“ Lebo každý iný, napr. kto je na fakulte sa musí dennodenne postaviť pred poslucháčov a tam podať intelektuálny výkon. Ale

vy robíte len vedu pre vedu – teda osobnú vedu. A to môžu len šľachtici a boháči, ktorí si to zaplatia. Ale za peniaze daňových poplatníkov vy máte nejaké povinnosti – pre národ, pre štát, pre spoločnosť!

A ako hodnotíte tvorbu historikov doc. Františka Vnuka a prof. Milana S. Ďuricu?

Prof. Ďurica má nesmierne veľké skúsenosti. Patrí k tým typickým profesorom Západu, ktorí sú profesormi všetkého. To u nás nemohol – ani nemôže – byť človek profesorom stredoveku a súčasne najnovších dejín. U nás, už v medzivojnovom období, jednoznačne zvíťazila špecializácia a ľudia s takýmto obrovským časovým záberom by boli zaradení medzi amatérov. Obaja sú autormi obdivu-

Slovenská vláda na Cyrilo-metodských oslavách (1992) (Zdroj: Archív M. Kučerou)

hodného množstva historických prác, veľmi cenných diel. Ale koncepčne som z ich tvorby trochu sklamaný; nevymanili sa z koncepcie Františka Hrušovského. On bol na svoju dobu zaujímavý, ale oni po 50 rokoch sú v tomto archaickí.

Vraveli ste, že za socializmu režim nemal skutočný záujem o históriu a historikov – s výnimkou tých propagandistov. No ale ani režim po roku 1989 nemá záujem...

Nie, nemá.

Prečo?

To ja neviem. Ale viem, že minulosť tohto štátu a tohto národa dnes nikoho, ale nikoho, z politických kruhov príliš nezaujíma.

A čo ich zaujíma?

To sa pýtam aj ja. Čo okrem peňazí? Nič... Nikoho, alebo takmer nikoho z nich, okrem peňazí nič iné nezaujíma. Toto je koniec Rímskej ríše.

Bola vôbec nejaká vláda v dejinách 20. storočia, ktorá sa skutočne zaujíma o národné dejiny?

Nie. Kedysi som napísal, že zatiaľ nebola taká slovenská vláda, ktorá by aspoň jedno svoje zasadnutie venovala histórii a duchovnej kultúre tohto národa. Ba čo viac, dnes nemáte priestor v médiách. Ani v štátnom médiu – či v rozhlase alebo v televízii. Po roku 1968 boli zoznamy vyškrtnutých a vylúčených zo strany. Tí nemohli publikovať, s tými nemal nik spolupracovať. A takéto čierne zoznamy ľudí sú dnes bežne v redakciách novín, časopisov, v médiách. Ja som toho živým príkladom – ja okrem *Literárneho týždenníka*, *Matičných pohľadov* a *Matičného čítania* prakticky nemám kde publikovať. Voľakedy v 80. rokoch som ako nepartajný dostal párkrát povolenie, že som mohol publikovať v komunistickom *Novom Slove*. A keď som

prvýkrát publikoval, tak súdruh docent Marián Skladaný napísal štvorstránkový elaborát ako reakciu a rozposlal to na všetky výbory strany, aké nemarxistické názory šíri súdruh Kučera. Volalo sa to „Deväť omylov docenta Matúša Kučeru“. Dnes ale nemôžem publikovať v žiadnych novinách. Lebo niet súdruha Pezlára, ktorý by dal na to povolenie! Nedostanete tú výnimku – ani do *SME*, ani do *Pravdy*, ani nikde. Ukázal by som vám tie listy, ktoré som poposielať šéfredaktorovi *SME*. Ani na jeden nemám odpoveď. Volal som na záznamník – žiadna odpoveď. No oni sú bohorovní. Je to horšie ako za súdruha Pezlára.

Bliži sa 20. výročie vzniku 2. SR. Často počúvame, aké nedemokratické to bolo, vraj väčšina národa bola proti a podobne. Aký je váš názor na nálady obyvateľstva v roku 1992?

V lete 1992 som pochodil celé stredné Slovensko, pochodili sme po mestách, po slovenských dedinách. Bola to veľká škola aj pre mňa ako historika. Ja som presvedčený, že väčšina ľudí nebola proti vzniku SR, naopak, požadovala od nás samostatný štát. Mal som o tom príspevok aj na zjazde slovenskej inteligencie na Donovaloch, kde sme požadovali od politikov takýto štát.

Istý čas ste boli aj ministrom školstva¹¹ v Mečiarovej vláde, ale skončili ste predčasne...

S Vladimírom Mečiarom som sa nezhodol a po roku som – dobrovoľne – z postu ministra odišiel. On si nenechal nič navrhnuť, on nepočúval nikoho – okrem seba. Ja som sa s ním práve preto rozišiel. Mečiar bol veľmi talentovaný, schopný človek, má veľké zásluhy o vznik SR, ale jednoducho nevedel zaobchádzať, spolupracovať s ľuďmi. A to politik musí vedieť. Ak nevie, padá.

Je o vás známe, že ste akýmsi duchovným otcom Svätoplukovej sochy na bratislavskom hrade, okolo ktorej spravili médiá i časť historikov doslova hystériu...

Bratislavský hrad je v našom hlavnom meste pamiatka č. 1. Keď tam Táňa Štefanovičová a Andrej Fiala objavili veľkomoravské nálezy, povedal som si, konečne... To, čo Fraňo Vítázoslav Sasinek písal o Rastislavovom sídle, sa ukázalo ako pravdivé. Vtedy som napísal, že bratislavský hrad konečne dostal svoje „slovenské oprávnenie“. Lebo stojí na starom civilizačnom základe – najprv tam boli Kelti, potom Rimania a po nich sme prišli my. Postavili sme si tam hradisko, pekné, veľké. Ten val je tam mohutný, je to dokonca jediné zachované drevo z čias Veľkej Moravy. Tamojší kostol bol najväčším veľkomoravským kostolom, trojloďový, teda musela to byť bazilika, ergo v období Mojmirá II. to bolo biskupstvo. Tie posledné roky Veľkej Moravy, keď sa urobila cirkevná administrácia a keď aj Bratislava dostala svoje pomazanie. Tak som si povedal: „*Je to hlavné mesto nášho národa!*“ No a to bol aj ideový podnet vybudovania tej sochy.

Absencia tradícií vlastného národného štátu spôsobila, že máme zakódované, že na štát treba nadávať, kritizovať, ba okrádať ho. Tisíc rokov sme nemali svoj štát, tak načo nám je teraz? To je ten trend súčasnosti... Preto bude úloha vás mladých, aby si Slováci osvojili tú myšlienku štátnosti, že oni sú príslušníkmi histórie tejto s-t-a-r-e-j štátnosti! Lebo keď si to neosvoja, budú ich stále vytesňovať zo strednej Európy a dávať do pozície paholkov.

Žiaľ, musím povedať, že v našej spoločnosti je človeku národno-štátné povedomie skôr príťažou ako devízou v uplatnení. Ktosi dobre napísal, že tá malá skupinka ľudí, čo sa zaslúžila o tento štát – to sú dnes pomaly nepriatelia. Nemajú nikde priestor.

11 Jeho funkcia trvala od septembra 1992 do júna 1993.

Je to špecifikum len Slovenska?

Keď pozerám Českú televíziu, tak musím povedať, že český patriotizmus je silnejší než kedykoľvek predtým.

Rozhovor s vami by mal vyjsť v časopise ÚPN. Nedá mi neopýtať sa, ako hodnotíte činnosť ÚPN?

ÚPN bol od svojho založenia politickým, kádrovým pracoviskom. No potom tam nastúpili historici, ktorí píšu a vyjadrujú sa k závažným historickým otázkam. Zachytil som viaceré vyjadrenia a čítal niektoré čísla časopisu a musím povedať, že ten ústav sa skutočne dostal na vyššiu úroveň. Stal sa z neho historický inštitút, ktorý tvorí vedeckú demokratickú oponentúru pri výskume moderných slovenských dejín. Máte pritom ešte jednu výhodu, archív. A to je dnes váš problém. „Oni“ sú z vás teraz zhrození, lebo „Oni“ si to predstavovali ináč. Tie vplyvné kruhy, ktoré stáli pri vzniku ÚPN – vrátane médií – si mysleli, že to bude pohon na ľudí zo Slovenského štátu a vôbec na všetkých so slovenským cítením. Ale tieto zámery sa im neaplnili. Naopak.

A čo by podľa vás malo byť tou „pamäťou národa“, tým, čo by si mal národ pamätať?

Národ by si mal pamätať najmä tie veľké politické zvraty, ktoré rozhodovali o jeho smerovaní a o jeho budúcnosti. Tie kľúčové zlomy, keď sa lámala politický a kultúrny chlieb. A keď píšem o 20. storočí, ja by som uvažoval o tom, že prišla otázka ľudských práv a demokracie. A samozrejme o vzniku štátu – štátov – ako o ochrane týchto práv, aby národ nebol vydaný napospas. Inak by sme nevysvetlili tú erupciu vzniku štátov po druhej svetovej vojne. Jednoducho, vtedy sa cítila potreba, aby tu bola nejaká obranná inštitúcia, ktorá ju bude chrániť pred terorizovaním.

Pýtam sa aj preto, lebo mám dojem, že je tu tendencia a veľmi

Ako veľvyslanec Slovenskej republiky v Chorvátsku (Zdroj: Archív M. Kučeru)

Promócia Doctor honoris causa na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave

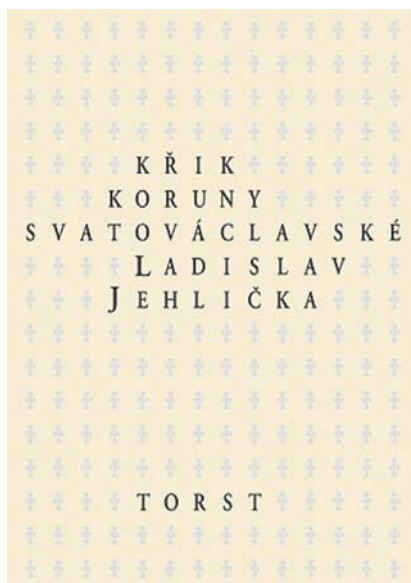
(Zdroj: Archív M. Kučeru)

silné tlaky – mediálne i politické – aby si národ pamätal najmä tie negatívne veci – deportácie židov, „holokaust“, a podobne...

Bohužiaľ, tá tendencia tu je. Ale je to protihumánne. Tým by sme vlastne

pokazili zmysel ľudského života. To je proti všetkým mravným teóriám, ktoré platia od čias *Chamurapiho zákonníka*.

Ďakujem za rozhovor.

LADISLAV JEHLIČKA

KŘIK KORUNY SVATOVÁCLAVSKÉ

Praha 2010, 592 s.

Ladislav Jehlička patril medzi popredných českých publicistov a prekladateľov 20. storočia. Narodil sa 29. mája 1916 v Skutči, už na gymnáziu písal pre časopis *Cesta*. Na Karlovej univerzite v Prahe začal študovať český a francúzsky jazyk. Za Protektorátu, keď bol vo štvrtom ročníku, však nacisti školu zatvorili. Popri štúdiu sa zblížil s ľuďmi okolo známych pravicových periodík, ako boli revue *Řád* a týždenník *Obnova*, kde aj publikoval. Po vojne pracoval ako tlačový tajomník na ministerstve zdravotníctva a naďalej písal do rôznych tlačovín. Po nástupe komunizmu musel s politickou publicistikou oficiálne skončiť a zamestnal sa ako editor v kresťanskom vydavateľstve Vyšehrad.

V roku 1951, už ako otec dvoch dcér, bol však spolu s mnohými ďalšími zamestnancami Vyšehradu odsúdený v politickom monsterprocese (prípady Bedřich Fučík a spol.) na 14 rokov odňatia slobody, prešiel väzneniami v Mírove, Leopoldove, Jáchymove, Bytíze či Vojne. V roku 1960 ho

v rámci všeobecnej amnestie prepustili, odvtedy pracoval napr. ako natierač či rezač papiera, neskôr prešiel do nakladateľstva Odeon a v roku 1968 mu umožnili vrátiť sa do Vyšehradu. Po nástupe normalizácie musel prejsť do týždenníka *Naše rodina*, neskôr pracoval ako korektor *Svobodného slova* v Melantrichu.

Popri tom sa mu darilo byť činný ako prekladateľ a publicista, v 70. rokoch preložil napr. diela Marka Twaina, Alexandra Dumasa či Stefana Zweiga. Niekoľko esejí mu vyšlo v parížskom časopise *Svědectví* u Pavla Tigrida alebo v anglických *Rozmluvách* u Alexandra Tomského. Výber z nich počas komunizmu koloval ako samizdat pod názvom *Křik koruny svatováclavské*. Zomrel 11. februára 1996 v Prahe.

Kým jeho články z rokov 1945 – 1948 priniesla v roku 2000 kniha *Na ztracené vartě Západu*, publicistiku z obdobia komunizmu sa po viacerých pokusoch podarilo vydať až v roku 2010 vydavateľstvu Torst. Treba však povedať, že čakanie sa vyplatilo, vydavateľstvo odvieďlo veľmi kvalitnú prácu. Kniha je rozčlenená na päť hlavných častí. Prvé dve tvoria eseje a rôzne kratšie články zozbierané zo zborníkov a samizdatových tlačovín. Tretiu tvoria blahoželania k 55. narodeninám L. Jehličku, ktoré ako jeden exemplár vypracovali v roku 1971 jeho priatelia. Vo štvrté sú tri Jehličkovy portréty/nekrológy od Františka Kautmana a Andreja Stankoviča, napísané v roku 1996 a 2000. Nasleduje krátka fotogaléria, široká edičná poznámka a bohatý menný register.

Vo svojich esejach a fejtónoch Jehlička v objemnej časti nadväzuje na veľkú diskusiu o zmysle českých dejín, ktorá sa začala na prelome 19. a 20. storočia vystúpením budúceho prezidenta T. G. Masaryka a jeho priaznivcov a ich oponentov na čele s historikom a istý čas rektorom Karlovej univerzity Josefom Pekařom. Tento spor sa neskôr viedol do polovice 20. storočia a sporadicky sa v ňom pokračovalo aj za komunizmu. V zjednodušenej skratke Masarykova filozofia tvrdí, že zmyslom českých dejín má byť demokratický

humanizmus odvodený kontinuálne z husitstva, národného obrodzenia a protestantizmu, na ktorom mala byť historicky založená Československá republika (ČSR). Oponenti kritizovali, že takéto poňatie je účelovým vyberaním historických dejov z ich kontextu a v konečnom dôsledku aj nepravdivým.

Podobne k tomuto sporu pristupuje svojim ohnivým jazykom aj Jehlička. Napr. nepovažuje za správne prenášať husitstvo z kontextu neskorého stredoveku do iného prostredia v 20. storočí, pričom Hus by ako hlboko náboženský človek podľa všetkého sám tvrdo nesúhlasil s lúpežnými nájazdmi husitských vojsk. Podľa Jehličky je husitstvo jedným z viacerých príkladov, ako český národ na vrchole svojich schopností padol a premárnil svoju príležitosť. Masarykovu stranu nešetří kritikou, človek má čítaním jeho publicistiky možnosť nahliadnuť jednak do dejín tohto sporu, ale aj českého národa vôbec, poznať viacerých českých veľikánov z konzervatívneho prostredia, o ktorých sa píše iba zriedka, ako napr. Otakara Březinu, Jakuba Demla, Jaroslava Durycha alebo Josefa Floriana.

Napriek publicistickej činnosti počas protektorátu nebol nacistom, k nacionalizmu si vedel zachovať tvrdý odstup (aj v knihe o ňom napr. píše, že je to „pravé opium ľudu, pravá náhražka náboženství, když byl odstraněn Bůh“). Obdivoval Habsburskú monarchiu a najlepšie na neho sedí asi označenie katolícky monarchista. „*Monarchie má tu zvláštnost, že na rozdíl od demokracie nebo autoritativního totalitarizmu není založena na genialitě (skutečné – málokdy, nebo domnělé a v naprosté většině případů předstírané) ľudu, který má vždycky pravdu, nebo geniálního jednotlivce, nýbrž na zásadách.*“

Pre slovenského čitateľa môže byť zaujímavé, že jedným z bodov jeho kritiky je aj idea čechoslovakizmu, ktorú, podobne ako viacerí českí konzervatívci, považoval za nezmysel. Jednak považoval Slovákov za samostatný národ a tiež – štát sa podľa neho nemá zakladať na národnom princípe, ale – ako to bolo pôvodne za monarchie – na

civilizačných hodnotách a štátnom práve, ktoré vytvára priestor pre všetky národy žijúce na danom území. Česi v 1. ČSR robili svojim uprednostňovaním podľa neho podobnú chybu, akú sami vyčítali rakúskej monarchii, keď uprednostňovala Nemcov (resp. mohli by sme dodať ako Uhorsko z posledného obdobia Maďarov, aj keď tu to bolo vo väčšej miere).

Jehlička mal medzi signatármi Charty 77 mnoho priateľov, sám ju však nepodpísal. Nemal dobrý vzťah k bývalým komunistom, ktorí sa po svojom „obrátení“ niekedy bili do prs a Chartu spoluvytvárali. Vo fejtóne *Proč nejsem chartista* napísal: „*Jednou před dávnými lety jsem se vyhříval na sluníčku na lavičce na Karlově náměstí a vedle mě seděl nějaký staříčkový pán, boroda jemu takovája, asi nějaký řídící učitel na penzi, stále vrtěl hlavou a vzdychal: ‚Celý život jsem byl socialista, ale takhle jsem si to nepředstavoval.‘ Když už jsem měl toho dost, tak povídám: ‚Já jsem si to vždycky takhle představoval, a proto jsem nikdy nebyl socialista.‘“*

Predovšetkým však neveril na dialóg s totalitným režimom, o ktorý sa Charta usilovala. „*To je jako kdyby chtěla stará Vondráčková vést dialog s Reinhardem Heydrichem a K. H.*

Frankem.“ Podľa neho režim o takýto dialóg jednak vôbec nestojí a ak sa k nemu niekedy pridá, použije ho výhradne na svoje účely. Za lepšie (ale samozrejme ťažšie) riešenie považoval vybudovať si čo najväčšiu nezávislosť od štátu, aby človek nemohol byť režimom vydiereateľný napr. cez zamestnanie či vzdelanie pre deti. „*Neimponuji mně lidé, kteří mají plné huby řečí proti režimu, ale přitom by chtěli žít jako buržijové nebo vysocí komunističtí funkcionáři.*“ Viac si cenil napr. mladých ľudí, ktorí nad materiálne pohodlie kladli svoju slobodu. Ak by sa takto rozhodli žiť státisíce ľudí, dôsledkom by bola síce oveľa väčšia chudoba, ale „*bylo by to významnější než všechny charty*“.

V ostrej a uštipačnej eseji kritizujúcej diela Milana Kunderu („*pornografie na běžícím pásu pro potěšení západních měšťáků*“) sa Jehlička pozastavuje pri sebareflexii niektorých komunistov: „*V lidově-demokratickém koncentráku, kde jsme byli spolu, proslul jeden náš komunista už z Kostufry nebo i ze středoškolských let, který po roce 1945 byl velkým pánem, v padesátých letech ho zašili a odsoudili na dvacet let (pak ho ovšem zase rehabilitovali), touto slavnou větou: ‚Dvacet let kriminálu je málo za to, že jsem*

spolupůsobil, aby sem něco takového přišlo.‘ Bývalí komunisté-intelektuálové mají za zlé lidem zprava, že se na ně pořád dívají s jakousi nedůvěrou, neoprávněně prý na nich chtějí, aby činili jakési pokání a tak. Kdyby to řekli takovouhle nějakou jednoduchou větou, bylo by po diskuzi.“ Poznajúc slovenské prostredie po Nežnej revolúcii – niežeby to neplatilo, u nás už pomaly ani nie je nikto, kto by podobné slová vyslovil.

Čítanie publicistickej literatúry môže byť pri poznávaní minulosti veľmi vhodnou cestou. Spory, akým sa venuje, totiž odzrkadľujú problémy a myslenie ľudí tej konkrétnej doby. Publicistika Ladislava Jehličku je zvlášť výborná, keďže ako vzdelaný človek vidí veci v ich hĺbke, reaguje na dôležité spory svojej doby a nemá problém ani (ako by sme dnes povedali) s politickou korektnosťou, v záujme pravdy kritizuje aj tých, ktorí stáli na pomyselnom piedestáli neomylnosti. S jemu vlastným humorom je to často aj veľmi veselé čítanie. Môžete s ním nesúhlasiť, ale pri jeho knihe budete väčšinou iba žasnúť, akú obrovskú dávku vnútornej slobody si vedeli niektorí ľudia zachovať aj navzdory okolitej diktatúre.

Lukáš Obšitník

MARTIN LACKO, JÁN SABO

ŽANDÁR TROCH REŽIMOV

Bratislava 2011, 334 s. + prílohy

Dvadsaťte storočie v slovenských dejinách je aj storočím častých mocenských zvrátov a prevratov. Keď dnes človek číta prejavy politikov, musí nevyhnutne prísť k záveru, že po každom z nich nasledoval vznik akejsi armády prepustených zamestnancov, ktorí boli reprezentantmi predchádzajúceho režimu, s ktorým chcel ten novonastupujúci preťať všetky väzby.

Pritom ak sa historik ponorí pri štúdiu len trochu hlbšie, len centimeter pod povrch „nabubraných“ fráz, zistí, že realita je dosť odlišná. V roku 1918 ostalo u nás vo funkciách množstvo úradníkov z čias monarchie. Aj po tom, ako moc v rokoch 1938 – 1939 získali ľudáci, sa situácia opakovala – vymenili sa najexponovanejší úradníci predchádzajúceho režimu a stovky ďalších vo funkciách ostali. Nie inak to bolo aj po roku 1945 a napokon ani komunistom, ktorí však boli v „očiste“ oveľa dôkladnejší, sa nepodarilo vymeniť všetky „buržoázne kádre“ tak, ako si to naplánovali. Zmeny po roku 1989 azda ani spomenúť netreba – na to, ako sa demokratická spoločnosť vyrovnala

s kádrami komunistického režimu, si pamätáme viac-menej všetci.

Naznačená situácia je pritom samozrejme pochopiteľná – väčšina pracovníkov štátnych úradov predsa len nadraduje lojalitu k inštitúcii/štátu pred lojalitou a príliš veľké čistky sú skôr sprievodným javom dosadzovania vlastnej kliky ako nejakého úprimného záujmu o budúcnosť štátu.

Možno by mohlo preväpitiť, že keď si túto situáciu premietneme na bezpečnostné zložky, obraz nie je až taký odlišný. V tejto kategórii však býva najčastejším problémom neochota veľkej časti (bývalých) príslušníkov zdieľať svoj osud s historikom. Ak sa to podarí, treba to s uznaním kvitovať. Preto aj ja s uznaním kvitujem v recenzovanej publikácii zaznamenaný osud žandára – policajta Gustáva Polčíka, ktorý v uniforme, ale aj bez nej – ako už naznačuje názov knihy – slúžil trom režimom: ľudáckemu, ľudovodemokratickému a komunistickému.

Publikácia nás vedie celým Polčíkovým životom – od mladosti až po odchod do penzie v 70. rokoch 20. storočia. Od žandára Slovenskej republiky (SR), cez príslušníka Národnej bezpečnosti až po pracovníka Zboru národnej bezpečnosti. Polčíkove zážitky a spomienky sú zaujímavým čítaním, ktoré čitateľa chytí, ja osobne som publikáciu prečítal jedným dychom. Tiež by som chcel oceniť, koľko práce si autori dali s vysvetľujúcimi poznámkami a že sa im podarilo v nich zachytiť aj také udalosti menšieho významu, ktoré sa často v podobných prácach nepodarí zaznamenať/vysvetliť. Skrátka, podľa môjho názoru ide o vydarenú publikáciu so zaujímavým obsahom. Okrem toho treba zvlášť upozorniť na tú sympatickú stránku, že autori ani respondent sa nebáli položiť a odpovedať ani na chúlостivejšie otázky, čo práci dodáva punc veľkej vierohodnosti. Pre mňa boli vítané aj osobné spomienky na niektoré známejšie postavy z dejín, napríklad na Timoteusa Ištoka (s. 141), čo vždy pomáha si aktérov historických udalostí takpovediac poľudštiť.

Kým k samotnému jadrú knihy v podstate nemôžem dodať takmer žiadnu výčitku, len oceniť jej prínos, viac priestoru chcem venovať úvodu z pera M. Lacka. Sú v ňom viaceré tvrdenia, ktoré nechcem nechať bez komentára. Autor sa na s. 27 zamýšľala nad tým, čo by sa stalo vojakom rôznych armád (slovenská, c. a k., nemecká, sovietska, americká, britská, maďarská a napokon československá armáda po roku 1948), ktorí by odmietli nastúpiť na prikázané miesto. Pretože v slovenskej armáde v roku 1941 prešla takáto udalosť bez trestu. V nadväznosti na to v nasledujúcom odseku, na základe tohto porovnania, autor hovorí o podnecovaní uvažovania nad skutočným charakterom ľudáckeho a komunistického režimu. Pritom však žiadny výsledok vlastného uvažovania nepodáva a odpoveď si necháva domyslieť čitateľa. Takéto nedopovedanie na mňa pôsobí čudne. Akoby autor chcel povedať, že režim Slovenskej republiky 1939 – 1945 v podstate nadväzoval na predchádzajúce demokratické obdobie, pritom to ale nikde úplne explicitne nepovie, len naznačuje. Pri tejto otázke je však namieste uvažovať nielen nad tým, v ktorom režime to bolo možné, ale aj nad tým, kto to umožnil – a je známe, že na Slovensku v rokoch 1939 – 1945 išlo prevažne o dôstojníkov, ktorí s režimom minimálne nesúhlasili, resp. ho nepovažovali za trvalý. Preto pričítať túto benevolentnosť samotnému režimu je skresľujúce. Obdobne to na s. 27 vysvetľuje aj respondent. Je tu citované tvrdenie samotného Polčíka, že aj keď „nosil farby“ ľudáckeho režimu, v praxi uplatňoval „demokratickú, československú politiku“ a na s. 29 aj sám autor zdôrazňuje Polčíkove myšlienky, že pomáhali odbojárom. Pritom ťažko možno tvrdiť, resp. minimálne pre to neexistujú dôkazy, že by sa s takýmto postupom svojho žandárskeho zboru stotožňovali predstavitelia režimu.

V nasledujúcom odseku s. 27 sa čitateľ dozvie, že žandári počas Slovenskej republiky boli podľa Polčíka vlastne verní československej politike a mohli slobodne vykonávať svoje

povinnosti. Toto všetko podľa môjho názoru dosť absurdne pripisuje prezidentovi SR Jozefovi Tisovi (s. 28), ktorý podľa autora neumožnil prijať medzi žandárov hocikoho, pretože nemal záujem budovať „totalitný systém jedinej štátostrany kontrolujúcej celý spoločensko-sociálny život, ako to spravili o pár rokov komunisti.“ (s. 28). Takéto tvrdenia sú podľa mňa veľmi jednostranné – stačí vziať do úvahy situáciu v roku 1938/1939, keď sa samozvane chopili úloh bezpečnostného zboru príslušníci Hlinkovej gardy, čo viedlo k množstvu excesov a kriminálnych činov, nehovoriac už o tom, že veľká časť funkcionárov týchto útvarov Tisa príliš ako reprezentanta svojich záujmov či názorov nevnímala. Tým chcem poukázať na to, že motivácia politikov aj v minulosti zvyčajne bývala oveľa komplexnejšia a nazdávam sa, že M. Lacko sa v uvedenom prípade uchýlil skôr k akémusi klišé, než by situáciu vecne analyzoval. Podobne by si podľa môjho názoru historik nemal dovoliť ani také zovšeobecnenia, ktoré som sa dočítal v ďalšom odseku na s. 28. Autor píše, že v povojnovom Československu sa naštrbil princíp odbornosti a výberovosti prijímania k žandárom v porovnaní s obdobím medzivojnovnej Československej republiky a vojnovnej SR, keď odborné a morálne kritériá ustúpili do úzadia. Toto vnímam tiež ako zjednodušené a zavádzajúce tvrdenie. Pritom najčudnejšie je, že autor vôbec nebral do úvahy ani výpoveď samotného Polčíka! Ten totiž sám tvrdí (s. 78 – 79), že k žandárom sa – zrejme v období, keď sa stal žandárom on, teda počas Slovenskej republiky – bralo len protekčne a on sám mal protekciu (ale podľa jeho názoru by ho asi zobrali aj tak), ba navyše musel dokladovať niekoľko pokolení bez židovského predka. Takéto okolnosti sa azda dajú len ťažko považovať za M. Lackom opisovaný princíp odbornosti a výberovosti.

Ako problematické vnímam tiež tvrdenie, že žandári sa mohli počas Slovenskej republiky 1939 – 1945 definiť ako nepolitickí – takéto tvrdenie

je podľa môjho názoru príliš fantastické. Samozrejme, aj žandárstvo bolo pod vplyvom politického establišmentu, hoci nepochybne menej, ako počas komunistickej éry – to však neznamená, že by okresný tajomník Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS) nemal na činnosť žandárskeho zboru v okrese žiadny vplyv. Často sa samozrejme prejavoval rafinovanejšie (napr. mohol vybaviť protekciu pri prijímaní) a navyše do takýchto vecí ani zďaleka nemuseli byť zapojení nováčikovia, ale skôr funkcionári zboru. Nehovoriac o tom, že to – ako všetko ostatné na Slovensku – fungovalo či nefungovalo na osobnej báze.

Určite nezodpovedá pravde, že by najväčším nepriateľom komunistov bolo ľudáctvo (s. 32). Autor, aj keď to tak nenapísal, zrejme mal na mysli slovenské pomery, kde HSLS a jej predstavitelia boli komunistami rátaní medzi, používajúc dobový slovník, „najhoršiu reakciu“. Ale s takýmto absolutizujúcim tvrdením sa predsa len nedá na 100 % súhlasiť ani v slovenských pomeroch.

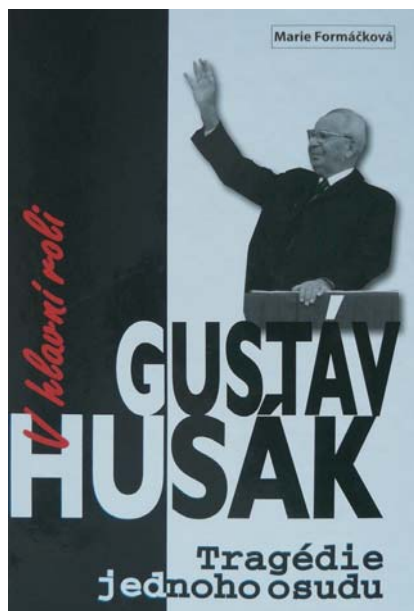
Za nie úplne šťastné považujem aj zovšeobecňovanie Polčíkových skúseností a názorov, keď na s. 29 M. Lacko píše, že Polčík za slovenského štátu varoval odbojárov a počas komunistického režimu bezducho vykonával príkazy, z čoho mu vyplýva podstatný rozdiel medzi oboma režimami. Na jednej strane je síce pravda, že počas ľudáckeho režimu mnoho žandárov pomáhalo odboju, treba však povedať, že takéto prípady sa diali aj počas komunistického režimu (aj keď menej často a zvyčajne s tragickými následkami). V každom prípade by však takéto porovnania nemali stáť na jednom príklade, ale na obširnejšom výskume danej témy.

A napokon ešte drobná pripomienka k poznámke pod čiarou č. 139, ku ktorej je podľa mňa potrebné dodať zopár slov. Je možné, že právny poriadok Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945 nezakazoval počúvanie zahraničného rozhlasu. Treba však doplniť, že na základe úradného výnosu štát už v roku 1940 pristúpil ku konfiš-

kovaniu či minimálne zaplombovaniu rádii nespoľahlivým osobám, neskôr nasledoval zákaz počúvania rádia vo verejných miestnostiach (pohostinstvá). Teda o nejakej príliš liberálnej politike v tomto smere nemôže byť ani reči. Taktiež Tisova výzva na počúvanie nepriateľských staníc nebola len takáto všeobecná, ale mala konkrétne súvislosti a okolnosti, ktoré by mal historik uviesť!

Na záver by som teda chcel povedať, že predkladaná publikácia je zaujímavým a pútavým rozprávaním príslušníka bezpečnostných zborov, ktoré nepochybne zaujme každého, kto sa touto problematikou zaoberá. Rozhovor s respondentom sa mi zdal byť vedený vecne a dobre a nemám k nemu žiadne zásadné výhrady. Na škodu diela je však nie najvydarenejší úvod a podľa mňa aj nie vždy vecne a výstižne zvolené citáty k začiatkom kapitoly.

Matej Medvecký

MARIE FORMÁČKOVÁ

V HLAVNÍ ROLI GUSTÁV HUSÁK. TRAGÉDIE JEDNOHO OSUDU

Praha 2009, 159 s.

Gustáv Husák patrí právom medzi najvýznamnejšie a zároveň aj najkontroverznejšie postavy slovenských, resp. československých politických dejín 20. storočia. Napriek tomu dodnes o jeho osobe existuje jediná syntetizujúca práca, a to z pera jeho dvorného historika Viliama Plevzu.¹ Slovenská a česká historiografia sa v 90. rokoch minulého storočia a v prvom decéniu

21. storočia sústredila najmä na G. Husáka v súvislosti s politickým procesom s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami, v ktorom bol ústrednou postavou.² Ostatné aspekty jeho života a politického pôsobenia akoby zostali v úzadí.

Z tohto hľadiska však možno v posledných rokoch badať zmenu k lepšiemu. Medzi mladšou generáciou slovenských a českých historikov (je potešiteľné, že aj medzi historikmi amatérmi) enormne stúpol záujem o osobu G. Husáka. Ich historický výskum sa už neorientuje len na jeho úlohu v kampani a v politickom procese s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami, ale autori sa čoraz viac zameriavajú aj na jeho mladosť, štúdium, ilegálnu čin-

1 PLEVZA, V.: Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril. Bratislava 1991.

2 tejto problematike sa venovalo vo svojich vedeckých štúdiách viacero autorov: Michal Barnovský, Jozef Beňa, Jan Rychlík, Ján Uher atď. Jediná monografia, ktorá sa tejto téme venuje, pochádza od poľského historika G. Gąsiora (Stalinowska Słowacja. Proces „buržoaznych nacionalistůw“ w 1954 roku. Warszawa 2006).

nosť, pôsobenie vo funkcii prezidenta či na jeho posledné mesiace a týždne života.³

Dokladom zvýšeného záujmu o osobu G. Husáka je aj práca z pera Márie Formáčkovej, ktorá nesie názov *V hlavni roli Gustáv Husák* s podtitulom *Tragédie jednoho osudu* a ktorá vyšla v roku 2009. Podľa autorky je hlavným motívom, resp. podstatou publikácie „pochopit motivace a duši člověka, který vládl národům Československa, ať už z pozice prvního, později generálního tajemníka nebo prezidenta republiky plných dvacet let“ (s. 7). Hneď v úvode práce nás autorka upozorňuje, že kniha vznikla na základe dokumentárneho filmu *V hlavni roli Gustáv Husák*,⁴ ktorý je na DVD nosiči priložený k publikácii. Po zhladnutí filmu a prečítaní knihy však čitateľ zistí zaujímavý fakt. Publikácia je takmer doslovným znením dokumentu, resp. scenárom prepísaným do knižnej podoby. Ide o veľmi nešťastný prístup a nielen odbornému, ale aj laickému čitateľovi sa prirodzene vynoria isté pochybnosti o skutočných motívoch vydania publikácie.

Keďže práca sa zaoberá predovšetkým pôsobením G. Husáka po roku 1968, v úvode autorka v krátkosti predstavuje čitateľovi jeho predchádzajúcu životnú cestu. V tejto časti sa nachádza niekoľko problematických formulácií. Napríklad autorka tvrdí, že po roku 1948 začal byť G. Husák „coby intelektuál nepohodlný, a tak byl v roce 1950 s Vladimírem Clementisem, Ladislavem Novomeským a mnoha dalšími obviněn z tzv. buržoazního nacionalismu“ (s. 7). Fakt, že G. Husák bol komunistickým intelektuálom, mal pri jeho zaradení do kampane proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu a neskôr aj pri jeho zatknutí a odsúdení len nepatrný význam. V pr-

vom rade, G. Husák otvorene obhajoval záujmy Slovenska v Československu po roku 1945. Vzhľadom na to obvinenie z buržoázneho nacionalizmu na neho dopadlo vcelku logicky. Ďalším dôvodom na jeho obvinenie z tzv. buržoázneho nacionalizmu bol vnútrostranícky boj v Komunistickej strane Slovenska. Z tohto pohľadu hrala Husáková povest' intelektuála v jeho odstavení skutočne podradnú úlohu. Ďalším sporným konštatovaním je, že G. Husák „při procese nedoznal žádnou vinu, což mu pravděpodobně zachránilo život“ (s. 7). Prvá časť tohto tvrdenia je pravdivá, pretože G. Husák pri procese skutočne nepriznal žiadnu vinu. To mu však život nezachránilo, pretože o výške jeho trestu bolo rozhodnuté už pred začiatkom procesu.⁵ Odmietanie obvinení pri vyšetrovaní, zmena koncepcie tvorby politických procesov a fakt, že proces sa konal až po smrti J. V. Stalina a K. Gottwalda boli skutočnými dôvodmi, prečo G. Husák nedostal trest smrti.

Práca je postavená takmer výhradne na svedectvách pamätníkov. Hlavné slovo medzi nimi dostal Lubomír Štrougal, dlhoročný politický konkurent G. Husáka. Jeho výpovede, ktoré tvoria viac ako tretinu publikácie, patria medzi jej najprínosnejšie časti. Paletu svedkov dopĺňajú napríklad: M. Gorbačov, V. Havel, J. Černogurský, historici J. Jablonický a V. Plevza, syn Vladimír Husák a množstvo ďalších.

Okrem svedectiev pamätníkov je publikácia, podobne ako dokumentárny film, doplnená o úryvky z divadelnej hry *Dr. Gustáv Husák (vážení prezidentov – prezident vězňov)*,⁶ ktorá mala premiéru v roku 2006 na doskách bratislavského Divadla Aréna. Nekritickým preberaním týchto úryvkov sa do dokumentu a tým aj do knihy dostali niektoré chybné tvrdenia. Napríklad

aj o údajnej Husákovkej návšteve masových hrobov v katynskom lese: „*Tak v čtyřicátém prvním mi ministr Mach položil nůž na krk, a víte, co mi řekl: Bud' se půjdeš podívat do Katyňe, co tam ti tvoji bolševici napáchali, nebo půjdeš zase zpátky do basy (...)* A tam v Katyni, jsme viděli tisíce mrtvol, povražděných důstojníky (...) Drželi nás na okraji jámy plné mrtvol. Dívejte se! Vidíte? Tak, tohle spáchali ti vaši bolševici. Nakonec nás tak i vyfotografovali.“ (s. 30 – 31). Ide o legendu, rozšírenú najmä medzi širšou verejnosťou. G. Husák nebol nikdy v Katyni a tobôž nie v roku 1941, pretože masové hroby objavili Nemci až v roku 1943. Preto ho tam nik nemohol ani odfotografovať. V skutočnosti sa G. Husák v roku 1941 musel zúčastniť tzv. zájazdu na Ukrajinu, ktorý pre slovenských komunistov organizoval minister vnútra A. Mach.

Práca je doplnená aj úryvkami z niektorých archívnych dokumentov z doby politického pôsobenia G. Husáka. Nechýba ani bohatá a kvalitná obrazová príloha. Práca je zakončená dobovými anekdotami o G. Husákovi.

Čo dodať na záver? Celkovo práca pôsobí veľmi rozpačitým dojmom. Po jej prečítaní sa čitateľ nebude vedieť zbaviť pocitu, či skutočným motívom na jej vydanie nebola skôr snaha čo najviac komerčne vyťažiť z úspešného dokumentárneho filmu. A to je presne cesta, ktorou by sa historická literatúra nemala uberať.

Už spomínaný zvýšený záujem mladšej generácie slovenských a českých historikov o osobu G. Husáka však dáva predpoklad, že v dohľadnej budúcnosti sa dočkáme odborne kvalitného syntetizujúceho diela o tejto nesporne významnej osobnosti.

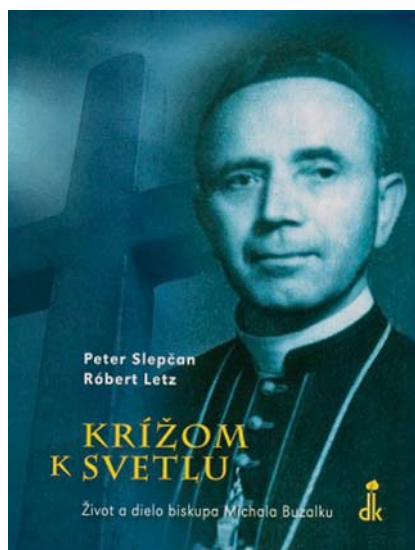
Branislav Kinčok

3 Z viacerých historikov spomenieme Tomáša Černáka, Zdeňka Doskočila, Michala Macháčka či amatérského historika Martina Mocka.

4 Autormi dokumentu sú Michal Kubala a Robert Sedláček. Film produkoval Radim Procházka v spolupráci s Českou televíziou a bol uvedený v roku 2008.

5 Národní archiv Praha, fond Ústřední výbor Komunistické strany Československa 02/5, škatuľa 79, archívna jednotka 205/41. Správa o organizačnom zabezpečení procesu proti Gustávovi Husákovi a spol. (skupina slovenských buržoázných nacionalistov) z 26. marca 1954.

6 Hru napísal Viliam Klimáček a režíroval ju Martin Čičvák. Úlohu Husáka postupne hrali Ján Gallovič, Marián Prevendarčík a Emil Horváth ml.

**PETER SLEPČAN,
RÓBERT LETZ**

**KRÍŽOM K SVETLU.
ŽIVOT A DIELO BISKUPA
MICHALA BUZALKU**

Trnava 2011, 473 s.

Katolícky kňaz, biskup, vojenský vikár, rektor kňazského seminára, teológ, publicista a napokon väzeň a trpiteľ za vieru Michal Buzalka (1885 Svätý Anton – 1961 Děčín) patrí nesporne medzi popredné osobnosti Katolíckej cirkvi na Slovensku v 20. storočí. Treba preto privítať prvú obsiahlu a pomerne vyčerpávajúcu monografiu k jeho životu a dielu z pera dvoch autorov, historikov Petra Slepčana a Róberta Letza. Vedecké dielo sa opiera o širokú archívnu bázu; podrobný faktografický výskum bol realizovaný vo viacerých štátnych archívoch na Slovensku, v Českej republike, vo Vatikáne, v Bulharsku a univerzitných archívoch v Bratislave a vo Viedni, vo viacerých

archívoch Rímskokatolíckej cirkvi, vo vojenských historických archívoch v Prahe a Trnave, v archíve Pápežského kolégia v Ríme. Použitá bola takisto súkromná zbierka Márie Montillovej-Buzalkovej a Petra Slepčana. Kniha čerpá z mnohých, už publikovaných dokumentov; vyzdvihnúť treba najmä Buzalkovu korešpondenciu, ktorá vyšla knižne a ktorá uľahčila písanie biografie, o čom svedčí množstvo odkazov na uverejnené Buzalkove listy v spomenutej edícii.¹ V neposlednej rade čerpali autori životopisu poznatky zo zborníkov, ktoré k osobe biskupa Buzalku boli publikované.² Predkladané dielo je teda napriek niektorým už existujúcim vedeckým prácam prvou ucelenou vedeckou biografiou, pričom niektoré kapitoly zo života Michala Buzalku boli spracované po prvýkrát.

Michal Buzalka bol predovšetkým horlivým katolíckym kňazom verným katolíckej Cirkvi. Jeho hlboké náboženské presvedčenie ho sprevádzalo po celý život a formovalo jeho životné postoje, rozhodnutia a jeho konanie v zložitej dobe 20. storočia. Ako príslušník kléru univerzálnej Cirkvi si bol navyše vedomý slovenského pôvodu, hlásil sa k nemu, a to i v období pred roka 1918. Je pozoruhodné, že sa počas celého teologického štúdia na viedenskom Pázmaneu v rokoch 1904 – 1912 hlásil dobrovoľne k slovenskej národnosti, čo nemuselo byť pre dané obdobie samozrejmosťou (s. 20). Buzalkove aktivity v prevratovom období rozpadu Rakúsko-Uhorskej monarchie a vzniku 1. Č-SR dokazujú mimoriadne zásluhy slovenského katolíckeho kléru o začlenenie sa Slovenska k vznikajúcej republike. V Skýcove, kde vtedy pôsobil ako mladý administrátor farnosti, z jeho iniciatívy vznikla miestna Slovenská národná rada (SNR), ktorá nadviazala styky so SNR v Martine

(s. 37). Pohotovou spravodajskou službou medzi miestnymi Skýcovčanmi a česko-slovenskými legionármi sa zaslúžil o to, aby Skýcov nebol obsadený boľševickými hordami (s. 38), ktoré po vyhlásení Maďarskej republiky rád mali v záujme obsadiť postupne celé Slovensko, čo bolo sprevádzané terorom voči slovenskému obyvateľstvu a katolíckemu kléru. Buzalka otvorene podporoval autonomistické hnutie obsiahnuté v politickej činnosti Slovenskej ľudovej strany (SĽS) neskôr Hlinkovej ľudovej strany (HĽS), hoci sa nikdy nestal jej členom. Je známe, že korešpondoval s predsedom tejto autonomistickej strany Andrejom Hlinkom, s ktorým sa zrejme osobne poznal (s. 42). Je zaujímavé, že Buzalka už ako biskup sa stal takpovediac hlásnou trúbou slovenských politických aspirácií v samotnom Vatikáne v čase, keď Slovensko nedisponovalo žiadnym diplomatickým zastúpením vo svete! (s. 67). Po biskupskej vysviacke v Ríme v máji 1938 počas audiencie u pápeža Pia XI. viedol Buzalka dlhší rozhovor s vtedajším štátnym sekretárom, kardinálom Eugeniom Pacellim – budúcim Píom XII., ktorý podľa Buzalkových vyjadrení prejavil živý záujem o „naše náboženské a národné veci“. „Na jeho žiadosť som ho podrobne informoval o našej katolíckej politike, o význame autonomistického pohybu slovenských katolíkov, ktorý posilní položenie katolicizmu v republike Čechov a Slovákov.“ (s. 67) Svojím proautonomistickým postojom – hoci nebol politikom v pravom zmysle slova – ho právom možno zaradiť medzi významné osobnosti katolíckeho duchovenstva na Slovensku v 20. storočí.

Kniha dostatočne a vyčerpávajúco objasňuje dôvody, pre ktoré sa Buzalka spomedzi trojice navrhovaných kandidátov (Ambróz Lazík, Michal Bu-

1 LETZ, R.: V hodine veľkej skúšky. Listy biskupa Michala Buzalku. Spoločné prejavy slovenských katolíckych biskupov. Súbor do kumentov, Trnava 2007.

2 LETZ, R. (zost.): Boli traja. Zborník materiálov z vedeckej konferencie o politickom procese so slovenskými katolíckymi biskupmi J. Vojtaššákom, M. Buzalkom a P. Gojdičom v Bratislave 19. januára 2001. Bratislava 2001; LETZ, R. – PETRANSKÝ, I. A. (zost.): Biskup Michal Buzalka. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie pri príležitosti 40. výročia úmrtia Michala Buzalku v Bratislave 7. 12. 2001. Bratislava 2002.

zalka, Izidor Holovič) stal pomocným biskupom. Autor príslušnej kapitoly sa pritom opiera najmä o obsahlu korešpondenciu sprístupnenú v už publikovanej edícii prameňov,³ ale aj o doteraz neznáme listy z pera Giuseppe Burzia, vtedajšieho legačného radcu na pražskej nunciatúre, Buzalkovi, z Fondu starých písomností Archívu Ústavu pamäti národa v Bratislave, ako aj súdobú tlač. Aj keď pôvodne išlo o troch kandidátov na miesto pomocného biskupa, čo býva zrejme pravidlom pri výbere biskupa, v skutočnosti sa pápežský nunciatus v Prahe Saverio Ritter – ako vyplýva z jeho listu kardinálovi Raffaele C. Rossimu, sekretárovi Posvätej Konzistoriálnej kongregácie v Ríme – rozhodoval medzi dvoma prvými kandidátmi, teda medzi Lazíkom a Buzalkom. Je očitvidné, že k uprednostneniu Buzalku prispelo najmä jeho politické pozadie, jeho náklonnosť k HSLS, ktorá ho robila v oveľa väčšej miere prijateľným vo vnútri Katolíckej cirkvi na Slovensku. Táto skutočnosť sa považovala za zrejmy protiklad voči osobe Lazíka, ktorý sympatizoval so Šrámkovou Československou stranou lidovou.⁴

Činnosť Buzalku v období existencie 1. Slovenskej republiky, jeho pôsobenie ako vojenského vikára Slovenskej armády, jeho nesúhlas s vysídľovaním slovenských židov a ich následnou likvidáciou a v neposlednej rade jeho ambivalentný vzťah k SNP tvoria jednu z najdôležitejších kapitol v jeho živote, počas ktorej sa v plnej miere osvedčil jeho kňazský a ľudský profil. Vzťah katolíckeho episkopátu k slovenskej vláde ako aj celému spoločenskému zriadeniu v rokoch 1939 – 1945 nemožno označiť za jednoznačne pozitívny, napriek skutočnosti, že do funkcie prezidenta bol zvolený katolícky kňaz, ako aj napriek celkovej vysokej politickej angažovanosti kléru. Prvým kritickým zlomom bolo prenikanie nacistickej ideológie, proti ktorej Buzalka na stránkach ním

obnovených *Katolíckych novín* otvorene protestoval (s. 133). Nemeckí tajní agenti podávali o protinacistickom obsahu *Katolíckych novín* podrobné správy na Ríšske ministerstvo vnútra, z ktorých bola zjavná ich očividná nevoľa (s. 141 – 142). Ako protinemecká aktivita sa takisto hodnotila činnosť Katolíckej akcie, ktorej predsedom bol práve Buzalka (s. 156). Buzalka však nepranieroval len nemecký národný socializmus, ale aj jeho slovenský variant: bol ostro proti zlučovaniu jednotlivých spolkov Katolíckej akcie, najmä Slovenskej katolíckej mládeže do Hlinkovej gardy, resp. Hlinkovej mládeže, pretože obe organizácie nepovažoval za katolícke (s. 112 – 113).

Druhým ostrým protikladom medzi zmýšľaním katolíckej hierarchie a slovenskej vlády bolo riešenie židovskej otázky. Práve Buzalka patril medzi prvých cirkevných hodnostárov, ktorí na tragédiu židovského národa upozorňovali, keďže už na jeseň 1941 informoval zainteresované vatikánske kruhy o vraždení židovského obyvateľstva na Ukrajine a v Bielorusku na začiatku protisovietskeho ťaženia. Informácie, ktoré získaval od jemu podriadených vojenských duchovných, nasadených na východnom fronte, sprostredkoval vatikánskemu chargé d'affaire v Bratislave Burziovi (s. 176 – 177). Podobne Buzalka už od polovice júla 1942 vedel o systematickom vyvražďovaní židov v nemeckých koncentračných táboroch na území poľského gubernátu – vedel teda aj o tragédii slovenských židov (s. 215) a váhou celej svojej osobnosti sa zasadzoval o zastavenie deportácií. Z tohto postoja, z jeho nezištnej pomoci ohrozeným židom najmä sprostredkovaním prezidentských výnimiek je zrejmy jeho otvorený nesúhlas s riešením židovskej otázky slovenskou vládou, ktorý sa vzťahoval na celý slovenský episkopát. Napokon aj vďaka Buzalkovmu zákroku – protestnému listu, ktorý na podnet nitrianskeho sídelné-

ho biskupa Kmeťka napísal a doručil prezidentovi Tisovi, neboli plánované deportácie na jar 1943 obnovené (s. 209 – 210).

Buzalka teda nemohol byť bezpodmienečným zástancom politiky Slovenského štátu, za čo bol medzi iným vo vykonštruovanom politickom procese v roku 1951 súdený. Naopak pranieroval zneužívanie hesla: „Za Boha a národ!“ v politike, pretože si uvedomoval riziká, ktoré vyplývajú z uprednostňovania fenoménu národa pred Cirkvou (s. 262). Neskôr priznáva, že neúprimná zbožnosť a jednostranné uprednostňovanie národných ideí pred náboženskými sa stalo fatálnym (s. 262). V liste arcibiskupovi Kmeťkovi z 27. novembra 1944 prehľbuje svoju kritiku a mieri tým do radov najvyšších štátnych predstaviteľov, ktorí natoľko idú vo svojom ponížennom posluhovaní bludom, že vyhlasujú národný socializmus za akési uskutočnenie pápežských sociálnych encyklik (s. 262). Takéto konanie, charakteristické neprístupnosťou voči akejkolvek kritike, napomínaniu a upozorňovaniu zo strany Sv. Stolice, by mohlo charakterizovať práve samotného Tisa, s konaním ktorého Buzalka nemohol vždy súhlasiť. V tomto kontexte je veľmi pozoruhodný menej známy list troch slovenských biskupov (Buzalku, Nécseya, Škrábika) a arcibiskupa Kmeťka prezidentovi republiky Jozefovi Tisovi z 3. decembra 1944, v ktorom ho otvorene vyzývajú k odstúpeniu v prípade, ak sa mu nepodarí zastaviť násilné evakuácie slovenského obyvateľstva na východnom Slovensku (s. 200). Je to jeden z mála dokumentov, v ktorom katolícki episkopi žiadajú prezidenta – katolíckeho kňaza, aby sa vzdal politickej funkcie, pretože jeho zotrvanie by mohlo spôsobiť trvalé škody pre katolícku cirkev. Sú to presne tie obavy, ktoré vyslovil pápež Pius XII. pred Buzalkom počas jeho audiencie vo Vatikáne v septembri 1939, keď sa o post prezidenta

3 LETZ, R.: V hodine veľkej skúšky, dokumenty číslo (č.) 111 – 116.

4 Pozri tamže, dok. č. 115, s. 264 – 270.

Slovenskej republiky uchádzal katolícky kňaz. Kvôli závažnosti listu ho autori publikácie nechali uverejniť aj v pôvodnom latinskom znení; list sa nachádza v Tajnom Vatikánskom archíve (s. 200 – 201).

Okolnosti, za ktorých vypuklo povstanie v auguste 1944, jeho priebeh a jeho politické ciele viedli Buzalku k negatívnemu postojovi voči tejto historickej udalosti. Buzalkova predstava, zamedziť nemeckému vplyvu, ale zároveň zotrvať na národných pozíciách samostatného štátu a jeho jasný protibolševický a antikomunistický postoj boli v protiklade so skutočnosťou. Vo svojich listoch takisto poukazyval na zbytočnosť utrpenia zapríčineného partizánmi (s. 261). Na druhej strane Buzalka nebol naklonený myšlienke pastierskeho listu, v ktorom sa malo povstanie odsúdiť⁵ a pomerne ostro odsúdil vystúpenie poslanca K. Körpera v Slovenskom sneme proti povstaniu.

Život Buzalku v pohnutých povojnových rokoch, ktoré predznamovali nástup diktatúry Komunistickej strany Československa, bol akýmsi intermezom medzi ešte slobodným pôsobením a postupným zmenšovaním slobôd novým režimom. Hneď po príchode Červenej armády na Slovensko bol v roku 1945 za funkciu vojenského vikára bez akéhokoľvek obvinenia zaistený a celkovo štyri mesiace internovaný, čo malo predznamovať jeho budúce dlhoročné väznenie (s. 265 – 266). Hrdinstvom bola biskupova návšteva u bývalého nemeckého vyslanca Hansa E. Ludina v deň pred jeho popravou 8. decembra 1947 vo väznici Krajského súdu v Bratislave. Ludin zrejme pod biskupovým vplyvom konvertoval na katolícku vieru a deň na to, ráno 9. decembra 1947, bol popravený (s. 269). Neskôr bol tento čin zneužitý

Štátnou bezpečnosťou vo vykonštruovanom procese.

V posledných rokoch na slobode spolupracoval s rakúskym generálnym konzulátom, konkrétne s tlačovým tajníkom Karlom Rajnochom, ktorému poskytoval informácie o perzekúciách Katolíckej cirkvi (s. 354 – 355). Karl Rajnoch mu naopak poskytoval informácie o slovenskej emigrácii a zasluboval ho cirkevnými tlačovinami. Táto kapitola slovensko-rakúskych vzťahov je v historiografii dodnes málo známa a zaslúžila by si hlbšie spracovanie. Málo známa je aj biskupská vysviacka, ktorú Buzalka za nebezpečných okolností dňa 29. apríla 1950 vykonal, keď za tajného biskupa vysvätil apoštolského pronotára Antona Richtera, dekana v Topolčanoch (s. 359). Táto vysviacka zostala v podstate až do pádu režimu v tajnosti, keďže nebola zúčastnenými osobami nikdy vyzradená. Zaujímavý je aj negatívny postoj Buzalku voči chorváckemu kňazovi Tomislavovi Poglajenovi Kolakovičovi, ktorý od roku 1943 vyvíjal pastoračné aktivity na území Slovenska. V liste arcibiskupovi Kmeťkovi ho doslovne nazval fantasmom, ostro kritizoval jeho smernice o výchove v kňazských seminároch, označil ho za extrémistu a nezodpovedného kňaza (s. 347).

Aj keď sú poznatky k vykonštruovanému politickému procesu proti trom slovenským biskupom Jánovi Vojtaššákovi, Michalovi Buzalkovi a Pavlovi Gojdičovi pomerne obsiahle, stále ešte chýba podrobná syntetická analýza tejto historickej udalosti. Autor tejto kapitoly sa o ňu čiastočne pokúša, keď sumarizuje základné poznatky prípravy, realizácie a celkového dopadu procesu vzťahujúceho sa konkrétne k osobe Buzalku. Snaží sa hodnotiť Buzalkove postoje v tejto akiste najťažšej životnej situácii. Vyšetrovateľom ako aj celej

komunistickej justičnej mašinérii, známej svojou neľudskou krutosťou, sa Buzalku napriek brutálnym vyšetrovacím metódam nepodarilo úplne zlomiť. Dokumentujú to niektoré výstižné a duchaplné odpovede obvineného biskupa počas súdneho pojednávania pred Štátnym súdom v budove Justičného paláca v Bratislave (s. 373 – 381). Zaujímavo vyznie aj porovnanie medzi dochovaným stenografickým záznamom, ktorý autor cituje v origináli, a tendenčnou publikáciou vydanou tesne po hlavnom súdnom pojednávaní v januári 1951.⁶ Buzalka, odsúdený na doživotie, strávil vo väzení a neskoršej internácii dlhých desať rokov, keď 7. decembra 1961 umrel v Charitnom domove v Táboře. Posledná kapitola biografie sa podrobne venuje tomuto strastiplnému obdobiu života biskupa Buzalku ako väzňa a vyhnanca.

Vedecká monografia podrobne mapuje život jednej z menej známych osobností slovenského katolíckeho duchovenstva. Pritom práve osobnosť biskupa Buzalku sa v mnohých aspektoch ukazuje kľúčovou na pochopenie niektorých historických udalostí, postoj Katolíckej cirkvi k holokaustu, k povstaniu a k vojne ako takej, k režimu 1. Slovenskej republiky, diplomatické aktivity smerom k Sv. Stolicy, aktivizácia laického duchovného života, ako aj na poli kresťanských médií, atď. Prispieva tak nielen k hlbšiemu poznaniu života biskupa, ale aj celej Katolíckej Cirkvi na Slovensku, jej duchovným prúdeniam a postojom, jej zložitým vzťahom k politickému režimu v danom období a napokon celej spoločnosti. Kniha disponuje hodnotnou obrazovou prílohou, menným registrom a podrobnou bibliografiou.

Beáta Katrebová Blehová

5 Okolnosti vzniku tohoto listu slovenských biskupov, datovaného 15. 12. 1944, sú objasnené v poznámke pod čiarou č. 988 v Buzalkovej korešpondencii. Pozri LETZ, R.: V hodine veľkej skúšky, dok. 143, s. 410 – 411.

6 Ide o pomerne známu publikáciu zachytávajúcu zčásti priebeh hlavného pojednávania s tromi biskupmi, pričom výpovede obžalovaných sú buď upravené alebo vynechané. Proces proti vlastizradným biskupom Jánovi Vojtaššákovi, Michalovi Buzalkovi a Pavlovi Gojdičovi. Bratislava 1951.

DOHODA O ZALOŽENÍ MÚZEA TOTALITNÝCH REŽIMOV 20. STOROČIA

Dohoda o založení múzea totalitných režimov 20. storočia Budapešť 23. augusta 2012

1) Predchádzajúce kroky

Ministerstvá kultúry Nemecka, Poľska, Maďarska a Slovenska založili dňa 2. februára 2005 vo Varšave Európsku sieť Pamäť a Solidarita;

Rezolúcia č. 1481 (2006) Parlamentného zhromaždenia Rady Európy o „Potrebe medzinárodného odsúdenia zločinov totalitných komunistických režimov“;

Záver Rady Európy č. 11268/11 o pripomínaní zločinov spáchaných totalitnými režimami v Európe;

Varšavská deklarácia pri príležitosti Európskeho dňa spomienky na obeť totalitných režimov, ktorú prijali zúčastnené ministerstvá spravodlivosti dňa 23. augusta 2011;

Založenie Platformy Európskej pamäti a svedomia v Prahe dňa 13. októbra 2011.

2) Založenie múzea

My, dolu podpísané strany, týmto vyhlasujeme dôležitosť spolupráce v oblasti odhaľovania, dokumentácie a prezentácie dejín totalitných režimov a to, že vyvineme tomu zodpovedajúcu spoločnú snahu vedúcu k založeniu múzea dejín tých európskych národov, ktoré boli v 20. storočí nútené trpieť pod útlakom totalitných režimov.

Okrem v minulosti prijatých dokumentov bude úlohou budúceho múzea účinnejšie prezentovať budúcim generáciám dopad ideológie, zločinov a fungovania komunistických, národnosocialistických a iných totalitných režimov na národy. Múzeum dá tieto skutočnosti aj do pozornosti obyvateľov krajín, ktoré nemuseli znášať tieto hrôzy, aby sa takéto zločiny nemohli už nikdy opakovať. Naším cieľom je, aby sa každý poučil z chýb nedávnej minulosti a aby dejiny vydali verdikt nad týmito neľudskými režimami.

Naším ďalším cieľom je, aby sa budúce múzeum stalo spoločným pamätníkom obetiam totalitných režimov.

My, dolu podpísané strany, budeme spolupracovať, aby sme čo najskôr našli vhodné miesto pre toto múzeum, zhromaždili jeho obsah a zobrazením dejín našich národov poukázali na podobnosti medzi týmito tyranskými režimami a skúsenosťami, ktoré sme zdieľali v kolektívnom stave útlaku.

3. Záverečné ustanovenie

Táto dohoda vstúpi do platnosti v deň nasledujúci po dni podpisu.

Podpísané v Budapešti dňa 23. augusta 2012

PODUJATIA K 10. VÝROČIU ZALOŽENIA ÚSTAVU PAMÄTI NÁRODA

VÝSTAVA O ČINNOSTI ÚPN A EURÓPSKEJ SIETI ÚRADOV SPRAVUJÚCICH PÍSOMNOSTI TAJNEJ POLÍCIE

S desaťročnou históriou pôsobenia ÚPN sa záujemcovia mohli oboznámiť na výstave 10 rokov Ústavu pamäti národa, ktorá bola inštalovaná od 20. septembra 2012 v priestoroch Justičnej siene bratislavského Primaciálneho

paláca. Návštevníci na výstave získali informácie o podmienkach vzniku ÚPN, jeho orgánoch, dokumentoch, ktoré sú v jeho správe, vedeckých projektoch, usporiadaných konferenciách, osvetových aktivitách či audiovizuál-

nej tvorbe. Výstava zároveň verejnosti predstavila aj Európsku sieť úradov spravujúcich písomnosti tajnej polície, ktorá združuje partnerské inštitúcie z Bulharska, Česka, Maďarska, Nemecka, Poľska, Rumunska a Slovenska.

Vernisáž výstavy 10 rokov Ústavu pamäti národa / Európska sieť úradov spravujúcich písomnosti tajnej polície

(Foto: Branislav Kinčok a Štefan Badura)

UDELENIE CIEN ÚSTAVU PAMÄTI NÁRODA

Na slávnostnom podujatí v Zrkadlovej sieni Primaciálneho paláca v Bratislave pod záštitou prezidenta SR Ivana Gašparoviča 20. septembra 2012 boli po prvý raz udelené Ceny Ústavu pamäti národa. Mimoriadne ocenenie získal in memoriam biskup Pavol Mária Hnilica SJ a za vedecký prínos v oblasti skúmania obdobia neslobody bol ocenený prof. PhDr. Róbert Letz, PhD. Touto symbolickou formou si ústav chce uctiť ľudí, ktorí sa postavili na odpor totalitnému režimu a ktorí významnou mierou prispeli k poznaniu obdobia neslobody. Po udelení cien sa za účasti vzácnych hostí konala v priestoroch Primaciálneho paláca slávnostná recepcia.

Cena Ústavu pamäti národa (Foto: Štefan Badura)

PROF. PHDR. RÓBERT LETZ, PHD.

Slovenský historik narodený 29. augusta 1967 v Bratislave. Stredoškolské štúdium absolvoval v rodnom meste. V rokoch 1986 – 1991 študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave študijný odbor filozofia – história. Krátko pracoval v Historickom ústave SAV. Od roku 1992 je zamestnaný na Katedre histórie Pedagogickej fakulty UK v Bratislave. V rokoch 1991 – 1994 absolvoval externú formu doktorandského štúdia na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, odbor Slovenské dejiny. Habilitoval sa na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v roku 1997, kde sa aj v roku 2004 inauguroval. V súčasnosti je vedúcim Katedry histórie na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave. Venuje sa politickým, cirkevným a kultúrnym dejinám Slovenska v 20. storočí. Je autorom a spoluautorom viacerých monografií, učebníc, desiatok vedeckých štúdií, editorom zborníkov a viacerých zbierok dokumentov. Róbert Letz je tiež členom viacerých redakčných rád významných slovenských vedeckých a odborných časopisov, medzi iným

Cenu Ústavu pamäti národa za vedecký prínos v oblasti skúmania obdobia neslobody prevzal Róbert Letz (Foto: Branislav Kinčok)

Cenu Ústavu pamäti národa pre biskupa Pavla M. Hnilicu in memoriam prevzal jeho brat Ján Hnilica (Foto: Branislav Kinčok)

aj predsedom redakčnej rady časopisu *Pamäť národa*. Jeho dielo je významným príspevkom k poznaniu slovenských dejín 20. storočia a znamená veľký vedecký prínos v oblasti skúmania obdobia neslobody.

MONS. PAVOL MÁRIA HNILICA SJ

Slovenský rímskokatolícky biskup narodený 30. marca 1921 v Uňatíne. V roku 1941 vstúpil do jezuitskej rehole. Teológiu študoval v Trnave, odkiaľ ho v apríli roku 1950 v dôsledku násilného zásahu proti mužským reholiam deportovali do Jasova. Neskôr ho presunuli do Podolínce a potom do Pezinka. Po prepustení P. M. Hnilicu ho 29. septembra 1950 biskup Róbert Pobožný tajne vysvätil za kňaza. Začiatkom roka 1951 bol tajne vysvätený za biskupa. Už v roku 1952 však ušiel za hranice. Práve týmto útekom sa pre biskupa P. M. Hnilicu začalo nové obdobie jeho života a poslania. Po završení štúdia teológie v Innsbrucku prešiel do Ríma, kde pripravil pre pápeža Pia XII. obširnú správu o tvrdom prenasledovaní Cirkvi za komunizmu vo vtedajšej ČSR. Stále ako tajný bis-

kup začal so súhlasom Pia XII. svoju novú činnosť, ktorá sa v priebehu rokov rozrástla do veľkých rozmerov. Navštevoval biskupov a diecézy v Taliansku, Nemecku a inde, prednášal a kázal o prenasledovanej Cirkvi pod komunizmom, pomáhal pri rozvíjaní činnosti Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme, nadväzoval kontakty s americkými Slovákmi, zblížil sa s mnohými kardinálmi a biskupmi vo svete... Na podporu svojich myšlienok založil laické združenie „Pro Deo et Fratribus“, postaral sa o vydávanie časopisu toho istého mena, v ktorom šíril informácie o umlčanej a prenasledovanej Cirkvi, ale šíril aj úctu k P. Márii fatimskej a venoval sa prehlbovaniu života z viery. Úzko spolupracoval s hnutím Fokoláre či s matkou Terezou z Kalkaty. V marci 1984 priamo v Moskve v chráme na Červenom námestí tajne počas prehliadky zasvätil celé Rusko Panne Márii. Zomrel v južných Čechách na Nových Hradoch v nedeľu 8. októbra 2006. Je pochovaný v krypte v katedrále sv. Jána Krstiteľa v Trnave.

Peter Sokolovič

PRÍHOVOR PREDSEDU SPRÁVNEJ RADY ÚPN IVANA A. PETRANSKÉHO PRI PRÍLEŽITOSTI 10. VÝROČIA ZALOŽENIA ÚSTAVU PAMÄTI NÁRODA

Vážená pani podpredsedníčka NR SR,
vážení poslanci NR SR,
excelencie,
vážení bývalí politickí väzni,
vážené dámy, vážení páni, ctení hostia!

„Minulosť určuje naše dnešné správanie a v jeho dôsledku aj našu budúcnosť. Naše tradície, zvyky a vedomosti, ale tiež slabosti, chyby, traumy majú svoje korene v minulosti. Národná minulosť nepredstavuje náš spoločný majetok o nič menej ako devízové rezervy centrálnej banky. Ako každý majetok, aj ona musí byť riadne spravovaná, ošetrovaná a zdieľaná svojimi vlastníkmi. Pri riadnom užívaní je minulosť zdrojom sily, identity a poznatkov, ktoré prispievajú k duchovnému a materiálnemu rozkvetu Slovenska.“

Týmito slovami sa pred desiatimi rokmi prihovril Ján Langoš poslancom slovenského parlamentu počas prerokovania ním predloženého návrhu zákona o pamäti národa. Zákona, ktorý sa stal akýmsi rodným listom dnes jubilujúceho Ústavu pamäti národa.

Keď v roku 1989 priniesla Nežná revolúcia pád komunistického režimu, stála Slovenská republika pred úlohou definovať myšlienky, na ktorých postaví svoju budúcnosť. Zároveň sa musela rozhodnúť, aký postoj zaujme k udalostiam, ktoré sa práve stávali minulosťou. Súčasťou týchto najnovších dejín boli kruté perzekúcie, vrátane justičných vrážd, ale aj hrdinské činy ľudí, ktorí sa dokázali postaviť totalitnej moci na odpor. Odohrávali sa v nich príbehy tých, ktorí sa rozhodli aktívne spolupracovať so všemocným režimom, no aj takých, ktorí sa nikdy nenechali zlomiť ani za cenu väznenia či smrti.

Proti myšlienke urobiť „hrubú čiaru za minulosťou“, zabudnúť na to, čo sa udialo počas totality, stála po roku 1989 snaha hodnotiť naše dejiny odvážne a otvorene, pritom však odborne a objektívne. Táto snaha stála aj pri zrode Ústavu pamäti národa v roku 2002. Zmyslom vzniku a existencie tejto inštitúcie nikdy nebolo samoučelné vyhľadávanie zla v našich dejinách. Ak naň upozorňujeme, tak hlavne preto, aby sme upozornili aj na opačnú stranu tejto mince, aby sme upriamili pozornosť na tých, ktorí sa proti zlu postavili a bojovali za demokraciu, slobodu a nezávislosť slovenského národa. Im vďačíme za to, že aj na také nešťastné obdobie, akým bola éra desaťročia trvajúcej diktatúry, sa dnes paradoxne môžeme pozeráť aj s hrdosťou. Som presvedčený, že základným zmyslom existencie Ústavu pamäti národa je budovanie a posilňovanie tejto hrdosti v slovenskom národe. O to viac musíme dnes pripomínať, že práve odkaz boja proti totalite je jedným z pilierov, na ktorých treba budovať slovenskú štátnosť.

Desiate výročie založenia Ústavu pamäti národa nemá byť oslavou inštitúcie. Stáva sa nanajvýš vhodnou príležitosťou pripomenúť si, osláviť tých, ktorých osudy sú neoddeliteľnou súčasťou pamäti národa. Tých, ktorí si svojim odvážnym postojom podpísali vlastné rozsudky smrti, rozsudky oberajúce ich o slobodu, o najlepšie roky života. A to v mene viery, v mene ideálov, jednoducho preto, že nemali v povahe, nedokázali kolaborovať, vzdať sa či mlčať. Venujme teda práve dnes spomienku mŕtvym, ale aj živým, odvážnym – niektorých z nich máme dokonca dnes česť privítať medzi nami.

Desaťročie Ústavu pamäti národa je predsa však aj príležitosťou na malé bilancovanie a zhodnotenie výsledkov jeho práce. Počas tohto obdobia Ústav preukázal opodstatnenosť svojej existencie a význam, ktorý má pre slovenskú spoločnosť. Dokázal, že je nezávislou, politicky nestrannou národnou ustanovizňou. Vykonal kus práce pre poznanie našej nedávnej minulosti, predovšetkým z hľadiska skúmania činnosti represívnych zložiek štátu a zločínov v nedemokratickom období našich dejín. V neposlednom rade pomohol pri zvýšení citlivosti slovenskej spoločnosti voči udalostiam doby neslobody.

Za desať rokov sa zmenila slovenská spoločnosť a premenou prešiel aj Ústav pamäti národa. Kým počiatky jeho činnosti boli späté so zakladaním samotnej inštitúcie a jej archívu, prepisovaním registračných protokolov Štátnej bezpečnosti a sprístupňovaním dokumentov verejnosti, lačnej po dlho utajovaných informáciách, postupne sa dôraz presunul na iné aspekty. Ukázalo sa, že iba hovoriť o vyrovnávaní s minulosťou nestačí, je na to potrebná drobná

každodenná odborná práca. Väčší dôraz sa začal klásť na sofistikovanejšie činnosti. Postupne sa vybuďovala vedecko-výskumná základňa, ktorá dnes tvorí dôležitý pilier Ústavu.

Napriek všetkým výsledkom, ktoré Ústav pamäti národa doteraz dosiahol, čaká naň aj v budúcnosti nemálo práce. Dôkladné spracovanie dokumentov v Archíve ÚPN a ich digitalizácia bude nesporne patriť k prioritám Ústavu. Predpokladáme, že bude vzrastať aj význam vedeckého výskumu na pôde ÚPN. Práve systematické posilňovanie odbornosti a vedeckej erudovanosti môže Ústavu zabezpečiť dlhodobú akceptáciu v slovenskej vedeckej spoločnosti.

Vážené dámy, vážení páni!

Dovoľte mi na tomto mieste poďakovať – a to tak v mene svojom, ako, verím, aj v mene vašom. Poďakovať sa najmä tým, kvôli ktorým má vlastne existencia Ústavu opodstatnenie. Hrdinom a obetiam, známym aj neznámym, ktorí robili nás, naše osudy, naše dejiny ušľachtilejšími, z ktorých by sme si mali aj dnes, v slobodných časoch, brať príklad. Dovoľte mi poďakovať sa tým, ktorí na tieto zápasy a hrdinstvá a na ich aktérov nezabudli, pripomínali ich politikom, občanom, médiám. A pomohli im vystavať akýsi pamätník v podobe nášho Ústavu. Ďakujem teda všetkým tým, čo stáli pri jeho neľahkom zrode, na prvom mieste prvému predsedovi správnej rady ÚPN, dnes už zosnulému Jánovi Langošovi. Ďakujem pracovníkom Ústavu, minulým i súčasným, za to, že pracujú s nasadením, hoci ich naša spoločnosť nie celkom doceňuje a nie celkom primerane oceňuje. Ďakujem tým, čo sú nám v našom dobre mienenom úsilí nápomocní. Ďakujem zároveň všetkým vám, ktorí ste dnes prišli, a svojou účasťou ste povedali, že si našu prácu a jej výsledky vážite.

Dnes vieme, že hoci už bezmála dvadsaťtri rokov žijeme v slobode a desať rokov uplynulo od založenia Ústavu pamäti národa, ešte stále máme väčšinu práce pri skúmaní doby neslobody pred sebou. Ústav pamäti národa a ani slovenská spoločnosť, ak jej záleží na vlastnej budúcnosti, nemôže v tomto úsilí poľaviť. Pretože, ako varujú slová v preambule zákona o pamäti národa, „*ten, kto nepozná svoju minulosť, je odsúdený ju opakovať*“.

Dámy a páni, želim vám pekný sviatočný večer!

Slávnostný večer pri príležitosti 10. výročia založenia Ústavu pamäti národa v Zrkadlovej sieni Primaciálneho paláca v Bratislave 20. septembra 2012, na ktorom odznel príhovor predsedu Správnej rady ÚPN Ivana A. Petranského (Foto: Štefan Badura)

PREZENTÁCIE PUBLIKÁCIE O JÁNOVI FERENČÍKOVÍ

Niekoľko týždňov po vyjení zborníka o Msgr. ThDr. Jánovi Ferencíkovi s podtitulom *Život, verejné pôsobenie, kontroverzie* sa v dňoch 8. – 9. októbra 2012 uskutočnili aj jeho prezentácie spojené s verejnou diskusiou. Za miesta prezentácií boli vybrané dve symbolické miesta spojené s jeho životom a verejnou činnosťou – rodný Kežmarok a potom Ružomberok, kde účinkoval ako miestny farár po smrti Andreja Hlinku a tiež ako poslanec Snemu SR a predseda župnej organizácie HSLS.

ÚPN zastupoval predseda Správnej rady ÚPN Ivan A. Petranský, historik Martin Lacko a moderátor Tomáš Klubert. Oboch prezentácií sa zúčastnil aj historik Anton Hruboň, predseda o. z. Historia Nostra, ktoré bolo spoluorganizátorom konferencie.

Prezentácia v Kežmarku v pondelok 8. októbra sa stretla so skromnou účasťou, no o to srdečnejšou odozvou. Ako vyplynulo z diskusie i z informácií zúčastnených rodákov, jeho pamiatka v rodnom meste od roku 1945 prakticky vôbec nejestvuje. V Kežmarku – okrem náhrobníka na cintoríne a spomienky v rodine – jeho existenciu nepripomína žiadna pamätná tabuľa, ulica či námestie, ba jeho meno sa neobjavuje ani v publikáciách, ktoré boli vydané na tému dejín mesta či jeho významných rodákov.

Druhá časť podujatia v Ružomberku dňa 9. októbra 2012 mala už značne „dynamickejší“ priebeh a väčšiu odozvu. Keďže Mesto Ružomberok na skoršiu ponuku prevzatia záštity nad prezentáciou zborníka nijako nereagovalo, podujatie sa muselo znova konať na súkromnej pôde – v libresse Penziónu Andrej. V jeho zaplnených

Z prezentácie knihy v Kežmarku (Foto: Robert Klöckler)

Prezentácia v Ružomberku (Foto: Robert Klöckler)

priestoroch sa poslucháči dozvedeli o genéze zborníka i viacerých nových faktoch o Ferencíkovi či o pozadí hysterickéj kampane, ktorá sa voči jeho osobe i jeho pamätnej tabuli v roku 2011 strhla. Žiaľ, podobne ako samotného seminára v decembri 2011, ani verejnej diskusie sa ani tentoraz nezúčastnil žiaden z ružomberských „ak-

tivistov“, ktorí snatie pamätnej tabule Hlinkovho nástupcu iniciovali. Živá diskusia medzi zúčastnenými pokračovala aj po skončení oficiálnej časti akcie a spravodajstvo o akcii priniesli niektoré regionálne médiá, ružomberská televízia či TV Lux.

Martin Lacko

PROJEKCIE FILMU ARBITRÁŽ NA JUŽNOM SLOVENSKU

Z prezentácie filmu *Arbitráž* v Slovenskom technickom múzeu v Košiciach
(Foto: Ondrej Krajňák)

V dňoch 26. – 28. novembra 2012 sa uskutočnili verejné projekcie najnovšieho dokumentárneho filmu z dielne Ústavu pamäti národa *Arbitráž* v mestách na južnom Slovensku. Film zachytáva osudy pamätníkov, ktorých sa priamo dotkla zmena hraníc v novembri 1938. Na základe ich spomienok mapuje postoje horthyovského Maďarska voči obyvateľom južného Slovenska. *Arbitráž* je filmom o pamäti a odrazom veľkej politiky na každodenný život obyčajného človeka. Dokument je vyvrcholením niekoľkoročnej snahy pracovníkov ÚPN zachytávať svedectvá posledných žijúcich pamätníkov na toto rozporuplné obdobie našich dejín. Ústav pamäti národa je jedinou inštitúciou, ktorá systematicky dokumentuje udalosti, ktoré sa odohrali po Viedenskej arbitráži 2. novembra 1938,

kedy predstavitelia fašistického Talianska a nacistického Nemecka prisúdili veľkú časť územia južného Slovenska horthyovskému Maďarsku.

Prvá prezentácia sa uskutočnila 26. novembra 2012 v Turistickom informačnom centre vo Veľkých Kapušanoch. Publikum privítal predseda Správnej rady ÚPN Ivan A. Petranský krátkym príhovorom, v ktorom predstavil aktivity ÚPN v rámci projektu Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži. Po ňom nasledovalo vystúpenie zástupcu mesta Veľké Kapušany Ferenca Bodzána, ktorý vo svojom príhovore ocenil snahu ÚPN predstaviť svoje aktivity aj na druhom konci Slovenska. Po projekcii nasledovala diskusia s tvorcami filmu historikom Jánom Mitáčom a dokumentaristom Ondrejom Krajňákom. Film vyvolal medzi divákmi značné

ohlasy, čo bolo vidieť aj na množstve otázok, ktoré kládli tvorcom filmu.

Dňa 27. novembra 2012 pokračovala v poradí druhá prezentácia v Slovenskom technickom múzeu v Košiciach. Po príhovore predsedu Správnej rady ÚPN Ivana A. Petranského privítali auditórium zástupcovia spoluorganizátorov, riaditeľ Slovenského technického múzea Eugen Labanič a predseda Miestneho odboru Matice slovenskej Jozef Mižák. Obaja uvítali vznik filmu, ktorý zaplnil biele miesto v dokumentárnej tvorbe na Slovensku po roku 1989. Projekcia filmu sa stretla s veľkým záujmom divákov, z ktorých značná časť patrila k mladšej generácii, čo je dôkazom, že akcie ÚPN dokážu osloviť aj študentov stredných a vysokých škôl.

Záverečná prezentácia sa uskutočnila 28. novembra 2012 v Dome Matice slovenskej v Komárne. Treba otvorene povedať, že predstavitelia Domu Matice slovenskej v Komárne ako spoluorganizátori akcie nemali záujem, aby sa o podujatí dozvedelo čo najviac obyvateľov Komárna. Aj napriek tomu si film prišlo pozrieť niekoľko divákov. O to však bola bohatšia diskusia s tvorcami filmu, ktorí odpovedali na otázky a zbierali podnety pre ďalšiu tvorbu.

Prezentácie dokumentárneho filmu *Arbitráž* sa stretli so záujmom verejnosti, čomu nasvedčovala aj návštevnosť týchto podujatí. Horšie to už bolo zo strany celoslovenských alebo regionálnych médií, pre ktoré sú historické udalosti a ich spracovanie často len nepodstatnou témou. Žiaľ, ukázalo sa to aj v prípade projekcií jedinečného dokumentu o Viedenskej arbitráži.

Ján Mitáč

ZASADNUTIE EURÓPSKEJ SIETE ÚRADOV SPRAVUJÚCICH PÍSMONOSTI TAJNEJ POLÍCIE

V Bratislave sa 20. septembra 2012 uskutočnilo zasadnutie Európskej siete úradov spravujúcich písomnosti tajnej polície, ktorej do septembra 2012 predsedal Ústav pamäti národa. V tejto sieti združené inštitúcie z Bulharska, Česka, Maďarska, Nemecka, Poľska, Rumunska a Slovenska vyjadrili svoje

presvedčenie, že prístup k dokumentom bývalých tajných polícií, ktorý je garantovaný ich presunom do nezávislej inštitúcie, je dôležitou súčasťou procesu demokratizácie. Z rokovania vyplynulo, že všetci členovia Siete rovnako považujú za potrebné uskutočňovať a vzájomne spolupracovať pri uskutočňovaní vedeckého výskumu, so zvláštnym zreteľom na odboj proti totalitným režimom a vzdelávanie mladej generácie. Po rokovaní navštívili

predstavitelia inštitúcií archív ÚPN, v ktorom sa oboznámili s jeho chodom, činnosťou a pracovnými výsledkami. Nasledujúci deň sa v Zrkadlovej sieni Primaciálneho paláca v Bratislave uskutočnil medzinárodný vedecký seminár Vyrovnávanie s totalitnou minulosťou – od trestnoprávnej roviny po vedecký výskum, na ktorom prezentovali príspevky predstavitelia členských inštitúcií Európskej siete úradov spravujúcich písomnosti tajnej polície.

Rokovanie Európskej siete úradov spravujúcich písomnosti tajnej polície viedli zástupcovia Ústavu pamäti národa na čele s predsedom Správnej rady ÚPN Ivanom A. Petranským (Foto: Branislav Kinčok)

MEDZINÁRODNÉ VEDECKÉ KOLOKVIUM ŽELEZNÁ OPONA A TRAGICKÉ PRÍBEHY ÚTEKOV

V stredu 17. októbra 2012 sa v Hoteli Hradná brána v Devíne uskutočnilo medzinárodné kolokvium Železná opona a tragické príbehy útekov. Cieľom podujatia bola prezentácia príbehov Železnej opony a spôsobov stráženia hraníc socialistických štátov s krajinami s demokratickou formou vlády a ich špecifiká v domovskej krajine bádateľov, ako aj vybraný tragický prípad pokusu prekonať Železnú oponu. Cieľom Ústavu pamäti národa, v spolupráci s Bratislavským samosprávnym krajom a Európskou sieťou Pamäť a Solidarita bolo zároveň prezentovať pripravovaný projekt osadenia pamätných tabúl obetiam Železnej opony a rekonštrukciu dobových ženíjnotechnických prostriedkov používaných Pohraničnou strážou.

Z rokovaní kolokvia Železná opona a tragické príbehy útekov (Foto: Branislav Kinčok)

DISKUSNÝ VEČER O KARIBSKEJ KRÍZE

Dňa 25. októbra 2012 zorganizoval Ústav pamäti národa v rámci cyklu Diskusné večery ÚPN v priestoroch Poľského inštitútu v Bratislave besedu o Karibskej kríze. Diskusný večer venovaný 50. výročiu Karibskej krízy sa zamerlal najmä na jej dosah na Československo. Na podujatí diskutovali Tomáš Klubert a Branislav Kinčok z Ústavu pamäti národa. Večer bol zakončený dlhotrvajúcou prínosnou diskusiou a pozitívnymi ohlasmi publika.

Zľava: Branislav Kinčok, Peter Jašek a Tomáš Klubert (Foto: Ján Mitáč)

MEDZINÁRODNÁ FILMOVÁ PREHLIADKA FESTIVAL SLOBODY 2012

V dňoch 6. – 8. novembra 2012 sa v bratislavskom kine Lumiére uskutočnil druhý ročník medzinárodnej

filmovej prehliadky Festival slobody. Prehliadka v troch blokoch uviedla celkovo 17 dokumentárnych a hraných filmov, medzi nimi diela *Protektor*, *Muži revolúcie*, *Zločin a beztrestnosť*, *Občan Havel*, *Cudzie listy*, *Eštebák*, či premiéru nového dokumentu z diel-

ne Ústavu pamäti národa *Arbitráž* a prezentáciu krátkych dokumentov z projektu *Sila svedectva*. V rámci prehliadky Festival slobody uviedol ÚPN niekoľko tematických diskusií s autormi filmov, historikmi či politickými väzňami.

Zaplnené hľadisko kina Lumiére (Foto: Branislav Kinčok)

ÚPN NA VELTRHU BIBLIOTÉKA 2012

V rámci knižného veľtrhu Bibliotéka 2012, ktorý sa uskutočnil v dňoch 8. – 11. novembra 2012 v Bratislave Ústav pamäti národa prezentoval svoju činnosť vo vlastnom stánku, kde si záujemcovia o dejiny 20. storočia mohli pozrieť a kúpiť knihy z jeho produkcie. Súčasťou prezentácie ÚPN bolo predstavenie knihy *V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989* spojené s besedou s autormi publikácie – historikmi Matejom Medveckým, Jergušom Sivošom a Petrom Jašekom.

Aj tento rok ÚPN prezentoval svoje publikácie na knižnom veľtrhu Bibliotéka
(Foto: Branislav Kinčok)

PRIPOMENUTIE POCHODU ŠTUDENTOV ZO 16. NOVEMBRA 1989

Ústav pamäti národa a Univerzita Komenského v Bratislave v deň 23. výročia

zorganizovali spomienkové stretnutie pri pamätnej tabuli k pochodu študentov zo 16. novembra 1989 pred budovou Univerzity Komenského na Šafárikovom námestí v Bratislave. Pred 23 rokmi približne 300 študentov

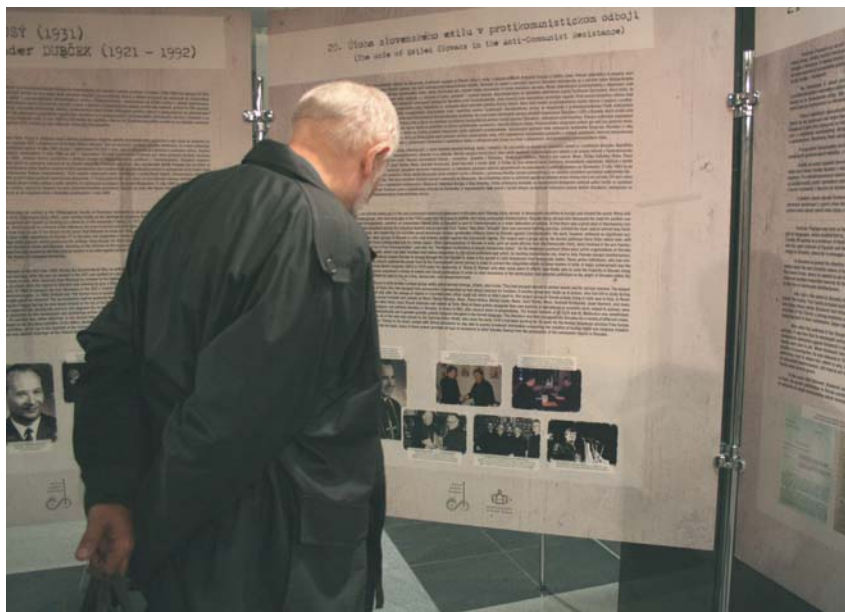
protestovalo za študentské a občianske práva. Ich pochod bol začiatkom procesu zmien vedúcich k vzniku demokratickej spoločnosti. ÚPN si položením venca pripomenul Nežnú revolúciu.

Príhovor predsedu Správnej rady ÚPN Ivana A. Petranského (Foto: Branislav Kinčok)

VÝSTAVA PROTIKOMUNISTICKÝ ODBOJ NA SLOVENSKU

V piatok 16. novembra 2012 sa v priestoroch Paneurópskej vysokej školy na Tomášikovej ulici v Bratislave uskutočnila vernisáž výstavy Protikomunistický odboj na Slovensku, ktorú v spolupráci s Paneurópskou vysokou školou pripravil Ústav pamäti národa. Výstava je prvým komplexným predstavením problematiky protikomunistického odboja na Slovensku. V atraktívnej textovo-obrazovej i audiovizuálnej podobe predstavuje formy odboja a odporu obyvateľstva proti totalitnému komunistickému režimu v kontexte jeho vývoja od konca druhej svetovej vojny až do jeho pádu v novembri roku 1989.

Z otvorenia výstavy Protikomunistický odboj na Slovensku (Foto: Štefan Badura)

PIETNY AKT PRI PRÍLEŽITOSTI 23. VÝROČIA DŇA BOJA ZA SLOBODU A DEMOKRACIU

Ústav pamäti národa si pri príležitosti 23. výročia Dňa boja za slobodu

a demokraciu v nedeľu 17. novembra 2012 pri pamätníku popraveným a umučeným politickým väzňom komunizmu na Ružinovskom cintoríne v Bratislave pripomenul pamiatku všetkých, ktorí v boji proti režimu priniesli najvyššiu obeť –

položili svoje životy. Na podujatí zorganizovanom Politickými väzňami Zväzom protikomunistického odboja veniec za Ústav pamäti národa položili predseda Správnej rady ÚPN Ivan A. Petranský a riaditeľ sekcie vedeckého výskumu Ondrej Podolec.

Pietny akt kladenia vencov pri pamätníku popraveným a umučeným politickým väzňom komunizmu na Ružinovskom cintoríne v Bratislave (Foto: PV ZPKO)

ZA JÚLIUSOM PORUBSKÝM

V Teba Pane som dúfal...

So zármutkom v srdci, ale s nádejou na stretnutie vo večnosti si dovoľujeme oznamiť všetkým príbuzným, priateľom a známym, že dňa 18. októbra 2012 vo veku 85 rokov si Pán náhle povolal nášho milovaného otca

JUDr. Júliusa Porubského

Pohrebne obrady so svätou omšou budú v stredu 24. októbra 2012 v Blumentalskom kostole v Bratislave o 13.00 hodine

Ďakujeme za Vašu spomienku v modlitbách

smútiaca rodina

de so svojimi kresťanskými a národnými ideálmi. Organizoval stretnutia i duchovné cvičenia, čo sa mu v „nových pomeroch“ stalo osudným. Za svoje neoblomné postoje a kresťanské presvedčenie bol v roku 1951 zatknutý a neskôr za vlastizrady odsúdený na šesť rokov odňatia slobody. Trest si odpykal v Jáchymovských baniach, odkiaľ bol v roku 1955 prepustený na podmienku. Po prepustení pracoval najskôr ako robotník v stavebníctve, neskôr sa zamestnal ako technik. Bol jedným z prvých, ktorí po roku 1989 začali nahlas hovoriť a prebúdať nádeje pre politických väzňov komunistického režimu. V roku 1990 bol zvolený za prvého predsedu Konfederácie politických väzňov Slovenska (dnes Politický väzni Zväz protikomunistického odboja). Organizoval mnohé aktivity a spolupracoval na mnohých pre politických väzňov závažných témach. Významnou súčasťou jeho práce bola práca pre národ. Ako sám tvrdil v jednom rozhovore pre časopis *Svedectvo*, najkrajším dňom v jeho živote bolo privítanie Nového roku 1993, vznik samostatnej Slovenskej republiky. Zomrel 18. októbra 2012 vo veku 85 rokov. Slovensko jeho odchodom stratilo oddaného bojovníka za katolícku cirkev a práva slovenského národa. Jeho život sa stal príkladom nezlomnosti a viery v spravodlivosť nezávisle na jestvujúcom politickom zriadení. Posledná rozlúčka s Júliusom Porubským sa konala za účasti rodiny, priateľov a známych 24. októbra 2012 v bratislavskom Blumentalskom kostole. Pochovaný je na Martinskom cintoríne v Bratislave.

Peter Sokolovič

Vo štvrtok 18. októbra 2012 stratilo Slovensko oddaného syna svojho národa a bojovníka za práva katolíckej cirkvi JUDr. Júliusa Porubského. Bývalý politický väzeň a neskorší prvý predseda Konfederácie politických

väzňov Slovenska sa narodil 7. februára 1927 v turčianskych Slovanoch. Po štúdiách práva sa stal asistentom na vysokej škole, kde sa snažil pracovať v duchu svojho kresťanského presvedčenia. Aj po roku 1948 pracoval v zho-

ZA JOZEFOM JABLONICKÝM

Keď som v roku 2004 ako čerstvý doktorand v odbore slovenské dejiny začal so zhromažďovaním materiálov k téme mojej dizertačnej práce o Ústredni štátnej bezpečnosti, prešlo mojimi rukami niekoľko prác, v ktorých sa táto inštitúcia spomínala. V prvom rade čerstvo vydané dielo *Samizdat o odboji*, ale o krátky čas aj z knižnice požičaná klasika *Z illegality do povstania*. Musím povedať, že obe knihy zanechali vo mne mimoriadne hlboký dojem, nielen šírkou poznatkov, ale predovšetkým pútavým štýlom autora. Štýlom, ktorý na stránkach textu oživoval nielen konanie, ale aj ľudský rozmer protagonistov udalostí z minulosti a vysvetľoval motiváciu ich konania, ma autor oboch kníh doslova vtiahol do diania z 30. a 40. rokov minulého storočia. S napätím sa zúčastňoval konšpiračných stretnutí, plánovania odbojových aktivít či vojenských príprav povstania. A pochopiteľne aj toho, čo ma v tej dobe zaujímalo najviac – policajných záťahov. S protagonistami som prežíval ich radosť, obavy či strach, ale ak to bolo pre objasnenie súvislostí potrebné, aj kapitoly osobného života daného človeka. A napokon som spolu s nimi prežíval nádeje po páde ľudáckeho režimu a sklamaní, ktoré priniesol režim komunistický. Ešte v roku 2004 moje zanievanie z čítania kníh Jozefa Jablonického dospelo do štádia, že som sa ohláseného *Samizdatu o odboji II* skrátka nevedel dočkať.

Čítanie pochopiteľne podnietilo aj môj záujem o autora. S Jozefom Jablonickým som sa zoznámil na konferencii o Vavrovi Šrobárovi, ktorá sa konala na pôde mojej alma mater – Univerzity

Komenského v Bratislave. Intenzívne som sa vtedy zaujímal o ÚŠB a najmä o Imricha Suckého, jedného z detektívov, ktorý v tejto inštitúcii pracoval. Prišiel som za Jablonickým s otázkou a on začal rozprávať. Svojou obvyklou tvrdou trnavčinou mi porozprával, ako sa so Suckým stretol vo Viedni, ako debatovali o odhaľovaní komunistov v ilegalite, ako ho Sucký ponúkol vínom a napokon ako ho po príchode domov vyhodila Suckého družka s tým, že prečo mu už konečne nedajú pokoj a či ho chcú opäť uniesť. Bolo to pre mňa, začínajúceho historika, ako rozprávka. Počúval som to s otvorenými ústami. Počas tejto konferencie ma však Jablonický zaujal aj ako osobnosť – nikdy nezabudnem na moment, keď sa počas jednej z prednášok ku mne naklonil a z mosta doprosta mi oznámil, že to, čo počúvam, je science fiction. Táto priamočiarosť ma v prvej chvíli prekvapila, ale súčasne mi bola veľmi sympatická.

Odvtedy som začal častejšie navštevovať Jablonického byt v Lamači. S úžasom som počúval zážitky zo stretnutí s ďalšími pracovníkmi ÚŠB (D. Vacho či iní) alebo odbojármi. Ale najväčšiu radosť som mal z toho, že Jablonický bol ochotný recenzovať moju vedeckú prvotinu, publikáciu *Spravodajské eso slovenského štátu – kauza Imrich Sucký*. Pri debatách a konzultáciách v povestnom „kresle pre hosta“, ktoré knihy predchádzali som hltal všetky informácie o predmete môjho záujmu, ale rovnako aj všetky ostatné. Prvý dojem neklamal – Jablonický so mnou, pokiaľ to môžem súdiť, vždy hovoril otvorene a bez servítky na akúkoľvek tému, ktorá ma zaujímala. A mňa zaujímalo všetko.

Keď som začal pracovať na svojej druhej monografii, už som nebol taký nepripravený. Mal som poriadne načítané *Podoby násilia* a vedel som, že môžem očakávať veľa zaujímavých príbehov o stretnutiach s bývalými politikmi, sudcami či dokonca príslušníkmi ŠtB. Pochopiteľne, ani v tomto období som z lamačského bytu neodchádzal sklamaný.

Dnes sa v historiografii stretávame s množstvom metód, vedeckých postupov, kombinovaním historiografie s ďalšími vednými disciplínami. Vznikajú celé knihy a metodologické príručky teoretizujúce o tom, ako z rôznych uhlov uchopiť historický problém. Bez toho, že by som to chcel akokoľvek znevažovať, by som však rád poznamenal, že niekedy je jedna jediná vec hodná viac ako tucet metodologických elaborátov. Ak má historik talent a cit pre pochopenie minulosti, zvyčajne počas svojho života vytvorí dielo, ktoré nie je len zdrojom poznania, ale čitateľovi poskytuje aj radosť z čítania a dozvedania sa. Takto obdarený historik si nájde svoj vlastný chodníček, ktorým pri spracúvaní a analyzovaní poznatkov kráča. Nezriedka pre túto svoju cestičku inšpiruje aj ďalších. Jablonického považujem za presne takéhoto historika. V jeho prácach boli dôležití ľudia. Dynamikou, s akou zachytával preplietanie dejín a ľudských osudov, inšpiroval mnohých a právom sa stal vzorom pre nejedného historika mojej generácie. S Jozefom Jablonickým odišla zo slovenskej historickej vedy jedna z jej najvýraznejších osobností. Česť jeho pamiatke.

Matej Medvecký

TA ROZHOVORY VIDEOREPORTÁŽE CESTOVANIE ČASOM TELEVÍZIA ŠPORT CESTOVANIE VOĽNÝ ČAS RECEP
 ONY SPRÁVY ZO ZAHRANIČIA POLITIKA ZAUJÍMAVOSTI **SLOVENSKO** HISTÓRIA VEDA VESMÍR ZAHRANIČ
 BNOSTI POLITIKA POČASIE REALITY SHOW NEHNUTEĽNOSTI INZERÁTY SPRAVODAJSTVO NÁBOŽENSTVO ZA
 ONY CESTOVANIE VIDEOSPRÁVY ŠPORTOVÉ SPRÁVY ZO SVETA DOMÁCE SPRÁVY SLOVENSKO CESTOVANIE R
 ROZHOVORY INTERVIEW POLITICKÉ DISKUSIE ZO ZÁKULISIA PARLAMENTNÉ VOĽBY NOVÉ SPRÁVY AKTUALIT
 E OSOBNOSTI BULVÁR VOĽNÝ ČAS REALITY OSOBNOSTI ROZHOVORY ZAUJÍMAVOSTI ZO SVETA CESTOVANI
 STI VO SVETE BURZOVÝ LÍSTOK KULTÚRA **POČASIE** METEOROLÓGIA KURZY VALÚT POĽNOHOSPODÁRST
 ODÁRSTVO EKONOMIKA FINANCIE PRÁVO SOCIOLOGIA VEDA PSYCHOLÓGIA UMENIE 24 HODÍN ONLINE RO
 NSKO REGIÓNY TECHNIKA VEDA FYZIKA POLITIKA UMENIE KULTÚRA HUDBA ZAUJÍMAVOSTI ZO SVETA POLI
 RA BULVÁR ŽIVOT ZNÁME OSOBNOSTI REALITY CESTOVANIE POČASIE ADVENTURE TRH NEHNUTEĽNOSTÍ R
 ERVIS PRÁCA ZAMESTNANIE PRE DŮCHODCOV VOĽNÝ ČAS ŠPORTOVANIE ZAUJÍMAVOSTI ZO SVETA ROZH
 DREPORTÁŽE CESTOVANIE ČASOM TELEVÍZIA CESTOVANIE VOĽNÝ **ŠPORT** ČAS RECEPTY KULTÚRA REGIÓM
 HRANIČIA **POLITIKA** ZAUJÍMAVOSTI SLOVENSKO HISTÓRIA VEDA VESMÍR ZAHRANIČIE ZNÁME OSOBNOS
 SIE REALITY SHO NEHNUTEĽNOSTI INZERÁTY SPRAVODAJSTVO NÁBOŽENSTVO ZAHRANIČIE REGIÓNY CI
 EOSPRÁVY ŠPORTOVÉ SPRÁVY ZO SVETA DOMÁCE SPRÁVY SLOVENSKO CESTOVANIE REPORTÁŽE VIDEOROZ
 ZIEI' POLITICKÉ DISKUSIE ZO ZÁKULISIA PARLAMENTNÉ VOĽBY NOVÉ SPRÁVY AKTUALITY ZO SVETA ZNÁMEI

VIEM, ČO CHCEM VEDIET

Vyberte si z aktuálneho spravodajstva TASR iba to, čo vás najviac zaujíma.

www.teraz.sk **.tasr.**

TERAZ Mobilné aplikácie

Aplikácia **Teraz.sk** Vám priamo do Vášho mobilného zariadenia prináša

Aktuálne správy TASR z domova,
 zo zahraničia, z ekonomiky, športu,
 kultúry a ďalších oblastí

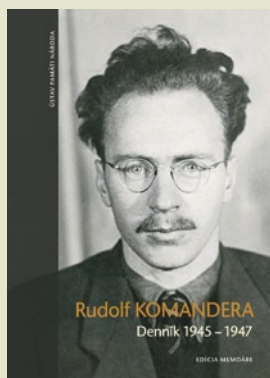
Aktuálne fotogalérie reportérov TASR
 a zahraničných tlačových agentúr

Budte informovaní o všetkom, čo sa práve **TERAZ** deje!
 Stiahnite si hneď **TERAZ!**

www.TERAZ.sk www.tasr.sk

NOVÉ KNIHY ÚPN

DENNÍK 1945 – 1947

Rudolf Komandera

Denník Rudolfa Komanderu je významným dokumentom o ideovom a politickom zápase mladej slovenskej generácie v povojnovej Európe. Zároveň je kronikou Slovenského revolučného odboja, predstavuje autentické svedectvo o počiatkoch formovania slovenskej politickej emigrácie v Rakúsku a Nemecku, vývoji názorov mladej generácie nielen na otázky exilu, ale aj na aktuálny vnútropolitický vývoj na Slovensku. Približuje aj jej predstavy o budúcom demokratickom usporiadaní Slovenskej republiky.

ANGLÁN. SPOMIENKY GENERÁLA ANTONA PETRÁKA

Anton Petrák

Kniha prináša autentické spomienky generálmajora vo výslužbe Ing. Antona Petráka (1912 – 2009), ktorý bol od roku 1935 dôstojníkom československej armády a na jar 1940 vstúpil do zahraničného odboja. Po nástupe komunistického režimu vo februári 1948 sa stal obeťou dvoch vykonštruovaných súdnych procesov. Úplnej morálnej, spoločenskej a vojenskej rehabilitácie sa dočkal až po novembri 1989.

SLOVENSKÍ GENERÁLI 1939 – 1945

Peter Jašek, Branislav Kinčok, Martin Lacko

Záujemcovia o vojenské dejiny Slovenska nájdu na knižnom trhu kolektívnu monografiu Slovenskí generáli 1939 – 1945, ktorej autormi sú historici Ústavu pamäti národa Peter Jašek, Branislav Kinčok a Martin Lacko. Unikátnu, bohato ilustrovanú publikáciu vydalo v spolupráci s ÚPN Ottovo nakladateľství, Praha. Na temer 400 stranách sú zdokumentované osudy všetkých ôsmich slovenských generálov pôsobiacich v rokoch 1939 až 1945.

ŽIL SOM POD ČERVENOU HVIEZDOU

Viktor Kravčenko

Rozprávanie Viktora Kravčenko (1905 – 1966) je pozoruhodnou osobnou a ľudskou výpoveďou detailne dokumentujúcou život v Sovietskom zväze v prvej polovici 20. storočia. Revolučné nadšenie, viera vo väčšiu spravodlivosť nového režimu sa dostáva do konfliktu s tragickou realitou. Zasiahnutý realitou stalinského modelu spravovania spoločnosti a túžbou povedať svetu, čo sa deje v jeho milovanej krajine, stáva sa Kravčenko jedným z najznámejších sovietskych prebehlíkov – v apríli 1944 opúšťa sovietskú misiu vo Washingtone a začína písať túto knihu svojho života. V spolupráci s ÚPN vydalo vydavateľstvo Post Scriptum.

NOVÁ KNIHA ÚPN

Ústav pamäti národa
Bratislava 2012
ISBN 978-80-89335-54-1

PUBLIKÁCIA SILA SVEDECTVA / POWER OF WITNESSING

Martina Fiamová, Jana Speváková (zost.)

Najnovšia slovensko-anglická publikácia Ústavu pamäti národa Sila svedectva je výsledkom rovnomenného projektu, podporeného Výkonnou agentúrou Európskej komisie pre vzdelávanie, audiovizuálnu oblasť a kultúru. Jeho zámerom bolo sprístupniť príbehy ľudí prenasledovaných niektorým z nedemokratických režimov, pôsobiacich na území Slovenska v minulom storočí. Životné svedectvá týchto ľudí sú kategorizované podľa jednotlivých období do kapitol, pričom každá z nich obsahuje odborný historický úvod, ktorý zrozumiteľnou formou predstavuje príslušné obdobie čitateľovi. Hlavným cieľom knihy je populárno-náučnou formou priblížiť niektoré z dôležitých momentov slovenských dejín od roku 1938 slovenskej, ale aj európskej mládeži, ktorá vyrastala bez skúsenosti s totalitnou formou vládnutia a poskytnúť ju súčasne nielen školám ako podporný výučbový materiál, ale aj knižniciam a ďalším verejným inštitúciám. Súčasťou publikácie je i DVD, na ktorom sú dvojjazyčne spracované krátke dokumenty – prepracované zostrihy výpovedí respondentov prislúchajúce k jednotlivým kapitolám knihy.

Publikáciu si môžete objednať na adrese: martina.fiamova@upn.gov.sk